

58843

2012 JÓN. 18

JELENKORI TÁRSADALMI ÉS GAZDASÁGI FOLYAMATOK

VII. évfolyam
1-2. szám
2012.

SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM
■ **MÉRNÖKI KAR**
Ökonómia és Vidékfejlesztési Intézet

Jelenkori társadalmi és gazdasági folyamatok

**Az SZTE Mérnöki Kar Ökonómiai és Vidékfejlesztési Intézetének
tudományos folyóirata**

VII. évf. 1-2. szám 2012/1-2.

Kiadó:

Szegedi Tudományegyetem Mérnöki Kar
6724 Szeged, Mars tér 7.
telefon: 62 546 000, fax: 62 546 003,
e-mail: dekan@mk.u-szeged.hu, honlap: www.mk.u-szeged.hu

Felelős kiadó:

Prof. Dr. Véha Antal
a SZTE Mérnöki Kar dékánja

Szerkesztőbizottság:

Prof. Dr. Véha Antal (elnök)
Dr. habil. Gál József
Dr. Ph.D. Kotosz Balázs
Dr. Ph.D. Panyor Ágota

A tanulmányok lektorai:

Dr. Balogh Sándor prof. emeritus SZTE MK
Dr. Bíró István PhD egyetemi docens SZTE MK
Dr. Fabulya Zoltán PhD adjunktus SZTE MK
Dr. habil. Gál József PhD egyetemi docens SZTE MK
Dr. Hampel György PhD adjunktus SZTE MK
Kormosné Dr. Koch Krisztina PhD Debreceni Egyetem
Dr. Kotosz Balázs PhD főiskolai docens SZTE MK
Dr. Marosi Tibor PhD egyetemi docens SZTE MK
Dr. Mária Edit Ilona PhD SZTE Mezőgazdasági Kar
Dr. Panyor Ágota PhD egyetemi docens SZTE MK
Dr. Székely Andrea PhD főiskolai docens SZTE MK
Dr. Vincze-Lendvai Edina PhD főiskolai docens SZTE MK
Dr. Zsótér Brigitta PhD főiskolai docens SZTE MK
Dr. habil. Zsidai László PhD egyetemi docens SZIE GÉTI

Technikai szerkesztő:

Lehotainé Szabó Andrea

Nyomda:

**Goldprint Nyomdai és
Kereskedelmi Kft.**

6724 Szeged, Textilgyári út 2.
Telefon/fax: + 36 62 458 717
e-mail: goldprint@vnet.hu, honlap: www.goldprint.hu

ISBN:

ISSN 1788-7593

Szeged, 2012

TARTALOMJEGYZÉK

MARKETING, MENEDZSMENT, GAZDÁLKODÁS, GAZDASÁG

Fehér Euridiké: A földhasználat és a kultúra kapcsolata, avagy a kultúramarketing és a kultúrafogyasztás kialakulásának állomásai	7
Ferencz Árpád - Nótári Márta : Fogyasztói magatartási trendek a hagyományos magyar termékek piacán	14
Ferencz Árpád - Nótári Márta: Tradicionális termékek emocionális megközelítésben	19
Glavanits Judit: Az innovative kis- és középvállalkozások finanszírozása kockázati tőkével – Európai kihívások	24
Rácz Georgina – Horváth Ágnes: A fenntartható fogyasztás iránt elkötelezett fogyasztók megjelenése magyarországon	30
Retkes Attila: A hangversenyrendezés finanszírozása – egy kutatás tanulságai	36
Tóth-Kmoskó Éva: A controlling funkció széleskörű elterjedésének és fejlődésének szükségessége a közszférában.....	43
Török László: Intézményi elemek értékei a nemzeti vagyonban	49
Véghová Katarína: Az időskori élelmiszerfogyasztás magyarországi vonatkozásai és időbeli aspektusai	56
Zörög Zoltán: Az integrált vállalatirányítási rendszerek gyakorlatorientált oktatásának lehetőségei.....	63

TECHNIKA, TECHNOLÓGIA

Szabó József Zoltán: Forgógépek üzem közbeni mozgásának próbapadi és ipari vizsgálata	70
Török Éva: Agazdasági, műszaki fejlődés hatás a szerződések jogára	80

TÖRTÉNELEM, IRODALOM

Kaposi Zoltán: Iparosodás agrártárságban. A gyáripár kialakulása Nagykanizsán a 19-20. század fordulóján	91
Nagy Zabán Márta: A kolozsvári egyetemen oktaott "Nemzeti irodalmak" fogalmának versengése az 1870-es években	99
Szűcs Krisztián: Dél-Dunántúl oktatási és kulturális helyzetének vizsgálata.....	106
Vanderstein Noémi: A Jónás-komplexus elmélet avagy a bibliai <i>Jónás könyve</i> elemzése pszichológiai szempontok alapján	114

TURIZMUS, REGIONALIZMUS

Bakucz Márta - Flink Alexandra: A magyarországi gyógy- és termálturizmus fejlesztésének éhány területi aspektusa.....	121
Kovács Áron: Az M6-os autópálya regionális hatásának bemutatása a Dél-Dunántúl régióban.....	128
Patyiné Stiblo Mária: Hazai termékek a turizmusban. Helyi élelmiszerek és hungarikumok turisztikai attrakciós potenciálja	134
Weber Erika: Dél-Dunántúl agrárgazdaságának helyezékepe, lehetőségei.....	146

MARKETING, MENEDZSMENT, GAZDÁLKODÁS, GAZDASÁG

A FÖLDHASZNÁLAT ÉS A KULTÚRA KAPCSOLATA, AVAGY A KULTÚRAMARKETING ÉS A KULTÚRAFOGYASZTÁS KIALAKULÁSÁNAK ÁLLOMÁSAI

Fehér Euridiké

PhD hallgató (I. évf. Nappali), Szent István Egyetem Gödöllő, Gazdálkodás és Szervezéstudományok Doktori Iskola,

Gazdaság és Társadalomtudományi Kar, Marketing Intézet

SUMMARY

Agriculture and farming created special traditions which have transformed into popular customs and believes during centuries and changing nations' cultural consumption remarkably. The change and spread of our culture itself and culture consumption is not only an ethnical and sociological question but also an economic one. This is the reason why I think it is important to define the culture in the aspect of the economy as due to it we can form different culture consuming groups. I denominate three of the most important directions and dimensions according to the bibliography processed until now. These are the following: traditional, autonomous and heteronomous cultural dimensions. The first step of my research is to expound the possible consumers of these dimensions mentioned above, the permeability between dimensions or their exclusivity if there is any. At the end of the day I would like to show the new challenges and possible solutions of culture marketing considering the categories defined by me in the meantime.

Keywords: Culture and the Economy, Agriculture and culture, traditional-, autonomous-, heteronomous cultures, Sustainability as a Lifestyle , culture of consumption , culturmarketing

1. BEVEZETÉS

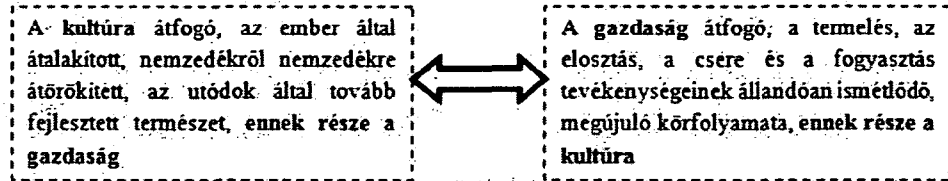
Közgazdasági szempontok alapján a kultúra fogalmát sok szempontból meg lehet közelíteni. Konferencia anyagomban a kultúra alapjait és a **mindenki számára elérhető részét közjóként fogalmazom meg**. Egy társadalom számára a kultúra saját értékeik megélésének erőforrása. A kultúra eredményezi az identitást és az önismeretet/társadalomismeretet. A kultúra fogyasztásából kizárni senkit sem lehet. Egy személy fogyasztása nem korlátozza a többiek hozzáférését. A fent leírt gondolatokból adódhat a kérdés, miszerint a kultúrára, mint a közjavak egyikére, hathatnak-e pozitív vagy negatív externáliák? Az externália jelentése ebben az esetben is egy gazdasági szereplő tevékenysége következtében felmerülő káros vagy előnyös, nem szándékosan okozott, hatás(ok), amely(ek) piaci ellentételezés nélkül befolyásolják egy másik gazdasági szereplő helyzetét. Ezen externáliák pozitív vagy negatív hatását az egyes kultúra fogyasztói rétegekben bekövetkezett változások alapján kívánom megvizsgálni további munkáimban (Bulla, 2011.).

A gazdaság kapcsolata a kultúrával három fő szempont szerint értelmezhető leginkább, mégpedig a gazdaság és a kultúra heterogenitása kapcsán (Karikó, 2006.): **A hasznosság és az általános, örök emberi célok**: A gazdaság mozgását a legfejlettebb régiókban már évszázadok óta a tőke uralja. A tőke önmagának gyarapítása a fő cél, mindenkit és mindent a hasznosság alapján ítél meg és értékkel. A kultúra ezzel szemben „az emberiség érdekeit képviselni hivatott a zabolátlan és önkényes piac és állam vonatkozásában” (Buraway, Karikó, 2006.). A gazdaság csak a piacra és kizárólag önmagára tekint. Saját hasznára koncentrál, szemben a kultúrával, amely az egész világra nyitott és az emberiség egyetemes értékeit kívánja szolgálni.

Az idősíkok kereszteződése: A gazdaság piaci szereplőinek érdeke a forgalmazás, a termelés, az üzleti befektetés minél gyorsabb megtérülésének érdekében. Időszemlélete korlátozott, szűk, és feltételekkel meghatározott. Fontos, hogy a piaci sikeresség jegyében

méri az időt. Ezzel szemben a kultúra mozgása lassú, kevésbé mozgalmas. Nem a pillanatnyi siker számít. A kultúra történelmi távlatokban, nemzedékek egymásutániségében mutathatja, mutatja meg önmagát, erejét. A gazdaság az idősíkok szempontjából az áru és a pénzviszonyok vertikális időstruktúrája, a kultúra pedig az egyetemes emberi értékek horizontális időparamétere (Magyar Beck, 2006.). **A parciális és az univerzális:** A tőke működése és hatása parciális, egyoldalú, az emberben piaci tényezőt és potenciális fogyasztót lát. A kultúra viszont megjeleníti az adott társadalom egészét és benne az ember univerzitását (Karikó, 2006.).

1. ábra: Gazdaság és kultúra kapcsolata

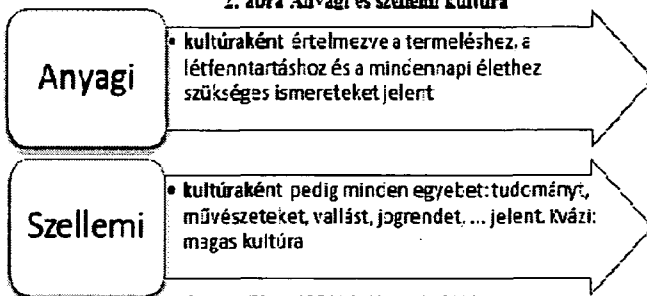
Forrás: (Kankó, 2006.) Saját szerk. 2012.

E rövid elméleti áttekintés is bizonyítja, hogy a kultúra és a gazdaság milyen szoros kapcsolatban áll. Egyértelmű az is, hogy egyik sérülése, avagy fellendülése, a másikat is befolyásolja, erősíti, vagy adott esetben gyengíti. A gazdaság állapota a kultúra társadalmi szintű fogyasztásaiból igen jól letérképezhető.

2. A FÖLDHASZNÁLAT ÉS A KULTÚRA KAPCSOLATA

A „földhasználat”-ot természetesen nem agrárgazdaság szempontjából szeretném a kutatásomban feltüntetni, így elemzése erősen összekapcsolódik a kultúra fogalomkörének kifejtésével. A kultúra itt az abszolút közjavak kategória tagja, fogyasztói pedig az egész társadalom színe java. Magyarország több mint 70 %-a **mezőgazdasági** munkálatokra alkalmas területekből áll (Szűcs, 1990.). A gazdaságnak mindig fontos része volt a földművelés. Évszázadokon át kialakult a **paraszti élet**. Azok a földművelők, akiknek fő tevékenységük a **föld megmunkálása** és a mezőgazdaság. Használják a földet, **termelnek, gondoznak, művelnek**, együtt élnek annak minden rezdülésével. A vizsgálatom tárgya ennek tükrében a **kultúra**. Latin szóból ered, értelmezése „**valamit megművelni**”. Maga a kultúra szó igazi jelentése is a **föld megművelésével** volt kapcsolatos, hiszen a **föld megművelési szokásokat, praktikákat és hagyományokat adták át generációról generációra** (Márkus, 1992.). Aki nem sajátította el a föld megművelésének kultúráját annak megélhetési gondjai lettek. Ma már a kultúra szó másképpen értelmezhető. A kultúra jelentéseinek összessége -

2. ábra Anyagi és szellemi kultúra

Forrás: (Józsa, 1976.) Saját szerk. 2012.

legyen az művészeti értelemben vett, avagy néphagyományokat magyarázó, akár a közösséget összetartó irányelvek egyike – mind egy töről fakad. A filozófia, a művelődéstörténet és általában az emberi gondolkodás egyik központi kategóriája lett. Azt feltétlenül elfogadhatjuk, hogy a **kultúra soha nem statikus**

jelenség: az emberiség története során állandó változás jellemezte. Az adott társadalom fejlettsége, berendezkedése, objektív valósághoz való viszonya, s mindennek a folyamatos változása feltétlenül befolyásolta az emberiség mindenkori kultúráját (Márkus, 1992.).

A történelemben és az emberi gondolkodásmódban régen két kategóriában élesen különválasztották egymástól az anyagi és szellemi kultúrát.

A mindennapi élet és a gondolkodás fejlődése egyaránt háttérbe szorította a kultúra fentebb vázolt értelmezését. Napjainkban a **kultúrát egységesen értelmezzük**, hiszen fejlődünk és létezésük egymásra erős hatást gyakorol, azaz kölcsönhatásban vannak egymással. Elég említenünk a tudományos felfedezések termelésre gyakorolt hatását, vagy a technika fejlődésének a szórakozásra, szórakoztatásra gyakorolt hatását, hogy belássuk: a **kultúra anyagi és szellemi oldala nem választható el egymástól**. „A kultúra mindazon ismeretek, értékek, reflexek, viselkedési modellek és sémák, szokások és hiedelmek összessége, melyeket az egyén az őt felnevelő közegben, a szocializáció során részint megfigyelhető, részint észrevétlen módon elsajátít”. (Józsa, 1976.) A vizsgálat kiindulási tárgya lehet az egyén is, aki a társadalom részét képezi. A **kultúra, mint a közjavak egyik tényezője** akkor működhet, ha azt az egyének a születésük után a szocializáció során sajátíthatják el. Személyiségük részévé válik, és kulturális attitűdöket eredményez, ami a társadalom egészében realizálódik. A két terület együttes vizsgálata teszi lehetővé a kutatásom során annak meghatározását, hogy mikor és meddig számíthat, a kultúra közjónak illetve mikortól nevezhetem árucikknek, amihez fizetőképes keresletre van szükség. A kereslet szempontjából pedig azt kell értelmezni, mire van szüksége a fogyasztónak, mi az, ami az ő igényeit elégíteni ki, azaz az anyagi kultúrához milyen minőségű szellemi kultúra társul egyéni szinten.

3. KÖZÖSSÉGBŐL TÖMEG

Az eddigi kultúra-kutatások három fő tudományosan magyarázó kategóriát eredményeztek (Józsa, 1967.).

3.1. TRADICIONÁLIS KULTÚRA:

Gondoljunk vissza azokra a kis falvakra, településekre, akik csak a földművelésből éltek. **A létük a földön megtermelt javaktól függött**. Legfőbb félelmük az időjárás viszonytalanságokban rejtett és babonák, különböző hiedelmek, vallási szokások alapján egy - egy évszakfordulón együtt ünnepeltek, jósoltak, hálát adtak a földnek, a földért a jó termés reményében vagy végett. Bátran állíthatjuk, hogy a **korai földművelés erősen alakította a kulturálódási szokásokat**. A földművelési szokások vidékenként, falvanként változtak, már csak a természeti adottságok miatt is, így természetesen a hozzá kapcsolódó népi tradíciók is mind másként alakultak, változtak. /Az alföldön búzatermelés és aratóbál, a domboságokon szőlőművelés és szüreti bálók./ - Mindkét tájegységnek erős és kialakult hiedelemvilága van, rengeteg népi motívummal, amelyek sokat mesélhetnének, mesélnek népünk történetéről, a természet szeretetéről. Utálnak a múlt földművelési szokásaira mely szokások kulturálódási formákká is kinőtték magukat.

Nemzeti értékeink, szokásaink, hagyományaink kapcsolódnak a mezőgazdasághoz és annak műveléséhez. Hagyományainkba „beleszületünk” és a szocializáció során elsajátítjuk. Ezen hagyományok kialakulásában a földművelésnek nagy szerepe volt.

3.2. AUTONÓM KULTÚRA:

Az ipari forradalom után és az **urbanizációnak köszönhetően a tradíciók háttérbe szorultak**. Az emberek a városokba tömörültek, többé **nem függtek a földtől**, hiszen ők nem termeltek élelmiszert, feldolgoztak és szolgáltattak. A mezőgazdaság külön vált az ipartól, a városban élő embereknek pedig **egyre több lehetőségük adódott arra, hogy**

válogathassanak a különböző kulturálódási formák közül (Madarász, 2010.). Intézményesült a színház, a zene, a táncházak, múzeum, könyvtár és számtalan olyan lehetőség, amit a vidéket művelő ember nem kaphatott meg. A város lett tehát a "magas kultúra" melegágya.

4. ábra Az autonóm kultúra kialakulásának fejlődése

Mit ad?	<ul style="list-style-type: none"> • Védelmet és irányítást a vidéknek • KULTÚRA szolgáltatást
Miben különbözik?	<ul style="list-style-type: none"> • Élelmiszer (nem termelő) • Ipar és szolgáltatás
Város /az "autonóm" kialakulásának tere lehetett/	<ul style="list-style-type: none"> • Épített védőburok • Társadalmi védőburok

Forrás: (Madarász, 2010.) Saját szerk. 2012.

A "magas kultúra" a város szülöttje és erősen globális léptékű, messze kerül a „föld”-től és a paraszti kultúrától, holott abból származtatható. Tanulható, igen magas műveltséget ad. Itt már a földművelésnek nincs befolyás, de témát adhat és adott is bőven a paraszti lét, mint ábrázolni kívánt ideák és életek. A művészet szinte bármely ágában születnek olyan alkotások melyekben fellelhető az elvágyódás, a vidék és a természet szeretete.

3.3. HETERONÓM KULTÚRA:

A városi tömegek mindennapi életét, létfenntartását, szórakozását jelentő kultúrát nevezzük heteronóm kultúrának. A modernizáció és a globalizáció hatására a szabad piacok megjelenésével és az individualista eszmék terjedésével megjelenik a legszélesebb körben elérhető tömegkultúra. A minőségi színvonal nem feltétlen nevezhető magasnak. Gyorsan és könnyen, gondolkodás és elmélyülés nélkül fogyasztható mindenki számára. Elszakadt a „föld”-től, nemzetiségtől.

Három fő kategória segítségével körvonalazható, hogy miként is tipizálható a **kultúra fogyasztói társadalom**. **Kiindulhatunk az egyszerű földművelésből**, mely kialakított egy **paraszti kultúrát** – ami tradíciókat és **nemzeti kultúrát hozott létre**. Alapvetően ezek az értékek közjavaknak számíthatnak. Fogyasztásukból senki sem zárható ki, mindenki beleszületik és részévé válhat. Megőrzése létfontosságú feladat. A jövőben nagy kihívás, hogy negatív externália ne változtathasson a tradicionális kultúra autentikus jellegén, beleértve itt a globalizáció fogyasztói szokásokat megváltoztató hatását. Különböző korszakokban a tradicionális kultúra "fogyasztói" azonosak voltak a társadalom egészével, később azonban csak a paraszti életet élő rétegek ápolták azt. Ma a tradicionális kultúra a földművelés visszaszorulásának hatására egyre jobban feledésbe merül. Képviselői egyre kevesebben vannak, ami azt a veszélyt is magában hordozza, hogy nem tudja generációról generációra megőrizni és átörökíteni értékeit. A kulturális közjavakból tehát részben „árú” lesz, igazi piaci szereplőként jelenik meg. **A hagyományok és értékek tárgyasulnak, így fogyasztásuk már megfizethető kereslethez kötődik.** A városok fejlődésével megteremtődött a „**magas kultúra**” és a **fogyasztásának lehetőségei**. Itt már a kulturális termékek fogyasztása kézzelfogható termékekhez és szolgáltatásokhoz egyaránt köthető. A termelési folyamat során, amely egyúttal a fogyasztás folyamata is, nem új jószág, hanem értéktobblet keletkezik. Így a szolgáltatás során a rendelkezésére álló erőforrások úgy kerülnek felhasználásra, hogy a fogyasztó és/vagy a jószág állapotában változások jöjjenek létre, „hozzáadott érték” termelődjön (Demeter - Gelei 2002.). A fogyasztáshoz való hozzáférés azonban nem

egyformán lehetséges mindenki számára, mivel a **kulturális javak megszerzéséhez pénzbeli és időbeni ráfordítások szükségesek.** „A magas kultúra nemcsak az európai társadalom művelt elitjének képzőművészetére, muzsikájára, irodalmára és egyéb szimbolikus termékeire vonatkozik, hanem kedvelőik, vagyis a kulturáltak gondolkodási és érzelmi stílusára is. A tömegkultúra viszont a kulturálatlan többség által használt szimbolikus termékeket jelöli” (Gans, 1974.). A trendek és a divatos individualista szellem hatására a magas kultúra mellett **megjelenik a tömegkultúra.** A fogyasztói körök meghatározásakor tisztázni kell, hogy a tömegkultúra széles körökben könnyen hozzáférhető, elérése elveszti kívánatosságát, tehát rövid ideig tartja fent az érdeklődést. A fogyasztónak nincs ideje az ismeretek feldolgozására. A technikai közlés önállósul. A tapasztalati világ dolgai már nem feltétlen értékesek, a szükséges tudást más magaslatokban vagy mélységekben dimenzionálja. Egyszerű, és bárki számára érthető, olcsó. Passzív befogadásra szoktat. Globális trendek hódítanak, melyek fogyasztásra ösztönöznek. Veszélye abban rejlik, hogy a tradicionális és az autonóm kultúrával versenyez. Amíg a tradicionális és az autonóm a társadalom és az azt fogyasztó részére értéket hoz létre, addig a heteronóm kultúra a társadalmi értékeket és a kultúra minőségi értékét elfecsérli. Fogyasztóit néha el is szigeteli, kizárja az igazi értékek fogyasztásából. A tömegkultúra versenyképessége az „olcsóságában” rejlik. A javak halmozásának trendje ezen olcsó és könnyen, gyorsan fogyasztható „terméket” széles körben népszerűvé teszi. A kutatásomban „közjónak” nevezett tradicionális kultúra mindenki számára elérhető formája veszélybe kerül az ál-individuális és tömegszerű „termékek” miatt.

Egy új, vitatott dimenzió:

A kultúradimenziók ismertetésére szerkesztett **piramis csúcsán (5. ábra) egy egészen új szellemi és anyagi kulturálódási szemlélet áll,** ami nem más, mint a **fenntartható fejlődés egyéni háztartások szintjén való elsajátítása** és ennek következményei. A fenntarthatóság szellemiségű életforma tudatosságot követel meg. Tudatosan kell a mindennapokban létezni és tenni. A fenntarthatóságnak a takarékoság és kíméletesség mellett rengeteg más pozitív tulajdonsága is van. A fenntartható fejlődés üzenete egyénre lefordítva sem merülhet ki a környezetvédelemben és a tudatos vásárlásban, a hulladékhasznosításban és egyéb fontos területekben. Kiterjedése az egyén attitűdjének változásához vezet. A fenntarthatóság életstílus. Életstílus, amely szokásrendszereket reformál, és ami egyértelműen hatással van az egyén kultúra fogyasztására. Ugyanis a tudatosság sok esetben a minőségi fogyasztásra ösztönöz a szabadidő eltöltése szempontjából. Egyrészt vissza tud térni a régi hagyományokhoz, másrészt elutasító lesz a tömegkultúra irányzataival szemben. Változnak az öltözködési, vásárlási, lakberendezési, technológiai, utazási, kulturálódási, olvasási, zenehallgatási és egyéb számtalan szokásai. A fenntarthatóság és a globalizáció kérdésével foglalkozó elméletek is foglalkoznak a kultúra kérdéskörével és az általuk létrehozott elmélet a „Kulturális reziliencia: Azt a képességet jelenti, hogy egy közösség fenn tudja tartani önazonosságát, és eközben új, praktikus tudásokat vesz alkalmazásba” (Bulla, 2006, UNESCO, 2007)

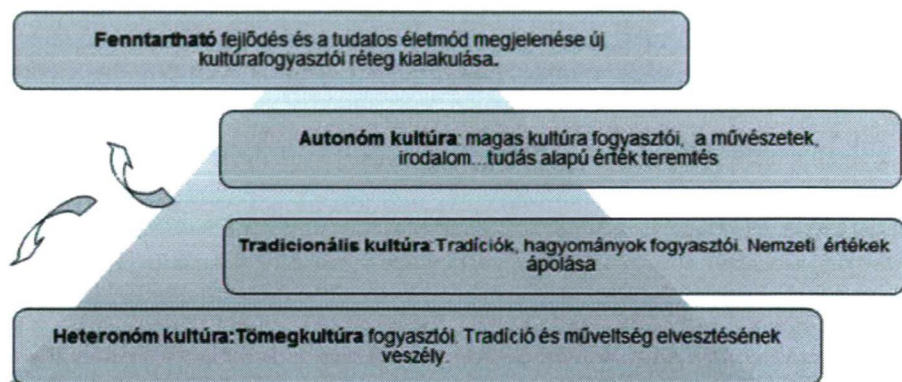
Az eredmények tükrében talán a legfontosabb felismerés, hogy nemzeti értékeink, szokásaink, hagyományainak kapcsolódnak a mezőgazdasághoz, a vidékhez és annak műveléséhez. A tradicionális kultúra fogyasztói is erősen kötődtek vagy kötődnek a mezőgazdasághoz, még ha csak ideák alapján is. Így nem csak az általunk boncolgatott kérdésre kaphatunk választ, hanem arra is magyarázat ez, hogy a tradicionális kulturálódási szokások nemzetenként miért különbözhetnek. A különböző éghajlatokon, más időjárási viszonyok között más természeti adottságok mellett, más életritmusban, különböző növényeket és állatokat tartanak, amelyek más nemzeti szokásokat okoztak, okoznak. A városiasodás miatt kialakuló autonóm kultúra már nem csak nemzeti, hanem sokkal homogénebb. Annak fogyasztása nem kötődik tradíciókhoz. Nemzetközi és bárhol

megkapható fogyasztási cikk, amelyhez szabadidő feláldozásával és némi anyagi kiadással tudunk csak hozzájutni. Fogyasztói rétegei ezért jól körvonalazhatóak. A modernizáció ideje alatt a kultúra, mint fogalom további jelentésekkel bővült. A modernizáció és a globalizáció hatására a szabad piacok megjelenésével és az individualista eszmék terjedésével megjelenik a legszélesebb körben elérhető tömegkultúra.

4. A MARKETING FELADATA

Miért van szükség kultúra marketingre? A fent említett kultúra dimenziók

5. ábra A kultúra állomái

Forrás: (Józsa, 1976; Wessely, 2003; Császi, 2011.) Saját szerk. 2012.

népszerűségének segítésére alkalmazhatjuk a marketing eszközeit és elméletei. Fontos, hogy az egyes dimenziók marketinges fogásai alkalmazható modellként szolgáljanak más dimenziók számára is. A tömegkultúrát népszerűsítő úgynevezett „kultúra technológiákat” adaptálni lehet a tradicionális és az autonóm kultúra javára. Például a valóságshow-kat alkalmazni nemesebb célokra. (Császi, 2011.) A marketing elsődleges feladata a választott témán belül a **jelenlegi társadalom kultúra fogyasztói csoportjainak helyes meghatározása**. Annak tudatos vizsgálata, hogy a fogyasztók igényei nincsenek kielégítve, - miért nincsenek? - és pontosan mi azok az igények? A marketing eszközök széles tárháza biztosítja a technikai hátteret ahhoz, hogy a tömegkultúra által kitaposott ösvényeken keresztül értéket teremthessünk. A tömegkultúra népszerűsítésére használt eszközöket a minőségi kultúra oldalán is alkalmazni kell. A fogyasztókat tájékoztatni és nevelni kell. Kihívást jelenthet még annak a kérdésnek a megválaszolása is, hogy a **kultúra fogyasztói szegmensei között milyen átjárhatósági arányok vannak, hiszen a tradicionális kultúra része lehet az autonóm és fordítva**. Sajátos piackutatás során a legfontosabb kérdés az **egyes dimenziók iránti kereslet** és a dimenziókban elérhető „termék” **minőségi szintjeinek** meghatározása. A következő lépés az **átjárhatóság** értelmezése a dimenziók között – azért szükséges, hogy az arra alkalmas műfajokat összekapcsoljuk és marketing eszközökkel a jövőben hatékonyan népszerűsíthessük. A kutatás közben pedig meghatározódik a **kizárólagosság** igénye vagy lehetősége is, hiszen lesznek olyan fogyasztók, akik nem tartanak igényt a minőségi kultúrafogyasztás lehetőségére. Ezen kategóriákat a jövőben fogyasztói magatartás vizsgálattal kívánom bizonyítani. Marketing feladatai közé tartozik még a kínálati oldal meghatározása is. A fenti három dimenzió abban is különbözik egymástól, hogy a kínálatban egyaránt szerepelnek „közjavak” és „árúk”. Ezen témakörök meghatározása szintén marketinges célkitűzésem a jövőben.

Példa egy marketinges eszköz használatára: A népszerű és tömegeket megmozgató **flashmob** - (Magyar jelentése villámcsöndület. A fogalom jelentése emberek előre szervezett csoportosulását jelenti, amely hirtelen jön létre valamilyen nyilvános helyen, a résztvevők valami szokatlant csinálnak, majd a csoportosulás ugyanolyan hirtelen fel is oszlik, ahogy létrejött. A jelenség célja a figyelemfelkeltés, a hétköznapi ember elgondolkodtatása.) - mint eszköz, ma már nem csak tömeg - kulturális fogyasztókat tud megmozgatni és megnyerni, hanem ezen eszközt alkalmazva eljuttathatjuk hozzájuk a minőségi és értékteremtő és hordozó kulturális "termékeket" is. A *Budapesti Tavasz Fesztivál* szervezésében 2012. március 23.-án Budapest különböző pontjain szervezett flashmob - ok különleges hangulatban teltek. Népszerűek voltak Kodály kórusművei, a Bánk bán bordala, a palotás vagy a Hány János és a Székely fonó részletei egyaránt. Ez az esemény „Énekel a város” névre hallgatott.

5. KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK, ÖSSZEFOGLALÁS:

A fent leírtak igazolják a téma érvényességét és rámutatnak egy későbbi feltáró kutatás szükségességére. A szakirodalomban feltárt eredmények pedig arra ösztönöznek, hogy a témakör további vizsgálata hiánypótló jellegű. Fő kutatási célkitűzéseim egyik fontos pontja, a tradicionális és az autonóm kultúrafogyasztást közgazdasági értelemben való megfogalmazása és prezentálása, a közjó, az árucikk és az externáliák pontos definícióinak kialakítása. Vizsgálatom tárgya továbbá a heteronóm kultúra marketing tevékenységének elemzése és esetleges adaptálása. Későbbiekben ezek vizsgálatára kvalitatív és kvantitatív kutatásokat is tervezek.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Karikó Sándor (2006): Gazdaság és /vagy kultúra, Gondolat Kiadó, Budapest.
Kovalcsik József (2003): A kultúra csarnokai, Seridan Kft. Budapest.
Gans, Herbert (2003): Népszerű kultúra és magas kultúra In: Wessely Anna (2003): A kultúra szociológiája, Osiris, Budapest.
Józsa Péter (1976): Kód – kultúra –kommunikáció, NPI, Budapest.
Madarász Imre (2010.): Városszociológia, Egyetemi jegyzet, Szent István Egyetem Könyvkiadó, Gödöllő
Magyari Beck István (2006): Kulturális marketing és kreatológia, Semmelweis kiadó, Budapest.
Márkus György (1992): A kultúra: egy fogalom keletkezése és tartalma, T-Twins Kiadó és MTA Könyvtár Lukács Archívum, Budapest.
Neulinger Ágnes - Vígvári Dorottya: A kultúrafogyasztás aktuális kérdései, http://www.fvszemle.hu/archivum/2011_marcius/muhely/kulturfogyasztas/ 2012. április 11. 20:10
Szűcs István (1990): Verseny és rendszerszemlélet a földhasznosításban, Közgazdasági és jogi kiadó, Budapest.
Tamás Pál - Bulla Miklós (2011): Sebezhetőség és adaptáció; A reziliencia esélyei, in: Császi Lajos, Sebezhetőség és kockázat a szórakoztató médiában, 415.-429. o. MTA Szociológiai Kutatóintézet, Budapest.
Tátrai Zsuzsanna – Karácsony Molnár Erika (1997): Jeles napok, ünnepi szokások, Mezőgazda kiadó, Budapest.
Tomka Béla (2009): Európa társadalom ismerete a 20. században; Osiris, Budapest.
Wessely Anna (2003): A kultúra szociológiája, Osiris, Budapest.

FOGYASZTÓI MAGATARTÁSI TRENDEK A HAGYOMÁNYOS MAGYAR TERMÉKEK PIACÁN

¹Dr. Ferencz Árpád PhD-²Dr. Nótári Márta PhD

¹főiskolai tanár, Kecskeméti Főiskola Kertészeti Főiskolai Kar, Kecskemét

²főiskolai docens, Kecskeméti Főiskola Kertészeti Főiskolai Kar, Kecskemét

SUMMARY

The only products, which can meet the high demands of the Common Market are the ones which have added values and are in conformity with the quality and safety conditions of the food industry. Such products are what we consider the traditional products and we have to do our best to improve our activities in order to find markets for them. Accordingly, we have made researches regarding the habits, preferences and lifestyle of customers, who purchase Hungarian products of gardening and food industry. There is no usable result in every case from marketing aspect given by the classical socio-demographic segmentation method. It is stated that consumers with analogous demographic situation purchase diverse products. The main motive of the deviation is the personal lifestyle. The lifestyle of consumers of horticultural and food industrial the Hungarian traditional products were examined and analyzed in the study.

Kulcsszavak: fogyasztói magatartás, tradicionális magyar termékek

1. BEVEZETÉS

Az Európai Unióban folyamatosan nő a vásárlói és fogyasztói érdeklődés az egyedi, hagyományos termékek iránt. Ez a felmérések szerint a teljes vásárlásnak a 12,4%-kát jelenti. A vásárlói tanulmány szerint a legtöbb vásárló hisz a jelölésekben, márkákban, mert ezekben kiváló értéket kapnak a pénzükért. Ha az ár ugyanaz, a kisebb előállítót és a speciálisabb terméket választják, mert ott magasabb minőséget képzelnek el.

Kozák (2007) szerint mindez magyarázható azzal a jelenleg határozottan megfigyelhető trenddel, amely szerint a magas minőségű élelmiszerek fogyasztásával hosszabb távon jobban jár a fogyasztó. Más kutatások szintén alátámasztják ezt az eredményt, vagyis, hogy a fogyasztók számára az elsődleges szempont a minőség.

A fogyasztói magatartáskutatás alapvetően arra irányul, hogy feltárja a konkrétan megvalósuló magatartás mögött húzódó okokat és azokra magyarázatot tudjon adni. Mindezen ismeretek birtoklása nélkül lehetetlen a vásárlási döntési folyamat megismerése, valamint a reménytelen vállalkozást felmérni a marketing környezet hatását a fogyasztói és vásárlói döntésekre. Horváth (1996) szerint a fogyasztói magatartást a „Fogyasztón kívüli tényezőkre (kultúra, szubkultúra, társadalmi osztályok) és a „Fogyasztón belüli (lélektani) tényezőkre (érzelem, motiváció, beállítottság, emlékezés, személyiség, stb.) lehet sorolni.

Töröcsik (2007) megállapítása miszerint a vásárlói és fogyasztó kategória elkülöníthető a marketingben, ugyanis a vásárlást végző személy nem mindig vagy nem egyedüli fogyasztója az adott terméknek, és az sem szükségszerű, hogy ő hozza meg a végső döntést.

2. ANYAG ÉS MÓDSZER

2.1. A FELMÉRÉS KÖRÜLMÉNYEI

2010-2011. évben primer kutatásokat végeztünk a kertészeti és élelmiszeripari hungarikumok fogyasztók fogyasztói magatartásának és életstílusának elemzésére. A mintákat a Központi Statisztikai Hivatal adatai alapján súlyozottan gyűjtöttük. A programunkba bevittünk 852 kérdőív adatait és feltételeket adtunk meg az SPSS programnak (select variable). Ez lehetőséget nyújt arra, hogy a megadott feladattömbből kiszűrje a nem szükséges adatokat. Így az alapsokaság összetétele megfelelt a KSH népszámlálási nyilvántartás

összetételének. A mintánk így közel reprezentatív lett, azaz 713 minta elemszám alapján az egész magyar népességre következtetéseket tudunk levonni.

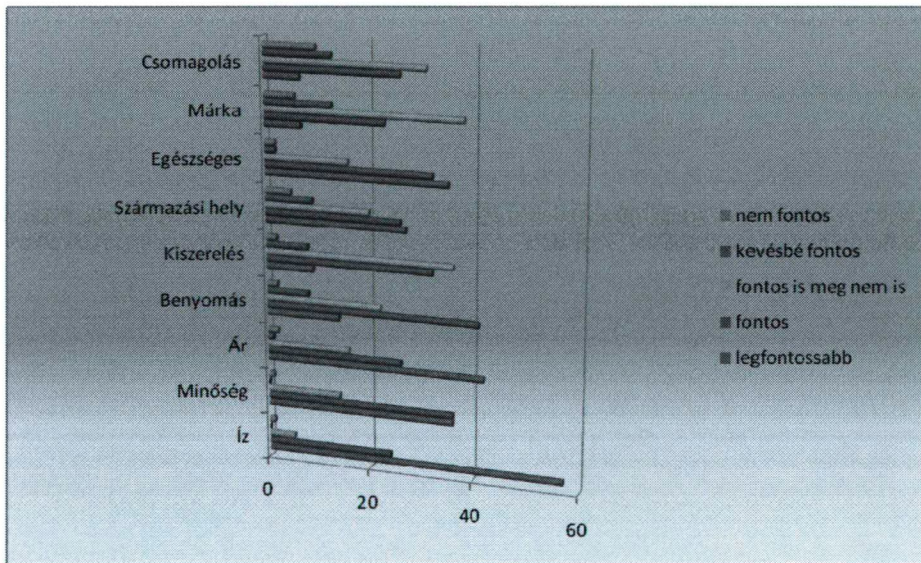
2.2. VIZSGÁLATI MÓDSZEREK

A piackutatás mai piaci jelenségek szervezett és módszeres vizsgálatát jelenti. Az vizsgálat kiterjed azon tényezőkre, amelyek a felhasználó számára fontosak lehetnek a piaci munka számára (Domán *et al.*,2009). A megkérdezéses eljárások közül a standard interjú eszközöként a standard kérdőívezés írásbeli megkérdezés módszerét alkalmaztuk. A kutatás saját készítésű kérdőíves felmérésen alapult. A kérdések nagyobb részével az élelmiszerfogyasztásra, azt meghatározó befolyásoló tényezőkre, kisebb hányadával pedig az egészséges táplálkozással kapcsolatos ismeretekre helyeztük a hangsúlyt.

3. EREDMÉNYEK

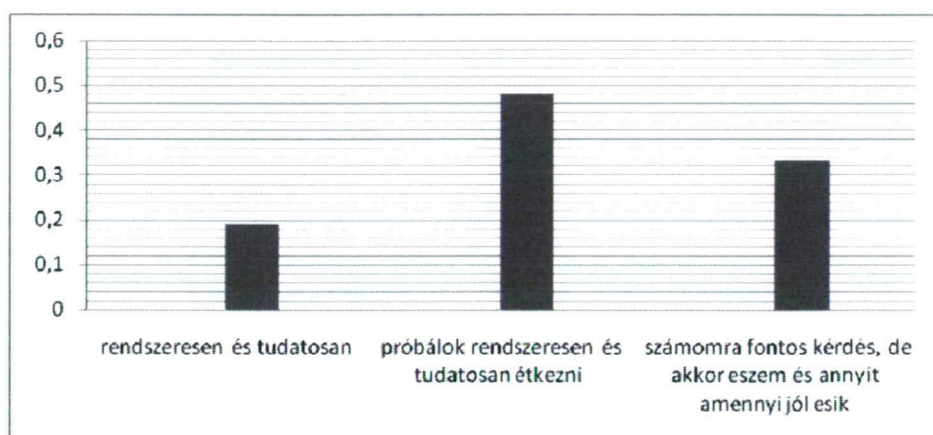
Az 1. ábra szerint a megkérdezettek számára vásárlásnál a legfontosabb befolyásoló és meghatározó tényező az íz. A második helyen az ár, amely erősen meghatározza, hogy mi kerül be a vásárlói kosárba. Ma a gazdasági válság közepén az embereket még a korábbinál is nagyobb mértékben befolyásolja a megvásárolandó termék ára. Ez elősegítheti a multi cégek erősödését, hiszen nagyobb akciókkal tudják a vásárlókat magukhoz vonzani, mint például az őstermelők. A minőséget, a márkát, valamint a kiszerelést a válaszadók közepes mezőnybe helyezik.

1. ábra: Az élelmiszervásárlást befolyásoló tényezők

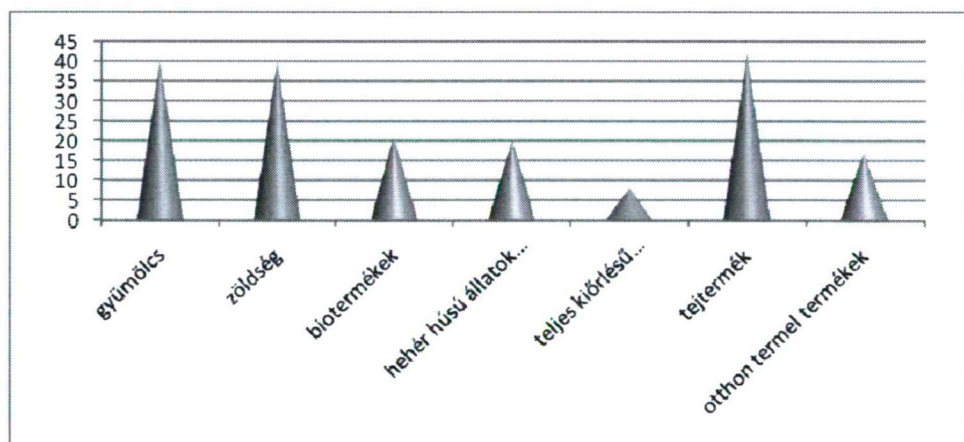
Forrás: Saját szerkesztés, 2012

A táplálkozási trend vizsgálati eredményét a 2. ábra szemlélteti. A megkérdezettek 48%-a próbál rendszeres és tudatos étkezést folytatni. Az emberek számára szükséges lenne a rendszeres és tudatos táplálkozásra, de sajnos ezt az étkezést a válaszadók csak 19%-a jelölte meg. A válaszadók 33%-a annyit eszik amennyi jól esik, ez jól mutatja, hogy az étkezés számukra csak a szükséglet kielégítését jelenti és nem elsődleges a rendszeres és tudatos táplálkozás.

2. ábra: Rendszeres és tudatos táplálkozás megoszlása a megkérdezettek körében

Forrás: Saját szerkesztés, 2012

A 3. ábra alapján elmondható, hogy a válaszadók közel fele a legegészségesebb élelmiszerek közé a zöldség, gyümölcs, valamint a tejtermékeket sorolja. Ezt követik az egészséges élelmiszerek, mint a biotermékek és az otthon előállított élelmiszerek. Kevesen gondolják úgy, hogy a teljes kiőrlésű élelmiszerek egészségesek.

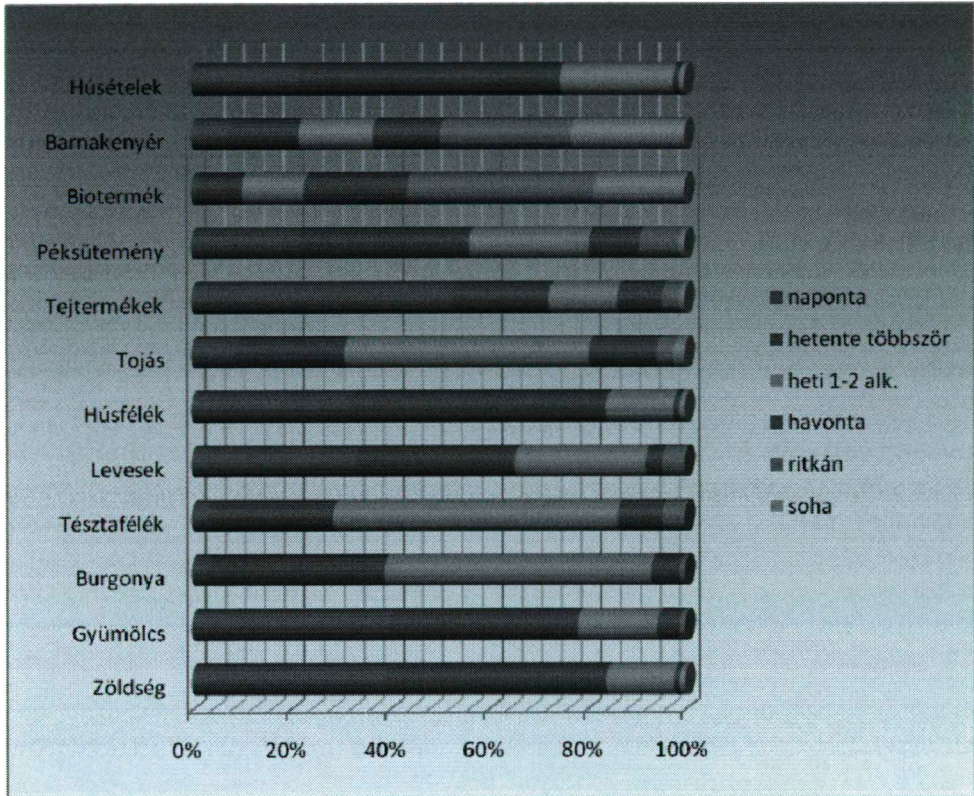
3. ábra: Mit tart egészsége szempontjából megfelelő élelmiszernek?

Forrás: Saját szerkesztés, 2012

Kutatásunk során 12féle élelmiszer-fogyasztási gyakoriságát vizsgáltuk. Az eredményeket a 4. ábra mutatja be. A zöldség és gyümölcs fogyasztásának gyakorisága megegyezik. E két élelmiszer rostban gazdag, ezért is nélkülözhetetlen a szervezet számára ennek ellenére a kitöltők csak 40%-a fogyasztja naponta. Csak egy alkalommal hetente 10% fogyasztja. A burgonyát és a tésztafélét azonos gyakorisággal fogyasztanak. A levesek, húskételek, és húsfélék fogyasztása esetén hasonlóság mutatkozik. Naponta 25%-uk fogyaszt ilyen ételt, körülbelül 45-50%-uk hetente többször. A tojásfogyasztásra a legjellemzőbb a heti 1-2 alkalom. A tejtermékek fogyasztását elemezve látható, hogy 50%-uk fogyaszt tejet. A

biotermékek valamint a barna kenyér fogyasztása megoszlik. Az ábráról leolvasható, hogy a kitöltők 20%-a egyáltalán nem fogyaszt ilyen terméket.

4. ábra: Az élelmiszerek fogyasztásának gyakorisága

Forrás: Saját szerkesztés, 2012

4. KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

Az élelmezés- és táplálkozáspolitikai (ÉTP) kormányzati szinten irányított összehangolt tevékenységek összessége, amely az egész lakosság elegendő mennyiségű és megfelelő minőségű táplálékkal történő ellátására irányul. Más szóval: az ÉTP lehetővé teszi, hogy érvényre jusson az egészséges táplálkozáshoz való emberi jog. Feladata nemcsak az élelmezés, azaz a lakosság táplálékkal való ellátása, hanem az egészség megtartása, betegségek megelőzése a helyes táplálkozás révén (Zajkás, 2004). Az átgondolt, figyelmesen megtervezett és megszervezett, rendszeresen ellenőrzött, értékelt program elsődleges célja az idült, nem fertőző, táplálkozással összefüggő betegségek kockázatának csökkentése, a lakosság egészségi állapotának javítása, a táplálkozással összefüggő betegségek okozta mortalitás csökkentése és a várható élettartam megnövelése. E fő célok elérésének megvalósítását a fő irányvonalak kidolgozása és alkalmazása teszi lehetővé.

Az átgondolt, figyelmesen megtervezett és megszervezett, rendszeresen ellenőrzött, értékelt program elsődleges célja az idült, nem fertőző, táplálkozással összefüggő betegségek kockázatának csökkentése, a lakosság egészségi állapotának javítása, a táplálkozással összefüggő betegségek okozta mortalitás csökkentése és a várható élettartam megnövelése. E

fő célok elérésének megvalósítását a fő irányvonalak kidolgozása és alkalmazása teszi lehetővé az alábbiak szerint:

- A szakemberek táplálkozástudományi ismereteinek jelentős növelése az elkövetkező 5 év során és ezzel egy időben a lakossági táplálkozási ismeretek intenzív elterjesztése, kiemelten a gyermekek oktatásában.
- Folyamatos adatgyűjtés és tájékozódás a lakosság táplálkozásáról, élelmiszer választékáról.
- A táplálkozástudományi kutatások támogatása a táplálkozás, életmód, betegség, egészség kapcsolatának jobb megértése és a stratégiák szükségszerű módosítása érdekében.
- Az egészséges táplálkozáshoz szükséges élelmiszer választék kialakítását ösztönző támogatási rendszer létrehozása és ennek folyamatos hosszú távú működtetése.
- Az egészséges táplálkozás alapvető emberi jog, és a legszegényebbek számára is meg kell teremteni e jog gyakorlásának gazdasági és társadalmi feltételeit.
- Az egészséges táplálkozás megvalósításához szükséges alapvető élelmiszerek mindenhol és mindig elérhetők legyenek.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Domán Sz. – Tamus A. (2009): Marketing Alapismeretek Károly Róbert Kutató- Oktató Közhasznú Nonprofit Kft. Gyöngyös
- Gfk Piackutató Intézet (2009): Étkezési szokások - te hol helyezkedsz el a "felső plusz" és az "underclass" között? Gfk Hungária
- Guerro L.- Colomer, J.-Guardia, D.- Xicola, J. (2004): Consumer Attitude Towards Brands Food Quality and Preference Vol. 11. No.5. pp. 387-395
- Kotler P. (2002): Marketing menedzsment KJK-Kerszöv Jogi és Üzleti Kiadó Kft. Budapest
- Kozák Á. (2007): Étkezési szokások: Tudatos a fogyasztó? Gfk Hungária
- Lehota J. (2001): Élelmiszer-gazdasági marketing Műszaki Könyvkiadó, Budapest
- Lehota J. (2004): Az élelmiszer-fogyasztói magatartás hazai és nemzetközi trendjei Élelmiszer, táplálkozás és marketing 2004/1 Kaposvár
- Rützler, H. (2005): Megatrends der Esskultur, Biofach, Nürnberg
- Szakály Z.(2011): Táplálkozásmarketing Mezőgazda Kiadó Budapest
- Töröcsik M. (2007): Foodtrendek és trendi vásárlói csoportok. Acta Oeconomica, Kaposvár
- Zajkás G. (2004): Magyarország Nemzeti Táplálkozáspolitikája. Nemzeti Népegészségügyi Program Budapest Vol. 8-9. pp. 12-13.

TRADÍCIONÁLIS TERMÉKEK EMOCIONÁLIS MEGKÖZELÍTÉSBN

¹Dr. Ferencz Árpád PhD-²Dr. Nótári Márta PhD

¹főiskolai tanár, Kecskeméti Főiskola Kertészeti Főiskolai Kar, Kecskemét

²főiskolai docens, Kecskeméti Főiskola Kertészeti Főiskolai Kar, Kecskemét

SUMMARY

Traditional Hungarian foods get successfully to consumers if these products are sold on a special market. In our research we set a hypothesis that the decisions, what traditional food consumers make, are based on imperfect information. Place of purchase is an influential factor. Based on this assumption we examined the followings in a questionnaire survey: Where do customers like to buy these products?, Is there an appropriate market for these products?, What are the attributes of this market?

The basic aim of our research was to know how special quality single and differentiated products can stay safely on the market. Consumer segmentation seemed to be a good way to know this, but even some members of the same segment can have different purchase decisions. Personal life style determines this deviation. The subject of our research was to see how effective segmentation influences the dynamics of consumer product choice.

Kulcsszavak: tradicionális élelmiszerek, marketing, vásárlói értékítélet

1. BEVEZETÉS

Az egyik fő kihívás a differenciálható termékek esetén, hogyan lehet nyereségesen piacon maradni. Ehhez a vásárlók szegmentálása jónak tűnik, de megfigyelték, hogy a hasonló demográfiai helyzetben levők különféleképpen viselkednek vásárlási döntéseikben. Az eltérés fő meghatározója az egyén stílusa, önbecsülése, ami nem korrelál a demográfiai tényezőkkel. Az értékítélet fontosabbnak tűnik, mint a demográfiai helyzet. Egy hatékony szegmentálás ötvözni képes a termékkategóriára sajátosan jellemző fogyasztói dinamikát a szintén termékspecifikus motivációs dinamikával. E két módszer együttes alkalmazása fokozhatja a stratégiai marketing-„intelligenciát”, amely igencsak szükséges napjainkban a régiós termékek nyereséges piacon tartásában. Kutatásunkban azt vizsgáltuk, hogy egy hatékony szegmentálás miként befolyásolja a fogyasztók termékválasztási dinamikáját.

2. ANYAG ÉS MÓDSZER

2.1. KUTATÁS HÁTTERE

2010-2011. évben primer kutatásokat végeztünk a kertészeti és élelmiszeripari hungarikumok fogyasztók fogyasztói magatartásának és életstílusának elemzésére. A mintákat a Központi Statisztikai Hivatal adatai alapján súlyozottan gyűjtöttük. A programunkba bevittünk 1956 kérdőív adatait és feltételeket adtunk meg az SPSS programnak (select variable). Ez lehetőséget nyújt arra, hogy a megadott feladattömbből kiszűrje a nem szükséges adatokat. Így az alapsokaság összetétele megfelelt a KSH népesség nyilvántartás összetételének. A mintánk így közel reprezentatív lett, azaz 1304 minta elemszám alapján az egész magyar népességre következtetéseket tudtunk levonni.

2.2. A VÁLTOZÓK STRUKTÚRÁJÁNAK VIZSGÁLATA FAKTORANALÍZISSEL

A változók számának csökkentése azt jelenti, hogy a statisztikai mintában lévő információ lehetőleg kis csökkentésével ugyanazt a jelenséget kevesebb változóval írjuk le. Ennek egyik módszere a faktoranalízis, mely során az elemek közötti függőség felderíthető úgy, hogy az eredeti változók helyett hipotetikus változókat, ún. faktorokat határoztunk meg.

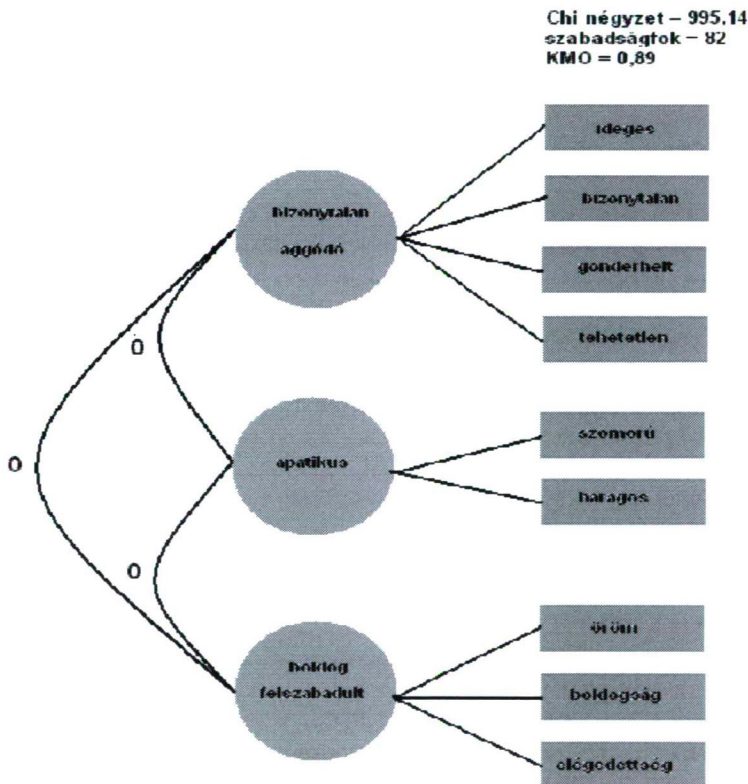
A faktoranalízis során a faktorok meghatározásakor a vizsgált változók korrelációs mátrixából indulunk ki. Amelyik változó nem korrelál más változókkal, nagy valószínűséggel önálló faktorral rendelkezik. Ha viszont két vagy több változó között szoros korreláció van, akkor feltételezhető, hogy egy vagy néhány közös faktorral rendelkeznek. Faktoranalízis során a faktorsúlyok mátrixát kerestük.

3. EREDMÉNYEK

3.1. A tradicionális élelmiszereket fogyasztók életstílus vizsgálata

Életünk során nap, mint nap hozunk vásárlói döntéseket, érvényesítve elsősorban saját elképzeléseinket. Ha a folyamatot mélyebben vizsgáljuk, akkor kiderül, hogy választásaink, elhatározásaink mögött bonyolult pszichológiai és szociológiai döntések húzódnak meg. Az utóbbi évtizedben a fogyasztói magatartás vizsgálata és a pszichológia egyre inkább összekapcsolódott, mert az életstílus kutatások eredménye felhasználható a termékek megfelelő pozicionálásánál vagy reklámmüzenetek tervezésénél.

1. ábra: Életstílus vizsgálat arbitrális faktor elemzéssel

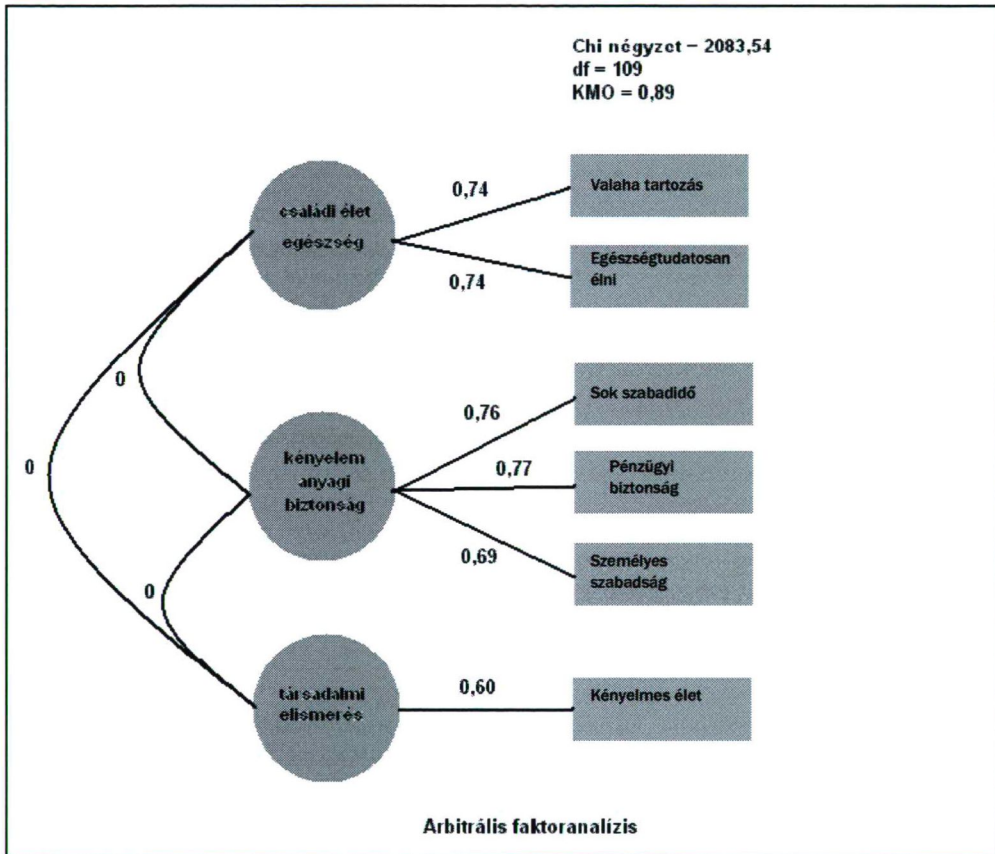
Forrás: Saját szerkesztés, 2012

Az 1. ábra mindkét oszlopában megtalálható a bizonytalanság, frusztráltság érzése. A pszichológia is alátámasztja azt az érzést, hogy a jövő mindig bizonytalan. Ezzel együtt kell élni és szembenézni a váratlan eseményekkel. Ez az érzés megjelent a mélyinterjúk készítésekor és a megkérdezéses kutatások értékelése során is. A bizonytalansági érzés csökkenhet a nagyobb kockázatvállalási készség kialakítása, a tolerancia és a rugalmasabb szabályok alkalmazása során.

3.2. Személyiség vizsgálat

A személyiség-vizsgálati módszerek kialakulását az az igény tette szükségsszerűvé, hogy a marketing kutatók is egyrészt meg akarták ismerni az egyéni különbségeket létrehozó belső tartalmakat (élményszinten és a viselkedés szintjén egyaránt), másrészt pedig számos esetben meg akarták határozni a várható viselkedés megjelenési valószínűségeit, okát, kialakulásának hátterét. A személyiség, a gondolkodás, az érzelmek és a viselkedés azon megkülönböztető mintáit jelenti, amelyek az egyén személyes stílusát meghatározzák, és a környezettel való interakcióit befolyásolják.

2. ábra: A válaszadók szegmentációs csoportjai

Forrás: Saját szerkesztés, 2012

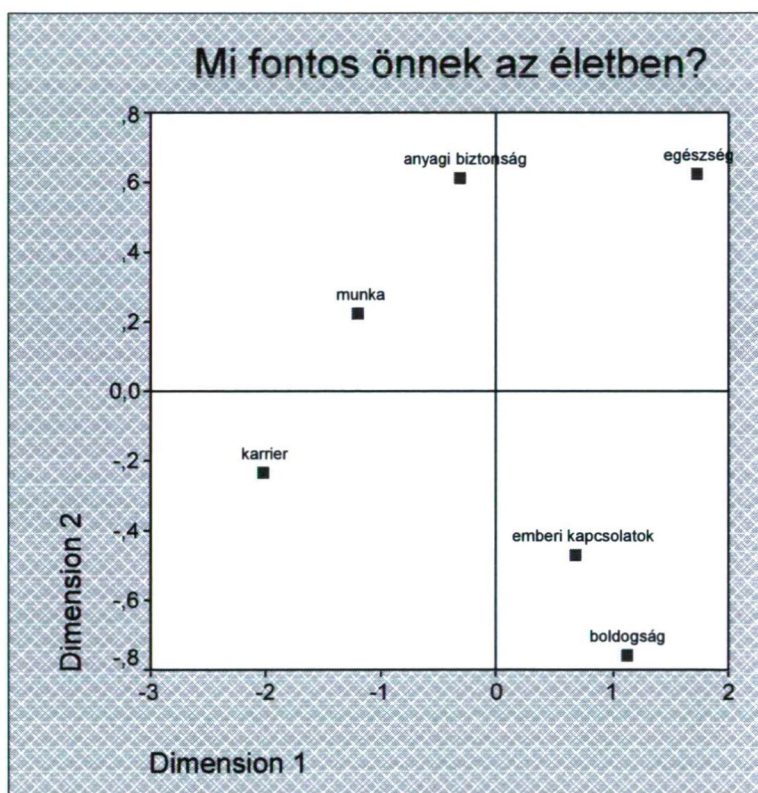
Attitűd állítások alapján faktoranalízissel hoztuk létre szegmentációs csoportjainkat (2. ábra). Az állításokra adott válaszok alapján jelenítettük meg a háttérváltozókat. Ezt azért tartottuk fontosnak, mert az életstílus, az értékrend meghatározza a fogyasztói- és vásárlói magatartás tipikus formáit. Összefüggnek a termék- és márkaválasztással és a marketing kommunikáció iránti nyitottsággal. Ennek ismerete lehetővé teszi a fogyasztók számára értéket jelentő terméktulajdonságok ajánlását. Ebben az esetben ez azért fontos, mert az egyedi, tradicionális termékeket fogyasztók a helyi ízeket, a sajátos minőséget pluszként értelmezik és befolyásolják a termékekhez való viszonyulásukat.

3.3. A MEGKÉRDEZETTEK ÉRTÉKRENDJÉNEK VIZSGÁLATA

A kérdőívben állításokat adtunk meg a válaszadóknak. A 3. ábrán azt láthatjuk, hogy a kérdésekre adott válaszok hogyan függnek össze. A sokdimenziós térben a válaszok, mint pontok jelennek meg, amelyek távolságáról, szórtságáról vagy csoportosulásáról következtetéseket lehet levonni a vásárlói illetve a fogyasztói magatartásra. Ábránkon az értékek között jelentős szóródás figyelhető meg. Az emberi kapcsolatok és a boldogság érzése pontjai viszonylag közel pozícionáltak. Ezek az értékek meghatározó szerepet tölthetnek be a fogyasztás folyamatában. Feltételezhető, hogy az a vásárló, akinek ezek az értékek fontosak pozitív attitűddel fordul a hagyományos, régiós termékek felé.

Az összefüggést a 3. ábra és a hozzá kapcsolódó táblázat mutatja be.

3. ábra: A megkérdezettek körében leginkább elérni kívánt célok

Forrás: Saját szerkesztés, 2012

1. táblázat: Stimulus Coordinates (koordináták)

Stimulus Number	Stimulus Name	Dimension	
		1	2
1.	MIFONT1	,6832	-,4684
2.	MIFONT2	1,7280	,6232
3.	MIFONT3	-,3145	,6139
4.	MIFONT4	-2,0207	-,2374
5.	MIFONT5	-1,1993	,2258
6.	MIFONT6	1,1232	-,7572

Forrás: Saját számítás, 2012

4. KÖVETKEZTETÉSEK

- Az életstílus kutatások hasznos segítséget nyújthatnak a célcsoport meghatározásnál, a termékek és márkák pozicionálásánál és a reklámüzenetek megfogalmazásánál.
- Az életstílus vizsgálatok statisztikai elemzésekor referenciacsoportokat határoztunk meg, amelynek kiemelkedő szerepe van a vásárlási döntések befolyásolásában. Az értékek egymáshoz viszonyított helyzetének kifejezésére a több dimenziós skálázás módszere bizonyult alkalmasnak.
- A tradicionális termékeket vásárlók csoportjainak vizsgálata során az értékítélet fontosabbnak tűnik, mint más esetekben. Egy hatékony szegmentálás ötvözni képes a termék kategóriára sajátosan jellemző fogyasztói dinamikát a szintén termék-specifikus motivációs dinamikával.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Churcill, G. A. (2005): Marketing Research- Methodological Foundations 8th Edition. New York The Dryden Press.
- Maslow, A. (1997): Motivation and Personality. 3th Edition Harper and Row, Wiesbaden
- Anholt, S. (2002): Foreword to the Special Issue on Country Branding. Journal of Brand Management, Vol. 4. p. 14-25.
- Baughn, C.C.-Yaprak, A. (1993): Mapping Country of Origin Research, Recent Developments and Emerging Avenues. In Product - Country Images. Impact and Role in International Marketing, Papadopoulos, N., Heslop, L.A. New York, International Business Press, p. 89-115.
- Burt S. (2008): The Strategic Role of British Brands. 7th International Science Marketing Trends Congress, Venice
- Guerro, L. - Colomer, J. - Guardia, D. - Xicol, J. (2004): Consumer Attitude Towards Brands. Food Quality and Preference, Vol. 11. No. 5. p. 387-395.

AZ INNOVATÍV KIS- ÉS KÖZÉPVÁLLALKOZÁSOK FINANSZÍROZÁSA KOCKÁZATI TŐKÉVEL – EURÓPAI KIHÍVÁSOK

Dr. Glavanits Judit

egyetemi tanársegéd, Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kar

SUMMARY

Closing the gap between the USA and EU venture capital market size is crucial for european innovative small and medium sized companies. As the financial crises started in 2008 weekend the possibilities for external capital, the role of venture capital financing is reevaluated. The study analyses the similarities and differences in the legal rules of venture capital fund raising and financing revised by the USA's Dodd-Frank Act, and the European AIMF-directive. The study also suggest the changes in connection with the European Commission's prepared document on the European Venture Capital Fund, and it's effects on the innovative small-and medium sized companies. The conclusion is that the new rules of venture financing both in the USA and Europe sets up significantly more administrative difficulties for funds, but more stability and safe for entrepreneurs.

Kulcsszavak: kockázati tőke, innováció-finanszírozás, európai kockázati tőkealap

1. BEVEZETÉS

Kockázati tőkebefektetések alatt értjük a tőzsdén nem jegyzett, nagy növekedési potenciállal rendelkező gazdasági társaságokban való tulajdonszerzést, amelynek célja a társaság értékének növelése a tőke biztosításán túl a társaság vezetésében való részvétel útján, valamint az így megszerzett tulajdoni hányad nagy haszonnal történő értékesítése (Glavanits 2012).

A kockázati tőkebefektetések legaktívabb piacán, az **Egyesült Államokban** a gazdasági és politikai döntéshozók számára nem kérdés, hogy a kockázati tőkebefektetések az ország teljesítménye szempontjából hasznos, támogatandó gazdasági ügyletek. A National Venture Capital Association 2011-es évkönyve szerint 2010 során az országban megvalósult 3295 ügylet mintegy 22 milliárd dollár értékű befektetett tőkét jelentett, a befektetések értéke az Egyesült Államok GDP-jének mintegy 0,2%-át érte el (NVCA 2011). Az IHS Global Insight kutatóintézet adatai szerint, 2008-ban a kockázati tőkével érintett vállalatok adták az amerikai adóbevételek 21%-át, 12 millió embert foglalkoztattak, a magánszektor munkavállalóinak 11%-át (IHS Global Insight 2009). A kockázati tőkével finanszírozott vállalkozások az átlagnál nagyobb árbevétel-növekedést értek el, és a munkaerő-felvétel aránya is magasabb, mint a többi gazdasági szereplő esetében ugyanebben az időszakban. Ez a két faktor nem csak a 2008-as évre jellemző, Josh Lerner 1999-es tanulmánya szintén megerősíti, hogy az (állami) kockázati tőkeprogramokban részt vett, azokon keresztül finanszírozást nyert vállalkozások az átlagosnál szignifikánsan jobb eredményeket érnek el a munkaerő-bővítés és az éves árbevétel tekintetében (Lerner 1999). Az 1970-es évektől kezdve az Egyesült Államokbeli társaságok közül több, mint 27.000 kapott valamilyen formában kockázati tőkefinanszírozást mintegy 456 milliárd dollár értékben.

Az **Európai Unió** csak az 1990-es évek végétől foglalkozott aktívan a kockázati tőkepiaccal, illetve annak az európai gazdaságra gyakorolt hatásával. Az EVCA 2008-as évkönyve alapján a kockázati és magántőke finanszírozást kapott mintegy 5200 gazdasági társaság 73,8 milliárd eurónyi tőkéhez jutott. Ezen vállalkozások 85%-a 500 főnél kevesebb alkalmazottat foglalkoztató kis- és középvállalkozás volt. A statisztikai adatok szerint 2000 és 2004 között a kockázati tőkével finanszírozott vállalkozások 1 millió új munkahelyet teremtettek az Unióban, amely az érintett munkahelyek esetében évi 5,4%-os bővülést jelent, míg ugyanezen időszak alatt az EU25 átlaga évi 0,7%-os növekedés volt. A kockázati

tőkefinanszírozást kapott társaságokon belül a növekedési szakaszú vállalkozásoknál a munkaerő-növekedés 2,4%-os volt 1997 és 2004 között, ugyanakkor a korai fejlődési szakaszú kis- és középvállalkozásoknál évente átlagosan 30,5%-kal több munkavállalót foglalkoztattak ugyanebben az időszakban (EVCA 2008).

Minthogy a kockázati tőkebefektetések célcsoportja a nagy növekedési potenciállal rendelkező kis- és középvállalkozások (továbbiakban: kkv-k), az Európai Unió mindig is együtt kezelte a kockázati tőkefinanszírozás megítélésének kérdését a kkv-támogatással, az innováció-támogatással. Ebből kifolyólag az európai kockázati tőkepiac elemzése sajátos szemüvegen keresztül látszik az EU-ban, amely a kkv-k könnyebb tőkéhez jutásán keresztül láttatja a piacot. Ugyanakkor az EU munkaanyagai nem nélkülözik a kockázati tőkebefektetések európai eredményeinek elismerését. Külön kiemelésre érdemes, hogy a kockázati tőke által finanszírozott innovatív és növekedés-orientált vállalkozások átlagosan kiadásai 45%-át fordítják kutatás és fejlesztésre, ami átlagosan évi 3,4 millió eurónak felel meg vállalkozásonként. Ez az tőke hatszor több annál, mint amit az EU-25 kutatás-fejlesztésre legtöbbet fordító 500 vállalkozása költ erre (Európai Bizottság 2007).

Magyarországon a kockázati tőkebefektetések mintegy két évtizedes múlta tekintenek vissza. Karsai Judit szerint a 2000-es évek végére a kockázati- és magántőkét közvetítő iparág hazánkban – szereplőit, működési mechanizmusát, funkcióját és hatékonyságát tekintve – lényegében hasonlóvá vált az európai kockázati- és magántőke ágazathoz (Karsai 2006).

2002 és 2009 között a kockázati tőketársaságok 230 ügylet során mintegy 2,2 milliárd eurónyi értékben valósítottak meg befektetéseket magyarországi gazdasági társaságokban (HVCA 2010). Az Európai Unió JEREMIE (Joint European Resources on Micro to Medium Enterprises – JEREMIE) támogatási programja és annak magyar megvalósítás kapcsán várható, hogy a befektetések száma és volumene is szignifikánsan növekedni fog. Ezek az adatok elsősorban a formális, vagyis kifejezetten kockázati tőkefinanszírozás nyújtására létrejött társaságok adatait tartalmazza. Ugyanakkor a piacon jelentős szerepet játszanak az ún. üzleti angyalok, vagy informális befektetők, vagyis azok a magánszemélyek, akik a kockázati tőkebefektetéseket a magánvagyonuk terhére és javára hajtják végre. A Global Entrepreneurship Monitor (GEM) a vállalkozói aktivitás és gazdasági növekedés kutatási programjában vizsgálta a magyarországi informális tőkebefektetéseket, és arra az eredményre jutott, hogy a felnőtt népesség 2,2%-a, azaz 144 000 magánszemély végzett informális befektetést, átlagosan 1 M Ft értékben (GEM 2004).

Karsai Judit a magyar kockázati tőkepiac általa vizsgált másfél évtizedét 4 fejlődési korszakra osztotta, amelyek közül az utolsót 2001-től napjainkig jelölte meg, mint a piaci tisztulás, racionalizálás időszaka (Karsai 2008). A tanulmány megjelenése óta lezajlott, 2008-tól számított pénzügyi-gazdasági válság azonban véleményem szerint indokolja egy új korszakhatár megjelölését, amely nem csak hazánkban, hanem nemzetközi szinten is megtorpanást jelentett az ágazatban, és még inkább jellemzőjévé tette az eltolódást az érett vállalati életszakaszok felé. Ugyanakkor a 2010-es hazai és nemzetközi adatokból már az látszik, hogy a piac ismét magára talál, és új lendületet vesz.

2. A GAZDASÁGI VÁLSÁG HATÁSA A KOCKÁZATI TŐKEPIAC SZABÁLYOZÁSÁRA

A 2008-as évhez kötődő pénzügyi és gazdasági válság számos szabályozási kérdést vetett fel világszerte. Természetes reakcióként a jogalkotók a pénzügyi piacok egyes intézményeire, illetve azok egyes szereplőire vonatkozó szabályok gyors újragondolásában látják biztosítva az újabb piaci válság elkerülhetőségét. Ez a jogalkotási dömping megfigyelhető az Egyesült Államokban éppúgy, mint az Európai Unióban.

A kockázati tőkebefektetések körüli terminológiai bizonytalanság, amelyre a szerző egy korábbi tanulmánya hívja fel a figyelmet (Glavanits 2012), döntő hatással bír egy olyan

helyzetben, amikor a kockázati tőkealapok és tőkealap-kezelők piaci elhelyezkedését kell vizsgálni a pénzügyi közvetítő rendszerben.

Időpont tekintetében az Egyesült Államok ugyan korábban fogadta el a Wall Street reformjáról és a pénzügyi rendszer átalakításáról szóló Dodd-Frank törvényt, a részletszabályok kidolgozása ugyanakkor éppúgy elhúzódik, mint az Európai Unió által elfogadott, az alternatív befektetési alapkezelőkről szóló irányelv, és az ennek kapcsán módosított szabályok átültetése. Annál is inkább, mivel az EU a teljes jogharmonizációs időszakot is 2018-ig halasztotta el, de 2 éves átmeneti idő még az európai tagállamoknak is rendelkezésére áll, hogy új szabályaikat elfogadják. A gyorsaság azonban nem feltétlenül jelent minőségi elsőbbséget sem. A két jogforrás összehasonlítása során láthatjuk, hogy mindkét jogalkotó igen hasonló módszerrel, és hasonló eszközökkel látja megvalósíthatónak a pénzügyi szektor befektetési alapkezelőinek megregulázását, illetve azon belül a kockázati tőkebefektetéseknek a speciális gazdaságpolitikai szerepét is hasonlóan értékeli.

A kockázati és magántőke-befektetések területén a szabályozás egyértelmű hasonlóságot mutat. Az Egyesült Államokban magától értetődő, Európában még mindig magyarázatra szorul, hogy a magántőke-alapok nem elsősorban felelősei a gazdasági válságnak, ugyanakkor az eddigi megengedő szabályozás ezen a területen is szigorításra szorul. Mindkét jogalkotó szembesült a kockázati tőke és a magántőke fogalmának és tevékenysége elkülönítésének problémájával, de a megoldás alapvetően más megközelítést eredményezett.

Az egyik legfontosabb eltérés, hogy míg az Egyesült Államokban a kérdés a kockázati tőkealap meghatározása volt, addig az Unió irányelve mindvégig az alapkezelő megközelítésében vizsgálta a kérdést. Ugyanakkor a változó szabályok az Államokban is végső soron a befektetési tanácsadókra, praktikusán a befektetési alapkezelő menedzsmentjére vonatkoztak.

Az Egyesült Államok szövetségi törvényhozása a SEC-re (Securities and Exchange Commission) hárította azt a feladatot, hogy a szakmai szervezetekkel egyeztetve alkossa meg a „kockázati tőkealap” fogalmát. Maga a tevékenység, ti. a kockázati tőkebefektetés, mint ügylet továbbra is tisztázatlan marad, mindössze azok a befektetési társaságok kerülnek definiálásra, akik ezzel a speciális tevékenységgel foglalkoznak. A széles körű társadalmi egyeztetés felszínre hozott számos, korábban csak a szakirodalom által felvetett értelmezési kérdést, és a vélemények sokszínűsége predesztinálta, hogy az elfogadott törvény végül csak bizonyos csoportok elképzeléseit tükrözi vissza. Ennek ellenére igen jelentősnek mondható ez a lépés, hiszen először definiálja részletesen a jogalkotó az intézményi kockázati tőkepiac szereplőit. Ezen meghatározás az európai fogalom-meghatározásokhoz képest nem tartalmaz tőkekorlátot, ugyanakkor széles körű megkötéseket vezet be az alap által megvalósítható befektetések tekintetében. Ezen belül is az európai szabályozással rokon vonást mutat az a korlátozás, amely a tőkekihelyezést kiegészítő egyéb forrásokra, ezen belül a hitelezésre vonatkozik. A definíció tehát magát az alapot érinti, de a változó előírások az alapkezelőt, vagy befektetési tanácsadót terhelik, számára írják elő regisztrációs kötelezettséget, vagy adatszolgáltatási kötelezettséget.

Közös elem az amerikai és európai szabályozási módszerben a már működő alapok tanácsadói, alapkezelői számára biztosított átmeneti idő, illetve kivételes eljárások, amelyekkel az új szabályok alkalmazása elkerülhető (*grandfathering* szabályok).

Az Európai Unió jogalkotási mechanizmusában korántsem ilyen egyértelmű az a szándék, hogy a relatíve kis tőkét kezelő, és a pénzügyi kockázatok terén elhanyagolható rizikófaktorral rendelkező kockázati tőkealapok kikerüljenek az új, és igen szigorú regisztrációs eljárás alól. Itt már a kezdetektől nem volt szó ezen piaci szegmens kiemeléséről, sőt, a kivételként megjelölt befektetési alapkezelői csoport sem egyértelműen a kockázati tőkeágazat kiemelését célozza, mindössze a *de minimis* elveket rögzíti. Kétségtelen, hogy ha egy kockázati tőkealap vállalja, hogy tőkeáttétel nélkül finanszíroz vállalkozásokat, akkor a

legtöbb kockázati tőkealap az 500 millió eurós korlát alá kerül, valamint a célcsoport, vagyis a kis- és középvállalkozások tekintetében is, (ha a kockázati tőkealap valóban a célként megjelölt kkv-sektornak nyújt finanszírozást) kizárólag ilyen társaságokban szerez részesedést, mentesülhet az irányelv rendelkezései alól.

A szabályozások szintén közös jellemzője, hogy a kivételként megfogalmazott társaságok, így a kockázati tőkealapok sem mentesülnek teljes mértékben az új eljárásrend alól. Az Egyesült Államokban a szövetségi kormányzat teljes egészében a SEC-re bízta annak meghatározását, hogy mi az a szolgáltatandó adatmennyiség, amely elegendő ahhoz, hogy az engedélyezési eljárás alól mentesült alapkezelők a pénzügyi rendszerek átláthatóságát ne gátolják. A SEC által hozott elfogadott szabályozás a szakma meglepetésére alig szűkítette az éves beszámolók és értesítési kötelezettséggel érintett adatok körét. Az elektronikusan is kitölthető nyomtatványok (*Form ADV*) több mellékletét is folyamatosan vezetni és aktualizálni kell, és az ezekért fizetendő költségtérítés is megegyezik a regisztrációra kötelezett tanácsadókra kirótt összeggel.

Az Európai Unió 61/2011/EU irányelve (AIMF-irányelv) 3. cikk (6)c. pontja alapján az Európai Bizottság fogja megalkotni saját hatáskörében azokat a részletszabályokat, amelyek az irányelv hatálya alá nem tartozó alapkezelők tájékoztatási kötelezettségére vonatkozik.

3. AZ EURÓPAI KOCKÁZATI TŐKEALAP TERVEZETE

Az AIMF-irányelv gyakorlati tapasztalata alapján az európai kockázati tőkealap-kezelők 98%-a nem tartozik az irányelv hatálya alá, mert az általuk kezelt eszközök értéke nem haladja meg az 500 millió EUR-s határt. Ennek praktikus következménye, hogy ezen alapkezelők előtt két választási lehetőség áll: vagy csatlakoznak önként az irányelvhez, és vállalják annak adminisztratív terheit, és egyben élvezik a harmonizált szabályozás előnyeit, vagy a másik lehetőségük, hogy a jelenlegi formájukban tovább működve, a nemzeti jogrendek hatálya alatt folytatják tevékenységüket.

Ennek a helyzetnek a feloldására szolgál az európai kockázati tőke-alap létrehozása, amely egyszerre teszi lehetővé, hogy a kollektív befektetési vállalkozás élvezze a közös szabályozásból adódó előnyöket, ugyanakkor mentesül az AIMF-irányelvben meghatározott adminisztratív eljárások alól.

A rendelet gyakorlatilag a már meglévő, nemzeti szinten szabályozott kockázati tőkealapokon belül egy új, megkülönböztetett kockázati tőkealap-fajtát hoz létre, amely szupranacionális szinten szabályozott, és az Európai Értékpapír Hatóság által vezetett, nyilvános adatbázisban nyilvántartott jogi személy.

A rendelet célja, hogy kizárólag azok a kollektív befektetési vállalkozások használhassák az európai kockázati tőke-alap kifejezést, amelyek a rendelet feltételének megfelelnek. Ők abban az előnyben részesülnek ezáltal, hogy az Európai Unió székhelyen kívüli tagállamai, mint fogadó államok nem írhatnak elő semmiféle követelményt vagy adminisztratív eljárást a minősített kockázati tőke-alapok forgalmazásával kapcsolatban, valamint nem köthetik a forgalmazást előzetes jóváhagyáshoz (rendelet-tervezet 15. cikk 2. pont) Így a bejegyzés székhelyének állama joga alapján bejegyzett, és a rendeletben előírtaknak megfelelően létrehozott európai kockázati tőke-alap és annak kezelője adminisztratív korlátozás nélkül forgalmazhatja eszközeit az Unió területén.

A rendelet által biztosított előnyöket az alábbiak jelentik: A javaslat egységes szabályzatot határoz meg az „európai kockázati tőke-alap” megjelölés alatt működő alapok forgalmazására vonatkozóan. Az európai kockázati tőke-alapokat három alapvető követelmény határozza meg: (1) A magánbefektetők által vállalt tőke-hozzájárulás 70%-át kis- és középvállalkozásokba fekteti, (2) ezen kkv-k számára tőkefinanszírozást vagy tőkejellegű finanszírozást nyújt; és (3) nem alkalmaz tőkeáttételt (azaz az alap nem fektet be több tőkét annál, mint amennyit a befektetők vállaltak, így nem is adósodik el.) Amennyiben az egész EU-ban gyűjtenek

forrásokat, a megjelölés alatt működő alapok mindegyike egységes szabályok és minőségi standardok szerint működik (ideértve a befektetők tájékoztatásával kapcsolatos standardokat és a működési követelményeket). Az egységes szabályzat biztosítani tudja azt, hogy a befektetők pontosan tudják, hogy mire számíthatnak, ha európai kockázati tőke-alapba fektetnek.

4. AZ ÚJ SZABÁLYOZÁS HATÁSA AZ INNOVATÍV VÁLLALKOZÁSOKRA - KÖVETKEZTETÉSEK

A vállalkozások külső forráshoz jutása nem csak az Európai Unió tagállamaiban, hanem globálisan megoldandó problémaként jelentkezik. A gazdasági és pénzügyi válság egyik következményeként a vállalkozások hitelhez jutási lehetőségei tovább szűkültek, így felértékelődik az olyan alternatív források szerepe, mint amilyen a kockázati tőke.

Megfelelő finanszírozás és vállalati teljesítmény esetén a kockázati tőke bevonása relatíve „drága” forrásnak minősül, ugyanakkor számos esetben a forrásbevonás egyetlen lehetősége is egyben. Az új szabályozási rendszerek ugyan egyszerre rónak adminisztratív terhet a kockázati tőkealapokra és azok kezelőire, ugyanakkor az Európai Unió területén kifejezett nyitás figyelhető meg, amennyiben elfogadják az európai kockázati tőkealap tervezetét.

A gazdasági verseny élénkítésében, és az európai kontinens versenyképességének növelésében kulcsszerepet játszó innovatív kis- és középvállalkozások számára a kockázati tőkeforrásokhoz való könnyebb hozzáférés feltétlen előnyt jelent akkor, amikor alternatív finanszírozó nincsen a piacon. Az Európai Unió döntéshozói gyakorlatilag 1998 óta törekednek arra, hogy a kockázati tőkepiacot élénkítsék a tagállamokban, ugyanakkor számos adminisztratív korlát, köztük a kettős adóztatás kérdése, a tőke szabad áramlásának egyes kérdései korábban akadályozták a befektetők tevékenységét. Az új szabályozás legnagyobb előnye lehet, hogy a vállalkozások több és célzottabb tőkéhez juthatnak hozzá, amely fejlődésüket segítheti.

Közgazdasági kutatások alátámasztották, hogy a tapasztalattal rendelkező, szindikátusba tömörülő kockázati tőkebefektetők által megvalósított befektetések nagyobb hozammal rendelkeznek, és a vállalati élettartamot potenciálisan növelik hozzáadott érték képzésével (Brander et al 2002, Lerner 1994, Wright és Locket 2003). Így prognosztizálható, hogy a határon átnyúló kockázati tőke ügyletek növekedésével, és potenciálisan több befektető megjelenésével a kockázati tőkepiac élénkül, amely versenyhelyzet a vállalkozások számára is előnnyel jár a befektetői tárgyalások során (Wang és Wang 2009).

FELHASZNÁLT IRODALOM

Jogforrások:

Az Európai Parlament és a Tanács 2004/39/EK irányelve a pénzügyi eszközök piacairól. HL 2004.4.30. L 145/1.

COM(2007) 853 végleges A Bizottság közleménye a Tanácsnak, az Európai Parlamentnek, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának a kockázati tőkealapok határokon átvélt befektetéseit korlátozó akadályok felszámolásáról.

Dodd-Frank Wall Street Reform and Consumer Protection Act, Pub.L. 111-203, H.R. 4173.

SECURITIES AND EXCHANGE COMMISSION, 17 CFR Part 275, Release No. IA-3222; File No. S7-37-10, RIN 3235-AK81

Code of Federal Regulations, Part 275 – Rules and Regulations, Investment Advisers Act of 1940. § 275.203(l)-1

COM(2011) 669. Európai Bizottság: A stabilitás és növekedés menetrendje. Az Európai Parlament és a 2011/61/EU irányelve az alternatív befektetésialap-kezelőkről

COM(2011) 860. Európai Bizottság: Javaslat Az Európai Parlament és a Tanács rendelete az európai kockázati tőkealapokról.

Szakirodalom:

Brander, J. A. – R. Amit – W. Antweiler (2002): Venture-Capital Syndication: Improved Venture Selection vs. The Value-Added Hypothesis. *Journal of Economics & Management Strategy*, 2002/11, 423–452.o.

EVCA Yearbook 2011 (2012). Pan-European Private Equity & Venture Capital Activity Report. EVCA, Brüsszel.

GEM Hungary (2004): (szerk. Szerb László) Vállalkozásindítás, vállalkozói hajlandóság és a vállalkozási környezeti tényezők alakulása Magyarországon a 2000-es évek első felében.

Glavanits J. (2012): A kockázati tőkebefektetések jogi fogalmának meghatározása. *Jog-Állam-Politika*, 2012/1. 109-123.o.

HVCA Évkönyv (2010). Letölthető az Egyesület honlapjáról www.hvca.hu (2011.12.20)

IHS Global Insight (2009): Venture impact. The economic importance of venture capital backed companies to the U.S. economy. Fifth edition. 2009. Letölthető: http://www.altassets.net/pdfs/nvca_venture_impact_5thedition.pdf (2011. június 10.)

Karsai J. (2006): A magyarországi kockázati tőke-finanszírozás másfél évtizede (1989-2004) In: Makra Zsolt (szerk) A kockázati tőke világa. Aula, 33-52.o.

Karsai J. (2008): „Az aranykor vége”. A kockázati- és magántőke-ágazat fejlődése Közép- és Kelet-Európában. MTA Közgazdaságtudományi Intézet, Műhelytanulmány. Budapest.

Lerner, J. (1994): The syndication of venture capital investments. *Financial Management*. 23. 16-27.o.

Lerner, J. (1999): The Government as Venture Capitalist: The Long-Run Impact of the SBIR Program. *Journal of Business*. 1999. Vol. 72. 285-318.o

NVCA Yearbook (2011) Letölthető az egyesület honlapjáról. www.nvca.org (2011. 12.10.)

Wright, M. – A. Locket (2003): The Structure and Management of Alliances: Syndication in the Venture Capital Industry. *Journal of Management Studies*, 40. szám, 2073–2102.o.

Wang, L.- .Wang (2009): Syndication as a Management Strategy. In: M. Bergmann - T. Faust (szerk) *Handbook of Business and Finance*. Nova Science Publishers, Inc.,

A FENNTARTHATÓ FOGYASZTÁS IRÁNT ELKÖTELEZETT FOGYASZTÓK MEGJELENÉSE MAGYARORSZÁGON

Rácz Georgina¹ – Dr. Horváth Ágnes²

¹Ph.D. hallgató, Szent István Egyetem, Marketing Intézet, Gödöllő

²egyetemi docens, Szent István Egyetem, Marketing Intézet, Gödöllő

SUMMARY

Nowadays the significance of the concept of sustainable consumption is getting harder, which assumes the appearance of the conscious consumers. In the first part of this study based on international literature we introduce the main behavioural characteristics of the LOHAS, and according to the domestic literature we examine the relevance of the LOHAS concept in Hungary.

In the second part results of a research (conducted within the framework of a country level representative data collection) carried out in September, 2011 by Cognitive Ltd. are being introduced, which shows that values on the path of sustainability have also appeared in Hungary. Finally we pointed out that the trend follower consumer groups in Hungary assign new market opportunities and risks for companies with homogenous products.

Key words: representative data collection, sustainable consumption, LOHAS, value-based lifestyle segmentation

1. BEVEZETÉS

A globális kihívásokra reflektálva egyre nagyobb jelentőséget kap a fenntartható fejlődés, illetve az egyének szintjén megjelenő fenntartható fogyasztás. A fenntartható fogyasztás iránt leginkább elkötelezett fogyasztói csoportnak a LOHAS (Lifetyle of health and sustainability) tekinthető. A külföldi szakirodalmi megközelítések szerint ezek a fogyasztók vásárlási döntéseiknél a fenntartható fejlődés mindhárom - gazdasági, társadalmi és ökológiai- pillérét figyelembe veszik. Fontos, hogy az új típusú fogyasztók motivációi a konkrét vásárlási szituációkban is megjelenjenek, ezzel kifejezve a változtatás iránti igényüket. E megállapítás az élelmiszeripari vállalatokat is újabb kihívások elé állítja. Egyrészt azért, mert versenylőnyt jelenthet a differenciálatlan termékek piacán a speciális fogyasztói igények kielégítését szolgáló, sajátos hozzáadott értékkel bíró élelmiszerek kínálata. Másrészt az új fogyasztói magatartástrend megjelenése felhívja a figyelmet arra, hogy további piacvesztés elkerülése érdekében, mihamarabb el kell kezdeni átszervezni a vállalati működést a fenntarthatóság elveinek megfelelően.

2. IRODALMI ÁTTEKINTÉS

Az NMI (Natural Marketing Institute) szegmentációs modellje alapján a LOHAS fogyasztó a következő sajátosságokkal bír: attitűdjében a leginkább meghatározó elemek a környezet, a társadalom és a felelős üzletvitel iránti elkötelezettség. A vásárlás szempontjából korai elfogadók, képesek befolyásolni családjuk és barátai véleményét, kevésbé érzékenyek, és jellemzően márkahűek. (French-Rogers, 2006). A fenntarthatóság elkötelezettjei, de fontos vásárlási kritérium számukra a stílus és az esztétikum, azaz a hedonizmust sem utasítják el. (Kreeb et. al, 2008). A Zuckunstitute, kutatásai alapján a LOHAS csoport a minőséget felértékeli, és az autentikus értékeket fontosabbnak tartja az élménykeresésnél. Számukra az anyagi javak felhalmozásának fontosságát felváltja a létezés, a lélek jelentősége. Nemcsak egészségtudatosak, hanem jelentős mértékben figyelnek, annak természetére és a társadalmi igazságosságra gyakorolt hatására. Nem az a céljuk, hogy bojkottálják a nem fenntartható módon előállított termékek fogyasztását, hanem egyéni vásárlóerejükkel egy globális ökológiai és társadalomközpontú szemléletváltást kívánnak

elérni. (Kreeb et. al, 2008). A fentiek alapján elmondható, hogy a LOHAS fogyasztó hibrid életstílust alakít ki, melyben különböző, karakterisztikák egyesülnek (pl. egészség és élménykeresés, individualizmus, de nem egocentrikusság). Ezek, a részben egymással ellentétes tulajdonságok jellemzik a posztmodern fogyasztó értékorientált életstílusát. (Schulz 2008). Paul Ray (1996) az amerikai LOHAS csoport esetén megállapította, hogy képviselői főként a nők köréből, valamint jellemzően a felső- és közép társadalmi osztályból kerülnek ki.

A LOHAS fogyasztó tudatában van a vásárlás kockázatának, ezért nagy jelentőséget tulajdonít a megbízható információknak, döntését megfontolt, aprólékos információgyűjtés és értékelés előzi meg. Az élelmiszergyártó és forgalmazó vállalatoktól elvárja a teljes folyamat átláthatóságát. Számukra különösen felértékelődnek a következő tényezők: élelmiszerjelölések (pl. összetevők listája, tápérték címke, védjegyek); továbbá a vállalatok CSR tevékenysége, mely számukra az etikus magatartást jeleníti meg. (French-Rogers, 2005)

A hazai szakirodalomban eddig nem jelent meg olyan publikáció, amely a magyar LOHAS szegmens lakosságon belüli arányát konkretizálná, magatartásjegyeit azonosítaná. Arra viszont számos hazai publikáció utal, hogy az ún. „hibrid életstílust” jellemző egészségtudatosság, környezet tudatosság, és etikus fogyasztás bizonyítottan megjelent már a magyar lakosság körében is (Horváth et al., 2005; Hofmeister Tóth et al. 2010; Gulyás, 2008).

3. ANYAG ÉS MÓDSZER

2010-ben kvalitatív kutatást hajtottunk végre, melyben a Magyarországon is megjelenő általános női magazinokat a tartalomelemzés módszerének segítségével vizsgáltuk. Kutatásunk során igyekeztünk feltárni, hogy a hazai véleményvezető médiumok milyen mértékben célozzák meg a LOHAS érdeklődésű fogyasztókat. E kutatás eredményei alapján állítottuk össze azt az állításlistát, mely az 1.sz táblázatban ismertetésre kerül. Az állítások logikai szempontból az alábbi 5 tényezőcsoportba (dimenzióba) rendezhetők: *környezettudatosság, egészségtudatosság, etikus magatartás, autentikus értékek, individualizmus.*

Az adatfelvételre 2011 szeptemberében a Cognitive Piackutató Kft. Omnibus 2011 kutatásának keretében került sor, 1015 fő megkérdezésével. A mintavétel a szigorított véletlen séta módszerével történt, a település és megyék alapján kialakított, rétegzett mintavétel segítségével, 111 mintavételi pont alkalmazásával. Az adatfelvétel után bevitt és megtszűrt adatokat az SPSS 16.0 statisztikai szoftver segítségével dolgoztuk fel.

4. EREDMÉNYEK

4.1. A FENNTARTHATÓSÁG IRÁNYÁBA MUTATÓ ÉRTÉKEK A MAGYAR FOGYASZTÓK KÖRÉBEN

Az öt életstílus-dimenziót képviselő állításlistát faktorelemzés segítségével megvizsgáltuk és az eredmények azt bizonyítják, a magyar fogyasztók körében is tetten érhető a hibrid életstílust kifejező értékstruktúra, amelyben fontos szerephez jutnak a fenntarthatóság irányába mutató értékek is. A faktorelemzés eredményeként a hazai fogyasztókat jellemző értékstruktúra számos sajátos vonást jelez az eredeti koncepcióhoz képest. Az egyik meglepő sajátosság, hogy az egészség és környezettudatos magatartást megjelenítő értékek egy faktorba kerültek, tehát ez a két magatartásforma szoros kapcsolatban van egymással a magyar fogyasztók értékrendjében. A másik említést érdemlő sajátosság, hogy a hazai fogyasztók életmódmintázatában az etikus értékek faktorokba történő rendeződése azon alapult, hogy a vásárlók önmagukat kompetensnek érzik-e az adott állítás szempontjából. (1. táblázat)

1. faktor – *Individualista értékek (magyarozott variancia: 19,918%)*: Az állításlistában 19-25. értékek.

2. *faktor – Egészség- és környezettudatos értékek (magyarázott variancia: 19,554%):* Az állításlistában 1-9. értékek. Fontosnak tartjuk kiemelni, hogy a környezettudatos értékek (egy kivétellel) rendre kisebb súllyal szerepelnek, mint az egészségtudatosságot kifejező állítások, azaz a magyar fogyasztók értékrendjét az egészségtudatosság erőteljesebben áthatja.
3. *faktor – Autentikus értékek (magyarázott variancia: 4,836%):* Az állításlistában 15-18. értékek. A harmadik faktorba olyan autentikus értékek kerültek, melyek a fogyasztók nemzeti elkötelezettségét, biztonság iránti vágyát fejezik ki.
4. *faktor – Etikus (kompetencia) értékek (magyarázott variancia: 3,119%):* Az állításlistában 10., 11. és 14. értékek. A negyedik faktor arra utal, hogy az etikus kompetencia értékeket a magyar fogyasztók nem tartják igaznak önmagukra nézve, tehát nem, vagy csak bizonyos részüket jellemzi az etikus magatartás konkrét cselekvéseikben.
5. *faktor – Etikus (vállalati magatartásra vonatkozó) értékek (magyarázott variancia: 3,069%):* Az állításlistában 12-13. értékek. Ebben a dimenzióban két olyan tényező jelenik meg, melyek a vállalati magatartás megítélésére vonatkoznak. Ezeket a fogyasztó saját kompetenciáján kívülinek tekinti.

4.2. FENNTARTHATÓSÁG ÉRTÉKRENDJÉN ALAPULÓ ÉLETSTÍLUS SZEGMENSEK

A faktor elemzés elvégzése után a magyar fogyasztók érték alapú életstílus-szegmentációja céljából klaszter analízist hajtottunk végre. A minta nagy elemszámára ($N=1015$) tekintettel az elemzés lefolytatásához k-means módszert alkalmaztuk. A k-means eljárás elvégzése után a következő csoportok különültek el: 1. *klaszter : Idős tudatosak*; 2. *klaszter: Trendkövetők*; 3. *klaszter: Nemzeti elkötelezettséggel rendelkező egészség- és környezettudatosak*; 4. *klaszter: Közömbösek*; 5. *klaszter: Csalódott pesszimisták.* (1. táblázat)

A fenti csoportok közül a „Trendkövetők” értékrendje igazodik a leginkább a LOHAS fogyasztót jellemző hibrid életstílushoz. Egészség- és környezettudatosak, továbbá az etikus értékek esetén nem csak a társadalomközpontú vállalati magatartást tartják fontosnak, hanem a kompetencia értékeket is (pl. önkéntesség, állatkísérletektől mentes termékek vásárlása). További sajátossága e fogyasztói csoportnak, hogy valamennyi szegmens közül ők tekinthetők a leginkább individualistának, miközben az autentikus értékeket is fontosnak tartják.

Fontos kiemelni, hogy a „Trendkövetők” szegmensét még nem tekinthetjük teljes mértékben elkötelezett LOHAS fogyasztóknak, ugyanis esetükben kritikus pontot jelez az etikus (kompetencia) értékek megítélése. A részletesebb elemzések eredményei arra utalnak, hogy e dimenzió tényezőivel szemben inkább közömbösnek mondhatók, mint elhivatottnak. Szükségesebb tartottuk tehát a „Trendkövetők” csoportjához tartozó fogyasztók véleményének alaposabb vizsgálatát, amelyet az adott részmintán belüli további szegmentálás keretében végeztünk el. (A klaszterképzést ez esetben is a k-means eljárással hajtottuk végre, az F-próba szignifikanciaszintje az elvárásoknak megfelelően kisebb volt, mint 0,05, mely igazolta a homogén csoportok létrejöttét).

A „Trendkövetők” szegmensén belül hat fogyasztói alcsoportot lehetett elkülöníteni, közülük kettő olyan alkaszter, melyek az etikus (kompetencia) értékeket a csoportátlaghoz képest jelentősen felülértékelték. E két alkaszter a LOHAS fogyasztót jellemző hibrid életstílust megjelenítő, értékcsoporthoz inkább igaznak tartotta önmagára nézve, részarányuk a teljes mintához viszonyítva 4%-t, ill. 3,6%-t képviselt. A két alkaszter közt némi különbség fedezhető fel abból a szempontból, hogy az egyes életmód dimenziókat képviselő értékeket, hogyan ítélték meg, de ezek az eltérések nem voltak számottevők.

Megállapítható továbbá, hogy a fenntartható fogyasztás kritériumait kisebb-nagyobb mértékben szem előtt tartó fogyasztók aránya ma Magyarországon 21% (a potenciális piac),

melyet az ún. „Trendkövetők” csoportja jelenít meg. E csoporton belül azonosítható a LOHAS szegmens, melyet legkarakteresebben az etikus (kompetencia) értékek alapján lehet elkülöníteni, és arányuk a teljes lakosságon belül 4-8%.

5. KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

Kutatásunk eredményei azt jelzik, hogy a hazai fogyasztók értékrendjében az egészség- és környezettudatosság kiemelt jelentőséggel bír. A vásárlók különösen fontosnak tartják az élelmiszer összetevők élettani hatásaival kapcsolatos megbízható információkat, és a körülményekhez képest igyekeznek tartózkodni az adalékanyagokat tartalmazó termékektől. A vásárlási döntés során az általuk egészségesnek tartott élelmiszereket részesítik előnyben, de azt is fontosnak tartják, hogy a termék ne szennyezze a környezetet. Egyre inkább jellemző, hogy a magyar fogyasztók nemzeti elkötelezettségüket (etikus érték) juttatják kifejezésre a magyar termékek preferálásával.

Ezek az eredmények azt bizonyítják, hogy a hazai piacon versenylőnnyel rendelkeznek az olyan hazai, egészség- és környezetbarát termékek, melyek egyben individualista értékeket is megjelenítenek, pl. valamilyen szempontból egyediek (tájjellegű termékek), vagy a márkák megkülönböztetésre alkalmas tulajdonsággal rendelkeznek.

A nemzetközi fogyasztói magatartás trendek tapasztalatai és a kutatásunk eredményei alapján előre jelezhető, hogy a magyar fogyasztók körében is hamarosan megjelenik egy olyan vevői kör, amelyik a vásárláskor előnyben részesíti azokat a termékeket, amelyek előállításánál –hitelt érdemlően bizonyított– az etikus vállalati magatartás. Természetesen az etikus értékek a fogyasztói elvárásokban akkor fognak igazán testet ölteni, ha a piaci folyamatokról nemcsak széleskörű, hanem hiteles és megbízható tájékoztatást kapnak a vevők.

A nagy-elemszámú és reprezentatív mintán végzett kutatási eredményeink azt bizonyítják, hogy az élelmiszeripari vállalatok szempontjából új páci lehetőségeket jelenthetnek a „Trendkövetők”, mint potenciális LOHAS fogyasztók. Bár a szorosan értelmezett LOHAS fogyasztók jelenleg kis arányt képviselnek a teljes lakosságon belül, jelenlétük azonban már ma is figyelmet érdemel. A fenntarthatóság iránti elkötelezettség trendjének további terjedését feltételezve, az élelmiszergyártóknak és forgalmazóknak is érdemes felkészülniük a LOHAS csoport vásárlását jellemző kritikus szemléletmódra, és az elvárt kritériumoknak megfelelően átalakítani vállalati folyamataikat.

1. táblázat: Értékrend alapú fogyasztói csoportok

Tényezők	F	sig	Mintaátlag N=1015	1. klaszter N=176 17%	2. klaszter N=212 21%	3. klaszter N=275 27%	4. klaszter N=192 19%	5. klaszter N=160 16%
1. Fontos, hogy a megvásárolt termék csomagolása újrahasznosítható legyen.	74,724	0,000000	3,992	4,488	4,439	4,136	3,352	3,374
2. Az energiatakarékos háztartási berendezések hozzájárulnak a fenntartható fejlődéshez.	73,003	0,000000	4,045	4,566	4,340	4,194	3,445	3,544
3. Szükséges, hogy a gyerekek környezettudatos nevelésben részesüljenek.	128,117	0,000000	4,334	4,864	4,597	4,650	3,506	3,853
4. Előnyben részesítem az olyan élelmiszereket, melyek hozzájárulnak egészségem megőrzéséhez.	108,108	0,000000	3,930	4,466	4,473	4,133	3,185	3,163
5. Napi étkezéseim tervezésekor figyelek arra, hogy megfelelő mennyiségben hozzájussak a szervezetem számára nélkülözhetetlen tápanyagokhoz.	74,328	0,000000	3,739	3,967	4,414	3,898	3,116	3,055
6. Az egészség megőrzéséhez nélkülözhetetlen a sport.	88,088	0,000000	3,846	4,146	4,439	4,093	3,173	3,112
7. Rendszerint szezonális termékeket (pl. dinnye augusztusban) vásárlók.	70,038	0,000000	3,845	4,240	4,415	3,983	3,137	3,267
8. Az élelmiszerekben megtalálható adalékanyagok károsítják az egészséget.	116,212	0,000000	3,956	4,496	4,431	4,137	3,169	3,367
9. Az egészséges táplálkozás szempontjából fontos, hogy az ember tisztában legyen az élelmiszer összetevők (pl. vitaminok, cukrok, telített zsírsavak stb.) élettani hatásaival.	118,298	0,000000	3,944	4,536	4,356	4,151	3,230	3,247
10. Rendszerint adományokkal támogatom a civil szervezetek munkáját.	76,77	0,000000	2,157	1,924	2,784	1,647	2,964	1,488
11. Évente végzek önkéntes munkát	109,083	0,000000	2,072	1,385	2,833	1,613	2,997	1,492
12. Kedvezőbben ítélem meg azt a vállalatot, mely jótékonyági akciókat támogat.	79,259	0,000000	3,440	3,932	4,170	3,333	3,196	2,41
13. Kedvezőbben ítélem meg azt a vállalatot, mely megfelelő munkakörülményeket biztosít alkalmazottai számára.	92,013	0,000000	3,832	4,498	4,345	3,918	3,240	2,981
14. Kizárólag állatkísérletektől mentes termékeket vásárolok.	57,23	0,000000	3,107	3,113	4,003	2,751	3,166	2,458
15. Ha a helyi piacokon vásárolok élelmiszert, akkor avval a magyar termelőket támogatom.	101,188	0,000000	3,815	4,461	4,404	3,762	3,157	3,204
16. Fontos számomra a hagyományok tisztelete.	97,06	0,000000	3,870	4,688	4,263	3,888	3,155	3,280
17. Magyar termékek vásárlásával hozzájárulok az ország gazdasági fejlődéséhez.	90,879	0,000000	3,927	4,508	4,318	4,125	3,172	3,337
18. A termékeken szereplő védjegyek (pl. magyar termék) csökkentik bizonytalanságomat a vásárlás során.	76,718	0,000000	3,724	4,275	4,226	3,810	3,088	3,068
19. Fontos számomra a karrier.	235,553	0,000000	2,940	1,520	4,104	3,275	3,224	2,039
20. A márkás termékeket részesítem előnyben.	282,463	0,000000	2,826	1,493	3,952	2,948	3,463	1,824
21. Az egyedi kivitelezésű termékeket kedvelem.	361,051	0,000000	2,859	1,497	4,258	2,940	3,349	1,772
22. Fontos számomra a stílus.	314,94	0,000000	3,074	1,732	4,338	3,312	3,498	1,962
23. A legújabb divat szerint alakítom életvitelemet.	340,52	0,000000	2,599	1,203	3,876	2,469	3,422	1,677
24. Olyan termékeket vásárlók, melyek tükrözik személyiséget.	219,964	0,000000	3,097	2,022	4,275	3,278	3,405	2,035
25. A magas minőségű termékeket kedvelem.	132,702	0,000000	3,175	2,414	4,188	3,291	3,333	2,278

5 fokú intervallumskala (1 – egyáltalán nem igaz, 5 – teljes mértékben igaz), One-Way ANOVA sig<0,05, Test of Homogeneity of Variances sig<0,05 - Post Hoc Tests Tamhane (sig<0,05), sig>0,05 - Post Hoc Tests LSD (sig<0,05), Classify=K-Means Cluster, Number of Clusters=5, Maximum Iteration=20, Convergence Criterion=0, Missing Values=Exclude Cases Listwise; Forrás: Saját kutatás, 2011, N=1015;

FELHASZNÁLT IRODALOM

- French, S. – Rogers, G. (2005): Marketplace Opportunities: Growth & Demographic Opportunities. Natural Marketing Institute, USA, Harleysville
- French, S. – Rogers, G. (2006): Understanding the LOHAS Consumer: The Rise of Ethical Consumerism, Natural Marketing Institute, USA, Harleysville
- Gulyás E. (2008): Az etikus fogyasztás értelmezései, Szociológiai Szemle, 19. évf., 2008/1. sz. 106-127. o.
- Hofmeister Tóth Á. – Kelemen K. – Piskóti M. (2010): Környezettudatos fogyasztói magatartásminták a magyar háztartásokban. Magyar Marketing Szövetség 16. Országos Konferenciája, „Új Marketing Világrend”. 2010. augusztus 26-27. Budapest.
- Horváth Á. – Fürediné K. A. – Fodor M. (2005): Az értékrend hatása a táplálkozásra, The Hungarian Journal of Food, Nutrition and Marketing, 2005/1-2. sz.
- Kreeb, M. – Motzer, M. – Schulz, W. F. (2008): LOHAS als Trendsetter für das Nachhaltigkeitsmarketing, in Schwender, Clemens; Schulz, Werner & Kreeb, Martin (Hrsg.) (2008): Medialisierung der Nachhaltigkeit. Das Forschungsprojekt balance(f): Emotionen und Ecotainment in den Massenmedien. Marburg: Metropolis.
- Ray, P. (1996): The Rise of Integral Culture, Notice Science Review, 1996/37
- Schulz, W. F (2008): Der Markt für nachhaltige Produkte, Eine Chance für den Mittelstand, Vortrag im Rahmen der BMZ/DIHK – Auftakveranstaltung „Mittelstand schafft Werte” am 6. Dezember 2008 in Berlin im Haus der Deutschen Wirtschaft

A HANGVERSENYRENDEZÉS FINANSZÍROZÁSA – EGY KUTATÁS TANULSÁGAI

Retkes Attila

ügyvezető igazgató, Kulturális Elemző Intézet Budapest

PhD-hallgató, Széchenyi István Egyetem Regionális- és Gazdaságtudományi Doktori Iskola

SUMMARY

The author of the paper has done research and analysis related to musical performance – also to certain fields of theatre and dance performance – since 2005. These examinations were above all focusing on economic (financing) problems of the mentioned areas. After the publishing of the book entitled *Zene – Művészet, piac, fogyasztás* [Music – Art, market, consumerism] in 2010, he pursues his work as the head manager of the Institute for Cultural Analysis Budapest and as a PhD candidate. The present paper is a presentation of his latest qualitative research which concentrates on the work of concert organizers. Examining different sources and means of financing, he concludes that the governmental budget and the National Cultural Fund continue to be determining in Hungarian concert financing. The recourse to the remaining five financing possibilities – European Union, local governmental sector, non governmental organizations, private sector and families – seems to present serious difficulties for various reasons.

Kulcsszavak: előadóművészetek finanszírozása, hangversenyrendezés, kvalitatív kutatás

1. HANGVERSENYRENDEZÉS MAGYARORSZÁGON A RENDSZERVÁLTÁSTÓL NAPJAINKIG – ÁTTEKINTÉS

Az 1990. évi politikai rendszerváltás több mint hatvan éve nem tapasztalt pezsgést indított el a magyarországi koncertéletben. Az elmúlt két évtizedben új helyszínek, szervezőirodák, új típusú hangversenyek és fesztiválok egész sora jelent meg (Retkes A. 2003). Öröndetes jelenség, hogy a magyar hangversenyélet korábbi, egyoldalú Budapest-centrikussága részlegesen megszűnt: a hagyományos soproni Régi Zenei Napok és a szombathelyi Bartók Fesztivál mellett új kezdeményezésként jelent meg a Zempléni Művészeti Napok, a tiszadobi Zongora Ünnepe Keleten fesztivál, a fertőd-eszterházi kastélyban rendezett Haydn-koncertek vagy legújabban (2010-től) a Kaposfest Kaposvári Nemzetközi Kamarazenei Fesztivál.

Az 1990-es évek végétől mind nagyobb problémát jelent a hangversenyéletre jellemző túlkínálat, illetve a rendezvényszervezők közötti egyeztetés hiánya. Victor Máté zeneszerző, a Magyar Zenei Tanács elnöke hívta fel elsőként a szakma és a közvélemény figyelmét arra a jelenségre, hogy Magyarországon szinte teljesen hiányzik a gazdaságilag megerősödött, kultúra iránt fogékony polgári középréteg (Victor M. 1998). Ezzel magyarázható, hogy a kevésbé ismert művészeket, ritkábban játszott repertoárt felvonultató, illetve – forráshiány miatt – alacsony marketing költséggel megrendezett hangversenyek gyakran üres ház előtt zajlanak. Az ezredforduló után nyilvánvalóvá vált, hogy az értékkeremtő zenei műfajokban (klasszikus zene, jazz, népzene-világzene) – folyamatosan növekvő költségek és stagnáló bevételek mellett – nem lehet nyereségesen hangversenyt rendezni, ezért számos, korábban nagy reményekkel indult hangversenyrendező ügynökség befejezte vagy jelentősen redukálta tevékenységét. Mára a magyarországi hangversenyrendezés piacán egyetlen magántulajdonú vállalkozás, a kiváló szponzori kapcsolatokkal rendelkező Jakobi Koncert Kft. rendelkezik jelentősebb részesedéssel. Mindeközben a rendszerváltás előtt monopolhelyzetben lévő Országos Filharmónia szervezeti átalakítása rendkívül hosszú időt, csaknem egy évtizedet vett igénybe. Végül a kulturális kormányzat – a Filharmónia jogutódaként – három, területi alapon szerveződő közhasznú társaságot (Filharmónia Budapest és Felső-Dunántúl, Filharmónia Dél-Dunántúl, Filharmónia Kelet-Magyarország) hozott létre. Ezek (ma már nonprofit kft.

formában) folyamatosan szűkülő költségvetési keretek között, de összességében magas szakmai színvonalon látják el feladatukat.

A magyar zenei élet évszázados problémája volt a kifejezetten koncertrendezés céljára épült, akusztikailag gondosan tervezett, nagy előadói létszámú produkciók befogadására is alkalmas hangversenytermek hiánya. Ezt a gondot oldotta meg a dél-pesti Duna-parton 2002 és 2005 között, a Magyarországon korábban ismeretlen PPP (Public Private Partnership) konstrukcióban felépült Művészetek Palotája, amely egyszerre korszerű hangversenyterem és multifunkcionális kulturális tér. A 64 000 négyzetméter összterületű épület központi része a Bartók Béla Nemzeti Hangversenyterem, a Soroksári út felőli keleti oldalon a Fesztivál Színház, a Duna felőli nyugati oldalon a Ludwig Kortárs Művészeti Múzeum kapott helyet. A múzeum mellett a Művészetek Palotájában nyert elhelyezést a Nemzeti Filharmonikus Zenekar, Énekkar és Kottatár, valamint a Nemzeti Táncszínház. Az állami részletfizetési kötelezettségekkel, kamatokkal és üzemeltetési költségekkel együtt százmilliárd forintos nagyságrendű beruházás, az épület méretei és az egyes előadótermek befogadóképessége nyilvánvalóvá tette, hogy a Művészetek Palotájának nemcsak lokális, hanem regionális kulturális központtá kell válnia. Ebben az esetben olyan makro-regionális szerepvállalásról beszélhetünk, amely Budapest mellett elsősorban a környező országok fővárosaira (Pozsony, Bécs, Ljubljana, Zágráb, Belgrád) és az ott működő kulturális intézményekre terjed ki, illetve az előadóművészetek iránt fogékony közép-kelet-európai közönség igényeit szolgálja ki. Csaknem hat évvel a Művészetek Palotája után, 2010. december 16-án nyílt meg a pécsi Kodály Központ, amely ugyancsak korszerű multifunkcionális hangversenyterem, s amelynek adottságai szintén lehetővé teszik a későbbi regionális szerepvállalást.

2. A KUTATÁS ISMERTETÉSE

A Nemzeti Kulturális Alap kezdeményezésére és támogatásával, 2005 és 2009 között zajlott a rendszerváltás utáni időszak egyetlen jelentősebb zenei piac- és véleménykutatása, amelynek szakmai vezetője Várkonyi Tamás zenetörténész, valamint e tanulmány szerzője volt. A projektben szakmai tanácsadóként részt vett Antalóczy Tímea szociológus, egyetemi docens; lektorként Fenyő Gábor nyugalmazott zenekarigazgató és Szirányi János, a Bartók Béla Emlékház igazgatója. A jelentős számú kvantitatív kutatást, illetve az ezekhez kapcsolódó elemzések egy részét az Ipsos Zrt. végezte, Závecz Tibor véleménykutatási igazgató és Lipóth Ágnes kutatásvezető irányításával. Az eredményeket a 2010-ben megjelent *Zene – Művészet, piac, fogyasztás* című kötetben (Retkes A. – Várkonyi T. 2010) összegeztük.

A kutatás első nagy témafejezete a zenei szolgáltatók helyzetéről ad képet. Megvizsgáltuk a magyarországi hangversenyrendezés feltételrendszerét, a zenei rendezvényszervező vállalkozások főbb jellemzőit, a rendezvények látogatottságát, a rendezvényszervezési és program-összeállítási szempontokat, a programok költségvetését, a fiatal korosztály elérésének lehetőségeit, valamint a zenei szolgáltatással kapcsolatos egyéni attitűdöket. A második témafejezet a hivatásos zenészek körében végzett kutatásokat összegzi. Megvizsgáltuk a zenéhez kapcsolódó asszociációikat, identitásukat, képzettségüket, munkaaktivitásukat, a közönséggel való viszonyukat, a zene közpénztámogatására vonatkozó elképzeléseiket, szakmai szervezetekben való aktivitásukat, szakmájukkal kapcsolatos tájékozottságuk fokát, szakmai elégedettségüket és jövőképüket. A harmadik nagy témafejezet a komolyzenei koncertek látogatottságával, a fiatalok hangversenylátogatási szokásaival, illetve a közelmúltban megnyílt Művészetek Palotája közönségével foglalkozik. Ennek keretében elemeztük a társadalom zenei preferenciáit, az MR3 Bartók Rádióval és a különböző zenei rendezvényekkel kapcsolatos attitűdöt, a reprodukált zenéhez (zenei felvételekhez) való hozzájutás különböző legális és illegális csatornáit. Ehhez kapcsolódva – a

kutatás szerves részeként, de az elkészült kötet függelékeként – a szerzői és előadói jogok védelmével, ezek magyarországi helyzetével foglalkoztunk.

Az elsősorban zeneművészeti – kiegészítő jelleggel színház- és táncművészeti – kutatásokat e tanulmány szerzője 2011-től a Kulturális Elemző Intézet Budapest ügyvezetőjeként, illetve PhD-hallgatóként folytatja. Ennek keretében, a 2011/12-es évad során folyamatosan készített mélyinterjúkat és kérdőíves kutatást hangversenyrendező szakemberek, intézmények, vállalkozások körében. Ezek nem elsősorban művészi, hanem közgazdasági (finanszírozási) kérdésekre fókuszálnak. Az elmúlt hónapok kutatásaiból született meg a *Hogyan adjunk közpénzt színházra és zenére?* című tanulmány (Retkes A. 2012), amelyhez szervesen kapcsolódik a jelen publikáció.

3. A HANGVERSENYRENDEZÉS FINANSZÍROZÁSA – A KUTATÁS TANULSÁGAI

A Kulturális Elemző Intézet Budapest előadóművészeti kutatásainak egyik fontos – ma már bizonyított – hipotézise, hogy napjainkban az előadóművészetek finanszírozása hét különböző csatornán történhet, és a megfelelő szakmai (művészi), illetve gazdasági eredmény eléréséhez ezek mindegyikére szükség van. Tanulmányunkban az elvégzett kvalitatív kutatásnak azt az elemét választottuk ki, amelyben a hangversenyrendezők a különböző finanszírozási csatornáknak rejltő lehetőségeket értékelik.

3.1. EURÓPAI UNIÓ

Az Európai Unió először a Maastrichti Szerződésben (1992), majd az Amszterdami Szerződésben (1997), végül a 2004-es bővítést követően, a Lisszaboni Szerződésben (2007) fogalmazott meg néhány, az unió és a tagállamok által is elfogadott közösségi kulturális célkitűzést. A kulturális szektor finanszírozására vonatkozóan ugyanakkor nincs egységes uniós stratégia: sokkal inkább a nemzeti hatáskör érvényesül, és a tagállamok többsége ragaszkodik is az elmúlt évtizedekben kialakított saját kulturális politikájához (Gavrilova, D. 2008). Az Európai Unió jelenleg költségvetésének mintegy 0,03 százalékát fordítja közösségi kulturális programok finanszírozására (Eurostat 2011), és semmi jel nem mutat arra, hogy a 2014–2020 közötti költségvetési ciklusban ennek aránya jelentősen növekedne. Ezen adatok ismeretében a megkérdezett hangversenyrendezők (a Művészetek Palotája kivételével) úgy nyilatkoztak, hogy jelenleg nem tartják reálisnak európai uniós források megszerzését. Ezt intézményük sajátosságaival (kis méret, alacsony munkavállalói létszám), a túlságosan bürokratikus pályázati rendszerrel, valamint az Európai Uniónak a nemzetközi koprodukciókhoz kapcsolódó, szigorú kritériumrendszerével magyarázzák. Középtávon (három-öt év) ugyanakkor elképzelhetőnek tartják, hogy képesek lesznek sikeres uniós pályázat megírására, majd a projekt megvalósítására.

3.2. ÁLLAMI KÖLTSÉGVETÉS

A válaszadók szinte mindegyike felhívta a figyelmet arra, hogy Magyarországon a kulturális szféra (s ezen belül a zenei élet) lobbijereje, érdekérvényesítő képessége az utóbbi évtizedben folyamatosan csökkent, s ez az ágazat támogatásában is megmutatkozik. Utoljára 2006-ban volt önálló kulturális minisztérium; a 2006 és 2010 közötti kormányzati ciklusban a kultúrát összevonták az oktatásüggyel, 2010 óta pedig a Nemzeti Erőforrás Minisztérium szervezeti keretei között, államtitkárságként működik. A kulturális kormányzat három különböző formában vehet részt az előadóművészetek finanszírozásában. Az előadóművészeti intézményrendszer összeomlásához vezetne, ha megszűnne, vagy drasztikusan tovább csökkenne a kormányzat által fenntartott intézményeknek nyújtott támogatás, valamint a rendszeres működési támogatás meghatározott helyi önkormányzati és egyéb nem állami fenntartású kulturális intézmények számára (Jánossy D. 2010). Ezek a támogatások azonban a

hangversenyrendezőket csak közvetve érinthetik. A helyi önkormányzat részére lakosságárányosan nyújtott, kulturális célú normatív támogatások elsősorban a színházi élet támogatásában nélkülözhetetlenek. Koncertrendezésre ebből a forrásból csak akkor jut, ha egy város (mint Debrecen vagy Pécs) hangversenyteremként is működő, multifunkcionális kulturális intézményt tart fenn. A harmadik támogatási forma – a központi költségvetés lemondása bizonyos adókról a közhasznúnak elismert kulturális tevékenységek javára – szerepe egyelőre elenyésző, bár folyamatosan növekszik. A válaszadók szerint a három támogatási forma fenntartása mellett szükség lenne a kulturális javakat előállító tevékenységek gondos elemzésére és értékelésére, s ennek alapján részben lakosságárányos, részben érdekeltségi alapú támogatására. Ameddig ez a szakmai analízis nem történik meg, marad a személyes kapcsolatokon alapuló „kijárási”, a szűkös miniszteri keret terhére benyújtott pályázatok és projektervek sokasága.

3.3. ELKÜLÖNÍTETT PÉNZALAPOK

A magyarországi hangversenyrendezés fennmaradásához elengedhetetlenül fontosak azok az egyedi, célzott támogatások, amelyeket közfinanszírozási alapok – elsősorban a Nemzeti Kulturális Alap (NKA) – biztosítanak. A megkérdezett koncertrendezők egyetértenek Stark Antal megállapításával, amely szerint „a kulturális politika kiemelt egyedi projektjeinek finanszírozása már hosszabb ideje kizárólag az NKA-n keresztül valósulhat meg.” (Stark A. 2008). Az NKA bér- és rezsiköltséget, illetve felújításokat és beruházásokat egyáltalán nem finanszíroz; elsődleges célja a kulturális – így a tanulmányunk fókuszában álló zeneművészeti – aktivitások és szolgáltatások kínálatának bővítése. Minden évben kiírnak olyan pályázatokat is, amelyeken kifejezetten az értéktérítő műfajokban dolgozó hangversenyrendezők vehetnek részt. Más művészeti ágak finanszírozásában sokáig a közalapítványok is fontosak voltak, de ezek megszüntetése miatt 2012-ben ezzel a forrással már nem lehet számolni, ami érzékeny veszteség. A hangversenyrendezőket azonban ez csak közvetve – a Magyar Alkotóművészek Országos Egyesületének (MAOE) Zenei tagozatán keresztül – és kis mértékben érinti. Az NKA mellett meg kell említeni a Nemzeti Civil Alapprogramot és az Artisjus Szerzői Jogvédő Iroda Egyesületet, amelyek a hangversenyrendezés területén szerény, mégis fontos szerepet vállalnak – elsősorban az egyesületi vagy alapítványi formában működő művészeti szervezetek, illetve a kortárs zenével foglalkozó művészi társulások támogatásában. Az előadóművészetek finanszírozásában a külföldi magyar kulturális intézeteket összefogó Balassi Intézet is részt vesz, de a válaszadók szerint ennek a belföldi hangversenyéletre nincs hatása. Többen is megemlítették, hogy az állami tulajdonú Hungarofest Nemzeti Rendezvényszervező Nonprofit Kft. szerepvállalása miatt a Balassi Intézet más hangversenyrendezőkkel nem keres közvetlen kapcsolatot.

3.4. ÖNKORMÁNYZATOK

A megyei és települési önkormányzatok előadóművészeti intézmények működtetésével, helyi művészeti programok (társ)finanszírozásával, helyi kulturális pályázati alapok működtetésével, hazai és uniós pályázatokon való részvétellel, művészeti területre fordítandó címkézett helyi iparüzési adó megállapításával, infrastruktúra-használattal, külföldi és belföldi testvér-települési kapcsolatok működtetésével, helyi médiumok működtetésével, az államtól átvett támogatások cél szerinti felhasználásával támogathatják a színház-, zene- és táncművészetet (Zavarkó M. 2005). A megkérdezett hangversenyrendezők szerint 1990 és 2010 között a Fővárosi Önkormányzat, a megyei jogú városok önkormányzatai és a budapesti kerületi önkormányzatok folyamatosan csökkenő, de így is relevánsnak mondható mértékben támogatták a helyi koncertéletet. Az új önkormányzati törvény (2011. évi CLXXXIX. törvény Magyarország helyi önkormányzatairól) szűkíti a helyi önkormányzatok intézményfenntartói feladatait, így a válaszadók egy része azt reméli, hogy a pályázati úton történő kulturális

programfinanszírozás lehetősége megnő. Mások szerint viszont az önkormányzatok nehéz gazdasági helyzete, eladósodottsága nem teszi lehetővé, hogy az eddiginél nagyobb mértékben támogassák az előadóművészeteket.

3.5. CIVIL SZEKTOR

Minden válaszadó egyetért abban, hogy a zeneművészet finanszírozásában is kívánatos lenne a civil szektor megerősödése, de ez Magyarországon csak hosszabb távon tűnik reálisnak. Az Európai Unió tagállamainak gyakorlata szerint a civilszervezetek és nonprofit gazdasági társaságok szerződés alapján gyakran vállalják át kulturális közfeladatok ellátását, és együttműködő partnerként vagy önálló kedvezményezettként nagyon aktívak a pályázati források akvizitálásában (Czike K. – Kuti É. 2006). A civilszervezetek rendszeres használói az állami-önkormányzati kulturális intézményeknek, szolgáltatásokat vásárolhatnak előadóművészeti intézményektől, illetve önkénteseik szaktudásával is segíthetik a művészeti közfeladat ellátását. A magyarországi hangversenyéletben – egyesületek és alapítványok által – intenzíven jelen vannak ugyan a civil szervezetek, de ma még nem jellemző, hogy – a nyugat-európai példákat követve – részt vennének kulturális stratégiák megalkotásában, művészeti fejlesztési programok megvalósításában, vagy éppen ellenőriznék a közpénzek transzparens felhasználását. Az egyetlen igazi kivétel a Budapesti Fesztiválzenekar, amely független magánalapítványként működött nemzetközi hírű szimfonikus együttest, s emellett hangversenyrendezéssel is foglalkozik.

3.6. VÁLLALATI SZFÉRA

A nem kulturális területen tevékenykedő, termelő vagy szolgáltató vállalatok elsősorban szponzorként vagy mecénásként vehetnek részt az előadóművészetek, s ezen belül a hangversenyélet finanszírozásában. (Retkes A. 2009). A 2000-es évek első felében Magyarországon elsősorban a pénzügyi, távközlési és energetikai szektorban működő nagyvállalatok voltak a kultúra elkötelezett támogatói. A 2008-2009. évi pénzügyi, majd az ezt követő reálgazdasági válság azonban Magyarországon gyakorlatilag megszüntette a művészeti területet érintő szponzori-mecénási támogatásokat. Viszonylag új jelenség ugyanakkor, hogy az állam a magántulajdonú vállalatokat adókedvezményekkel ösztönözheti az előadóművészetek támogatására. Erre tesz kísérletet az előadóművészeti szervezetek támogatásáról és sajátos foglalkoztatási szabályairól szóló, 2008-ban elfogadott, majd 2011. június 27-én módosított törvény, amelynek értelmében bizonyos előadóművészeti szervezetek támogatása esetén – a társasági adóról és az osztalékadóról szóló hatályos törvény szerinti támogatási igazolás kiadása után – adókedvezmény vehető igénybe. Mivel ezek a kedvezmények intézmények támogatásához és nem programfinanszírozáshoz kapcsolódnak, a megkérdezett hangversenyrendezők úgy érzik, szakmájuk eddig keveset profitált az előadóművészeti törvényből.

3.7. LAKOSSÁGI-CSALÁDI SZFÉRA

A kulturális szolgáltatásokat igénybe vevő lakossági-családi szféra személyi jövedelemadója 1 százalékanak a kulturális területre történő átadásával, művészeti szolgáltatások vásárlásával, intézményeknek vagy programoknak nyújtott pénzügyi vagy természetbeni támogatással, illetve szakértelmének és idejének rendelkezésre bocsátásával vállalhat részt a zeneművészet finanszírozásában. Minden válaszadó egyetért abban: kívánatos lenne, ha a következő években-évtizedekben Magyarországon is újra létrejönne az igényes és öntudatos polgárság, amely akar és tud is tenni a szép hagyományokkal rendelkező magyar zeneművészet értékeinek megőrzéséért, megújításáért. Ma azonban nem ez a helyzet: a koncertrendezőknek minden egyes hangversenyen szembesülni kell a művelődésgazdaságtan egyik alaptételével, az úgynevezett költség-kórral. Ez az elmélet már

az 1960-as évek amerikai közgazdaságtanában megjelent (Baumol, W. J. – Bowen, W. G. 1966), Magyarországon először Koncz Gábor utalt rá (Koncz G. 1981), míg a 21. századi európai színház-, zene- és táncművészeti intézményrendszerre vonatkozó részletes elemzés 2003-ban készült el (Towse, R. 2003).

A jelenség lényege, hogy az élőmunka különösen nagy súlya és a technológia alárendelt szerepe miatt az előadóművészet gazdasági értelemben stagnáló termelékenységű ágazat. Miközben más szektorokban akár tízszeresére vagy százszorosára nőhet a termelékenység, a munka-intenzív előadóművészetekben az egységnyi inputra eső output nem képes növekedni, a költségek viszont együtt nőnek a progresszív szektorokéval. Ebből következően egyre nagyobb rés keletkezik az elérhető jegyár-bevételek és a költségek között. A költség-nyomás folyamatosan igyekszik felfelé húzni a hangversenyek jegyárát, a költségekkel többé-kevésbé lépést tartó jegyárak viszont kiszorítják a kultúra iránt őszintén érdeklődő, de korlátozott anyagi forrásokkal rendelkező vásárlókat. Ha a zeneművészet, a hangverseny adta élmény nem jutna el a társadalom meghatározó súlyú részéhez, az úgynevezett véleményformálókhoz, akkor rövid időn belül az értékteremtő és értékközvetítő zene egy szűk csoport luxuscikkévé válna, szélesebb körben pedig még a jelenlegi állapothoz képest is felhígulna, kommercializálná.

4. KONKLÚZIÓ

A hangversenyélet finanszírozására elméletileg rendelkezésre álló hét csatorna közül Magyarországon – kvalitatív kutatásunk tapasztalata alapján – változatlanul az állami költségvetés, illetve a Nemzeti Kulturális Alap mint elkülönített állami pénzalap szerepe meghatározó. A másik öt finanszírozási csatorna igénybe vétele – különböző okok miatt – nehézségekbe ütközik. Az európai uniós források túlnyomórészt nagyobb intézmények és határokon átvéelő koprodukciók számára érhetők el, így a belföldi hangversenyélet támogatására alig-alig vehetők igénybe. Az önkormányzati szféra szerepvállalása – a 2011 végén elfogadott önkormányzati törvény ma még kiszámíthatatlan következményei miatt – nehezen modellezhető. A zenei területen egyébként aktív civil szervezetek folyamatos forráshiánnyal küzdenek. A vállalati szféra szponzori-mecenási aktivitását az elmúlt években lezajlott pénzügyi, majd reálgazdasági válság gyakorlatilag megszüntette. A családi-lakossági szféra vásárlóereje is korlátozott, ezért a hangversenyrendezőknek újra és újra meg kell küzdeni a művelődésgazdaságtanból jól ismert költség-kór jelenségével.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Baumol W. J. – Bowen W. G. (1966): *Performing Arts – the Economic Dilemma: a study of Probleme Common to Theatre, Opera, Music and Dance*. Twentieth Century Fund. New York.
- Czike K. – Kuti É. (2006): *Önkéntesség, jótékonyág, társadalmi integráció*. Nonprofit Kutatócsoport és Önkéntes Központ Alapítvány. Budapest.
- Eurostat (2011): *Culture in the EU 27. Cultural Statistics in the Spotlight*. epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_PUBLIC/3-14042011-AP/EN/3-14042011-AP-EN.PDF. Letöltve: 2011. október 3.
- Gavrilova D. (2008): *The Other Side of European Integration: Effects of EU Accession Process on the non EU-regulated Policy Areas in Central and Eastern Europe*. *European Political Economy Review*, 8. pp. 68–96.
- Jánossy D. (2010): *Közpénz a kultúrára – Elvi alap és a hazai színjátszás példája*. Állami Számvevőszék Kutató Intézete. Budapest.
- Koncz G. (1981): *A művelődésgazdaságtan szakirodalma*. Statisztikai Kiadó Vállalat. Budapest.

- Retkes A. (2003): Zenekultúra piaci törvények között. – Enyedi Nagy M. – Polyák G. – Sarkady I. (szerk.): Magyarország Médiakönyve 2003. Enamiké. Budapest. 509–516.
- Retkes A. (2009): Kulturális szponzoráció és mecenatúra Magyarországon 1990–2006. Metropolitan Media. Budapest.
- Retkes A. – Várkonyi T. szerk. (2010): Zene – Művészet, piac, fogyasztás (NKA Kutatások 5.). Kultindex Nonprofit Kft. Budapest.
- Retkes A. (2012): Hogyan adjunk közpénzt színházra és zenére? Gazdaság- és Társadalomtudományi Közlemények 2012/1. Nyíregyházi Főiskola – Besenyei Könyvkiadó. Nyíregyháza.
- Stark A. (2008): Kultúra és finanszírozása. Pénzügyi Szemle, 1. 64–82.
- Towse R. ed. (2003): A Handbook of Cultural Economics. Edward Elgar Publishing, Cheltenham.
- Victor M. (1998): Nyolc évvel a rendszerváltás után. A magyar zeneélet és zenekultúra állapotáról. Muzsika, 41/3. 3-6.
- Zavarkó M. (2005): Nagyvárosi kultúrafinanszírozás az ezredfordulón – a szakfelügyelői jelentések tükrében. Szín – közösségi művelődés, 1. 39-49.

A KONTROLLING FUNKCIÓ SZÉLESKÖRŰ ELTERJEDÉSÉNEK ÉS FEJLŐDÉSÉNEK SZÜKSÉGESSÉGE A KÖZSZFÉRÁBAN

Tóth-Kmoskó Éva

Kontrolling vezető Villeroy&Boch Magyarország Kft.

SUMMARY

The goal of this article is to show my readers how important is to improve the public controlling function in order to achieve a conscious application of the modern economic methods in the public management area. The issue is that the financial resources of the state budget are limited; in this way we are able to compare the two existing sectors of this field identified as public and competitive sector. The comparison will demonstrate that there is an abundant need for the public sector to be more efficient and result oriented at all levels of the public finances. Basically, there are no or very limited use of holistic controlling activities in the public sector unlike in its competitive partner. What conclusion can be drawn from it? The answer is simple, „adaptation”. The public sector needs to adopt more of the controlling function, methods and systems from the competitive sector. The results yield qualitative changes in the controlling field which include massive challenges and responsibility for the next generation of the public controllers.

Kulcsszavak: kontrolling, közszféra, államháztartás, egészségügy

1. BEVEZETÉS

Az ezredfordulót követően regionális viszonylatban egy magas újraelosztási arány jellemzi Magyarországot. Az államháztartási bevételek meghaladták a környező országok átlagát, ez a magasabb adókulcsoknak volt köszönhető. A költségvetési kiadások terén az államadósság finanszírozásával együtt járó kamatterhek, valamint a szociális juttatások – nyugdíjkiadások, családtámogatás - nagyobb aránya jellemző.

Sajnos hazánkban a produktív területek, mint az oktatás, az egészségügy, valamint az állami működési területek súlya mérséklődött, azaz a hosszú távú, fejlődést megalapozó ágazatok finanszírozási aránya csökkent.

A fenntartható fejlődés elve azonban megköveteli az államoktól a produktív területek előtérbe helyezését az ún. improduktív területekkel (nyugdíj, szociális kiadások) szemben, csak így teremthetők meg egy sikeres központi gazdálkodás alapjai.

A stratégiai gondolkodás és az operatív irányítás egyik fontos segédeszköze a kontrolling, mely a versenyszférában már óriási területeket meghódított, míg a közszférában való megjelenése későbbre datálódik, és még igen nagy fejlődési potenciál rejlik benne. (Babucsik 2006., Kármán 2008.)

2. KONTROLLING A KÖZSZFÉRÁBAN

2.2 A KONTROLLING SZEMLELETMÓD IRÁNTI IGÉNY A KÖZSZFÉRÁBAN

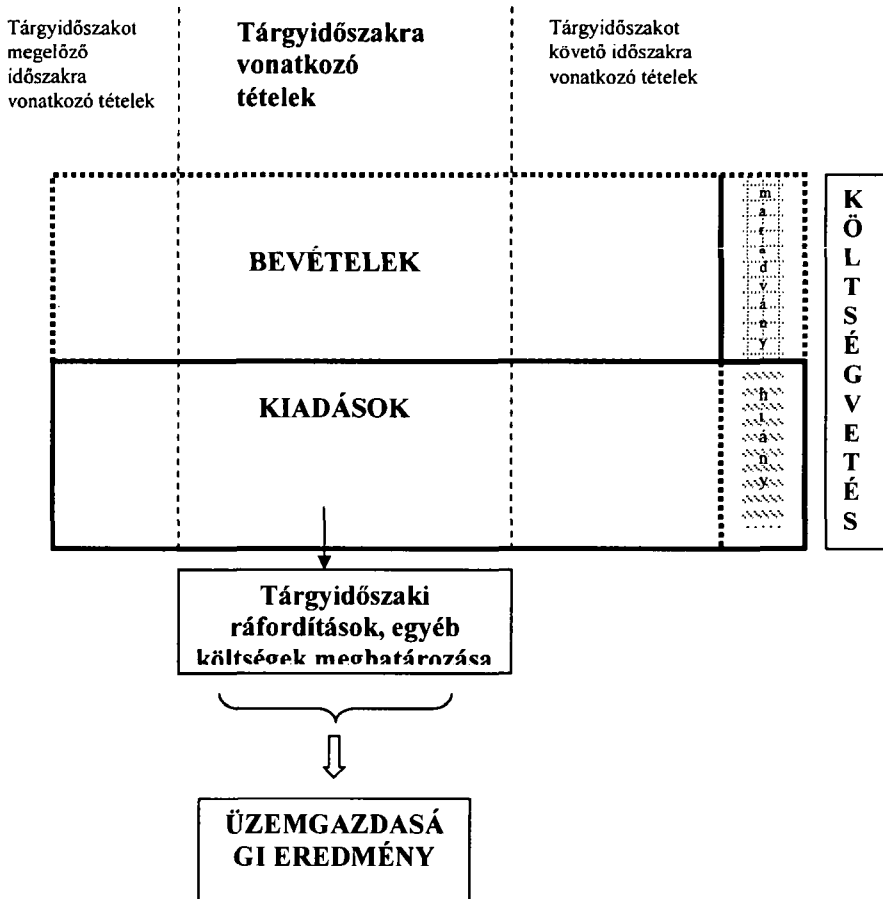
A költségvetési szervek gazdálkodásának középpontjában az általuk nyújtott közszolgáltatás finanszírozása áll. A pénzforgalmi szemlélet - mely áthatja a közszféra gazdálkodását – csupán a bevételek és kiadások azonos szintre történő alakítását szolgálja. A szolgáltatások nyújtása kapcsán felmerülő pénzügyi kiadásokat bevételekkel kell lefedni.

Amennyiben párhuzamot kívánunk vonni a versenyszférában működő, alapvetően profitorientált vállalkozásokkal, akkor ez a likviditás időszaki fenntartásának elvét kielégítő szemléletmód, csupán a cash-flow-ra koncentráló filozófia. (1. ábra)

Vajon elegendő-e ez a megközelítés, gondolkodásmód és módszertan akkor, amikor a szükséges forrásokat allokáljuk a közszféra szereplői számára?

Válaszom egyértelműen az, hogy a fenti szemléletmódot az európai - és ezen belül a magyarországi – gazdasági helyzet túlhaladta és óriási szükség van jelenleg a közszféra *eredmény- és hatékonyság-orientált* gazdálkodására az államháztartás minden szintjén.

1. ábra: A pénzforgalmi szemléletű költségvetés és az üzemgazdasági eredmény összefüggése

Forrás: A szerző saját szerkesztése

A költségvetési szférában az egészségügy területén figyelhattuk meg a kontrollerek úttörő munkáját, de a honvédség és az önkormányzati intézmények is elmozdultak a kontrolling funkció alkalmazása felé. A következő fejezetben az egészségügyi intézmények kontrolling tevékenységébe kívánok bepillantást engedni. (Csermák 2000.)

2.3 A KONTROLLING ALKALMAZÁSA AZ EGÉSZSÉGÜGYBEN

Az egészségügyi intézmények kontrolling tevékenysége kibontakozóban van az utóbbi években. Nyilvánvaló, hogy a válsággal és a folyamatos költségmegtörítésekkel sújtott területen előtérbe kerül az egyes tevékenységek, osztályok, projektek profitszemléletű vizsgálata. Napjainkban egyre több kórház alkalmaz kontroller munkatársat az információs igények kielégítése érdekében.

A kontrolling rendszerek fő mozgatórugói a jól képzett és rátermett kontrollerek, akiknél sajnos napjainkban nem egyedi példa az elvándorlás a magasabb anyagi elismerést, valamint a jobb eszközellátottságot biztosító versenyszféra felé.

A kontrolling funkció sikere nagymértékben függ az intézmények menedzsmentjétől, azaz, hogy maga a vezető milyen mélységű, milyen terjedelmű, milyen minőségű információellátottságot követel meg. Az egészségügyi intézmények vezetőivel szemben egyre inkább megjelenik a szakmai ismeretek szükségességén túl a közgazdasági gondolkodás követelménye, így mindinkább teret nyernek ezekben a pozíciókban az orvos-közgazdász végzettségű, vagy alap közgazdász végzettséggel rendelkező diplomások is.

Természetesen ennek a törekvésnek egy olyan szervezeti kultúrával is párosulnia kell, ahol az adatszolgáltatás az intézmény minden szintjén a tevékenységi kör kötelező eleme. Célszerű a kontrolling-szervezetet a menedzsmenthez közvetlenül hozzárendelni, függetlenül a számviteli és pénzügyi területektől.

Az egészségügyi kontrolling kiemelt kérdése a mögötte álló információ-technológia színvonala is. A szűkösen rendelkezésre álló finanszírozási források miatt az ország intézményei eltérő képet mutatnak.

Egyes intézményeknél saját fejlesztésű, főként Excel-alapú rendszerek működnek, és az adatgyűjtés rendkívül időigényes. Szerencsés esetben biztosítva vannak az adatáttelek a könyvelési, a HR-, a készletgazdálkodási, valamint az eszköznyilvántartó rendszerekből. A legjobb megoldást az online-típusú integrált informatikai rendszerek jelentik, ahol az adatáttelek helyett a kontrolling alrendszerébe automatikus adatáramlás valósul meg. Ezzel biztosítható a gyors, hatékony és az adatredundanciától mentes információszolgáltatás.

Magasabb színvonalú, komolyabb fejlesztői háttérrel rendelkező cégek is kínálják termékeiket, itt piacvezetői pozíciót ért el a budapesti székhelyű BSOFT Kft, amely jelenleg 65 egészségügyi intézményben van jelen és piaci részesedése 61%-ot tesz ki.

A kontrolling információs rendszerek a következő szinten jelenhetnek meg az intézmény életében:

1. szint: a vezetői számvitel szintjén biztosítják a pénzforgalmi adatok üzemgazdasági szintű adatokká, információkká való transzformálását. A ténykövetés a számviteli zárás (a tárgyhót követő hónap 10.napja) után valósul meg. Éves zárási munkálatok alatt ez az időpont a szűk kapacitások miatt még inkább kitolódik. Ez a szint nem képes a pénzügyi adatokon kívüli mutatószámokkal, statisztikai adatokkal kooperálni.

2. szint: az üzemgazdasági adatok költséghelyeken és költségviselőkön keresztül kerülnek elszámolásra, a tényadatok az intézmény struktúrájához, működési területeihez illeszkedik. Neutrális mutatók is bekerülnek a rendszerbe. A tervezés és a visszamérés ezeken a szinteken – jellemzően osztályszinten – megvalósítható. Ekkor lehetővé válik a terv-tény szintű elemzés és az osztály szintű fedezetszámítás.

3. szint: nem csupán a működési területek, hanem a betegségcsoportok is górcső alá kerülnek, a szolgáltatások ezen szintjén is kialakításra kerülnek a fedezetszámítási rendszerek.

4. szint: az osztályok maguk működtetik a tervezést és a monitorozást.

A különböző szintek meghatározzák azt az adatméllységet, mellyel a kontroller sáfárkodni tud. Emellett kiemelt fontossággal bír az időhorizont, azaz, hogy a rendszerből kinyert információk elérhetőek:

- a számviteli zárást követően,
- a vizsgált hónapot követő pár napban, vagy
- a tárgyhónapon belül, heti, vagy napi szinten.

Az ideálisnak nevezhető adatszolgáltatás jellemzően online integrált informatikai rendszerek segítségével valósítható meg, ahol a pénzügy, a számvitel, a humán erőforrás-gazdálkodás, az eszköz- és készletgazdálkodás, a betegforgalom adatai az érintett alrendszerben történő rögzítéskor rendelkezésre állnak. Az információsükséglet gyakorisága téma-specifikus, hiszen a pénzkészlet adatokra, a likviditási mutatókra, a készletadatokra szükség lehet naponta, de a költség- vagy létszámadatokat elegendő havonta, míg a tárgyi eszközök alakulását negyedévente áttekinteni.

Az egészségügyi intézmények napjainkban saját forrásból jellemzően nem tudnak megvalósítani egy komoly kontrolling-rendszer bevezetést, de az EU-s források kitörési pontot jelenthetnek számukra. (Zöldi 2006.2011. Koppány 2007.)

2.4 A KÖZSZFÉRA KONTROLLING-RENDSZERÉNEK SIKERÉT AKADÁLYOZÓ TÉNYEZŐK

A vezetői döntéshozatalt rendkívüli módon támogatni tudja egy megfelelően kialakított és működtetett kontrolling rendszer, melynek keretében a pénzforgalmi szemléletű bevétel és kiadás-meghatározáson túl megtervezésre kerülnek az adott intézmény bevételei, működési és egyéb ráfordításai elsősorban üzemgazdasági megközelítésben.

A közzsféra kontrolling-rendszerének sikerét akadályozó tényezők:

- forráshiány az informatikai háttér kialakításánál;
- a közzsféra ösztönzési rendszerének hiányosságai;
- hiányzik az intézményi szinteket átfogó, az egész gazdálkodási egységet jellemző kontrolling szemlélet

- a kontrolling rendszer kiépítése nem elegendő, a működtetése intézményi szintű adminisztrációs fegyelmet és együttműködést igényel;

- az ügyviteli folyamatok átszervezése nem mindig jár együtt a kontrolling információtechnológiai fejlesztésével;

- a kontrolling tevékenység gyakran a vezetői számviteli és a statisztikai adatszolgáltatásra korlátozódik, ezáltal nem jut elég erőforrás a belső adatszolgáltatásra, a vezetői információs igény kiszolgálására, valamint a döntéstámogató, vagy döntés-előkészítő munkára;

- a kontrolling és a „controll” fogalmi keveredése miatt számos területen csak az adatok utánkövetése, a folyamatok pénzügyi ellenőrzése valósul meg, elhagyva, vagy háttérbe szorítva a tervező, előrejelző tevékenységet;

- hiányos a közzsférában dolgozó kontrollerek speciális szakmai képzése, hiányzik a hasonló profilú intézmények szakmai kooperációja, a szakmai ismeretek szigetszerűen helyezkednek el, de nem aknázzák ki a szinergia-lehetőségeket. (Körmendi 1998.)

2.5. A MULTINACIONÁLIS CÉGEKRE JELLEMZŐ EGYSÉGESÍTÉS ADAPTÁLÁSI LEHETŐSÉGE A KONTROLLING RENDSZERÉBEN

Véleményem szerint a közszférában - és azon belül a hasonló profillal rendelkező intézményeknél - fellelhető eltérő színvonalú kontrolling tevékenység akadályozza a források hatékony elosztását. Gondolatmenetemet a multinacionális cégek fejlődési irányvonalára építem, ezzel kívánok párhuzamot vonni az államháztartási alrendszerekben is alkalmazható irányvonalakkal.

A globális piacokon megjelenő, a világ számos pontján jelen lévő, termelő és szolgáltató cégek az információs rendszerük központosítására törekednek. Minden leányvállalat ugyanazon logikával felépített, harmonizált kontrolling rendszert igyekszik működtetni. Miért nem alkalmazható ugyanez a logika a közszférában, hiszen számos hasonló profilú intézmény található hazánk városaiban, megyéiben, régióiban.

A nemzetközi cégek leányvállalatainál az *adatok tartalmukban megegyeznek*, függetlenül attól, hogy mely kontinensen, éppen milyen anyanyelvű kontroller továbbítja azt. Ez sokszor azonos törzsadatokat, kódolási rendszereket is feltételez.

A vállalatoknál a kontrolling *struktúrák hasonlóak*, a feladatok és a hatáskörök megegyeznek, függetlenül a földrajzi elhelyezkedéstől. Miért nem alkalmazunk hasonló megoldásokat az iskolákban, óvodákban, kórházakban, önkormányzatoknál?

A cég *egységes kontrolling irányelvei és módszerei* megteremtik a cégcsoport kontrollerei között a „közös nyelvet”. A hasonló profilú államháztartási intézmények szintén megteremthetik az egységes elveken és módszereken nyugvó kontrollingot.

A kontrolling rendszerek fejlesztéséhez a leányvállalatoknál működő szakemberek is hozzájárulnak, *rendszeres szakmai konferenciák*, vagy normál interperszonális *kapcsolatrendszerük* keretében eszmecsere folytathatnak, javaslatokkal segíthetik egymás munkáját. Mennyire hasznos lenne, ha a közszféra kontrollerei is áthidalnák az intézmények közötti fizikai távolságot, és szoros együttműködést építenének ki egymással.

Az *egységes beszámolórendszernek* köszönhetően a cégcsoport eredményei azonnal láthatóak, az ehhez történő leányvállalati hozzájárulás egyszerűen kivethető.

Az *operatív beavatkozási pontok* nyilvánvalóvá válnak és a *stratégia célok meghatározásához* is kellő és megbízható minőségű információs bázis áll rendelkezésre. Egy ehhez hasonló államháztartási információs platform megkönnyítené az adatok egységes kezelését, a gyors információáramlást és a hatékony döntéshozatalt. A leányvállalatok nem csupán a piaci versenytársakkal, hanem a többi leányvállalattal is összemérik teljesítményüket. A közszféra szereplői is, pl. az egészségügyi intézmények, vagy oktatási intézmények is összemérhetnék gazdálkodásuk eredményeit.

A stratégiai projektekért, a beruházási pénzekért és a jövedelmezőségi tervekben visszavezetett költségkeretekért „megvívják” az egyes leányvállalatok, mely végeredményben a vállalatcsoport összeredményét, hatékonyságát és jövedelmezőségét jelentős mértékben meghatározza. Egy ehhez hasonló forráselosztás az államháztartás jövedelmezőségi mutatóit, egyenlegét jelentősen javíthatná.

A közintézmények és azok fenntartói bizonyára számos kontrolling-elemet adaptáltak rendszerükbe, de az egységesítés és a korszerű kontrolling módszerek hiányoznak.

A közszférában jelenleg uralkodó szemléletet, események utókövetését, a lassú reakcióidőket, az átfogó stratégiaalkotás hiányát fel kell váltania egy megújult kontrolling-rendszernek.

3. ÖSSZEFOGLALÁS

A közszféra teljes körű reformja véleményem szerint a rendszerváltás óta várat magára. A nagyarányú újraelosztás során - a hosszú távú fenntarthatóság érdekében - fontos szerepe van a produktív területek preferálásának.

Az állam sikerének egyik alapfeltétele, hogy a stratégiai és operatív célok felállításához, vezetői döntéshozatalhoz a közgazdasági szempontból tiszta, jól strukturált, követhető és megfelelően összehasonlítható információk, adatok rendelkezésre álljanak a megfelelő időpontban. A menedzsmentnek időben kell reagálnia a beavatkozást igénylő pontoknál, és országunk „hajóját” a kontrolling proaktív működése révén a megfelelő irányba kell kormányoznia.

Megállapítható, hogy a jelenlegi rendszerben a kontrolling funkciót tekintve egy alulról építkező fejlődési folyamatnak lehetünk tanúi, de ez a szigetszerűen, izoláltan fellelhető megoldás nem versenyezhet egy egységesített, a szinergia-lehetőségeket széles körben kiaknázó megoldással, mely a multinacionális vállalatoknál napjainkban már oly természetes. Nem léphetünk túl a közszféra kontrolling-rendszerének elmaradottságán, a közjó érdekében minden fórumon támogatnunk kell a versenyképes kontrolling-ismeretek megszerzését és adaptálását, valamint a kontrollerek megfelelő anyagi és szakmai támogatását.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Babucsik Judit (2006): Mire költik a beszedett adókat?

<http://akadalymentes.apeh.hu/data/cms1608/int0609cikk.pdf> 2012.04.15.

Csermák Judit – Dér Géza – Nagy Istvánné – Pintérné Csermák Jolán (2000): Költségvetési szervek gazdálkodása, AULA Kiadó Kft. Budapest (52-66.old.)

Kármán András: A magyar költségvetés kiadási szerkezete nemzetközi összehasonlításban (2008):

Hitelintézeti Szemle, 2008. VII.évfolyam 6.szám (665-677.old)

Dr. Körmendi Lajos – Dr. Tóth Antal (1998): Controlling a hazai szervezetek gazdálkodási gyakorlatában, WEKA Szakkiadó Kft. Budapest (234-244.old.)

Zöldi Péter (2006): A kontrolling és a vezetői információk jelentősége

Kórház 2006.12. szám 64-65.old.

Zöldi Péter (2011): Mérhetőség és kontroll a TIOP 2.2.4-ben

Kórház 2011.10. szám 46.old.

Koppány Tamás (2007): Nemcsak irányítani, hanem vezetni

Kórház 2007.10. szám 62-63.old.

INTÉZMÉNYI ELEMEK ÉRTÉKEI A NEMZETI VAGYONBAN

Török László dr. univ.
Debreceni Egyetem levelezős PhD hallgatója

SUMMARY

Until the recent past economists identified the assets of a nation as the sum of material assets, human and social capital. However they found, that the differences of the calculated national assets are not proportional to the welfare of the citizens of the compared countries, therefore they looked for further explanatory variables. The specialists of the World Bank according to the results of their research identified an invisible resource, which is the institutional system of the country. Present study examines ten Hungarian institutional components from the aspect of their value and examines how they are contributing to national assets, hereby how they serve the interest of social welfare.

Kulcsszavak: nemzeti vagyon, intézményi elemek, társadalmi tőke, erőforrások, társadalmi jólét

1. BEVEZETÉS

A tanulmány azt vizsgálja, hogy Magyarországon a nemzeti vagyon különböző összetevői közül az intézményi elemek milyen szerepet töltenek be a nemzet láthatatlan vagyonában. A nemzeti vagyon fogalmának pontos meghatározása máig a közgazdaságtudomány egyik vitatott területe. A tudományág kezdeti időszakában az értékmeghatározás kizárólag a természeti és tárgyasult (látható, mérhető, számolható) anyagi javakra vonatkozott, így például a bányászható természeti kincsekre, a megművelhető földterületekre stb. A tudományág fejlődésének következő állomását az értékmeghatározás vonatkozásában az emberi tőke megbecslése jelentette, amikor is megkísérelték számszerűsíteni az egyén fizikai adottságainak és szellemi képességeinek értékét, és ezt részévé tették a nemzet vagyonának. Ehhez az a felismerés szolgált alapul, hogy az emberi tudásnak gazdasági értelemben értéke van. Ennek az emberi tőkeértéknek a felmérése már egy másik gazdaságelméleti területet, mégpedig – a látható anyagi javakkal ellentétben – az ún. láthatatlan javak értékmeghatározását érintett. A közelmúltig ezek együttesen adták egy nemzet vagyonát. Mivel azonban a szakemberek azt tapasztalták, hogy az egyes nemzetek vagyonának eltérései nem állnak arányban az állampolgáraik jólétével, újabb módszereket kerestek arra, hogy az ebbéli eltéréseket magyarázni tudják. Így jutottak annak felismerésére, hogy a fizikai tőkeelemek, valamint az emberi és kapcsolati tőke mint láthatatlan erőforrások mellett létezik egy harmadik hasonló értékelem is, mégpedig a társadalmi tőketényezők, azok közül is mindenekelőtt az intézményrendszer az, amely az emberek életminőségének legrelevánsabb tényezője (World Bank 2006).

A tanulmány az utóbb említett láthatatlan magyarországi vagyonelemeket fogja leírni és elemezni abból a megközelítésből, hogy milyen értéket képviselnek, mennyiben járulnak hozzá a nemzeti vagyonhoz, és így miként szolgálják a nemzet polgárainak jólétét. Nem célja a dolgozatnak az, hogy számszerűsítse ezt a láthatatlan, de az életminőséget döntően befolyásoló vagyontömeget, az azonban igen, hogy empirikus kutatások eredményei és a szerző saját szubjektív értékítélete alapján valószínűsítse azt, hogy az intézményrendszer vizsgált elemei milyen szerepet töltenek be a nemzeti vagyon alakulásában. Egy ennek megválaszolására irányuló elemzés részben arra is alkalmas, hogy választ adjon a szegény és elmaradott, valamint a felzárkózó országok ilyen állapotának miértjére (Bailey 2007).

A tanulmány módszertanában megkülönbözteti a tőkeelemek két főbb csoportját. E szerint léteznek a fizikai tőkeelemek (a nem megújuló természeti erőforrások, a mező- és erdőgazdálkodási területek, illetve az építetett és műszaki vagyonelemek) valamint a láthatatlan tőke elemei. Az elemzés szempontjából az utóbbi csoport releváns. Ennek három alcsoportja különböztethető meg.

Emberi/humán tőke (human capital): ez a szakértelmet, a hozzáértést, egy adott tevékenység végrehajtására való képességet takarja. Innovatív és megújulásra képes, az emberek azon szellemi képességeit jelenti, melyek megfelelő akciókkal (pl. tanulással, képzéssel, tapasztalatszerzéssel) tovább bővíthetők. A humán tőke alapvetően testre szabott, és valamilyen bensővé válást feltételez. A felhalmozást egy elsajátítási folyamat előzi meg, amely képzési és tanulás időt igényel, s ahol az időt személyesen kell beruházni. Az emberi tőke elsajátítása – koroktól, társadalmaktól és társadalmi osztályoktól függően – különböző mértékben mehet végbe. Sokrétűen kötődik a személyhez, annak biológiai egyedülvalóságához és állapotához, tehát az egyén személyes képességeihez és egészségi helyzetéhez. A tőketípus társadalmi átörökítés útján kerül továbbadásra, ami azonban mindig rejtetten történik, és gyakran teljesen láthatatlan marad.

Kapcsolati tőke (relational capital): a gazdaság egyes szereplői közötti interakciókat, tudástranszfert és tapasztalatcserét jelenti, nemcsak országon belül és kormányzati szinten, hanem országok, régiók és települések között is. Ez a tőkeelem ugyanakkor képesség közös célok elérése érdekében való együttműködésre, és bizalmi tőke is egyben. Nagysága azon kapcsolatok hálójának kiterjedésétől függ, amelyeket ténylegesen mozgósítani tud az egyén. Ez a rendszer azoknak az egyéni vagy kollektív beruházási stratégiáknak a terméke, amelyek tudatosan vagy öntudatlanul olyan együttműködés megteremtésére irányulnak, amelyek előbb-utóbb közvetlenül haszonnal kecsegtetnek.

Társadalmi tőke (social capital): az a közjószág, ami azt jelenti, hogy nem személyes tulajdona azoknak, akiknek hasznára válik, illetve általában nem magánszemélyek biztosítják. A társadalmi tőke tipikusan kötelekekből, normákból, bizalomból – ide sorolva az emberek társadalomban való bizalmát is –, intézményekből áll össze, és átvihető egyik társadalmi környezetből a másikba. A felsoroltak serkentőleg hatnak a termelékenységre, de a szervezeti tőke tárgyát képezi többek közt a megfelelő és hatékony kormányzási és igazságszolgáltatási rendszer is (Putnam 1993).

2. INTÉZMÉNYI TŐKE ELEMEI

A legfontosabb intézményi elemeket tíz összetevőben határozta meg a Világbank hivatkozott tanulmánya, ezek hazai megjelenését és állapotát egyenként fogom bemutatni és értékelni.

2.1. SZAVAZATI JOG

Fontossági sorrend nem lévén, elsőként a szavazati jogot értékelem abból a szempontból, hogy miként járul hozzá közvetetten a társadalmi jóléthez. Tudott dolog, hogy az elismert emberi jogok minden ember jussa. Demokráciában a politikai jogok nélkülözhetetlenek a közösségi és társadalmi életben való részvételhez, ezek alapján lehet egy párthoz csatlakozni, szabadon gyülekezni, véleményt formálni, és azt kinyilvánítani, valamint információkhoz jutni, de leginkább szavazni és választani. Minden választásra jogosultnak azonos értékű szavazati joggal kell rendelkeznie, de ez nem jelenti azt, hogy mindenkinek a szavazata egyenlő hatásfokú. Az egyenlőség elve azt jelenti, hogy minden szavazásra jogosult egyenlő jogokkal vesz részt a választásban, azonban az egyenlőség elvét a következőképpen kell értelmezni: a választójog egyenlősége nem jelenti és nem is jelentheti a választáskor kifejezett politikai akaratok csorbíthatatlanul egyenlő érvényesülését (Alkotmánybíróság 1991). A szavazati jog kiterjesztése nálunk megfelelő, a jogok gyakorlásának feltételei biztosítottak és azokat semmi nem veszélyezteti.

2.2. ELSZÁMOLTATHATÓSÁG

Az elszámoltathatóság azt jelenti, hogy a társadalmi berendezkedés valamennyi szervének és azok tagjainak indokolniuk kell döntéseiket, és azokért felelősséget kell vállalniuk más

szervek, adott esetben pedig a bíróság előtt. Jelenti továbbá azt, hogy milyen mértékben térhetnek el az elvi felelősségüktől és következik belőle az érintettek kérdőre-vonhatósága és hibázthatósága is. Az elszámoltathatóság fejlett jogi intézményrendszert feltételez, olyat, amely alkalmas – adott esetben – a felelősségre-vonásra. Ezzel az intézményi elemmel szemben egyre erőteljesebb kritikák fogalmazódnak meg: „Az államgépezet elvileg jelentős erővel rendelkezik, hogy kényszerrel biztosítsa a normák követését. Csakhogy az államrendszer adott működése miatt a felelősségre vonási igény csekély, a jogérvényesítésre szolgáló erőforrások elégtelenek. A hatóságok rendszertelenül szankcionálnak, és van, amikor szisztematikusan kivételeznek. Így a szankcionálás nem lehet hiteles. Sok szempontból véletlen eseménynek tűnik, emiatt gyakran hiányzik visszatartó ereje. Elégtelen a normaszegők társadalmi elítélése. A társadalom helytelenítése nélkül, pusztán büntetéssel lehetetlen egy normarendszert fenntartani. Igaz, személyes felelősségre vonás nélkül sem lehet normarendszert működtetni” (Sajó 2008 704.). Véleményem szerint az ország társadalmi berendezkedése szerveivel és intézményeivel, azok tagjaival és alkalmazottaival (az esetenkénti tévedései és részrehajlásai ellenére is) alapvetően képes megfelelni az elszámoltathatóság követelményének.

2.3. POLITIKAI STABILITÁS

A politikai stabilitás legfontosabb ismérve az, hogy az államnak (annak mindenkori kormányának) tudni kell biztosítani a demokratikus berendezkedés fennmaradását. Több empirikus kutatás megállapította, hogy az állam legitimitása és tekintélye a magyarországi közfelfogásban kétes. Abban, hogy ez így van, alapvető szerepet játszik a szélsőséges politikai szembenállás, mert pártpolitikai alapállásból rendszeresen aláássák az állam tekintélyét. A magyar állami és pártrendszer nem kedvez a pártatlanságnak és professzionizmusnak, ami miatt csak korlátozott legitimitációra számíthat a társadalom irányából. A tanulmány írásának időpontjában egyre mélyülő pénzügyi-gazdasági válság tapasztalható, ebből eredően a jóléti-szociális kiadások jelentős csökkenése várható, melynek következményeként a társadalom széles rétegei életszínvonalának romlása konstatálható. Egy elhúzódó gazdasági visszaesés, az ezzel együtt járó munkanélküliség-növekedés, az egzisztenciális ellehetetlenülés fenyegetettségével nézve, valamint az egyéni, társasági és nemzetgazdasági szintű eladósodás fokozódása erősen megnöveli a populizmust, ami közvetve a politikai stabilitás meggyengülésével járhat. Ez a veszély (habár létezik) ma csak mérsékelten áll fenn, az ország demokratikus berendezkedése stabil.

2.4. TÁRSADALOM ERŐSZAKMENTESSÉGE

A társadalom erőszakmentessége a következő értékelendő elem. Itt azt kell megvizsgálni, hogy az egyes emberek, illetve azok csoportjai mennyiben képesek az ellentéteiket erőszakmentesen megoldani (ami egyben egy demokrácia fejlettségének a fokmérője is). Ilyen politikai-gazdasági válságos időben egyértelműen tapasztalható a konfliktusok számának növekedése, ami magától értetődően következik a társadalmi feszültségek szaporodásából. Az egyének között megnyilvánuló erőszakos cselekmények számának drasztikus növekedését csak lassan követi a csoportosan elkövetettek emelkedése, de ami némileg kedvező ebben a tendenciában, hogy azok nem politikai indíttatásúak. Különböző társadalmi csoportok közötti erőszakos összecsapásokra eddig nem került sor, ellenben a feszültség növekedése tapasztalható. Ennek alapvető okai a társadalmi és jövedelmi egyenlőtlenségek növekedése, a szegregáció, a nem kezelt társadalmi feszültségek, a csoportok ellentétes értékei. Ezen okok nem vagy csak felületes kezelése szélesedő társadalmi elégedetlenséget válthat ki. Ennek mérséklésében az lenne releváns, hogy a társadalmak (köztük a mai magyar társadalom is) folytonos gazdasági növekedése a többség számára jólétet és biztonságot nyújtson, továbbá a mindenkor hatalom a javak demokratikus elosztásával csökkentse az egyenlőtlenséget, ezzel

járulva hozzá a társadalom tagjainak magasabb szintű szubjektív életminőségéhez (Utasi 2009). Megítélésem szerint azért, mert összességében az erőszakmentesség csökkenése tapasztalható mind az egyéni, mind pedig a társadalmi kapcsolatokban, az ellentétek megoldásának egyre nagyobb hányadában kerül sor atrocitásra, ezért ez az intézményi elem összességében inkább negatív szerepet képvisel.

2.5. ÁLLAMIGAZGATÁS HATÉKONYSÁGA

Ötödikként az államigazgatási tevékenység hatékonyságát szükséges értékelni, amikor is az vizsgálendő, hogy a meglévő erőforrásokat (tárgyakat és emberieket) mennyire ésszerűen használják fel a közszolgáltatások nyújtásában. Ebben a vonatkozásban az államigazgatás tulajdonképpen nem más, mint amikor annak szervezetei a közhatalom eszközeivel érvényesítik az általuk annak minősített közérdeket. A hazai állami szabályozás és a jogrendszer kirívóan magas költségekkel működik, melynek egyik determináló tényezője az, hogy ezekkel az intézményekkel szemben alacsony fokú a társadalmi bizalom. Eredményességük emelkedésének alapvető bázisa az lenne, ha ezt a bizalmi fokot sikerülne lényegesen növelni. Az alacsony hatékonyság másik tényezője az, hogy az állami szabályozó és szolgáltató szervezetek bevételeikből tartják fenn működésüket, emiatt érdekeltek a hosszas eljárásokban és a magas költségekben. A harmadik magyarázó tényező a hatékonytalanságban, az állami szabályozás költségeinek folyamatos emelkedésében a szabályozás hatókörének bővítésére irányuló permanens törekvés. „Az etikai normák folyamatosan lazulnak, a kormányzat pedig a szabályozási illúzió rabja. Ez annyit jelent, hogy a szabályozás alóli kibúvónak rendszeressé válására mindig a szabályozás további szigorítása, azaz bonyolítása a válasz, így pedig az etikai normák még tovább gyengülnek.” (Török 2007 1073.). Általánosan elfogadott tény, hogy a hazai államigazgatás mérete túlságosan nagy, hatékonysága pedig kicsi. Ez odáig vezet, hogy működése drága, vagyis fenntartása aránytalanul sok erőforrást von el a társadalom egyéb területeitől. Véleményem szerint tehát ez az intézményi elem összességében – nem a léte, hanem a túlterjedtsége okán – negatív szerepet tölt be a láthatatlan nemzeti vagyonban, ezért nem a tőle elvárható mértéken szolgálja a nemzeti jólétet.

2.6. SZABÁLYOZÁS MINŐSÉGE

A modern polgári demokráciákban az állampolgárok azt várják el kormányaiktól, hogy azok gondoskodjanak biztonságukról, segítsék elő jólétük megvalósítását. A vállalkozások és egyéb szervezetek pedig azt, hogy egyenlő feltételekkel biztosítsák számukra a hazai és nemzetközi versenyképességet. Az állam tevékenysége nem egyszerűen szervezési-technikai jellegű feladatmegoldás, hanem egyúttal a közjó szolgálata érdekében tett erőfeszítés (Báger et. al. 2010). Az államigazgatás ezeknek a közérdekeknek a megvalósulása érdekében szabályokat dolgoz ki. Ezek megalkotása során törekedni kell a legmagasabb fokú hatékonyságra. Ez azt jelenti, hogy a jogszabályalkotóknak biztosnak kell lenniük abban, hogy a legmegfelelőbb eszközöket veszik igénybe a feladat végrehajtására, miközben a társadalom szempontjából a negatív hatásokat a legkisebbre csökkentik, az előnyöket pedig a lehető legjobban kihasználják, s teszik mindezt a tárgyban érintett valamennyi fél meghallgatásával. A szabályok betartása adja a szabályozás minőségi garanciáit. A szabályozás minőségének mérésére kidolgozott indikátor aggregálja a kormányzat azon képességére vonatkozó mutatókat, melyek az előzőekben megfogalmazott célok elérését elősegítő politikák és szabályok megtervezéséhez és megvalósításához szükségesek. Álláspontom szerint a szabályalkotás negatív hatásai erősödő tendenciát mutatnak. Ez leginkább a gyakori változtatásokban érhető tetten, ami különösen kirívó a gazdasági szabályozás területén. Máskor pedig úgy tűnik, hogy a jogalkotás lemarad a társadalom életében bekövetkezett változásoktól. Sok esetben túlszabályozás tapasztalható. Mindezek

ellenére a hazai jogszabályalkotás – igazodva az uniós normákhoz és iránymutatásokhoz – megfelel a kor követelményeinek. Összességében azt állítom, hogy a szabályozás minősége megfelelő módon járul hozzá a láthatatlan nemzeti vagyonhoz.

2.7. TÖRVÉNYESSÉ ÉS JOGBIZTONSÁG ÉRVÉNYESÜLÉSE

A törvényesség érvényesülésének megítélése a következő, mely terület kapcsolódik az előző tételhez. Ennek követelménye kimondja, hogy a törvények akkor jók, ha azokban összhangban vannak az egyéni és közérdekek, valamint a benne foglaltak betarthatók. Az érdekek felismerése és azok összehangolása feltételezi a társadalom alapos ismeretét, a benne zajló folyamatok megértését. A sok esetben eltérő érdekek összehangolása kifinomult valóságérzéklet feltételez és objektíve nem is mindig kivitelezhető. A betarthatóság feltételei az esetek döntő többségében biztosítottak, az államigazgatásnak megfelelő intézményi eszközök állnak rendelkezésre ahhoz, hogy kikényszerítsék a törvények betartását, megsértésük esetén pedig érvényesítsék a szankciókat. A jogbiztonság a jogállam meghatározó eleme, minden állam jogrendjének elerendő célja. A jogbiztonság önmaga is több elemből, alapkövetelményből tevődik össze, amelyek közül a legfontosabbak: a jog hozzáférhetősége, megismerhetősége, a jog egyértelműsége és érthetősége, a jog bizonyossága és feltétlen megvalósulása. A jogbiztonság érvényesüléséhez szükséges a jogalkotás alkotmányos rendjének megtartása, a jogalkotás során a jogforrási hierarchia követelményeinek figyelembe vétele, a végrehajtó és bírói hatalom működésének törvényhez kötése, illetve fontos elemként jelentkezik még a visszaható hatályú jogalkotás tilalma, amely a kötelezettségek és egyes magatartások jogellenessé nyilvánításának korlátját jelentik. A bírósági reformmal szemben az Európai Uniótól kapott figyelemfelhívások ellenére ennek a vagyonelemnek az értékelése összességében az, hogy megfelel a demokratikus társadalom elvárásainak.

2.8. A KORRUPCIÓ ÁLLAPOTA

Nyolcadik elemként a korrupció hazai állapotát kell megítélni. Korrupcióról akkor beszélünk, amikor egyéni haszonszerzésből visszaélnak a közhatalommal. Ilyenkor az állami, társadalmi szervezetek vezetői, alkalmazottai megvesztegethetőséget lehet feltételezni. Ennek a társadalmi jelenségnek az elemzésekor nem lehet eltekinteni attól, hogy azt mikor végezzük. (Bár a korrupció mindig jelenlévő társadalmi probléma.) Úgy tartják ugyanis, hogy válságos időszakokban – mint amilyet most is élünk – a jelenség ellen küzdő intézmények működésének hatékonysága gyengül, leginkább a szűkülő erőforrásaik miatt. A korrupciót egyre inkább szervezett formában és kevésbé alkalmi jelleggel követik el. „A társadalmi élet meghatározó területein meg-megújuló küzdelem zajlik az állami erőforrások újraelosztásáért. Az újraelosztás a mindenkori elosztási részesedés elosztására vonatkozik, mivel a jövedelemszerzésnek nem a termelő tulajdon hatékony felhasználása a forrása, hanem az, hogy valaki hozzáfér-e állami megrendeléshez, szubvencióhoz, járadékoz. A szellemi tőke helyét a kapcsolati tőke foglalja el. Ennek következménye az instabil intézményrendszer és jogrendszer, hiszen az éppen erősebb csoport a saját igényei szerint módosítja a járadékszabályozókat – miközben a pillanatnyi hátrányban lévő, de korántsem gyenge ellentábor az új előírások megvalósulását folyamatosan megakadályozza. A patrónus-kliens körhöz tartozók elég erősek ahhoz, hogy a klientúrába tartozó társaikat megvédjék cselekedeteik jogi következményétől (és ezzel persze a teljes hálózatot, amely nyilvánvalóan érdekelt), így nincs vagy alig van valószínűsíthető negatív következménye a korrump magatartásnak. Ez szinte törvényszerűvé teszi a korrupció elburjánzását a jelenlegi Magyarországon.” (Sajó 2008 697.). A jelenség vizsgálatával foglalkozó hazai és nemzetközi szervezetek (Transparency Int. 2011) kivétel nélkül növekedést tapasztalnak ezen a területen, továbbá, hogy a korrupciót egyre inkább szervezett formában és egyre kevésbé alkalmi

jelleggel követik el. Így semmiképpen nem megalapozatlan azt állítani, hogy ez jelentékeny résszel csökkenti a nemzet láthatatlan vagyonát.

2.9. Üzleti élet nyitottsága

Az üzleti élet nyitottságának minősítésekor azt kell elemezni, hogy a nemzetgazdaság szereplői határon átnyúló ügyleteiket mennyire szabadon és egyszerűen tudják bonyolítani. Jellemzően a külkereskedelmet, a pénzügyi műveleteket, a közvetlen tőkeberuházásokat, a más nemzetek polgárai által végzett munkaszolgáltatásokat és az információáramlást kell minősíteni a szabadság és egyszerűség szempontjából. Hazánk talán ebben éri el a legjobb minősítést, hiszen fokozatosan egyre nagyobb teret ad a nemzetközi ügyletek, valamint a világ más részein élő és működő magánszemélyek valamint vállalkozások kapcsolatainak a kiteljesedéséhez. Az üzleti élet szokásos nyitottsági mutatóinak értékei közül legrelevánsabb a globális komplex versenyképességi rangsorban elfoglalt helyezés. Ezek fontos jellemzője, hogy több almutatóból állnak, lehetővé téve az egyes országok erősségeinek és gyengeségeinek feltérképezését. A másik fontos jellemzőjük, hogy a mutatók egy része statisztikai adat, míg a másik részét vállalatvezetők szubjektív véleménye alapján állítják össze. Ezen komplex versenyképességi rangsor alapján hazánk 2010-ben az 52. helyen állt (World Economic Forum 2010). Ez és más mutatók értékei alapján megállapítható, hogy nemzetközi összehasonlításban is nagyon nyitottnak minősítik hazánkat, ez az intézményi elem tehát jelentősen emeli a nemzet láthatatlan vagyonát.

2.10. MAGÁNBERUHÁZÁSOK

A sort a magánberuházások helyzetének jellemzésével zárom. A beruházási döntésekben tulajdonképpen a gazdasági szereplők jövőbe vetett hite, várakozása nyilvánul meg. Hazánkban a válság, a negatív gazdasági kilátások és az alacsony a megtakarítások miatt 2007 óta folyamatosan csökken a nemzetgazdasági beruházások volumene (MKIK GVI 2011). Ebben az jut kifejezésre, hogy a potenciális beruházóknak negatív várakozásaik vannak, nem bíznak befektetésük megtérülésére, ezért elhalasztják beruházásaikat. Mivel a privatizációs folyamat is lezárult, véget ért, így már nincs mit értékesíteni (TWSJ 2011), ezért a külföldről beáramló befektetésekből is egyre kevesebb fog érkezni, amit csak még inkább erősít a mai pénzügyi krízisből kibontakozódó gazdasági válság beruházási forrásokat csökkentő hatása. Véleményem szerint a hazai gazdaság túladoztatott állapota is a beruházási források továbbapadását eredményezi. Így ezek együttes hatása, hogy a magánberuházások folyamatosan zsugorodnak. Ezt bizonyítja, hogy a közelmúlt éveiben a nemzetgazdasági beruházások még az amortizáció összegét sem pótolták (KSH 2011), így megalapozott kijelenteni, hogy az ilyen szintű beruházások nem képesek hozzájárulni a gazdasági növekedéshez, amiből következik, hogy jelenleg nincs pozitív szerepük a nemzet láthatatlan vagyonában.

3. KÖVETKEZTETÉSEK

Megvizsgálva és elemezve Magyarország intézményrendszerének releváns elemeit az alábbi következtetéseket vonom le:

A vizsgálat alá vont, kiemelt jelentőségű intézményi elemek közül többeket közvetlenül, míg másokat közvetetten érintenek a gazdasági válság hatásai és a kormányzat megszorító intézkedései. Az elszámoltatósághoz, valamint az államigazgatás hatékonyságához hozzájáruló igazságszolgáltatás pénzügyi és humán forrásainak csökkentése azok intézményi értékét mérséklék, ily módon negatívan befolyásolják a társadalmi jólétet.

Előző megállapításnál triviálisabb az, hogy a korrupció elleni küzdelem ráfordításait nem csökkenteni, ellenkezőleg növelni kell, mivel az egyéni haszonszerzés miatt történő,

közhatalommal való visszaélés az egyik legdurvább módja a közjó lerombolásának, devalválásának.

A tanulmányban említett humán tőkét, annak versenyképességét determináló köz- és felsőoktatásból elvont, alapos hatástanulmányokkal alá nem támasztott forráselvonások direkt módon csökkentik az érintett intézményi elemek értékét, ebből következően egyre alacsonyabb hatásokkal tudnak hozzájárulni a nemzeti vagyonhoz, annak növekedéséhez.

Az elemzés és értékelés végére érve bizonyosságot nyert az, hogy egy nemzet jólétének megítéléséhez, vagyonának értékeléséhez ma már nem elég csak és kizárólag a naturáliákban kifejezhető gazdasági jellemzőket figyelembe venni (amint azt korábban tették), a fent részletezett és minősített láthatatlan javak is meghatározóan járulnak hozzá annak nagyságához, azért mert ezek önmagukban is jelentős értéket képviselnek, egymást erősítve pedig döntővé válnak az értékteremtésben, ezzel a láthatatlan nemzeti vagyon növekedésében.

Mérlegre téve az előzőekben megfogalmazott minősítéseket, azt állítom, hogy hazánk láthatatlan intézményrendszeri vagyonelemei összességében magas értéket képviselnek, így jó alapot képeznek arra, hogy hosszabb távon a nemzet jóléte növekedjen. Ehhez azonban elengedhetetlen a pozitív szerepük továbbfejlesztése, valamint a negatív minősítésű intézményi vagyonelemek fokozatos és folyamatos korrekciója, illetve – szükség szerint – egyesek felszámolása.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Alkotmánybíróság (1991): 3/1991.(II.7.) sz. határozata. Budapest.

Báger G. – Pulay Gy. – Vigvári A. (2010): A magyar államműködés főbb jellemzői és szükséges változásainak irányai. Pénzügyi Szemle. 55. évf. 2.

Bailey, R. (2007): The Secrets of Intangible Wealth. For once the World Bank says something smart about the real causes of prosperity. Reason Magazine. October 5.

KSH, (2011): A nemzetgazdaság integrált számlái 2010, Budapest, 2011, http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat_xstadat-hosszu/int2010a.html, Letöltés ideje: 2012-05-05

MKIK Gazdaság- és Vállalkozáskutató Intézet (2011): Rövidtávú munkaerő-piaci prognózis – 2012, Budapest, 2011. november

Putnam, R. D. (1983): The Prosperous Community – Social Capital and Public Life. The American Prospect. Volume 4/13., pp. 27–40., Washington D.C.

Sajó András (2008): Az állam működési zavarainak társadalmi újratemlése. Közgazdasági Szemle. 55. évf. 7-8.

The Wall Street Journal (2011): Privatization Has Ended in Hungary. Minister Says. <http://blogs.wsj.com/emerging europe/2010/05/13/privatization-has-ended-in-hungary-minister-says>. Letöltés ideje: 2012-04-11

Török Ádám (2007): A versenyképesség egyes jogi és szabályozási feltételei Magyarországon. Közgazdasági Szemle. 54. évf. 12.

Transparency International (2011): The current Corruption Perceptions Index was launched 1 December, 2011., <http://cpi.transparency.org/cpi2011/> Letöltés ideje: 2012-02-21

Utasi Ágnes (2009): A minőségi élet kapcsolatai. Országos Tudományos Kutatási Alapprogramok. [www.otka.hu/index.php? akt_menu=4084](http://www.otka.hu/index.php?akt_menu=4084). Letöltés ideje: 2012-02-16

World Bank (2006): Where is the wealth of nations? Measuring Capital for the 21st Century. Washington D.C.

<http://siteresources.worldbank.org/INTEEI/2145781110886258964/20748034/AII.pdf>.

Letöltés ideje: 2012-01-21

World Economic Forum (2010): The Global Competitiveness Report 2010-2011. Geneva, Switzerland. http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_201011.pdf

Letöltés ideje: 2012-01-21

AZ IDŐSKORI ÉLELMISZERFOGYASZTÁS MAGYARORSZÁGI VONATKOZÁSAI ÉS IDŐBELI ASPEKTUSAI

Dr. PhD Véghová Katarína

egyetemi adjunktus, J. Selye University in Komárno, Faculty of Economics

SUMMARY

Aging is not only a challenge for food producers, but also provides a treasure trove of new opportunities for product development and innovations. We have designed a prototype model of food consumption of the elderly with the goal of calling the attention of producers and growers to the specific needs of this growing market segment. However, the food consumption habits of the elderly cannot be compacted into a single model, since this specific age group is not homogenous. By designing hypothetical models we are hoping to facilitate the further research of the issue. In the near future we want to test and try our general models in practice, involving the producers as well as the consumers. The models point at the specific needs of aging populations and their choice of food products based upon reasonable decisions and focusing on the future. Considerations of the future perspective are an important feature of this behavior, since it might significantly improve the quality of life and health awareness of the elderly, their decisions in the field of consumption, and ultimately their general health and welfare conditions.

Keywords: aging population, food consumption behavior model, longevity

1. BEVEZETÉS

A fogyasztói magatartáson belül az élelmiszerfogyasztói magatartás több szempontból is speciális helyet jelent. Egyrészt az ember létfenntartásához kapcsolódik közvetlenül vagy közvetve, másrészt hosszú biológiai, társadalmi, kulturális folyamatok eredménye, harmadrészt a legkomplexebb emberi magatartásformák egyike. Az élelmiszerfogyasztói magatartás korlátozottan racionális, mivel az információellátottság tökéletlen a kevés vagy a túl sok információ következtében. Az egyén korlátozott információ feldolgozó és értékelő képessége, a jövőre vonatkozó információk valószínűsége, valamint a piaci szereplők közti aszimmetrikus információ is ez irányban hatnak. A korlátozott információ (fogyasztás előtt, alatt és után) és arra épülő érzékelés és észlelés (tapasztalat, tudás, emlékezés, stb.) a kristálytiszta racionalitáshoz képest torzított eredményre vezet. A torzítás nem tudatos, hanem tudat alatti tényezőkön alapul.

A fiatal, a középkorú és az idős generáció közötti fogyasztásbeli különbség nem vitatott (CSERES-GERGELY-MOLNÁR, 2008). Kijelenthető, hogy a korosodás folyamatának fentebb bemutatott univerzalitása újabb és újabb igényeket támaszt az élelmiszerekkel szemben. Ennek ellenére a marketing főként a fiatal generációt célozza meg, kevésbé veszi figyelembe a jelentős potenciált képviselő idősebb, érett generáció igényét. A fejlett országokban az idősödő társadalom tényét felismerve elkezdtek alkalmazkodni az új születőben levő igényekhez, s stratégiájukat ennek megfelelően alakítani, hogy „senior-barát” termékeket hozzanak létre a különböző javak és szolgáltatások piacán (PETTIGREW, 2005). A felgyorsult változások sorozata felveti a kérdést, hogy a jelen idő seniorjának kialakított termékek mennyire lesznek majd a közeljövő seniorjainak számára megfelelőek. A kiadási szerkezetet vizsgálva megállapítható, hogy az élelmiszerek szerepe a fogyasztási szerkezetben jelentős, de a tendenciáját vizsgálva egyre kisebb részt foglal el. Általánosságban elmondható, hogy a fogyasztás – egy-két termék kivételével – csökken, mennyiségi telítődéssel szembesülünk (KESZTHELYINÉ, 2004; LEHOTA, 2004), de az egészségmegőrzés és az

ételmszerbiztonsági okok miatt a jelentősége tovább fokozódik. A magyar társadalomban is várható, hogy a fogyasztási javak minőségének, és azok származásának egyre nagyobb jelentőséget tulajdonítanak a fogyasztók a vásárlásaik során.

2. AZ AKTÍV IDŐSKORI ÉLELMISZERFOGYASZTÁS IDŐBELI ASPEKTUSAI

Az 1. ábrán látható konstrukció – egyfajta bevezetésként – az aktív időskori ételmszerfogyasztás időbeli aspektusaira terjed ki. Három idősík segítségével (múlt, jelen, jövő) magyarázza a vizsgált szegmens szokásainak változásait, és próbálja felvezetni az egyes alapvető tényezőket.

A múlt egy fontos meghatározó jellemzője az ételmszerfogyasztás területén a tapasztalat és a normák. Az információáramlás szűkössége eredményezte az apáról-fiúra, anyáról-leányra szálló tapasztalatcserét, illetve hagyományörzést. A táplálékforrások behatároltsága lényegében a technikai fejletlenség eredménye. Számos ételmszer kizárólag szezonális jelleggel volt fogyasztó, mivel eltarthatóságuk szűk korlátok között mozgott. A beszerzési módok behatároltak voltak, leggyakrabban közvetlen a termelőtől történt. A világgazdaság kialakulása előtt a piacok helyi és regionális léptékűek voltak. A múltra jellemző tényezők azonban számos téren előnyt képviseltek, pl. a közvetlen termelőtől való beszerzés biztonságérzetet, illetve frissességet jelentett a vásárlónak. Tapasztalataik és lehetőségeik révén próbálták az eltarthatóságot is növelni, különféle eljárások és a tároló kamrák segítségével.

A jelenkor a határtalan áruáramlás és információáramlás jegyében telik. Az ételmszerpiacon az elmúlt években bekövetkezett, s a közeljövőben beteljesülő változások az alábbiakra vezethetők vissza: öregedő népesség, az egyfős háztartások számának növekedése, az egészséggel való több törődés, változó foglalkoztatási struktúra, gyors technológiai fejlődés, nemzetközi utazások bővülése, a média erősödő szerepe.

A születéskor várható élettartam a vizsgált időszakban összességében javult Magyarországon. Az egyik oldalon ez tény magyarázható a megváltozott életstílussal, életmóddal, életszínvonallal. A másik oldalon viszont az orvostudomány olyan betegségeket kiváltó faktorok nagyarányú felbukkanásáról informálja a lakosságot, amely tudatosan vezet a táplálkozási szokásaink megváltoztatásához (pl. allergia, ételmszerekre való érzékenység, szív- és érrendszeri betegségek, emésztőrendszer betegségei, stb.). Számos esetben azonban az eltarthatóságra való törekvés egyik következménye a túlzott tartósítószer adagolása az ételmszerekbe, amely allergiás tünetek kialakulásához vezethet. A határtalan ételmszerválaszték napjaink egyik meghatározó eleme, megszűnően a szezonális – export, import tevékenységek hatására – éves életritmust kialakító jelensége, illetve megszűntek az áthidalhatatlan távolságok (SIMAI, 2007; NEMES NAGY, 2008). Az egyik oldalról ezt a nemzetközi utazások bővülése eredményezte, a másik oldalról pedig azoknak az ételmszerkereskedelmi láncolatoknak az elterjedése, akik egész évben biztosítani tudják a fogyasztói igények szerinti áruválasztékot.

A nem lehetetlen jövőt próbáljuk meg kitapintani és a jelenből kiindulva továbbgondolni (NOVÁKY, 2006). A fogyasztási szerkezet átalakulása tovább folytatódik. Az időskorú fogyasztókra jellemző lesz a közeljövő orientáltság, mint a magatartási elemek alapvető tényezője. Rendkívül komoly következményei lehetnek ugyanis az egészségtudatosságra, egészséggel kapcsolatos döntésekre, továbbá az egészségi állapot alakulására is. A tömegtájékoztatás egyik fontos vetülete lehetne a valós tényeken és összefüggéseken alapuló ételmszer- és táplálkozásismeret, mivel ezek birtokában az ember már saját maga is javíthatja az egészségét.

Összességében elmondható, hogy kibontakozóban van a vásárlási-fogyasztási szokások új hulláma, amely formálja a középkorúak magatartását és beépíthető az időskori fogyasztók mindennapjaiba:

- nő a természetes eredetű ("bio" stb.) termékek népszerűsége;
- tovább növekszik a funkcionális élelmiszerek iránti igény;
- fokozódik az egészséges táplálkozásra való törekvés;
- a kis időráfordítással készíthető "kényelmi" termékek értékesítése bővül;
- a vásárlásra fordított idő mérséklődik, az egy helyen egy hétre való vásárlás nyer teret;
- a házon kívüli étkezés több változattal bővül.

Az időskori ételmisszerfogyasztás aspektusai közül a hasznosság (hasznosulás) nyomon követése a modellben az utolsó fázis. A múltban nem tulajdonítottak ennek nagy jelentőséget, hiszen a pusztá létfenntartás volt a cél. A jelenben és a jövőben viszont fokozott jelentőséggel bír az életminőség is. A termék tulajdonságait a fogyasztó először is azok hasznossága alapján rangsorolja. A hasznosság, a vásárló előzetes ismeretei és személyes tapasztalata alapján körvonalazódik. Az élelmiszerek kritikus tulajdonságai különösen fontosak a fogyasztó számára, pl: íz, frissesség, egészségesség és az ár. A bizonytalansági faktorokat figyelve tudni kell, hogy az általában vett időskori fogyasztót sohasem ismerhetjük pontosan, hiszen rendkívül nagyfokú az öregek heterogenitása. Továbbá folyamatosan változik az egyén lelkiállapota, jövedelmi helyzete, egészségügyi állapota, és ezek függvényében az ételmisszerfogyasztásának hasznosságát gyakran átértékelheti. Pontosán ezért a termék értékének maximalizálásához folyamatosan nyomon kell követni e fragmentálódó réteg fogyasztói magatartás változásait, illetve a nekik címzett kritikus terméktulajdonságokat.

3. AZ AKTÍV IDŐSKORI MINŐSÉG-ÉS EGÉSZSÉGTUDATOS ÉLELMISZETFogyasztás JÖVŐORIENTÁLT MODELLJE

A 2. ábrán látható modellnek három alapvető kiindulópontja van:

- gazdasági és társadalmi (kulturális) tényezők;
- az individuumhoz kötődő tényezők;
- ételmisszerhez kötődő tényezők.

Felvázolásakor a klasszikussá vált PILGRIM-féle (1957) ételmisszer-fogyasztói magatartási modellből indultunk ki. E modell alapvető meghatározója az észlelés. Kiinduló pont az ételmisszer fizikai és kémiai jellemzői, melyek a fiziológiai szükségletre vannak hatással. A vásárlás/fogyasztás során az egyén az észlelt valóság és az objektív valóság különbségeit próbálja meg kiegyenlíteni (kognitív disszonancia). Tehát az ételmisszerfogyasztási magatartás kapcsán gondolatainkban és cselekedeteinkben gyakran ellentmondást fedezhetünk fel.

A gazdasági és társadalmi tényezők elemzésénél fontosnak tartható az idősödő korban átalakuló jövedelemszerzési pozíció és a társas kapcsolatok. Ezekhez a módosuló helyzetekhez igazodva fontos a fogyasztó számára a saját hatékonyságának felmérése, mivel fogyasztását arányba kell állítani a jövedelmi szinttel.

A magyar lakosság egészségi állapota aggasztóan romlik (GAÁL, 1998). A gyorsuló életritmus, a civilizáció megköveteli az egészséges életmódra nevelést. A megfelelő egészségi állapot fenntartása nagymértékben tudatos törekvés és erőfeszítés eredménye, hiszen a személy nem pusztán passzív elszenvedője azoknak a körülményeknek, amelyek közt jól vagy rosszul érzi magát, hanem megteremtője is.

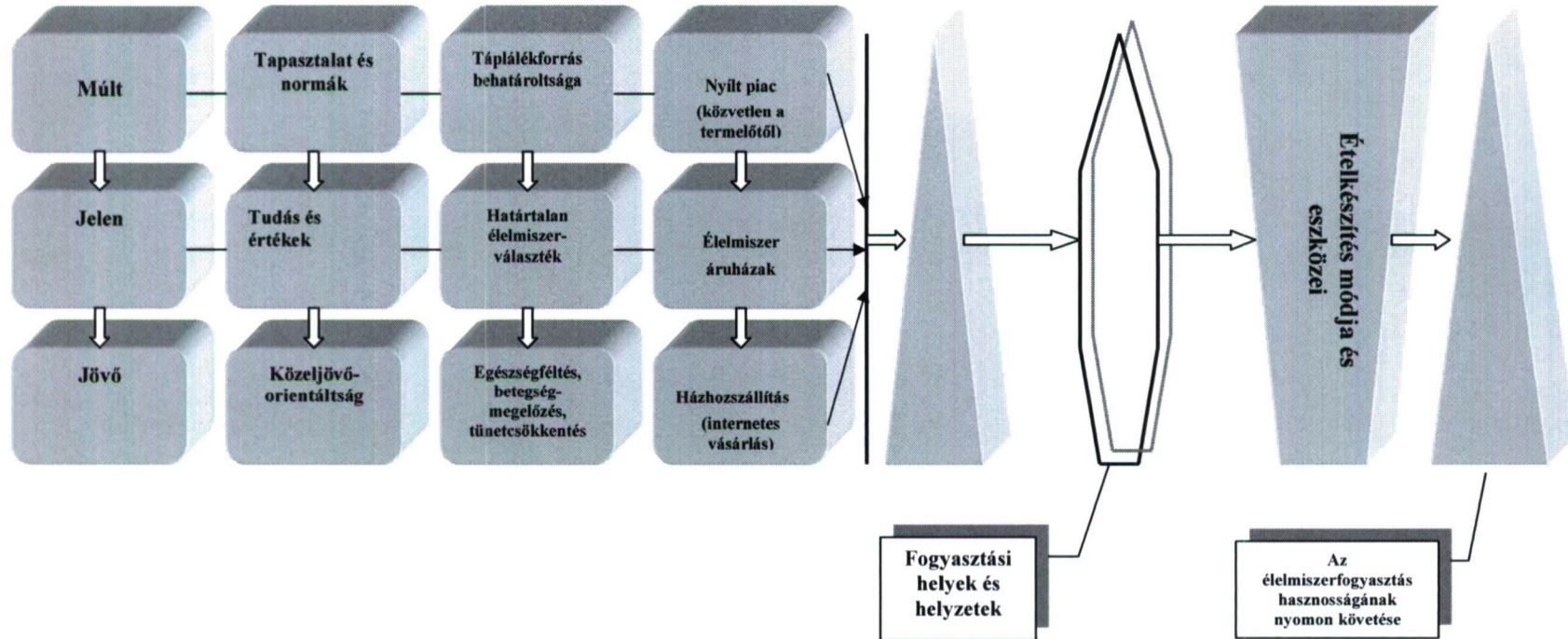
A személyhez kötődő faktorok egyértelműen a pszichikai tényezőkön alapulnak. Három alcsoportot lehet kialakítani a kutatásunk tárgya kapcsán: a konkrét kognitív tényezők, észlelési tényezők, befolyásoló tényezők és az indítékok. A konkrét kognitív tényezőknel alapvető az egészség fontossága (relatív fontosság), a külső egészségügyi kontroll, illetve az észlelt egészségi állapot. A pszichikai tényezők kapcsolódnak a termékek során megjelenő relatív attitűddel. Tehát ebben az esetben kifejezi, hogy a fogyasztó miként viszonyul az

ételmiszerhez (HOFMEISTER-TÓTH, 2006). Mivel a megismerés, a tanulás megelőzi az attitűd kialakulását és megváltozását, fontos szerepe lehet a marketingnek. A kommunikáció hatékony alkalmazása, a kulturális kontextusba ágyazott egyéni szokásokkal karöltve, ráirányíthatja a figyelmet az ételkészítés módjainak fontosságára, elősegíti az egészségtudatos életformán, illetve értékracionális gondolkodáson (SZÁNTÓ, 1998) alapuló ételmiszerfogyasztást.

Az ételmiszerhez kötődő tényezők az ételmiszerminőségi tényezők és az ételmiszertulajdonságok. A fogyasztók egészségtudatosabb csoportjánál egyre jellemzőbbé válik, hogy elfordulnak a tömegtermékektől, tudatosan keresik a magasabb hozzáadott értékkel rendelkező, különleges minőségű, speciális táplálkozási igényt kielégítő termékeket. Mai viszonylatban, amikor minőségről beszélünk, egyrészt a táplálkozási előnyt értjük, a másiktól pedig a természetességet, élvezeti értéket, az elfogadható árat, összefoglalva tehát a piacképességet (LAKNER-SARUDI, 2004). Az ételmiszergyártók funkcionális ételmiszereket fejlesztenek, amelyek összetételét módosítják: egyes komponenseket szegényítik, más komponenseit dúsítják. Az ilyen típusú ételmiszereknek pozitív hatása lehet több élettani funkció esetében, ami jobb egészségi állapotban, kellemesebb közérzetben és egyes betegségek kockázatának csökkentésében mutatkozhat meg (SZAKÁLY-BERKE, 2004). A funkcionális ételmiszerek hivatottak tápláló jellegük mellett fokozni a szervezet védekező mechanizmusait, megakadályozzák egyes betegségek kialakulását (magas vérnyomás, cukorbetegség), segítik az egyes betegségekkel való felgyógyulást, fenntartják a fizikai és testi kondíciót és lassítják az öregedést. Bizonyított összefüggéseknek már manapság is birtokában vagyunk. Például a színes gyümölcsökben és a zöldségekben található a legtöbb antioxidáns, melyek fokozzák a szervezet ellenállóképességét és megnövelik az élettartamot, igaz nem lassítják az öregedési folyamatot. Ha viszont már a napi 1500 kalóriás főleg gyümölcsökből és zöldségekből álló szigorú diétát képes valaki betartani, akkor a csökkenő testhőmérséklet és állandó éhségérzet mellett az öregedési folyamat is lelassítható (LÁSZLÓ-FALUS, 2002, 407-408). A felsoroltakból következtetni lehet az idősödő korosztály specifikus szükségleteire és eljuthatunk a tudatos és jövőorientált ételmiszerválasztáshoz. A jövőorientáltság, mint magatartási elem fontos tényező (HIDEG, 2007), mert mint beállítódottság, rendkívül komoly következményei lehetnek az időskorúak egészségtudatosságára, egészséggel kapcsolatos döntéseire és így egészségi állapotuk alakulására is.

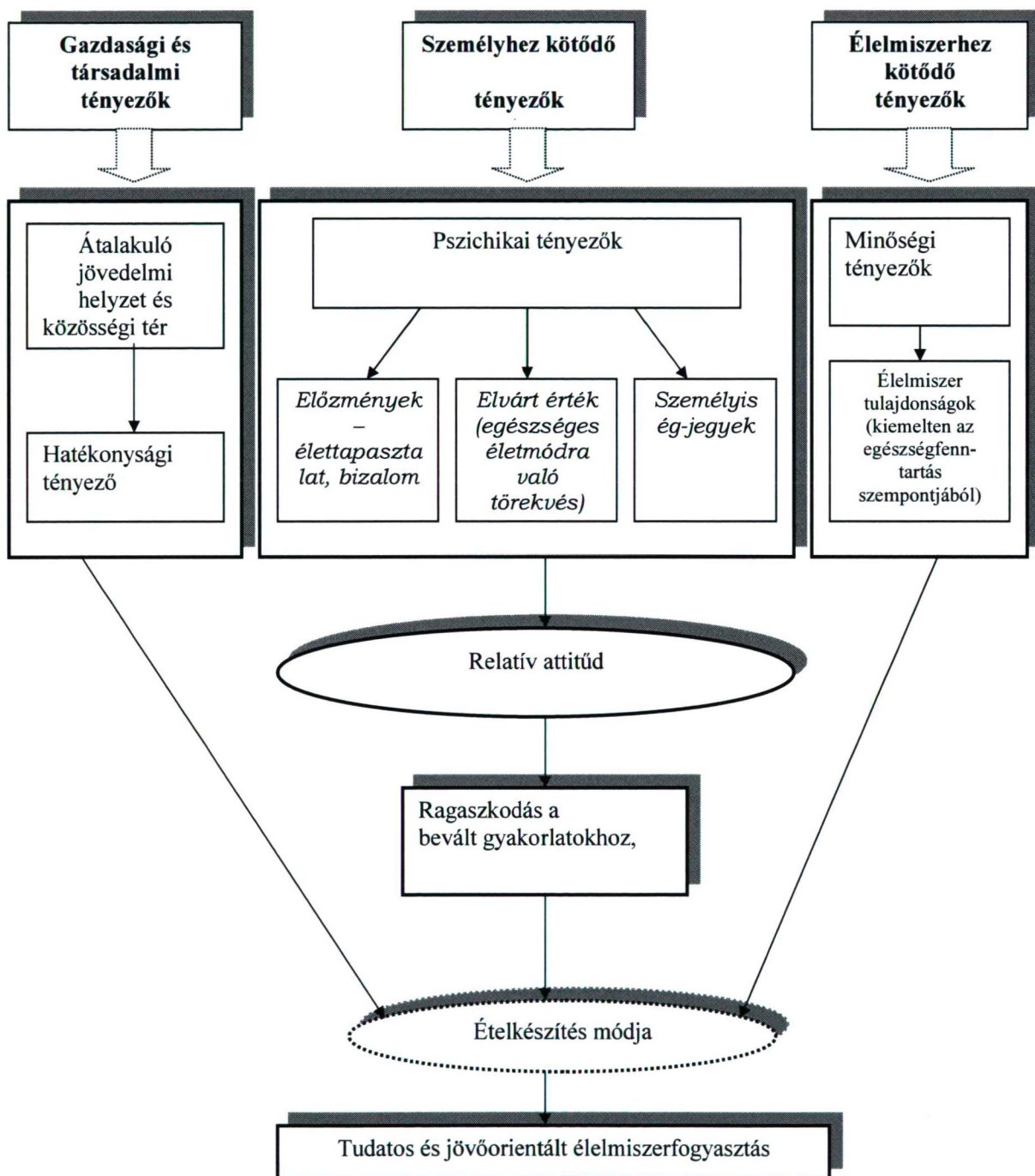
CSETE és LÁNG (1999) a minőséget valamennyi meghatározó dimenziójában igyekszik megragadni, amikor felállítja minőség-modelljét. Értelmezésük szerint a minőség összetett, komplex, többtényezős rendszerbiológiai, műszaki, technológiai, közegészségügyi, fogyasztói, piaci, táplálkozás-élettani, környezeti, ételmiszer- és ételmiszerbiztonsági stb. vonatkozásokkal és bonyolult, soktényezős folyamatokkal. Tömörebb megfogalmazás szerint: „a minőség a célnak való megfelelés”.

1. ábra: Az aktív időskori ételmeiszerfogyasztás időbeli aspektusai

Forrás: a szerző saját szerkesztése

2. ábra: Az aktív időskori minőség- és egészségtudatos ételmszerfogyasztás jövőorientált modellje

4. ÖSSZEFOGLALÓ MEGÁLLAPÍTÁSOK, KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

Az idősödés nem csak kihívás az élelmiszert előállítók számára, hanem új lehetőségek tárháza is a termékfejlesztés és innovációs tevékenységek terén. Specifikusan az időskorúakra szabott élelmiszerfogyasztási magatartási modelljeinket abból a célból dolgoztuk ki, hogy felhívjuk a gyártók, termelők figyelmét ezen egyre bővülő piaci szegmens, a többi korosztálytól eltérő igényeire. Nem sűrithető egy modellbe az önmagában is heterogén időskorú populáció élelmiszerfogyasztói magatartása. A két hipotetikus modell kidolgozásával a kezdő lépéseket kívántuk megtenni e téma kutatása érdekében. Közeljövőbeli célunk, hogy a valóságban is teszteljük általános modelljeinket a termelői és fogyasztói oldalon egyaránt. A modellekből következtetni lehet az idősödő korosztály specifikus szükségleteire. A modulokat végigjárva eljuthatunk a bölcsességen alapuló és/vagy jövőorientált élelmiszerválasztáshoz. A jövőorientáltság, mint magatartási elem fontos tényező, mert mint beállítódottság, rendkívül komoly következményei lehetnek az időskorúak minőség- és egészségtudatosságára, a táplálkozással kapcsolatos döntéseire és így végső soron egészségi állapotuk és jólétük alakulására is.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Cseres-Gergely Zsombor - Molnár György (2008): Háztartási fogyasztói magatartás és jólét Magyarországon a rendszerváltás után. *Közgazdasági Szemle* Vol. 55. No. 2. 107-135. o.
- Csete László - Láng István (1999): Minőség és agrárstratégia. *Magyar Tudományos Akadémia*, Budapest, 15-38. o.
- Gaál Béla (1998): A magyar háztartások élelmiszerfogyasztási szokásai. *Marketing&Menedzsment*, Vol. 50. No.3. 71-75. o.
- Hideg Éva (2007): A forecasttól a foresightig. *Magyar Tudomány*, Vol. 168. No. 9. 1167-1170. o.
- Hofmeiter - Tóth Ágnes (2006): *Fogyasztói magatartás*. AULA Kiadó, Budapest.
- Keszthelyiné Rédei Mária (2004): Az időskorú háztartások fogyasztási színvonala és szerkezete. In: *Időskorúak Magyarországon*. KSH, Budapest, 144-174. o.
- Lakner Zoltán – Sarudi Csaba (2004): Ways and deadlocks in the strategic development of the Hungarian food chain. *Gazdálkodás*, Vol. 49. No. 8. 48-57. o.
- László Valéria – Falus András (2002): Az öregedés sejtteni és genetikai alapjai. *Magyar Tudomány*, Vol. 58. No. 4. 406-411. o.
- Nemes Nagy József (2008): *A tér a társadalomkutatásban*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Nováky Erzsébet (2006): Jövőkutatás és felelősség. *Magyar Tudomány*, Vol. 167. No. 9. 1090-1098. o.
- Pettigrew, A.M. (2005): Segment with segments: Younger and Older Seniors Expectations of Financial Planning Service. *Journal of Research for Consumer*, Issue 7. 24-34. o.
- Pilgrim, F.J. (1957): The Component of Food Acceptance and Their Measurement. *American Journal of Clinical Nutrition*, Vol. 5. No. 2. 171-175. o.
- Simai Mihály (2007): A világ a XXI. század forgatagában: útelágazások és útvesszők. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Szakály Zoltán – Berke Szabolcs (2004): A táplálkozás, a minőség és a marketing kapcsolata élelmiszereknél. In: Berács, J. –Lehota, J. –Piskóta, I. –Reketye, G.(szer.): *Marketingelmélet a gyakorlatban*. KJK Kerszöv, Budapest, 319-335. o.
- Szántó Zoltán (1998): A racionális döntések elméletén nyugvó társadalomtudomány. In: Csontos László (vál.) *A racionális döntések elmélete*. Osiris-Láthatatlan Kollégium, Budapest, 7-24. o.

AZ INTEGRÁLT VÁLLALATIRÁNYÍTÁSI RENDSZEREK GYAKORLATORIENTÁLT OKTATÁSÁNAK LEHETŐSÉGEI

Zörög Zoltán

mérnök-tanár, Károly Róbert Főiskola, Gyöngyös

SUMMARY

In our accelerating world information, information flow and information disclosure are coming to the foreground to a greater extent. The world of business is changing day by day and obtaining information has several pitfalls as we can easily meet information systems that do not provide us with the piece of information expected.

There are high expectations not only for the systems themselves but also for their operators, i.e. the fresh graduates who manage them. In my opinion the practice-oriented education of students is indispensable in this area, as well. While using integrated enterprise resource planning, the systematic way of thinking plays a vital role in addition to the fact that only the data that are to make a well-grounded managerial decision must be disclosed of the millions of recorded data at the right time.

My paper aims at making the teaching of enterprise resource planning more practice-oriented and tailoring them to labour market expectations.

Keywords: information management, enterprise resource planning, integrated enterprise information systems

1. BEVEZETÉS

Az elmúlt évtizedek során az adatok kezelése és a vállalaton belüli kommunikáció jelentősen átalakult. Eleinte csak néhány számítógép került beszerzésre a vállalatoknál, ezért a szervezeti egységek külön-külön építették ki a vállalati adminisztráció területeit lefedő alkalmazásokat, így úgynevezett szigetmegoldások jöttek létre. Mivel ezek nem egymással együttműködő egységes rendszert képeztek, ezért adatbázisaik szinkronizálása nagyon nehézkesnek bizonyult. Egyazon gazdasági esemény többszöri rögzítéséből adódó hibák miatt sokszor téves adatokat tartalmazó jelentések kerültek a vezetők asztalára és a használt alkalmazások működése hosszú távon rendkívül költségesnek volt mondható.

Az említett szigetszerű megoldások hátrányainak kiküszöbölésére egyre több vállalat vezetése döntött az integrált vállalatirányítási rendszer bevezetése mellett. A rendszerek elterjedésében nagy szerepe volt annak is, hogy egyre több multinacionális vállalat helyezte telephelyét, raktárát, üzemét Magyarországra és hozta magával a külföldön már jól bevált információ technológiai megoldásokat. A bevezetett rendszerek jól áttekinthető, egymással együttműködő alrendszerekből álltak, modularitásuk lehetővé tette nem csak a bevezetés fokozatosságát – amely már önmagában sem hátrány, ismerve a rendszerek árát, üzemeltetési költségeit –, hanem e tulajdonság birtokában lehetőség nyílt arra, hogy a teljes vállalati struktúrát lefedjék egyetlen szoftver alkalmazásával.

A **téma aktualitását abban látom**, hogy az elmúlt évek során – ha nem is rohamosan, de mégiscsak érzékelhető iramban – **növekedett azoknak a vállalatoknak a száma**, amelyek kihasználják az informatika nyújtotta lehetőségeket, és integrált vállalatirányítási rendszer használata mellett döntöttek. Ennek eredményeként a **felsőoktatási intézményeknek figyelembe kell venni** e vállalatok elvárásait a vállalatirányítási rendszerek használatához kapcsolódó ismeretek átadására vonatkozóan.

2. IRODALMI ÁTTEKINTÉS

Az áttanulmányozott irodalom szerzői egyetértenek abban, hogy az információ - hasonlóan a tőkéhez, vagy a munkaerőhöz - napjainkra erőforrássá nőtte ki magát. Az információ-menedzsment nem csak a menedzsment információs rendszerek tudománya, nem csak a végfelhasználói szoftverek létrehozásának technikája, nem csak számítástechnika és

nem csak rendszerszervezés, hanem mindezek együttese. Esetleg valamivel több is ezeknél: szemléletmód, gazdálkodási technika azoknak a közgazdászoknak, rendszerszervezőknek, mérnököknek a számára, akiknek célja az információs erőforrások olcsóbb használata, a vállalati információs vagyoni jobb kihasználása (DOBAY, 2003).

KAPRONCZAI (2007) megfogalmazásában az információ célorientált funkcionális tudást jelent, amely a döntések előkészítését és végrehajtását szolgálja.

HÁGEN (2009) kutatásának eredményeként felhívja a figyelmet arra, hogy a vállalkozások hatékony működésének fenntartásához elengedhetetlen az új eljárások, módszerek adaptációja, nyitottnak kell lenni az új innovatív rendszerek iránt, és ezeket meg kell próbálni beépíteni a döntéshozatal mechanizmusába. Mindehhez nagy segítséget nyújthatnak az integrált vállalatirányítási rendszerek, mint ahogyan ezt HERDON – RÓZSA (2011) is megállapítja. Kihangsúlyozzák, hogy a rendszerek keretet nyújtanak az információk gyűjtéséhez, feldolgozásához és továbbításához, kiszolgálva a termelési, szolgáltatási, irányítási feladatokat.

3. ANYAG ÉS MÓDSZER

Kutatási tevékenységem során két kérdőíves megkeresést végeztem. Az első esetében a vállalati információs rendszerek működtetését, a diplomásokkal szembeni elvárásokat feltáró felmérésre helyeztem a hangsúlyt. A kérdőíveket az integrált vállalati információs rendszert használó vállalkozásokhoz juttattam el. A kialakult mintába 181 vállalkozás által kitöltött kérdőív adatai kerültek. **A második felmérés** segítségével elsősorban arra kerestem a választ, hogy a gazdálkodási, és mezőgazdasági szakokkal rendelkező felsőoktatási intézmények, vállalati információs rendszerekkel kapcsolatos oktatási tevékenysége milyen mértékben felel meg a munkáltatók elvárásainak? A kérdőíveket 26 intézménybe juttattam el, azoknak az intézményvezetőknek, tanszékvezetőknek, akiknek a gondozásába vállalati információs rendszerekhez kapcsolódó tantárgyak tartoznak.

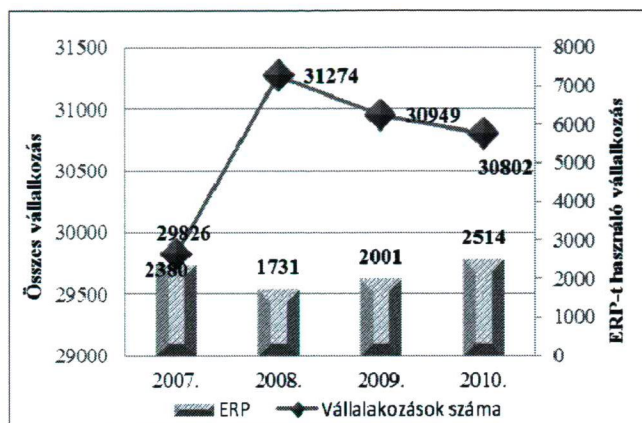
4. VIZSGÁLATI EREDMÉNYEK ÉS AZOK ÉRTÉKELÉSE

Magyarországon folyamatosan növekszik azoknak a vállalatoknak a száma, amelyek egy integrált rendszer segítségével kísérlik meg piaci pozíciójukat megtartani, vagy azt megerősíteni¹. Ennek megfelelően a felsőoktatásból a munkaerőpiacra kerülő pályakezdők egyre nagyobb eséllyel nyújtják be jelentkezésüket olyan vállalathoz, ahol szükség lehet azokra az ismeretekre, amelyet a felsőoktatásban eltöltött évek alatt megszereztek az információ menedzsment területén. Az 1. ábra szemlélteti a vállalatirányítási rendszereket használó cégek számát, amely 2008 és 2010 között folyamatosan növekvő tendenciájú.

Az ábra tanúsága szerint ez aránynövekedést is jelent, hiszen a vállalatok száma ezzel szemben csökkenő tendenciát mutat. Az integrált rendszert használó vállalatok számának növekedése ugyan nem robbanásszerű, viszont az ERP rendszert 2010-ben bevezető vállalatok száma majdnem kétszerese a 2009-es évbeli értéknek. Mindenképpen figyelembe kell venni, hogy összességében 2010-ben 8% volt Magyarországon az ERP rendszert használó vállalatok aránya.

¹ MICHELBERG (2004) alapján hazánkban az árbevétel szerinti első 200 vállalatnak volt integrált vállalatirányítási rendszere.

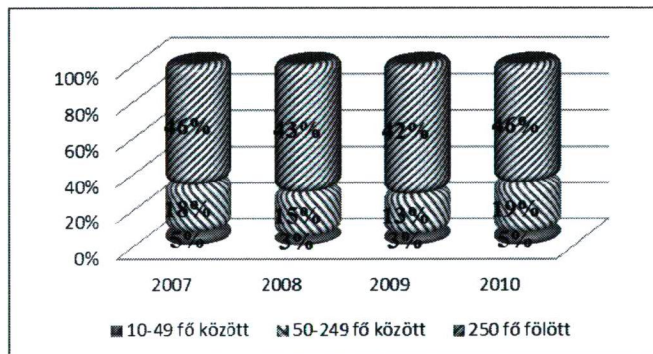
1. ábra: Az integrált vállalatirányítási rendszert használó vállalatok száma Magyarországon

Forrás: KSH adatok alapján saját szerkesztés

Ha a 2. ábrán bemutatott adatok alapján a vállalati méretkategória szerint vizsgáljuk a vállalatirányítási rendszert használó vállalatok megoszlását, azonos irányú változás figyelhető meg, mint az 1. ábrán.

2. ábra: Az ERP-t használó vállalatok száma az összes vállalat százalékában Magyarországon

Forrás: KSH adatok alapján saját szerkesztés

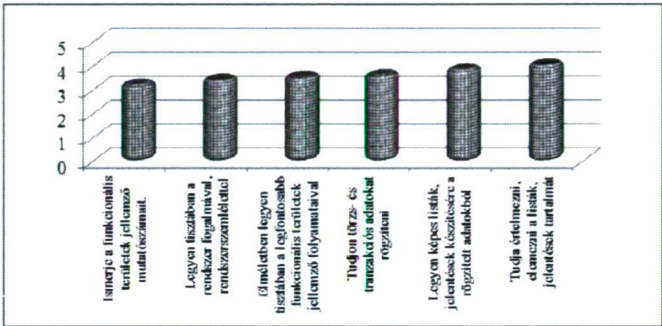
Látható, hogy 2010-ben a magyarországi nagyvállalatok (883 vállalat) közel fele (404 vállalat) helyez nagy hangsúlyt a vállalaton belüli gyors, folyamatos, pontos információáramlásra. A közepes méretű vállalatok esetében a 2010-es megoszlás meghaladja a 2007-es értéket, az előző évihez viszonyítva pedig jelentős növekedés tapasztalható.

Ezen kívül megállapítást nyert, hogy az integrált vállalatirányítási rendszert használó vállalkozások fele négy nemzetgazdasági ágazatban tevékenykedik: pénzügy, kereskedelem, feldolgozóipar, energiaipar. Ráadásul az Educatio Társadalmi Szolgáltató Nonprofit Kft. által elvégzett országos diplomás pályakövető felmérés adatai alapján a felsőoktatási intézményekből kikerülő gazdálkodási és mezőgazdasági szakon végzett hallgatók harmada helyezkedik el a fenti tevékenységet folytató vállalkozás valamelyikénél.

A primer kutatás során – kérdőíves felmérés keretében – megkeresett integrált vállalatirányítási rendszert használó vállalatok képviselői a következőképpen nyilatkoztak a

diplomás pályakezdőkkel szemben támasztott elvárásaikról. A vállalati információs rendszer használatával összefüggő elvárások erősségét 1-5 fokozatú skálán értékelték a válaszadók (3. ábra).

3. ábra: A vállalat elvárása a vállalati információs rendszer használatára vonatkozóan

Forrás: saját szerkesztés

Az ábra adatai 3,2-4,1 között változnak. A kapott átlagértékek azt mutatják, hogy az igények meglehetősen egyöntetűek az információs rendszer használatára vonatkozóan. Kisebb mértékben várják el azt, hogy a diplomás pályakezdő legyen képes egy számára ismeretlen rendszerben a gazdasági eseményekhez kapcsolódó adatok rögzítésére. Azt viszont inkább fontosnak tartják, hogy az előállított kimutatások, listák, jelentések tartalmát tudja értelmezni, elemezni, illetve el tudja ezeket készíteni.

A fenti adatok alapján vizsgáltam az elvárások, és munkahelyi tapasztalat közti összefüggést. Az 1. táblázat adatai alapján 5% hibahatár mellett mutatható ki a szignifikancia

1. táblázat: A pályakezdőkkel szembeni elvárások a munkahelyi tapasztalat függvényében

	Test Statistics ^{a,b}		
	Chi-Square	df	Asymp. Sig.
Legyen tisztában a rendszer fogalmával, a rendszerszemlélettel	6,11	3	0,106
Elméletben legyen tisztában a legfontosabb funkcionális területek jellemző folyamataival.	2,21	3	0,529
Ismerje a funkcionális területek jellemző mutatószámait	4,61	3	0,203
Tudjon törzsadatokat, tranzakciós adatokat rögzíteni	3,65	3	0,302
Legyen képes listák, jelentések készítésére a rögzített adatokból	15,45	3	0,001
Tudja értelmezni, elemezni a listák jelentések tartalmát	4,36	3	0,225

a. Kruskal Wallis Test

b. Grouping Variable: Hány éve dolgozik a vállalatnál?

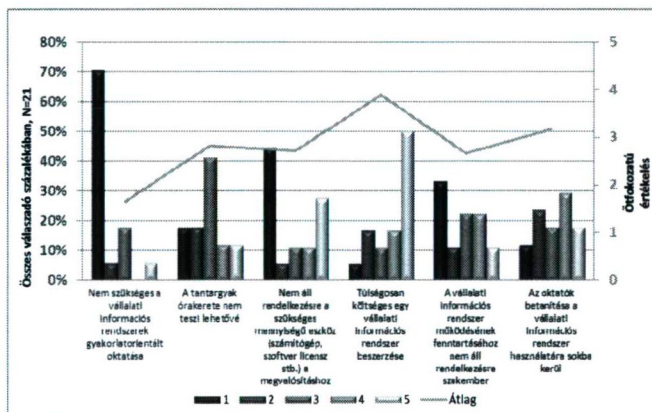
Forrás: saját szerkesztés

A Kruskal-Wallis teszt eredménye alapján elsősorban azok a válaszadók támasztják követelményként a pályakezdőkkel szemben a listák, jelentések készítésének képességét, akik 9-15 év dolgoznak az adott vállalatnál.

Az elvárások meghatározása után fontos tényező, hogy a felsőoktatási intézmények milyen mértékben teljesítik ezt az elvárást, egyáltalán fektetnek-e hangsúlyt a vállalatirányítási rendszerek használatának oktatására. A felmérés eredményeként a logisztika, marketing, műszaki menedzser, vállalkozásfejlesztés szakokon, a szakkal rendelkező valamennyi intézmény tantervében szerepelnek a vállalatirányítási rendszerekhez kapcsolódó tantárgyak. Véleményem szerint sajnálatosnak mondható, hogy a kereskedelmi és marketing szakkal rendelkező 14 intézményből mindössze 5-ben, vezetés és szervezés szakkal rendelkező 9 intézményből pedig csupán 1-ben fektetnek hangsúlyt integrált információs rendszer oktatására. Az első eredmény azért mondható aggasztónak, mert a kereskedelmi tevékenységet folytató vállalatok meglehetősen gyakran üzemeltetnek ilyen rendszert. A második pedig azért, mert az említett rendszerek a vezetői döntések meghozatalát segítik elő a vállalkozás működésére vonatkozó real time adatok biztosításával.

Következő lépésként ötfokozatú skálán került értékelésre az, hogy miért okoz problémát a vállalatirányítási információs rendszerek gyakorlatorientált oktatása (4. ábra).

4. ábra: Vállalati információs rendszerek gyakorlatorientált oktatási nehézségeinek oka

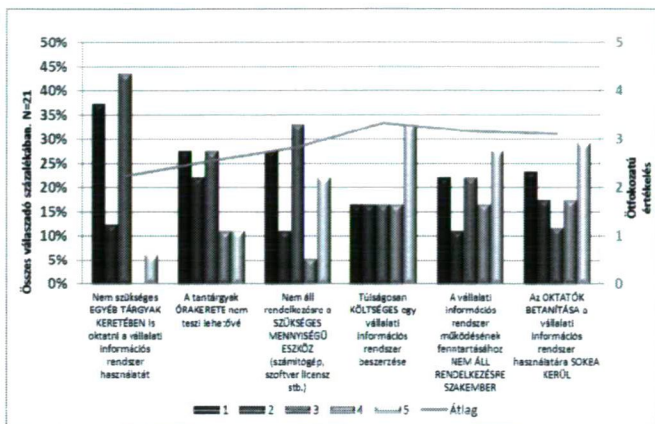

Forrás: saját szerkesztés

Azzal az állítással, hogy nem szükséges az integrált információs rendszerek gyakorlatorientált oktatása jórészt nem értettek egyet a válaszadók. A közepes fontosságot három kitöltő jelezte, egy pedig nem tartja szükségesnek. A 4. ábráról leolvasható, hogy a legnagyobb számú 5-ös értékelést a magas beszerzési költség kapta, ennek megfelelően az átlagot tekintve is ez lehet az akadálya gyakorlatorientált képzés tényleges megvalósulásának. A közelmúlt pályázati lehetőségeinek köszönhetően az oktatáshoz megfelelő mennyiségű eszköz az intézmények többségénél rendelkezésre áll. 5 esetben nyilatkoztak problémáról ezzel a tényezővel összefüggésben. Szinte ugyanez mondható el az üzemeltetés fenntartásához szükséges szakember (rendszergazda) állománnyal kapcsolatban is.

Miután a 4. ábra alapján a válaszadók majdnem fele nyilatkozik az órakeret szűkösségéről, felvetődik a kérdés, hogy egyéb, az információmenedzsmenthez közvetlenül nem kapcsolódó tárgy esetében oktatják-e a rendszerek használatát. A válaszadó intézményekben a vállalatgazdaságtan, ellenőrzés, marketing, ügyviteli ismeretek, projektmenedzsment, kvantitatív módszerek, e-business tárgyak oktatásába „csempészik be” a vállalati információs rendszer használatát. Az 5. ábra mutatja, hogy egyéb tárgyak oktatásába való bevezetés miért jelent nehézséget?

5. ábra: A vállalati információs rendszerekhez közvetlenül nem köthető tantárgyak gyakorlatorientált oktatásának nehézségei

Forrás: saját szerkesztés

A kérdésekre adott válaszok ötfokozatú skálán adott értékelések átlaga alapján megállapítom, hogy valamennyi felvázolt probléma hozzávetőlegesen közepes mértékben egyöntetűen okozza, hogy a vállalati információs rendszerek oktatása nem kerül be egyéb tárgyak oktatási tematikájába. Arra vonatkozóan, hogy van-e erre szükség, a válaszadók harmada nyilatkozik úgy, hogy minimális mértékben ért egyet a szükségtelenséggel, a másik harmad közepes mértékben ért egyet. Mindössze egy válaszadó tartja szükségtelennak a felvetésemet. A szöveges indoklások alapján a kitöltők szintén az egyéb tárgyakba integrálás mellett nyilatkoznak. A következő előnyök kerülnek megfogalmazásra:

- a rendszerszemléletű gondolkodásmód fejlesztésének a lehetősége,
- a közvetlen tapasztalatszerzés,
- az alkalmazási lehetőségek bemutatásával a leendő munkahelyen való akklimatizálódás,
- az adott tantárgy érdekesebbé válása.

Ezekén kívül fontos lehet, hogy mivel a legkülönbözőbb gazdasági területen – közigazgatás, szolgáltatás, HR, logisztika stb. – használnak vállalati információs rendszert, ezekhez kapcsolódó tantárgyak keretében egyre inkább fontos tényező az illető területen jellemző gazdasági folyamatokat lefedő rendszer működésének oktatása.

A munkaerő-piaci szereplők a vállalati információs rendszerek oktatásával kapcsolatban elsősorban azt várják el, hogy a diplomás pályakezdők legyenek képesek a döntéshozatalhoz szükséges tartalommal rendelkező listák, jelentések előállítására, esetleg elemzésére. Ha ezeket egy vállalati információs rendszeren belül követni is tudják, előnyösebb helyzetbe kerülnek a munkaerőpiacon. Véleményem szerint ehhez szükséges nemcsak a klasszikusnak mondható tantárgyak keretében oktatni a vállalati információs rendszerek használatát a gazdálkodási és mezőgazdasági szakokon.

5. KÖVETKEZTETÉSEK

Összegzőként megállapítom, hogy a vállalati információs rendszerek gyakorlatorientált oktatása a felsőoktatási intézmények többségének számára fontos szempont. A megvalósítással kapcsolatban a rendszerek beszerzésének költségeit emelték ki korlátozó tényezőként.

A munkaerőpiaci **elvárásoknak** a lista, és jelentés készítésére vonatkozóan válaszadó **intézmények mintegy harmada** (7 intézmény) felel meg. Az elkészített kimutatások elemzését az intézmények ötöde tartja fontosnak. **Ahhoz, hogy a hallgatók ismeretszintje megfeleljen az igényeknek** – figyelembe véve, hogy a kérdőív kitöltőinek 40%-a értékelte közepes problémának a szükséges órakeretet – **egyéb lehetőséget kell megragadni az ismeretek bővítésére.** Lehetőséget látnak a vállalati információs rendszerek oktatásának bevonására egyéb, nem közvetlenül kapcsolódó tárgyak keretében. Ezt teljes mértékben elvetendő lehetőségként (5-ös osztályzattal) a válaszadók mintegy 5%-a jelölte meg. Teljes mértékben egyetértően a kitöltők harmada, közepes mértékben pedig közel fele nyilatkozott.

A gyakorlatorientált képzés megvalósulásához **egyik javaslatom, hogy a tudományterülethez szorosan kapcsolódó tantárgyak gyakorlati óráin egy adott vállalati információs rendszer működését, használatát ismerjék meg a hallgatók.** Ezen kívül az információ menedzsmenthez **szorosan nem kapcsolódó tárgyak esetében bemutató jelleggel egy-egy gyakorlaton, egy adott témakör tárgyaláskor a vállalatirányítási információs rendszert hívják segítségül** egy marketing-, vállalatgazdaságtani-, logisztikai-, vagy pénzügyi probléma megoldásakor. **Eredményül a hallgatók nem csak a legkülönbébb területekhez kapcsolódóan tapasztalják meg a vállalati információs rendszer működtetésének a hasznát, hanem a feladatok megoldásával gyakorlatot is szereznek a rendszer működtetésében, és nem utolsósorban az informatikai készségeik is fejlődnek.**

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Dobay P. (2003): Vállalati információmenedzsment, Nemzeti tankönyvkiadó, Budapest
 Kapronczai I. (2007): Információs rendszerek a közös agrárpolitika szolgálatában, Szaktudás Kiadó Ház, Budapest
 Hágen, I. Zs. – Kondorosi F.-né (2009): Üzleti tervezés, Controll 2003 KFT., Debrecen
 Herdon M. – Rózsa T. (2011): Információs rendszerek az agrárgazdaságban, Szaktudás Kiadó Ház Rt., Budapest

TECHNIKA, TECHNOLÓGIA

FORGÓGÉPEK ÜZEM KÖZBENI MOZGÁSÁNAK PRÓBAPADI ÉS IPARI VIZSGÁLATA

Dr. PhD Szabó József Zoltán

Adjunktus, Óbudai Egyetem, Bánki Donát Gépész és Biztonságtechnikai Mérnöki Kar, Budapest

SUMMARY

The significance of predictive maintenance and vibration diagnostic increasing continuously in every area of industry. Vibration diagnostics delivers considerable economic benefits for machinery operation. Vibration measurement can show up mechanical problems and harmful effects which acts on the parts throughout the operating period of the machine. This paper describes an alternative method of vibration diagnostic with „Vibshape” moving-animation software. With this program and an vibration analyser the moving of the machines, and the mechanical structures can be visible.

This article shows the basic knowledge of vibration diagnostic with animation program, and a case study from my practice. The case study shows the moving of the machines in main mechanical problems, for example resonance and electrical problem. Across of the case study we can see the resonance problem of a supporting structure and a big blower rotor bar crack.

Kulcsszavak: forgógép, mozgás-animáció, rezgésdiagnosztika, rezonancia, kalicka-törés.

1. BEVEZETÉS

A korszerű karbantartási rendszereket egyre szélesebb körben alkalmazzák a gépek váratlan tönkremenetele, a termelés kiesés csökkentése érdekében. Az állapotfüggő karbantartási stratégia legfontosabb bázisa a gépek rezgésdiagnosztikai vizsgálata, amely lehetőséget teremt arra, hogy a károsító hatásokat üzem közben, teljes terhelés alatt fedezzük fel. A rezgésdiagnosztika gazdasági előnye elsősorban abban nyilvánul meg, hogy a meghibásodások előre jelzésével elkerülhetők egy termelési folyamat, vagy akár egy egész gyár üzemképességét veszélyeztető műszaki katasztrófa helyzetek.

A cikk célja egy speciális rezgésdiagnosztikai módszer, a mozgás-animáció elméleti összefoglalása, valamint esettanulmányokon keresztül az oktatásban és az iparban való hatékony alkalmazhatóságának bemutatása. Ezzel a módszerrel a gépszerkezetek üzem közben végzett mozgásai láthatóvá tehetők, elemezhetők, segítségével feltárható a gép hibás működésének eredete. A mozgás-animációs vizsgálatban szerzett elméleti és gyakorlati tapasztalataimat egy próbapadi kísérleten, illetve egy nagy teljesítményű légfűvő hajtómotor kalicka repedéses meghibásodásának esettanulmányán keresztül mutatom be.

2. FORGÓGÉPEK ÖSSZETETT REZGÉSEI

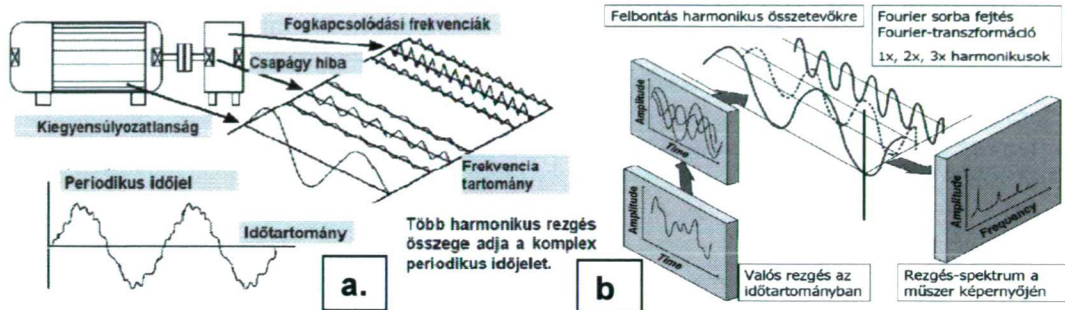
Definíció szerint a rezgés valamely fizikai mennyiség változásának egy referencia hely körüli, ismétlődően növekvő és csökkenő folyamata az idő függvényében. A géprezgések legfontosabb jellemzői az idő függvényében a $g(t) = A \sin(\omega t + \varphi)$ törvényszerűséggel változnak, ahol az A – amplitúdó az ω - körfrekvencia (1/s) (periódusidő) és a φ - kezdő fázisszög állandók. A műszaki diagnosztikai méréseknél a legnagyobb jelentőséggel a periodikus, harmonikus rezgések bírnak, amelyek elméletben előállíthatók egy meghatározott hosszúságú ω szögsebességgel forgó vektor vetületeként. [1]

A valóságos forgógépek sokféle alkatrészből épülnek fel, különböző alkatrészeik különféle rezgéseket hoznak létre, amint azt az 1.a.ábra is szemlélteti. A sokféle frekvenciájú, különféle amplitúdójú harmonikus rezgésösszetevők adják a géptesten érzékelhető komplex periodikus időjelet. A gyakorlatban már a rezgések érzékelése után Fourier-transzformációt alkalmaznak az időfüggvények frekvencia függvényekké történő áttérítéséhez, melynek folyamata az 1.b. ábrán kísérhető figyelemmel. A rezgésspektrum tehát a rezgési

folyamat különböző frekvenciájú összetevőinek Fourier-transzformált (FFT) összessége. A spektrumban a derékszögű koordinátarendszer abszcisszájára a frekvenciát Hz-ben (esetleg a percnkénti ciklusszámot CPM-ben), ordinátájára pedig az összetevők amplitúdójának Peak (csúcs), Peak-to-Peak (PTP), vagy effektív (RMS) értékét méri fel.

1. ábra: a.) A forgógépek összetett rezgéseit transzformáció eredménye

b.) A Fourier

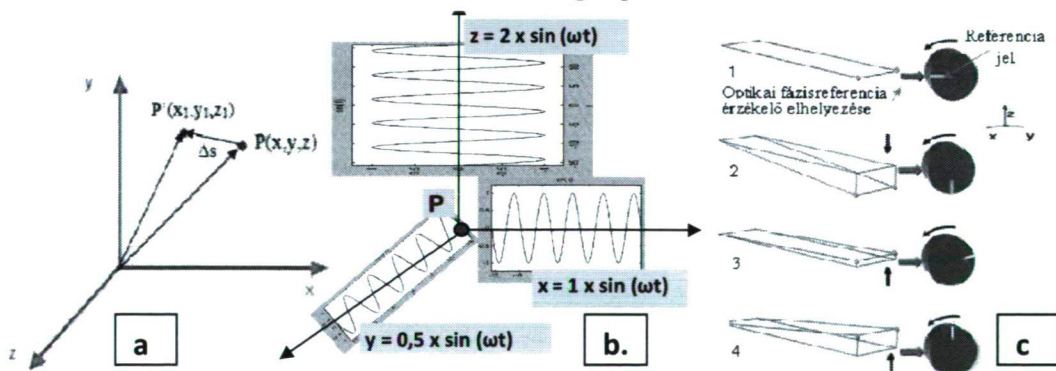

Forrás: saját szerkesztésű ábrák

2.1. A MOZGÁS-ANIMÁCIÓS VIZSGÁLATI ALAPJAI

A testek mozgásának leírására a mozgásfüggvényeket alkalmazzuk. Az x, y, z Descartes koordináta rendszerben elhelyezkedő test tetszőleges $P(x_P, y_P, z_P)$ pontjának helyzetét egy \mathbf{r} helyvektor segítségével határozhatjuk meg. A 2.a. ábrán látható $P(x, y, z)$ pont (amely lehet egy gépen lévő pont is) elmozdulásakor x , y vagy z koordináta értéke változik meg, a pont helye a mért kitérés (Δs) értékével mozdul el a $P'(x_1, y_1, z_1)$ helyzetbe. A periodikus rezgőmozgást végző pont mozgásának meghatározásánál a problémát az jelenti, hogy a gép egy pontja gyakorlatilag a tér minden irányában végez szinuszos mozgást, amelynek frekvenciája azonos, de a tér különböző irányában más amplitúdóval rendelkezik, amint azt a 2.b. ábra is mutatja. A térben mozgó P pont pillanatnyi helyzete a rezgés-amplitúdóval és az erre a pillanatra vonatkozó referencia ponttól mért fázisszöggel írható le. [1], [2]

2. ábra: a. A „P” pont térbeli helyzete b. Szinuszos rezgőmozgása c. A kitérés és fázisszög kapcsolata

Forrás: saját szerkesztésű ábrák

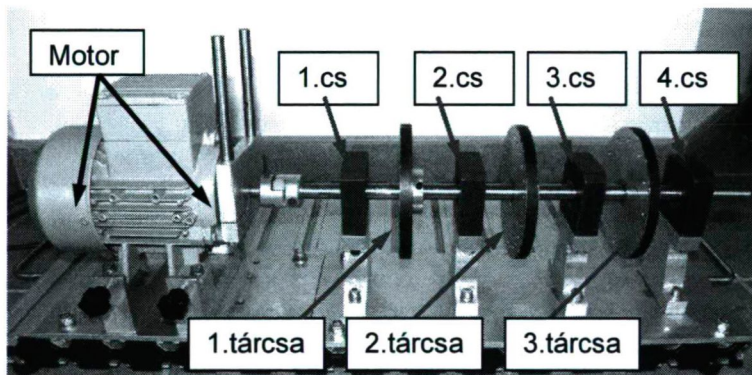
A korszerű mérőműszerek egyszerre képesek a gép kiválasztott pontjaihoz tartozó fázisszög és a rezgés kitérés megváltozását mérni egy ún. referencia (trigger) jelhez viszonyítva. Ezt figyelhetjük meg a 2.c. ábrán látható egy irányú (függőleges) rezgőmozgást végző lemez esetében, melynél az indítási pozícióban a kitérés és a fázisszög egyaránt 0 értéket vesznek fel. A forgórész elfordulásával szinkronban a fázisszög 90° -os és 270° -os megváltozásához, a lemez lefelé, vagy felfelé történő negatív, vagy pozitív kitérése tartozik.

3. KÍSÉRLETEK KIEGYENSÚLYOZATLANSÁG PRÓBAPADI VIZSGÁLATÁRA

3.1. A PRÓBAPADI VIZSGÁLAT ELŐKÉSZÍTÉSE, A MÉRÉSEK VÉGREHAJTÁSA

A gépek üzem közbeni valóságos elmozdulásai a legtöbb esetben olyan kicsik, vagy olyan gyorsak, hogy az emberi érzékszervek nem képesek feldolgozni őket. Megjelenítésük a szakemberek régi vágya, hiszen a látható elmozdulások olyan többlet információt hordoznak a gép üzem közbeni valóságos viselkedéséről, melyet más diagnosztikai módszerekkel, vagy például időigényes és komoly számítástechnikai apparátust igénylő „véges-elemes” szoftverekkel csak megközelíteni tudunk.

3. ábra: A kísérlet alapjául szolgáló mérési összeállítás a "VIBROTESTER" próbapadon

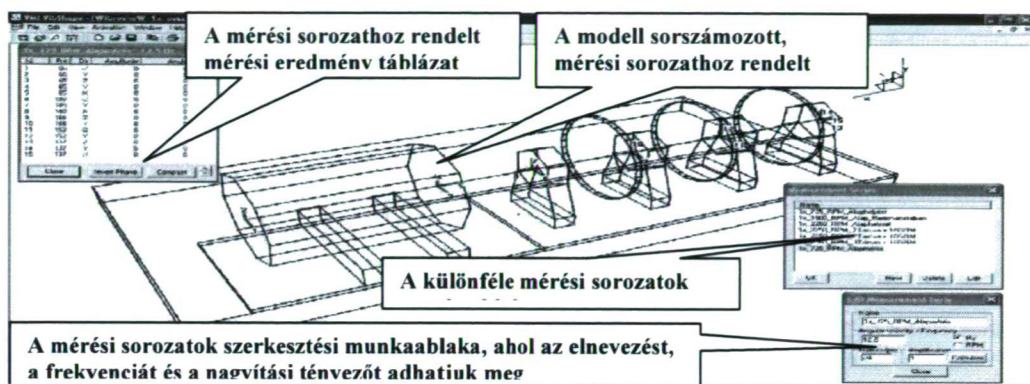
Forrás: saját fotó

A mozgás-animációs módszer használatát először egy modellkísérleten szemléltetem a „VIBROTESTER” nevű rezgésdiagnosztikai próbapadon. A kísérletekhez a 3. ábrán látható négy helyen csapágyazott három tárcsából álló kísérleti forgórészt terveztem, amelyen az egyes tárcsákon egymás után létrehozott kiegyensúlyozatlanság hatását vizsgálom a mozgás-animációs módszerrel.

A mozgás-animációs vizsgálati folyamat a modell tervezésével kezdődik, melyet a 4. ábrán a Vibshape™ szoftver mérés tervező képernyőjén kísérhetjük figyelemmel. A szoftverben pontos geometriai arányok betartásával, téglatest és hengeres elemekből, valamint ezeket összekötő vonalakkal építhetjük fel valóságos berendezésünk egyszerűsített vázát egy Descartes-koordináta rendszerben. A modell megalkotása után a mérési pontokat és a valóságban is hozzáférhető, mérhető mérési irányokat kell rögzíteni. Ennek jelentősége azért nagy, mert az méréseket ennek a szigorú mérési sorrendnek megfelelően kell végrehajtani.

A gép fordulatszámának ismeretében tervezni kell azokat az ún. „mérési sorozatokat” is, amelyek segítségével a különféle üzemállapotokat és mérési fordulatszámokat el tudjuk különíteni egymástól. A szoftver mérési eredmény táblázatot rendel a sorozathoz a mérési pontokkal, irányokkal, valamint az ezekhez tartozó amplitúdó és fázisszög értékekkel.

4. ábra: A vizsgálat tárgyát képező modell a „Vibshape” szoftver tervezési képernyőjén

Forrás: saját szerkesztésű ábra

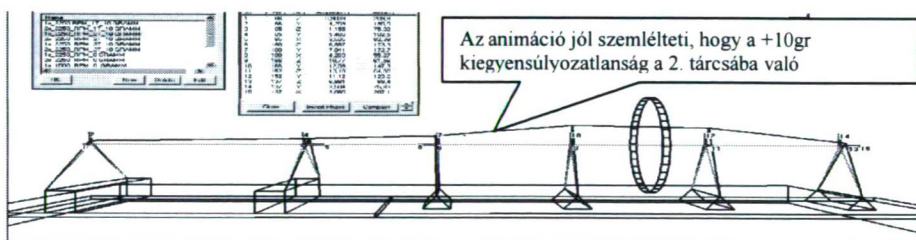
A vizsgálat során egy mindössze 10 gr tömegű csavarral egymás után „elrontva” az 1, 2, és 3 tárcsákat olyan mértékű kiegyensúlyozatlanságot okozok, amely a mozgó animációban egyértelműen beazonosítható és követhető elmozdulást, üzemállapot változást okoz. Az amplitúdó és fázisadatok rögzítését a modell megtervezett mérési helyinek és irányainak ismeretében egy erre alkalmas Easy Viber 64 rezgésanalizátorral végeztem el. A mérés ennél részletesebb ismertetésétől a cikk terjedelme és fekete-fehér jellege miatt kell eltekintennem.

3.2 A PRÓBAPADON VÉGZETT MOZGÁS-ANIMÁCIÓS KÍSÉRLET EREDMÉNYEI

A próbapadi vizsgálatokkal a módszer gyakorlati alkalmazhatóságát kívánom bizonyítani, forgó gépek műszaki állapotváltozási folyamatának követése szempontjából. Arra keresem a választ, hogy kimutatható-e a fordulatszám, a rezonanciában való üzemelés műszaki állapotra gyakorolt hatása, illetve milyen változást okoz a tárcsák tömegváltozásának helye és mértéke?

Mérési eredményként egy olyan 3 dimenziós mozgó képet kapunk, melyet akár animáció közben is minden irányban körbeforgathatunk, kinagyíthatunk, tehát a gép egészét és a kisebb részek mozgását is elemezhetjük, értékelhetjük. A mozgást, lásd 5.ábra, a szélső helyzetekben akár meg is állíthatjuk, így a kimerevített képen az eltérések még jobban láthatóvá válnak.

5. ábra: Az 5. animációs mérési sorozat eredménye +10gr tömeg, 2250 1/min=37,5 Hz fordulatszámon

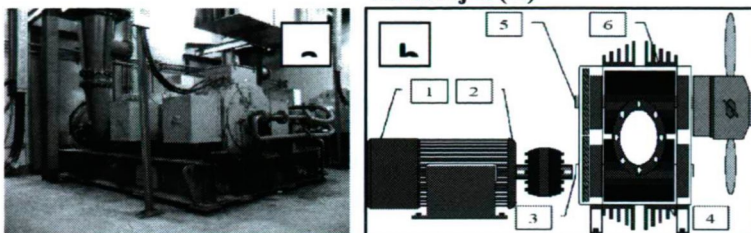
Forrás: saját szerkesztésű ábra

E cikk lapjain nehéz egy három dimenzióban mozgó objektum ábrázolása, ezért az elvégzett hat mérési sorozatból mindössze egy egyszerűsített kimerevített kép bemutatására van lehetőségem a kísérletek eredményeinek szemléltetésére. Az 5.ábra 2. számú tárcsa 10 gr tömeg okozta kiegyensúlyozatlanságát mutató kép azonban úgy érzem önmagáért beszél.

4. A MOZGÁS-ANIMÁCIÓ ALKALMAZÁSA AZ IPARI GYAKORLATBAN

A mozgás-animációt nem csak kísérleti célokkal, hanem az iparban „éles helyzetekben” is számos esetben alkalmaztam már diagnosztikai gyakorlatom során. Esettanulmányomban egy olyan műszaki problémára mutatok példát, amelyben rezgésdiagnosztikai, mozgás-animációs sőt endoszkópos szaktudásra is szükség volt a gép üzemképességének visszaállításához.

6. ábra: A HOWDEN Sirocco légfúvó fényképe (a.) és rezgésmérési pontjainak vázlatrajza (b.)

Forrás: Saját fotó, saját szerkesztésű ábra

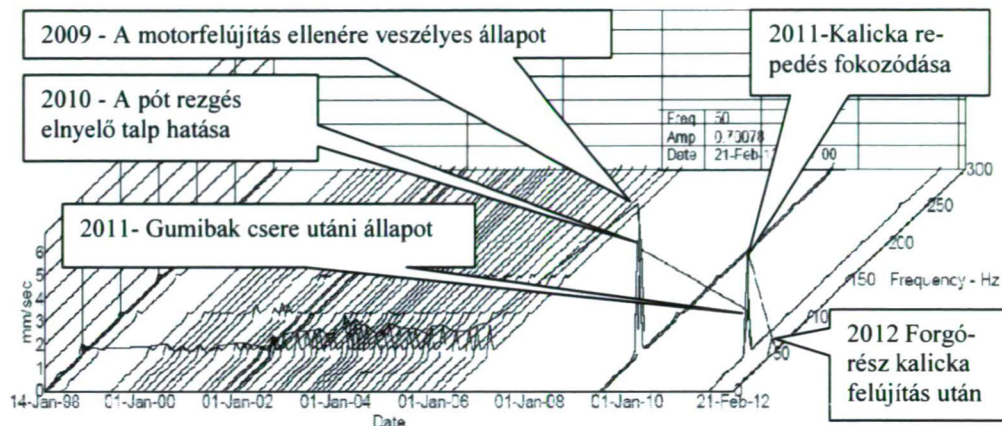
A 6. ábrán látható légfúvó egy élelmiszeripari folyamat, az élesztőgombák fejlődésének levegőellátását biztosítja. Az ipari méretű termelés során a max. 40.000 m³/h levegőszállítást, gyorsító áttételű fogaskerék hajtóművön keresztül $P_{\text{motor}} = 1100 \text{ kW}$ teljesítmény, $n_{\text{motor}} = 2976 \text{ 1/min}$ motor-, és $n_{\text{rotor}} = 9000 \text{ 1/min}$ járókerék fordulatszámokon biztosítja.

A gép, termelésben betöltött szerepe kulcsfontosságú, működésképtelensége esetén, tönkremegy a termék, így naponta akár több tízmillió forintos kár is keletkezhet. A 6.b ábra 6-os számú kihajtó csapágyon rezgés-védelmi rendszert telepítettek, amely 4 másodperc után és 6 mm/s rezgéssebesség RMS érték felett leállítja a motort. A folyamatirányító rendszer a terhelést fokozatmentesen állítja a diffúzor segítségével a pillanatnyi levegőigénynek megfelelően. A motor fordulatszám tehát állandó, de a változó lapátszög beállítással fokozatmentesen változik a motor terhelése és ezzel a szállított mennyiség is.

A légfúvón, a gép műszaki átadás átvétele óta 1998-tól 2006-ig két-három hónaponként a 6.b ábrán látható mérési helyeken, ugyanazon műszerrel és mérési beállításokkal, rendszeresen mértem a rezgéseket. Az un. „multi-paraméteres” rezgésdiagnosztikai vizsgálatot SKF MICROLOG CMVA 60 rezgésanalizátorral és Wilcoxon CMSS 786 kombinált magas frekvenciás piezoelektromos érzékelővel a gép csapágyazási helyein, vízszintes függőleges és axiális mérési irányokban végeztem. Az adatfeldolgozás Prism4 for Windows szoftverrel történt. A rendszeres mérés és a pontos diagnózisok eredményeképpen a gép a tervezett nagyjavítási ciklus kétszeresét élte meg felújítás nélkül, de 2006-ban egy vállalati átszervezés kapcsán először csökkentették, majd teljesen megszüntették a méréseket. A karbantartásokat elvégeztették a szakszervizekkel, de nem a műszaki állapotra, hanem a cégek által javasolt „szokásos” TMK jellegű csereintervallumokra támaszkodtak.

2009-ben a megfelelő működés ellenére döntöttek a gép több millió forintos felújításáról. Ennek során szétszerelték az egész gépet, a motoron az álló és forgórész elektromos felújítását, tengelykapcsoló motor és hajtómű csapágycserét hajtottak végre.

7. ábra: A légfűvő 6. csp. vízszintes rezgésbesség RMS spektrumon belüli változásai 1998 -2012

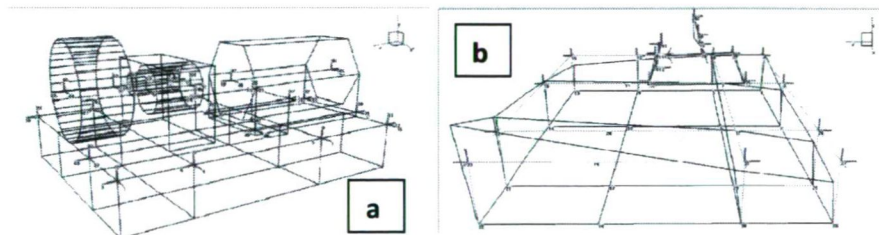

Forrás: Saját szerkesztésű ábra (SKF - Prism4 for Windows)

A jegyzőkönyvek szerint a felújítást végző cég a motort kiegyensúlyozta, elektromosan felújította, ellenőrizte, és ügyelt a tengelybeállításra is. Ennek ellenére az indulás után olyan veszélyesen magasra növekedtek rezgések, lásd. 7. ábra, hogy a rezgésvédelem kb. 40-50%-os terhelésen leállította a gépet. A karbantartás eredményeként, sajnos a gép gyakorlatilag használhatatlan volt, felterheléskor a rezgésőr továbbra is letiltott 6 - 7 mm/s-os rezgések miatt. Ekkor hívtak „vissza” engem.

A spektrumanalízis és a multi paraméteres rezgésvizsgálat során, a rezgésspektrumon belüli változásokból megállapítottam, hogy a domináns, veszélyes a fűvő minden mérési pontján a motor 50 Hz-es forgási frekvenciáján jelentkeznek. A vázszerkezeten ennél még magasabb, 15 – 25 mm/s rezgésszintet is tapasztaltam. Sajnos ezek a szimptómák egyszerre utalhattak a motor kiegyensúlyozatlanságára, a motor, vagy a vázszerkezet fellazulására (gumibak előrecedésre), tengely-beállítási, illetve elektromos problémára. Az egész vázszerkezet olyan erősen remegett, hogy gépre szerelt kisebb alkatrészek közül több is tönkrement, a rezgések még az olajat is „kirázták” az olajtartályból.

8. ábra A légfűvő mozgás-animációs modellje (a.) és a mozgás-animáció eredménye (b.)

Forrás: Saját szerkesztésű ábrák (Vibshape, 2002)

A spektrumanalízis eredményeinek tisztázása, a többféle hibára utaló rezgésjelek szétválasztása érdekében javasoltam a mozgás-animáció alkalmazását. A mozgás animációs vizsgálatot ennél a berendezésnél is a „Vibshape” szoftverrel és az „EasyViber 64” digitális rezgésanalizátorral, valamint optikai fordulatszám és fázisszög mérő készülékkel végeztem el. A vizsgálat menete megegyezett az előző fejezetben ismertetett előkészítési, mérési, kiértékelési folyamattal, de itt több mérési pontot és irányt kellett terveznem. A fűvő modellje a 8.a. ábrán, a maximális kitérés kimerevített képe a 8.b. ábrán kísérhető figyelemmel.

Megállapítások a légfúvó diagnosztikai vizsgálatai alapján:

Az animáció eredményei két fontos mozgásra hívták fel a figyelmemet. Először is a vázszerkezet veszélyes mértékű billegésére (lásd.8.b. ábra), amely feltámasztási, vázszerkezet merevségi, valamint a rezgéselnyelő talpakkal kapcsolatos problémákat mutat. Másrészt a motor és a hajtómű tengely ellentétes mozgása figyelhető meg, amely tengely beállítási hibát feltételez. A magas 50 Hz-es frekvencia alapvetően a gumibakok nem megfelelő rezgés elnyelő képességére, motor forgórész kiegyensúlyozatlanságra, elektromos problémájára utal.

Javasolt és elvégzett beavatkozások:

Egy ilyen nagy értékű gép felújítása komoly gazdasági következményekkel is jár ezért a feltételezett hibák kijavítását fokozatosan, az „olcsóbb” beavatkozásokkal kellett kezdeni.

A vázszerkezeten több helyen csavar fellazulást találtam, de jelentősen a meghúzásuk ellenére sem csökkentek a rezgések. Ezek után a vázat a három legmagasabb rezgésű helyen pót rezgéselnyelő talpakkal, aláhangelással próbáltuk „elnyeletni” a gerjesztő erőket, de ez sem jelentett végleges megoldást, mert a fúvót így is csak 70% terhelésig lehetett használni.

Ezután a pontos tengelybeállítás és a rezgéselnyelő talpak cseréje a rezgéseket átmenetileg csökkentette, azonban 2011-ben ismét növekedést tapasztaltunk.

Ekkor javasoltam a motor elektromos ellenőrzését, bár a 2009-es jegyzőkönyvek szerint a motor felújítása rendben volt. Az álló és forgórész elektromos ellenőrzése, a mágneses mező ingadozását jelezte, amely forgórész excentrikusságára, vagy kalicka repedésére utalt. A kalicka repedés kizárására endoszkópos vizsgálatot végeztünk (úgy gondoltuk ezt a felújítás során észrevették volna), ez azonban negatív eredménnyel zárult, a forgórész mindkét végén olyan mértékű repedéseket tapasztaltunk, hogy a gép azonnali leállítását és a forgórész újbóli felújítását javasoltam az üzemeltető cégnek, amelyet 2011 év végére tudtak elvégezni.

A légfúvó műszaki állapotában bekövetkezett változás, konklúzió:

A javítás után a veszélyes rezgések látványosan elfogadható szintre csökkentek, jelenleg nem csak a motoron, hanem a hajtóművön és a vázszerkezeten is jó rezgésszint és megfelelő műszaki állapot tapasztalható. A 7. ábra spektrumaiban egyértelműen beazonosíthatók, követhetők a hibás és jó műszaki állapot rezgésamplitúdói, melyek szemléletesen bizonyítják, hogy a forgórész kalicka csere elérte célját, a légfúvó újra 100%-os terhelésen üzemeltethető.

5. KÖVETKEZTETÉSEK

A kísérleti mérésekkel bizonyítottam, hogy a „Vibshape” mozgás-animációs szoftverrel és Easy Viber64 rezgés-analizátorral láthatóvá tehető, mérhető és elemezhető a gépszerkezetek üzem közbeni mozgása. A kísérletek során az általam létrehozott mesterséges hibákat, az animáció a valóságnak megfelelően jelenítette meg. A légfúvó saját mérési tapasztalatomból vett példáján keresztül igazoltam, hogy a módszer az ipari gyakorlatban is jól alkalmazható, hatékonyan kiegészíti a spektrum analízis által szolgáltatott információkat.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

A cikk és előadás a TÁMOP-4.2.1.B-11/2/KMR-2011-0001 „Kritikus infrastruktúra védelmi kutatások” projekt kutatási eredményeinek felhasználásával készült. „A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.”

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Szabó József Zoltán : Rezgésdiagnosztikai vizsgálatok és haditechnikai alkalmazhatóságuk kutatása Doktori Ph.D. értekezés ZMNE, 2011.
 Rahne Eric: Gépszerkezetek mozgás-animációs vizsgálata PIM Kft. Kiadványa, 2004.
 www.pim-kft.hu
 EasyViber 64 Felhasználói kézikönyv VMI AB, Norrköping, 2000
 Vibshape Manual Használati utasítás, VMI AB, Norrköping, 2002

A GAZDASÁGI, MŰSZAKI FEJLŐDÉS HATÁSA A SZERZŐDÉSEK JOGÁRA*

Dr. Török Éva¹

¹doktorjelölti ösztöndíjas, Debreceni Egyetem Társadalomtudományi Doktori Tanács

*Jelen tanulmány aTÁMOP-4.2.2/B-10/1-2010-0024 jelű pályázat keretei között készült.

SUMMARY

In this communication, the effects of the economical, moreover the technical growth on the contract law is presented comprehensively. The traditional framework of the civil law contracts has been broken by the development and phenomena of market economy in our country. Furthermore the legal milieu has to go by the changed demands of the economic operators. As results of the business-like management, the large investments as well as the cross-border transactions formed more and more novel, the so-called atypical contracts in the Hungarian law. New contracting methods are linked with the technological evolution. At first, the pre-prepared model contracts came into view by the development of the mass production, additionally the digital environment vivified the possibilities of electronically created contracts. The contract law legislation of the European Union had a significant effect on the discussed field also.

Kulcsszavak: atipikus szerződés, általános szerződési feltétel, európai szerződési jog

1. BEVEZETÉS

A magyar jogban a piacgazdaság kifejlődése meghatározó befolyást gyakorolt a szerződések jogára, szétfeszítette a Polgári Törvénykönyv (a továbbiakban: Ptk.) kereteit. A határon átnyúló ügyletek, a tömegmértetű beruházások, az üzletszerű gazdálkodás újabb és újabb megállapodásokat, atipikus szerződéseket hívott életre. A technikai fejlődés részben egységesítést eredményezett, részben pedig túlrészletező, önszabályozó megállapodásokhoz vezetett. A gyors technológiai fejlődésnek köszönhető digitális környezet a szerződések jogának területét is elérte.

A tanulmány három részre tagolódik. Az atipikus szerződések rövid áttekintését az elektronikus kereskedelmi szolgáltatással összefüggő szerződések sajátosságainak bemutatása követi. A dolgozat második egysége az igen gyakran alkalmazott általános szerződési feltételekkel foglalkozik. Majd, figyelemmel arra, hogy a szerződések joga területén az Európai Unió jogalkotása rendkívül meghatározóvá vált az elmúlt években, az eddigi eredmények megjelenítésére kerül sor.

2. SZERZŐDÉSKÖTÉS ELEKTRONIKUS ÚTON

Az atipikus szerződések önálló megállapodások, azonban nem rendelkeznek annyi típusalkotó ismérvvvel, hogy a Ptk.-ban nevesített szerződések közé bekerüljenek. Ugyanakkor a gyakorlat az, hogy az újonnan megjelenő megállapodások de facto innominát szerződésként jelennek meg, majd rendszeressé válásukkal a vegyes vagy az atipikus kontraktusok közé sorolódnak, míg végül jogalkotói szándék eredményeképp bekerülhetnek a Ptk.-ba (Papp I. 2011). Ahogyan történt ez a franchise-, a faktoring- és a lízingszerződéssel. Ezek ugyanis szerepelnek a Kodifikációs Főbizottság által elfogadott új Ptk. szakmai szövegtervezetében.

Az atipikus szerződések számos csoportismérvvvel rendelkeznek. Általában idegen eredetű nevük van (pl. franchise-, faktoring-, merchandising szerződés). Bár a Ptk. nem rendelkezik az atipikus megállapodásokról, azok többségében törvényi, kormányrendeleti szinten vagy átültetett nemzetközi egyezmények révén kodifikálva lettek. Jellemző módon a külföldi szabályok és a hazai szokások nagy hatást gyakoroltak a vonatkozó előírások kialakulására. Annak ellenére, hogy az alakszerűségekre vonatkozó rendelkezések nem egységesek, a gyakorlat az, hogy a felek – akár érvényességi, akár biztonsági szempontból – minden esetben

írásba foglalják az atipikus kontraktusokat. A tárgyalt területen rendkívül gyakori az általános szerződési feltételek alkalmazása, valamint erőteljesen megjelenik az Európai Unió jogközelítésre irányuló törekvése (Papp II. 2011).

A tanulmány az atipikus szerződések közül csak az elektronikus kereskedelmi szolgáltatással összefüggő szerződés megkötésének sajátosságait taglalja, tekintettel arra, hogy talán ez kapcsolódik legszorosabban mind a gazdasági, mind a műszaki fejlődéshez. Az internet elterjedésével az ügyletek gyorsabbá, könnyebbé és olcsóbbá, az ajánlatok könnyedén összehasonlíthatóvá váltak, ugyanakkor a XX. század végi technikai fejlődés eddig nem ismert visszaélési lehetőségek előtt nyitott utat. Az ismeretlenség és az adatlopás veszélyét kell a lehető legkisebbre csökkenteni a jogi szabályozás által.

Az elektronikus szerződéskötés két fő problémáját a hitelesség kérdése és a felek fizikai távolléte jelenti (Verebics 2001). Ennek következtében a vonatkozó rendelkezéseknek a forgalom biztonságát és a fogyasztók védelmét kell garantálni (Balogh 2000). A bizalom megteremtése mindkét fél érdeke, éppen ezért annak fokozása céljából a jogalkotó több jogintézményt is beiktatott a szabályozásba. Ilyen például a részletesen szabályozott tájékoztatási kötelezettség és a one-click-order tilalma, azaz egyetlen kattintás eredményeképp nem jöhet létre a szerződés.

Az együttműködési kötelezettség megnyilvánulási formája a rendelés körében megjelenő, a szolgáltatót terhelő fokozott tájékoztatási köteletség. A tájékoztatónak ki kell terjedni a szolgáltató jogalanyiségára. Annak érdekében, hogy a fogyasztó tudja, kivel kerülhet szerződéses kapcsolatba, a vonatkozó adatokat elektronikus úton közvetlenül és folyamatosan, könnyen hozzáférhető módon kell közzétenni. A szolgáltató köteles tájékoztatni az igénybe vevőt még a rendelés elküldése előtt a szerződés megkötéséhez szükséges technikai lépésekről. Ennek célja, hogy előre látható legyen a szerződéskötés folyamata. A felvilágosításnak arra is ki kell terjedni, hogy az adatbeviteli hibák hogyan javíthatók a megrendelés elküldése előtt. A többnyelvű környezet miatt a tájékoztatás tárgyát képezi az is, hogy melyek a szerződéskötés lehetséges nyelvei. Ennek idegen nyelvű honlapon, határon átnyúló ügyleteknél lehet jelentősége, de ennek hiányában, kizárólag magyar fogyasztókat kiszolgáló webáruházak esetén is kifejezetten utalni kell arra, hogy a szerződés nyelve a magyar.

A rendelkezések célja, hogy az igénybe vevő az akarat hiábakötéséhez szükséges ismeretek birtokában küldhesse el megrendelését. A szolgáltatót terhelő adatszolgáltatási kötelezettség mind formai, mind tartalmi szempontból részletesen szabályozott. Az adatokat a hozzáférhetőség érdekében elektronikus úton kell közzétenni oly módon, hogy bármikor elérhetők és egyedileg leihívhatók legyenek. További követelmény a közérthetőség és a magyar nyelv alkalmazása (Fézer 2009).

A szerződő felek vonatkozásában létezik egy megoldásra váró probléma, nevezetesen a cselekvőképesség kérdése. A felek fizikai távolléte miatt gyakorlatilag ellenőrizhetetlen, hogy a szerződő fél cselekvőképes-e vagy éppen egy cselekvőképtelen személy ad le megrendelést az interneten. Az általános szabályok szerint ez a nyilatkozat semmis, ugyanakkor, ha a nyilatkozattevő a másik felet megtéveszti cselekvőképessége vonatkozásában, tőle a szerződés teljesítése követelhető. Kíváncsi, hogy a megrendelés folyamatába bekerüljön egy olyan nyilatkozat, melyet az igénybe vevő tesz azáltal, hogy pl. válaszol arra a kérdésre: „Elmúlt már 18 éves?” Megoldást jelenthet az is, ha a szolgáltató az adott személyhez tapadó adatokat kér (Strihó 2009). Felmerül tehát a kérdés, hogy egy kiskorú által elektronikusan kötött szerződés érvényes és kikényszeríthető-e. Egyes jogrendszerek sajátos megoldást alkalmaznak. A francia jog a kérdés megválaszolására az ún. látszatelméletet dolgozta ki: a szülőket akkor is kötelezi a gyermekük által elektronikusan kötött szerződés, ha a kiskorú visszaélt a hitelkártyával. A szolgáltató számára ugyanis a gyermek a kártya tulajdonosának,

cselekvőképes személynek tűnt. A magyar jogban lehetőség van arra, hogy ha a szülő időben észleli a gyermek helytelen tettét, az elállási jog gyakorlásával visszalépjen a szerződéstől.

A Gazdasági Versenyhivatal Versenytanácsa egyre több olyan ügyben jár el, ahol döntésében az interneten megjelenő tájékoztatással szembeni követelményeket is megfogalmaz. Hangsúlyozza, hogy az internet – jellegéből adódóan – alkalmas arra, hogy információkat gyorsan és kényelmesen elérhetővé tegyen. Azonban a fogyasztó döntésének meghozatalát általában éppen ezeknek a szelektálása, a releváns adatok megtalálása és kiválasztása, s azok feldolgozása nehezíti. Ebből fakadóan követelményként fogalmazódik meg, hogy a fogyasztók számára lényeges információk könnyen elérhetők legyenek, fogyasztóbarát módon kerüljenek elhelyezésre (Vj-129/2005/31. számú és Vj-133/2005/26. számú határozat). A fogyasztótól nem várható el, hogy a vállalkozás egyik oldalon közzétett tájékoztatását a honlap többi oldalán elhelyeztetel összevesse, s ezáltal ő ellenőrizze azok valóságtartalmát (Vj-053/2007/21. számú határozat).

A Nemzeti Fogyasztóvédelmi Hatóság 2009-ben kiemelt ellenőrzési területnek tekintette az elektronikus kereskedelmi tevékenység elemzését, így a tájékoztatási kötelezettség teljesítésére vonatkozó vizsgálatot folytatott le 306 webáruház honlapjára kiterjedően. A felügyelőségek sajnálatos módon csaknem 97 %-ban tapasztaltak szabálytalanságot, amely arány magasabb az elmúlt évekhez képest. Az elemzés eredményei azt mutatják, hogy a korábbi ellenőrzés ellenére a szolgáltatók nem igyekeznek a hiányosságok pótlására, holott a kijavítás nem okoz komolyabb nehézséget az üzemeltető számára. A gyors hiánypótlásra fogyasztóvédelmi okból lenne szükség. A tapasztalatok szerint tehát indokolt a folyamatos hatósági jelenlét, azaz a vizsgálat rendszeres lefolytatása (Wittich 2010). Fontos kiemelni, hogy a fogyasztóvédelmi hatóság mozgásterét a 2008. szeptember 1-jén hatályba lépett, a fogyasztókkal szembeni tisztességtelen kereskedelmi gyakorlat tilalmáról szóló 2008. évi XLVII. törvény kiszélesíti, amely elsősorban a megtévesztő, félrevezető és az átláthatóság követelményét nem teljesítő tájékoztatások szankcionálását segíti elő. Ennek a törvénynek az ismertetése azonban már meghaladja ennek a tanulmánynak a kereteit.

Az elektronikus úton történő szerződéskötés témakörének vizsgálata meglehetősen összetett. A leírtak azt jelzik, hogy az új technika kihívás elé állítja mind a jogalkotókat, mind a jogalkalmazókat. Tekintettel arra, hogy a fogyasztó kiszolgáltatottabb helyzetben van, mint a hagyományos ügyleteknél, biztosítani kell a fokozott védelmét, illetve törekedni kell a fogyasztói tudatosság növelésére. Mindezekon túlmenően a vállalkozások oldalán is meg kell tenni a szükséges intézkedéseket, s az elektronikus kereskedelemmel kapcsolatos jogi ismereteiket bővíteni kell.

3. AZ ÁLTALÁNOS SZERZŐDÉSI FELTÉTELEK SAJÁTOSSÁGAI

A tömegtermelés kialakulásával a XIX. század folyamán Európa-szerte megjelentek a több ügyletre előre elkészített szerződésminták. A meglehetősen gyors gazdasági fejlődés tipizált árakat, szolgáltatásokat eredményezett, amelyek többnyire dömpingszerűen jelentek meg a piacon. A nagyvállalatok az árakat úgy alakították ki, hogy felbecsülték az áru minőségét, beszerezhetőségét, a teljesítési határidőt és a vállalt garanciákat is. A vevő nem alkudozhatott, vagy vásárolt, vagy más eladót keresett (Horváth 2006).

A kontraktusok jogában mára tömegessé vált – már az 1980-as években a belföldi termékforgalom szerződéseinek kb. 80%-a standardizált volt – az általános szerződési feltételek (a továbbiakban: ászf) alkalmazása. Az ászf-eket az egyik fél egyoldalúan, általánosan és személytelenül határozza meg azzal a céllal, hogy azokat minden lehetséges szerződő partnerével szemben alkalmazza. A feltételek megvitatására, módosítására nincs mód. Tulajdonképpen csak a szerződő fél adatait kell beírni, a szerződési feltételrendszer minden esetben azonos marad.

Kétségtelen, hogy a standardizált szerződések számtalan előnnyel rendelkeznek: költségek racionalizálása, idő megtakarítása, bizonytalanság csökkentése, hatékonyság növelése, illetve a versenyképesség javítása. Látszólag ezek mind a gazdálkodó szervezet oldalán jelentkeznek, ugyanakkor a költségek csökkenése az árak mérséklődését eredményezi, ami már a fogyasztó oldalán kedvező (Bassola 2005).

Annak ellenére, hogy önmagában az ászf-ek nem veszélyeztetik a felek egyenlőségét, vagyis alapvetően semleges jelenségről van szó, az a tendencia látszik kirajzolódni, hogy a kikötések révén alkalmazójuk egyoldalú előnyöket kíván biztosítani a maga javára. A gyakorlatban a legkomolyabb problémát az alkalmazó alanyok gazdasági pozíciójának a túlsúlya, és ebből következően a szerződési szabadság elvének esetleges sérelme jelenti (Bebök – Kapa 1997). Az említett elv a szerződés meg nem kötésének szabadságára redukálódik (Bassola 2004). A szerződési szabadság a gyengébbek oldalán tulajdonképpen illúzióvá válik (Kónyáné Simics 2000). A legtöbb esetben az ászf-ek megismerése körülményes, a szerződéstől elkülönítetten, apró betűkkel tipografálva, sűrűn nyomtatott szövegben jelennek meg. Más esetekben a kikötéseket pl. a számla hátoldalára nyomtatják, így a fogyasztó a jogviszony tartalmát már eleve csak a szerződéskötés után ismerheti meg (Takáts 1980). Gyakran előfordul, hogy a szerződő felek csak akkor szereznek tudomást az üzletszabályzatok tartalmáról, amikor az általuk igénybe vett szolgáltatást nem tartják megfelelőnek (Fehér 1982). Megismerhetőség esetén is a szerződők gyakran idő hiányában nem mélyülnek el figyelmesen a blanketta szövegében, de ha még meg is teszik, bonyolult nyelvezete miatt nem értik meg annak pontos jelentését, és egyébként sincsenek abban az alkupozícióban, hogy vitassák azokat. Közismert jelenség, hogy a jóhiszemű fogyasztó abból a szociálpszichológiai megfontolásból írja alá az ászf-ek alkalmazásával létrejövő kontraktust, hogy „a feltételeket nem vitatom, hiszen mások is így tesznek”.

A szabványszerződések létjogosultságát, szükségességüket a tömegtermelés viszonyai között, sőt jelentős előnyeiket mindenki elismeri. A standardizált szerződések csak lehetőséget adnak arra, amit a gazdasági túlsúlyban lévő fél úgyis megtehetne (Vékás 1977). Amennyiben valamely általános szerződési feltétel a felek valamelyikének túlnyomóan biztosít kedvezményeket, akkor ennek oka nem a standardizáció önmagában semleges folyamata, hanem a piaci mechanizmus fogyatékoságai, a gazdaságszerkezeti torzulások és az egyenlőtlen szerződési pozíciók (Takáts 1983).

Az ászf-ek a gyakorlatban hitelintézetek, biztosítótársaságok, közlekedési vállalatok, közüzemi szolgáltatók, telefontársaságok és utazási irodák szerződéseiben jelennek meg. Az ászf-ek alkalmazásával létrejövő biztosítási szerződések körében például problémát jelenthet az, hogy a biztosítók az ászf-ek kidolgozásával maguk határozzák meg azt, hogy mely biztosítási eseményre s milyen feltételekkel vállalnak kockázatot. Az ászf-eket szabályzatba foglalják, melyek a szerződés megkötésével annak részévé válnak, és eltérő rendelkezés hiányában alkalmazandók az adott jogviszonyra, feltéve, hogy annak tartalmát a szerződő fél megismerte, azt részére átadták. A gyakorlatban a biztosító blankettáján szerepel az a kikötés, hogy a szerződő fél a szabályzat tartalmát megismerte. Ezt a szöveget a szerződő fél aláírja úgy, hogy az esetek többségében el sem olvassa, és szabályzatot részére nem adnak át. Utóbb a biztosító valamely, a szabályzatban meglévő mentesülési okra hivatkozik, a fél pedig közli, hogy azt sohasem látta, részére nem adták át. A perben a szerződő félnek kell bizonyítania, hogy nem kapta meg az ászf-eket. Ez azonban csak kis százalékban lehet sikeres (Szerencsés 2001).

Az általános szerződési feltételek alkalmazása elengedhetetlen része a gazdasági életnek, az egyedi alkudozások ugyanis ellehetetlenítenék a tömegmértetű termék- és szolgáltatásnyújtást. Alkalmazásuk ugyanakkor bizonyos veszélyekkel jár, nem érvényesülnek ugyanis a klasszikus szerződéskötési mechanizmus garanciái, az alkufolyamat elmarad, a jogok és kötelezettségek szerződési egyensúlya megbomlik. Azonban hiba volna

az így létrejövő szerződéseket a hagyományos szerződési modell torzulásaként megítélni, sokkal inkább a modern gazdaság jellegzetességéről van szó. A jogszabályoknak hatékony védelmet kell biztosítaniuk, s a jogalkotóknak a rendelkezések megalkotásakor figyelemmel kell lenniük a standardizált szerződések jellegére, sajátosságaira, s alaposan kell összemérniük az előnyöket és a hátrányokat, hangsúlyozva a fogyasztói érdekek védelmét.

4. AZ EURÓPAI SZERZŐDÉSI JOG FEJLŐDÉSÉNEK TENDENCIÁI

Az Európai Közösségeknek elsődlegesen gazdasági céljaik voltak, s nem aspiráltak a magánjog harmonizálására, a tőke, a személyek, az áruk, valamint a szolgáltatások szabad áramlását tekintették alapvetőnek. Az 1980-as évek végéig tehát a Közösségek nem törekedtek a magánjog egységesítésére, az erre irányuló igény az 1990-es években jelent meg. Nyilvánvalóvá vált, hogy a határon átnyúló kereskedelmet korlátozó nemzeti rendelkezéseket meg kell szüntetni, s a vonatkozó joganyagot közelíteni kell (Király 2000). A harmonizáció így a magánjog területét is utolérte.

A szerződési jog harmonizációjának szükségessége és megvalósításának lehetősége azonban nem egyértelmű. A kérdéskörrel kapcsolatban heves vita bontakozott ki a jogi irodalomban. Számos érv sorakoztatható fel mellette és ellene.

A harmonizáció szükségessége és lehetősége az alábbiakkal támasztható alá: Az áruk, a személyek, a tőke és a szolgáltatások szabad áramlását a szerződési jog sokszínűsége akadályozza, mely a kereskedelem nem vámjellegű korlátozásának tekinthető (Lando 2002). A nemzeti szabályok eltérése zavart és bizalmatlanságot eredményezhet. Az integrációval csökkenthetők az üzleti költségek (pl. megfelelő tájékozódás költségei). A szerződési jog alkalmas a harmonizációra, mert feltehetőleg ugyanaz a belső logika érvényesül a jogi szabályozásnál (pl. a szerződések megkötése vagy teljesítése nagyjából egyforma módon történik bármely piacgazdaságban). Az oly távolinak hitt common law sem jelenthet akadályt az integráció során, hiszen egyfajta spontán közeledés is megfigyelhető (pl. a franchising vagy a lízing elterjedése).

A jogszabályok közelítése ellen a következő tényezők hatnak: A nemzetközi kereskedelem szereplői elegendőnek tartják a jogválasztás lehetőségét és a nemzetközi választottbíráskodást. A nemzeti rendelkezések különbözősége fokozhatja a versenyt. Nem feltétlenül a szerződési jogi differenciák jelentenek problémát. Lehetséges, hogy a nyelvi problémák és a kapcsolattartás nehézségei tartják vissza a fogyasztókat a határon átnyúló vásárlástól. Az üzleti kiadások átalakulnak jogharmonizációs költségekké. A common law és a kontinentális jogcsalád között alapvető különbségek vannak, melyek kizárják az integráció lehetőségét. Míg a kontinentális jogban, ahol a római jog szerepe meghatározó, a bíróságok csupán továbbfejlesztik a törvénykönyveket, addig a common law rendszerben, ahol a római jognak nincs uralkodó szerepe, a jogot maguk a bíróságok teremtik (Verebics 2004). Az egységes szabályok kialakítása nem feltétlenül eredményez egységes jogértelmezést. A rendelkezések értelme ugyanis csak az adott kulturális és nemzeti környezet tanulmányozásával állapítható meg (Osztovits 2002).

A szerződési jog egységesítésére irányuló törekvések először a jogtudományban bontakoztak ki. Az Unió intézményei közül kezdetben csak az Európai Parlament mutatott érdeklődést a téma iránt az 1989-ben és 1994-ben kibocsátott határozataival, melyekben az Európai Polgári Törvénykönyv munkálatainak megkezdését kezdeményezte. A Bizottság és a Tanács figyelme csak a XX-XXI. század fordulóját követően irányult az egységes szerződési jog fejlődése, fejlesztése felé. A jogtudomány területén több csoport is foglalkozott a tárgyalt kérdéskörrel. Munkájuk eredményeként mintaszabályzatok születtek, melyek nem rendelkeznek kötelező erővel. A tevékenység alapja minden esetben az európai államok nemzeti jogrendje, az értékelő, összehasonlító munkát követően a csoportok alapelveket vezetnek le, vagy adott esetben normaszöveget is megfogalmaznak.

Az Európai Unió első jelentős lépése az egységes szerződési jog felé az volt, amikor a Bizottság 2001-ben közleményt bocsátott ki, melyben négy lehetséges szerepet vázolt fel az Európai Unió részére a polgári jog közelítésére. Az első opció szerint az Uniónak nem kell lépnie az adott kérdéskörben, a második megoldás alapján az Unió csupán támogatja a közös alapelvek kidolgozását. A harmadik lehetőség a jelenlegi közösségi előírások átdolgozása, míg a negyedik kötelező erejű, átfogóbb jogszabályok alkotása (Szabó 2003). Látható, hogy az Unió szerepe a passzív hozzáállástól, a beavatkozástól való tartózkodástól fokozatosan halad az egyre aktívabb magatartás felé. Ettől eltérően a 2003-as akciótér már „csupán” egy koherensebb európai szerződési jog megteremtésére, azaz az *acquis* fejlesztésére hívott fel – olyan közös referenciakeret létrehozásával, amely közös elveket, terminológiát és mintaszabályokat tartalmaz –, s nem hangoztatta az egész szerződési jogot rendező európai aktus megalkotásának lehetőségét. Ennek oka, hogy a kódex megalkotására alacsony volt az elfogadási készség, ami a Bizottságot is elbizonytalanította és irányváltásra indította. Cél egy diszpozitív rendszer megteremtése, melynek azonban nem lenne kötelező az alkalmazása. A következő évben megjelent közlemény mérföldkövet jelentett abból a szempontból, hogy a magánkezdemenyezések helyett politikai szintre emelte a magánjogi egységesítés kérdését, hiszen a közös referenciakeret megalkotásában a politikai döntéseknek kiemelkedő szerepet szánt. 2010 nyarán jelent meg a Bizottság Zöld Könyve az európai szerződési jog legmegfelelőbb eszközének megválasztásáról. Ezt megelőzően egy szakértői csoport vizsgálta, hogy megvalósítható-e olyan felhasználóbarát eszköz, amely egyrészt hasznos mind a fogyasztók, mind a vállalkozások számára, másrészt pedig jogbiztonságot teremt. A lehetséges megoldások a jogilag nem kötelező eszköztől az eltérő nemzeti szabályozás alternatívájaként egységes rendelkezéseket megállapító, kötelező erejű jogszabályig terjedhetnek.

A Ptk. rekodifikációja jól példázza, hogy az európai jogtudomány eredményei mintaként, ötletforrásként szolgálhatnak a nemzeti törvényalkotás számára. Az új Ptk. Bizottsági Javaslat az általános indokolásban kifejezetten utal arra, hogy a szerződési jog szabályozásánál figyelembe vették a nemzetközi jogalkotás eredményeit, többek között az Európai Alapelveket és az európai modellszabályokat (Vékás 2011). Az új Ptk. elkészítése azon folyamat befejezésének tekinthető, mely során a piacgazdaság intézményei a jogrendszer részévé váltak. Az átmeneti időszakot erősen befolyásolta az, hogy az Európai Közösségek jogharmonizációs követelményeinek meg kellett felelni. Az európai szabályok átültetése két következménnyel járt: egyrészt a fejlődést segítette elő azáltal, hogy átvételre kerültek a piacgazdaság feltételeként meghatározott jogszabályok, másrészt az európai jog recepciója növelte a magyar polgári jog inkoherenciáját. Ez az inkoherencia is hozzájárult annak az igénynek a kialakulásához, hogy szükség van egy új Ptk. megalkotására (Kisfaludi 2008).

Véleményem szerint nem kizárt egy egységes európai szerződési jogi kódex megalkotása. Azt azonban nem gondolom, hogy egy ilyen törvénykönyv kötelező erővel bírhatna. Legnagyobb jelentőségét abban látom, hogy választható jogként alkalmazandóvá válhat, illetve mintaként szolgálhat a nemzeti jogalkotók és a jogi oktatásban résztvevők számára. Bár a kódex megalkotása sem lenne könnyű feladat, a legkomolyabb problémát a rendelkezések egységes értelmezése, a lassú és csak fokozatos átalakulásra képes bírói gyakorlat jelentené.

5. BEFEJEZÉS

A jogalkotó – a jogra jellemző módon – a bekövetkező gazdasági, műszaki változásokat „csak” követni tudja a már meglévő jogszabályok módosításával vagy újak megalkotásával. A fejlődéshez ugyanakkor az érintettek konszenzusával létrejövő megállapodások sokkal könnyebben tudnak alkalmazkodni. Ez az oka annak, hogy napjaink globális és folyamatosan változó gazdasága nem tűri a törvényhozás meghatározottságát és merevségét, így a

törvények helyett a szerződéseké lett a vezető szerep (Galgano 2006). Ezt igazolja a fent említett atipikus szerződések egyre táguló köre, valamint az általános szerződés feltételek alkalmazásának terjedése. Bár az Európai Unió keretei között igen színvonalas kodifikációs munkálatok folynak, melyek a tárgyalat kérdéskört is érintik és befolyásolják, az új Polgári Törvénykönyv alkotása is arra utal, hogy a magánjog egészét ma még csak nemzeti szinten lehet törvénybe foglalni.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Balogh Zsolt György (2000): Jogügyletek a hálózaton: az elektronikus kereskedelem. JURA 2000. 1-2.
- Bassola Bálint (2004): Az általános szerződési feltételekben alkalmazott tisztességtelen klauzulák kérdésköre. A francia és a magyar jogalkotás és jogalkalmazás összehasonlító jogi elemzése egy közösségi jogi irányelv fényében. In: Szabó Gergely (szerk.): Magyarország és az Európai Unió. Országgyűlés Hivatala. Budapest.
- Bassola Bálint (2005): A polgári jog és a versenyjog találkozása az általános szerződési feltételek területén – kapcsolódások és elhatárolások. In: Tóth Tihamér (szerk.): A versenyjog aktuális kérdései, Szilágyi P. B. Budapest.
- Bebök Gábor – Kapa Mátyás (1997): Az általános szerződési feltételekről. Collega. 1997. 4.
- Fehér Ferenc (1982): Az üzletszabályzatok, általános szerződési feltételek egyes jogi kérdései. Magyar Jog. 1982. 7.
- Fézer Tamás (2009): Elektronikus kereskedelem. In: Csécsy – Fézer – Hajnal – Károlyi – Petkó – Törő: A gazdasági szféra ügyletei (Károlyi Géza és Fézer Tamás szerk.). Debreceni Egyetemi Kiadó Debrecen University Press. Debrecen.
- Francesco Galgano (2006): Globalizáció a jog tükrében. A gazdaság jogi elemzése. Ford.: Metzinger Péter. HVG ORAC Lap-és Könyvkiadó Kft. Budapest.
- Horváth Attila (2006): A magyar magánjog történetének alapjai. Gondolat Kiadó. Budapest.
- Király Miklós (2000): Az Európai Közösségek irányelveinek hatása a szerződési jogra a fogyasztóvédelem területén. Magyar Jog. 2000. 6.
- Kisfaludi András (2008): The Influence of Harmonisation of Private Law on the Development of the Civil Law in Hungary. Juridica International. 2008. 1.
<http://www.juridicainternational.eu/index/2008/vol-xiv/the-influence-of-harmonisation-of-private-law-on-the-the-development-of-the-civil-law-in-hungary> (letöltés ideje: 2010-09-28).
- Kónyáné Simics Zsuzsanna (2000): Az általános szerződési feltételekkel kapcsolatos polgári jogi szabályozás változásairól. In: Tóth Károly (szerk.): Tanulmányok Dr. Bérczi Imre egyetemi tanár születésének 70. évfordulójára. JATE ÁJK Tudományos Bizottsága. Szeged.
- Ole Lando (2002): Az Európai Szerződési Jog Alapelvei. Európai Jog. 2002. 1.
- Osztivits András (2002): Bevezető gondolatok az Európai Szerződési Jog Alapelveiről. Európai Jog. 2002. 1.
- Papp Tekla I. (2011): Az atipikus szerződések és a magyar Polgári Törvénykönyv rekodifikációja. Jog, állam, politika. 2011. Különszám.
- Papp Tekla II. (2011): Az atipikus szerződések áttekintése. In: Jenovai Petra – Papp Tekla – Strihó Krisztina – Szegő Ágnes: Atipikus szerződések. Lectum Kiadó. Szeged.
- Strihó Krisztina (2009): Az elektronikus kereskedelem kontra fogyasztóvédelem. In: Hetesi – Majó – Lukovics (szerk.): A szolgáltatások világa. JATEPress. Szeged.
- Szabó Béla (2003): Gondolatok félúton az egységes európai szerződési jog felé – Lando vs. Gandolfi vs. UNIDROIT? Sectio Juridica et Politica. Tomus XXI/2. Miskolc.
- Szerencsés Angéla (2001): A biztosítási szerződések lényeges elemei az általános szerződési feltételek. Napi Jogász. 2001. 4.
- Takáts Péter (1980): Fogyasztói szabványszerződések létrejötte és az együttműködési kötelezettség. Jogtudományi Közlöny. 1980. 4.

Takáts Péter (1983): A szabványszerződések jogi alapkérdései. Állam és Jogtudomány. 1983. 3.

Vékás Lajos (1977): A szerződési rendszer fejlődési csomópontjai. Akadémiai Kiadó. Budapest.

Vékás Lajos (2011): Az új Polgári Törvénykönyv Bizottsági Javaslat magyarázatokkal. Complex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalomszolgáltató Kft. Budapest.

Verebics János (2001), Az elektronikus gazdasági kapcsolatok joga. HVG ORAC Lap-és Könyvkiadó Kft. Budapest.

Verebics János (2004): Az európai magánjog fejlődésének főbb irányai – A jogegységesítés útjai és újabb állomásai. TYPONOVA Kft. Budapest.

Wittich Tamás (2010): Az elektronikus kereskedelmi tevékenység jogszerűségének ellenőrzése, különös tekintettel a tájékoztatási kötelezettség teljesítésére.

http://www.nfh.hu/data/cms20699/E_ker_jelentes_08.pdf (2010. május 19-i letöltés).

A Bizottság Zöld Könyve a fogyasztók és a vállalkozások javára szolgáló európai szerződési jog felé történő előrehaladás szakpolitikai választás lehetőségeiről. COM(2010)348 végleges. Brüsszel, 2010.7.1.

Az elektronikus kereskedelmi tevékenység ellenőrzéséről.

http://www.nfh.hu/data/cms29787/eker_09.pdf (2010. június 9-i letöltés).

17/1999. (II. 5.) Kormányrendelet a távollevők között kötött szerződésekről

1959. évi IV. törvény a Polgári Törvénykönyvről

2001. évi CVIII. törvény az elektronikus kereskedelmi szolgáltatások, valamint az információs társadalommal összefüggő szolgáltatások egyes kérdéseiről

Vj-053/2007/21. számú határozat.

Vj-129/2005/31. számú határozat.

Vj-133/2005/26. számú határozat.

TÖRTÉNELEM, IRODALOM

IPAROSODÁS AGRÁRTÉRSÉGBEN. A GYÁRIPAR KIALAKULÁSA NAGYKANIZSÁN A 19-20. SZÁZAD FORDULÓJÁN

Dr. Kaposi Zoltán
PTE KTK egyetemi tanár, az MTA doktora

SUMMARY

This study deals with the industrialisation of the largest market centre of the Southwest Transdanubian Region of Hungary. Nagykanizsa was an agrarian town for a long time; however, a quick increase in trade begun from the 1830s. The industry showed small plant traits. The industrialisation started in the 1880s in this region too. Newness was the mass producing mechanised manufacturing. The manufacturing came into existence in three ways. The first case was when the already existing small plants were developed to factories due to the good trading opportunities. In the second case traders and craftsmen established businesses based on local innovations; therefore, new industries were acclimatised. And the third case was the creation of corporations which presumed large amount of capital. Due to the development, the industry became the most important sector in the structure of the economy of the town before the World War I.

Kulcsszavak: iparosodás, gyár, részvénytársaság, családi vállalkozás, innováció

BEVEZETÉS

A 18. században Nyugat-Európában megindult egy gyors iparosodás. Az addigi kis-középzemekre alapozódó kézműipar mellett a nagy újdonság a gyárszerű termelés volt. A 19. század első felében Angliában, de később Franciaországban és a jelentősebb német iparvidékeken is, óriási méretű, több ezer embert foglalkoztató gyárak kezdték meg a termelést, aminek következtében megvalósulhatott a népesség jobb ellátására. A gyárak főleg azokban az ágazatokban (textiltermelés, vas-és gépipar stb.) terjedtek gyorsan, ahol lehetőség nyílt az angol technikai innovációk alkalmazására. (Pierenkemper T. 2009) A nyugati fejlődéshez képest Közép-Európában, így Magyarországon is, viszonylag későn indult csak meg a gyáripar fejlődése. Az első nagy ipartelepek létrehozása Pest-Budán és környékén csak az 1850-60-as években, míg a vidéki városokban két-három évtizeddel később mentek csak végbe. Sok minden hátráltatta a hazai gyáripar fejlődését. Az osztrák és cseh ipar versenye hosszú időn át gátolta a magyarországi ipari növekedését, ugyanakkor a hazai cégek kínálata a gyenge/közepes minőség miatt a vásárlók számára sokáig nem volt túl keresett. A technikai elmaradottság, a gépek és a szakemberek hiánya sem kedvezett a vállalkozásoknak. A fejlődést illetően a hazai és külföldi vállalkozók cégalapításai mellett nagy jelentősége volt annak, hogy a dualizmus idején az állam felismerte az ipartámogatás szükségességét, aminek eredményeképpen a századforduló idején országszerte egyre több üzemet alapíthattak vagy bővíthettek. (Kaposi Z. 2007)

A GYÁRIPAR LÉTREJÖTTE NAGYKANIZSÁN

Nagykanizsa az 1890-es évekig döntően mezőgazdaságra és kereskedelemre szakosodott város volt. A 18. század közepe óta a városban volt a herceg Batthyány-Strattmann család tulajdonában lévő, a dualizmus korában mintegy 10 ezer holdas hitbizományi uradalom központja. (MOL. P 1313. Fasc. 136. 14.) A nagykanizsai, valamint a környéken lévő más uradalmak, a parasztság, illetve a városi polgárság összességében jelentős mezőgazdasági terméktömeget állított elő, amely a főleg a helyi piacon cserélt gazdát. A kereskedelem növekedését elősegítette, hogy a város öt fontos közlekedési út csomópontjában helyezkedett el, ugyanakkor nagyon korán (1861, 1865) létrejött két olyan vasútvonal is, amelyekkel a

külföldi piacok (Bécs, Pest, Trieszt, később pedig Fiume) könnyen elérhetővé váltak. A város piacközponti szerepét erősítette a városban élő nagy létszámú zsidó közösség is. (Kaposi Z. 2009)

Az ipar sokáig csak a hagyományos kisüzemi formában működött Nagykanizsán. Bár már a reformkorban is voltak gyárszerű kezdeményezések, mégis lassú volt a haladás: az 1876. évi kamarai kimutatás szerint nagyobb létszámú vállalat akkor még nem volt a városban. Az ipar legfontosabb ágazata a ruházati ipar és a bőripar volt. (Iparstatisztika 1878) A lassan induló gyáriparosodást mutatják a miniszteri előírásra készült városi összeírások adatai is. A minisztérium - korabeli szóhasználatnál élve - az elemi erőt (gőz, víz, áram stb.) felhasználó ipari üzemeket, valamint hagyományos technika mellett 20 főnél többet foglalkoztató ipari üzemeket kívánta lajstromba gyűjteni. Az 1893. évre vonatkozó kimutatás meglehetősen szerényre sikeredett. A mindössze hat összeírt vállalkozás esetében négy használt gőzerőt (két gőzmalom, egy vasgyár és egy konyakgyár) összesen 40 lóerős kapacitást elérve. A négy gyárban összesen 85-en dolgoztak. Ezek mellett volt még két téglagyár, amelyben összesen 70 főt foglalkoztattak. (ZML. NVL. 1893/4212), összesen tehát 1893-ban Nagykanizsán 155 fős gyári foglalkoztatást regisztrálhatunk.

Tegyük azonban hozzá, hogy az 1893. év a gyáriparosodás hajnala volt a városban, hiszen csak ekkor jöttek létre az első gyáripari kezdeményezések. Ezt követően két évtized alatt nagyon gyors változások mentek vége, aminek eredményeképpen az első világháború előtti években Nagykanizsán már 16 gyár működött, csaknem 1000 főt foglalkoztatva. A korábban pár tucat embert alkalmazó gyárak helyett már 80-150 fős cégeket találunk a városban. (Thirring G. 1912) A gyáripár előretörését mutatja, hogy 1911 tavaszán a városháza tanácstermében alakult meg a Gyáriparosok Országos Szövetségének Zala megyei fiókja is. (Weiser J. 1929)

A nagykanizsai gyáripár létrejöttének három útja volt. Egyrészt számos korábban alakult családi kisüzemet fejlesztettek tovább, megnövelve a termelési kapacitást és javítva a minőséget, úgy azonban, hogy az egyéni vagy családi tulajdonosi jelleg megmaradt. Másrészt számos olyan új vállalkozás jött létre, amelyekkel új iparágak honosodtak meg a városban. Harmadrészt pedig egyre több részvénytársaság alakult meg, amelyek révén már jelentős tőkeerőt feltételező beruházások valósulhattak meg. Nincs szándékunkban és jelen tanulmány terjedelmi keretei között nincs lehetőségünk minden egyes kanizsai gyárat bemutatni, ezért a továbbiakban az előbb említett típusok legjellegzetesebb eseteit próbáljuk meg jellemezni.

1. A KISÜZEMEK GYÁRRÁ FEJLESZTÉSE.

A városban az egyik legnagyobb gyár a Stern Mór tulajdonában lévő, eredetileg 1863-ban alapított téglá- és cserépipari vállalkozás volt. Egy, az egész tőkés korszakon áthúzódó, három generációs családi vállalkozásról van szó. A vállalkozás eleinte termény- és fakereskedelemmel foglalkozott. A téglagyárat a Déli Vasúttól bérelte ki Stern J. Mór, amit aztán 1883-ban meg is vett. A telep a város déli részén, a vasútállomással szemben helyezkedett el. A cég irányításába az alapító bevonta fiát is. Ezt a telepet fejlesztették gyárrá az 1890-es években, kihasználva az emelkedő építőanyag-keresletet. A Stern-gyár nemcsak a városban, hanem annak széles környékén is értékesített, sőt termékeivel eljutott a Balaton vidékéig, illetve a horvát területekre is. Különösen az alapító fia, Stern Sándor alatt futott fel a termelés. Stern Sándor nemcsak jó üzletember volt, hanem széles körű közigazgatási ismeretekkel is rendelkezett, valamint jelentős közéleti tevékenységet is végzett. (Benedek R. 1938) A cég termékei híressé váltak, a foglalkoztatása folyamatosan bővült, a 20. század elején már elérte a 150 főt, az első világháború előtt pedig megközelítette a 200-at. Munkásainak több, ma is meglévő lakást épített. A folyamatos bővülés eredményeképpen 1910-ben megvette a városban lévő másik, ún. Haba-féle téglagyárat is, amely 1893-ban jött létre, s a Honvéd és a Petőfi utca sarkán állt. A Stern a város becsült famíliája volt,

üzletközpontjuk a Rozgonyi utca elején, annak Fő térre néző oldalán állt. (Tarnóczky A. 2010)

Hasonló változások mentek végbe az 1835-ben alapított Blau Mór-féle szeszfőző üzemben is. A lényeges fejlesztések az alapító unokái, Lajos és Béla nevéhez fűződnek. A Fő tér északi oldalán lévő telken található likörgyárban Magyarországon elsőként végeztek francia módszerű konyakleparlást. Konyakjukkal több magyar város ipari kiállításán nyertek aranyérmét; a millenniumi kiállításon díszoklevelet kaptak, külföldön pedig Bordeaux-ban, Brüsszelben, Londonban és Chicagóban tüntették ki a céget aranyéremmel. (Címtár 1906) 1897-ben elnyerték a cs. és kir. udvari szállítói címet. Konyak, rum, likőr, pálinka mellett sóborszeszt is gyártottak. A gőzerővel működő pálinkafőzdében évenként 4000 hl bort és 3000-4000 hl törkölyt, valamint 1000 hl seprőt égettek. A munkások száma 25-30 között mozgott. 1896-ban berendezték az első hazai fémkupak gyárat, ahol napi 50 ezer palackra való kupakot gyártottak, s ahol néhány gépész mellett mintegy 20 munkást is alkalmaztak. (ZK.1898.01.15) Bécsben és Budapesten főképviselőségeket, számos nagyvárosban ügynökséget tartottak fenn. Két ügynökük járt a Monarchia városait, termékeiket Szerbiában, Bulgáriában, Indiában és Amerikában is ismerték. Blau Pál a hagyomány szerint arról is nevezetes volt, hogy ő építette a városban az első fürdőszobát. Az 1860-as évek elején a ház mögött, a telek végén külön kis fürdőházat emeltetett 3-4 fürdőkáddal s egy zuhannyal, ahol a család barátai is szívesen látott vendégek voltak. (Kunics Zs. 2009) Volt a Nagykanizsa melletti Szentgyörgyvári-hegyen egy szőlője, ahol épített egy emeletes présházat is. Ipari vállalkozásai és ingatlanügyletei mellett mintegy 65 hold birtokkal rendelkezett. (Kaposi Z. 2008)

Az egyik legsikeresebb nagykanizsai vállalat, a Wesiser-gépgyár is kereskedésből nőtt ki. Az 1842. évi alapítású cég az 1850-60-as évek konjunktúrája alatt gyorsan fejlődött, de a továbbblépés a századforduló előtti években következett be. A céget még Weiser János hozta létre, amit a fia, József fejlesztette tovább. Ő már Nagykanizsán született, iskoláit helyben, illetve Bécsben végezte, ahonnan európai tanulmányútra indult, hogy tapasztalatait apja vaskereskedésében hasznosítsa. Beutazta Ausztriát, Németországot, Franciaország egy részét és Itáliát, hosszabb ideig tartózkodott Angliában. 1904-től az alapító unokája, Weiser János okleveles gépészmérnök állt a vállalat élén. (Weiser J. 1929) Kezdetben tűzszekrényeket (vaskályhákat), kazán-és gőzgépalkatrészeket gyártottak. A folyamatosan növekvő vállalkozás kinőtte a Kazinczy utcai telephelyét, s 1884-ben a Sugár utca 16. szám alatti telken újonnan építetett helyiségekbe költöztették át a vas- és rézöntödét, a kovács-, a kazánkovács-, az esztergályos-, a géplakatos-, az asztalos-, a bognár-, szerelő-és festőműhelyt.

A Wesier-cég tulajdonosai helyesen ismerték fel, hogy a hazai gazdasági fejlődés egyik legfontosabb lehetősége a mezőgazdasági termelés gépesítésében rejlik. Köztudomású, hogy több hazai gépipari nagyvállalat - Ganz, Kühne stb. - is ebben az ágazatban vált Közép-Európa meghatározó gyárává. (Estók J. 1996) Mivel az agrárium legfontosabb ágazatát adó gabonatermelés szinte mindegyik munkafázisa jól mechanizálható, így nem véletlen, hogy e téren sok vállalkozás született. A Wesiser cég is folyamatosan bővítette termékpalettáját. A millenniumi kiállításon bemutatott 41 termékéért az uralkodó arany érdemkereszttel jutalmazta a céget. A Zala-Drill nevű sorvetőgépükkel a párizsi világkiállításon ezüstérmesek lettek. (Tarnóczky A. 2010) A századforduló körüli időkben a hazai gyártású talajművelő eszközök előállítására terén a vidéki üzemek közül a mosoni Kühne-gyár és a Krassó-Szörény megyében lévő Schramm-gyár mellett a kanizsai Weiser-gyár volt a legfontosabb üzem. Gyártottak különböző típusú egy-és kétvasú ekéket, vetőgépeket, járgányokat, ezekhez áttételeket, töltőgetőket, boronákat; különböző aknafedeleket, öntvényeket, tűzcsapokat, malomipari gépeket, borgazdasági eszközöket stb. A fejlődéshez persze szakemberekre is szükség volt. A Weiser-gyárban mérnökként az a Havas Mihály dolgozott, aki számos önálló

sorvetőgépet szerkesztett, s ő alkotta meg a Weiser-féle Perfekta sorvetőgépet, amely komoly piaci sikert ért el. (Estók J. 1996) A cég esetében egyértelmű, hogy a technikai innováció hozta meg piaci sikert.

A századelő egyik legdinamikusabban fejlődő kanizsai vállalata a kefégyár volt. Az üzem elődjét Kardos Sándor 1902-ben alapította. (ZML. Cégbíróság) A kisüzem telephelye a Kazinczy utcában volt. A vállalkozó folyamatosan növelte a termelést, s egyre több embert alkalmazott, ezért néhány év múlva átszervezte a céget: ekkor jött létre a Kardos Sándor és Társa, amely kefe-, ecset- és cirokseprűgyártással foglalkozott. A társaság ún. betéti társaság volt, ahol Kardos volt a beltag, míg a kültag Bóhm Emil kanizsai kereskedő, illetve a Zalamegyei Gazdasági Takarékpénztár. (ZK 1911.12.24.) 1907-ben a cég átköltözött a Szemere utcában lévő jóval szellősebb telekre. Az új üzemépületek már a munkásvédelmi előírások (biztonság, higiénikus körülmények stb.) betartásával épültek, sőt lehetőség nyílt a folyamatos üzem bővítésre is. A tőkebevonás lehetőséget adott a gyártás gépesítésére is: különböző fűrő, gyaluló, fűrészelő, kefekötő gépeket működtettek az üzemben. Gyártmányai elismert színvonalúak voltak, 1911-ben elkezdtek foglalkozni festőecset termelésével, amellyel nagy sikert értek el. A korabeli hírek szerint a kanizsai termékek felvették a versenyt a híres nürnbergi gyárak ecseteivel. A foglalkoztatás gyorsan bővült: 1910-ben már 140 dolgozója volt gyárnak. (Thirring G. 1912) A nyersanyagbeszerzés magyarországi területekről történt, bár kétségtelen, hogy a város környékén a ciroktermelés még nem terjedt el igazán. A helyi értékesítést szolgálta a Fő úton lévő üzlet, de a cég exportálta termékeit Horvátországba, Ausztriába és más európai országokba, de eljutottak Egyiptomba, Kelet-Indiába és Kínába is.

2. ÚJ VÁLLALKOZÁSOK RÉVÉN ÚJ IPARÁGAK MEGHONOSÍTÁSA.

A század vége felé egyre jelentősebbé vált a pótkávégyártás az országban. Magyarországon az első kávégyárak külföldi vállalkozók kezében voltak, de az első hazai pótkávégyár Nagykanizsán jött létre 1905-ben. Ez volt a Pátria Pótkávégyár, amit a helyi Schwarz és Tauber cég alapított és épített a Csengery út 88. szám alatt. (ZML Cégbíróság) A Schwarz és Tauber egy 1856-ban alapított nagykereskedő cég volt, amely gyarmatáru forgalmazásában Nagykanizsától Szlatináig igen széles kereskedelmi kapcsolatokkal rendelkezett, s számos ipari beruházást is fundált. (Tarnóczy A. 2010) Óriási konkurencia mellett kellett talpon maradni, hiszen a világhírű, sok országban ott lévő Franck-konzern erőteljesen terjeszkedett Európában. A vállalkozás fejlesztéséhez mindenképpen szükséges volt külső tőkeforrás bevonása. (MOL Z 40. Fasc. 53. 976-977) Felmerült, hogy a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank vegye meg a Pátriát, de a tárgyalások végül is nem jártak eredménnyel. A gyárat 1909-ben megvásárolta a Franck Henrik és Fiai cég, amely a Franck kávépótlékkal hamar országos hírre tett szert. Termékeikből exportáltak a szomszéd országokba is. 1911-ben kibővítették a gyárat egy új épülettel. Az üzemet iparvágány kötötte össze a vasúttal. A termeléshez eleinte külföldről szereztek be a cikóriagyökert, de 1910-ben már Zala és Somogy megyék több gazdája szállított a gyárnak. Ez számukra is jövedelmező volt, hiszen holdanként 80-100 mázsa termett, ami 400 korona/hold jövedelmet jelentett. (T. Mérey K. 1997) A somogyi gazdáknak igen fontos volt a Pátriának termelhető cikória. A gyárban az első világháború előtt mintegy 80-an dolgoztak. Élelmiszeripari üzemként szigorú tisztasági feltételeknek kellett a gyárnak megfelelnie. Mutatja a vállalat szociális beállítottságát, hogy a munkások számára magas színvonalú étkezőt és pihenőhelyeket alakítottak ki.

Egy új szakmát honosított meg az 1895-ben alapított Bettelheim W. S. és Fiai név alatt létrehozott nádszövet és szalmahüvely gyár. A Bettelheimék a városban lévő kereskedő cégüket 1809-ban alapították. Kihasználva a térség mezőgazdasági adottságait, már az 1870-as években is foglalkoztak nádfeldolgozással. A vállalkozás meglehetősen egyedi volt. Az 19.

század végén ez volt az egyetlen olyan gyár Magyarországon, amely együttesen szalmahüvely feldolgozással és nádszövetek készítésével foglalkozott. A 20. század első évtizedében a Bettelheim Győző és Ede birtokában lévő nádfonadékgyár 80 főt foglalkoztatott. (Thirring G. 1912) A gyár főleg az alapító két fiának vezetése alatt virágzott fel, akik közül Bettelheim Aladár külföldön tanulta a mesterséget. (ZK 1910.12.25.) A fejlődésre utal, hogy 1914-ben a nádszövőgyárban már 100 munkás állított elő szalmapalack-hüvelyeket és mennyezet-nádszövetet. A gyár kezdettől főleg exportra dolgozott. Termékeik eljutottak Triesztbe és a Monarchia számos városába; nádat exportáltak Németországba, Svájcba, takarmányt Bécsbe, Triesztbe és az alpesi országokba. 1912-től már szalmakupakot is gyártottak.

A 19. században a kémiai ismeretek nagyon sokat fejlődtek, aminek eredményeire alapozódva egyre több vegyipari vállalkozás jöhetett létre. Nagykanizsa esetében különösen fontos volt, hogy a város legnagyobb vegyipari üzeme jelentős innovációt is fel tudott mutatni. Ne felejtjük el: a telítődő piacon a pozíciók megtartása, esetleg növelése csakis új találmányok vagy eljárások létrehozása révén volt lehetséges. Kanizsán a betelepülő kékfestő, Mayer Károly 1892-ben alapította meg vegytisztító műhelyét. (Tarnóczy A. 2010) A vállalkozás fejlesztéséhez jelentős állami támogatást is kapott. Alapvetően vegytisztító, pliszírozó és gőzműfestő gyára volt. Mayer egy gépet is szerkesztett: ez volt a körforgó keféző gép. Ezzel a gőzerővel működő géppel „...bármely alakú és minőségű ruhát, plüst, szőrmét, függönyt stb. pormentessé lehet kikefélni” – írták a találmányról 1910 végén. (ZK 1910.12.25.) 1911-ben Budapesten, az Iparcsarnokban rendezett kiállításon is bemutatta a gépet, amiről a szakma elismerően nyilatkozott. Mayer Magyarországra, Ausztriára, Németországra és az Egyesült Államokra szabadalmaztatta a gépet. A találmány nagy siker lett, mivel a keféző gépet jól lehetett használni a szállodákban, tisztítóknak, kórházakban, szőnyeg-, szőrme- és posztógyárakban, így hamarosan elárasztották a vállalkozót a megrendelések. A vállalkozás neve is változott: felvette az „Első dunántúli ruhafestőgyár és műszaki vegytisztító intézet” nevet.

3. A TÓKESZÜKSÉGLET NÖVEKEDÉSE: RÉSZVÉNYTÁRSASÁGOK LÉTREJÖTTE.

A 19. század második felében több gazdasági körülmény is segítette a hazai sörgyártást. A vámközösség révén jelentős szakember-beáramlás ment végbe, ami a „németes” fogyasztási szokásokat erősítette. A polgárosodás divatszokásiról sem feledkezhetünk meg, hiszen a városban egyre több vendéglátóhely létesült. (MOL P 1313 Fasc. 139) Hozzájárult a sörgyártás fejlődéséhez az 1870-es évek közepétől megjelenő filoxéra is, aminek következtében a bortermelés csökkent. S végül ne felejtjük el az állami és helyi szempontokat, hiszen a szeszipar általában jól adóztatható ágazat volt, ugyanakkor beruházási tőkéje nem volt túlságosan magas. E folyamatok különösen jó helyzetbe hozták a hazai söripárt. 1892-ben határozta el Gutmann Vilmos javaslatára néhány helyi nagykereskedő és ipari vállalkozó egy malátagyárral együtt lévő sörgyár létrehozását. (Rózsás J. - Háncs L. 1992) Az alapító okiratot 1892. június 30-án írta alá 14 vállalkozó. Az alapítók szándéka „egy a modern technika és a kor igényeinek mindenben megfelelő sörfőző-gyár részvény-társaság” létrehozása volt. (ZK. 1892.7.9.) A cég neve Kanizsa Serfőzde Rt. lett, a gyár alaptőkéjét 500 000 forintban állapították meg. A sörgyárat olyan időben hozták létre, amikor a részvénytársasági forma Kanizsán egyáltalán nem volt ismert, így a vállalkozóknak járatlan úton kellett haladniuk.

Telket a Csengery út végén kaptak, mintegy 32 hold nagyságban, amit iparvágány kötött össze az állomással. Két és fél évig tartott a beruházás, amelyen 400-nál is több munkás dolgozott, s amihez két helyi téglagyár mintegy hárommillió téglát készített. Az alapítók igyekeztek a legkorszerűbb technikát beszerezni: a berendezéseket a világszínvonalat biztosító Ringhofer cég szállította. (Rózsás J. - Háncs L. 1992) Épültek a sörfőzdéhez erjesztő

kamrák, ászokpince, gépház, kazánház, vízszűrő épület stb. A sörgyári épület mellett vendéglőt alakítottak ki. A gyárat eredetileg évi 20 000 hl sör termelésére építették, de úgy, hogy a termelést akár meg is lehessen duplázni. Gondoskodni kellett munkaerőről is: eleinte cseh és morva szakmunkások, később már egyre inkább magyarok dolgoztak a gyárban. A malátagyár már 1894 őszén, a sörfőzde 1895. február 5-én kezdte meg működését. 1896 végéig fokozatosan emelkedett a gyár termelése. A minőséget mutatja, hogy a nagy millenniumi kiállításon a gyár a termékeiért kitüntetést kapott. (Címtár 1906) A termeléssel együtt megindult az értékesítés megszervezése: a kanizsai sörfőzde termékei eljutottak Budapestre, illetve a jelentősebb vidéki városokba. (Rózsás J. - Háncs L. 1992)

A magas színvonalra való törekvés azonban jelentős költségekkel járt, ami felemésztette az alapítók tőkéjét, így az első évtizedet a krónikus pénzügyi gondok jellemezték. Már az 1896. évről azt írták, hogy a sörgyár nem bír kikeveredni a deficitből. (ZK. 1898.1.15.) A sör iránt a kezdeti időkhöz képest a századfordulón jelentősen csökkent a kereslet. 1902-ben a sörgyárak kartellbe tömörültek, ami a piac területi felosztásáról szólt. Ennek révén hamarosan újra elkezdtek a sörárak emelkedni. A nagykanizsai sörgyár nehézségeit mutatja, hogy az induló 100 ember helyett a századfordulón már csak 57-en dolgoztak. A részvényeket leértékeltek: előbb 160, majd 50 koronában állapították meg azok értékét. Osztalékot nem tudtak fizetni. Gondot jelentett az is, hogy a nagy hazafias iparpártolási szólamok ellenére számos helyi korcsmában külföldről behozott söröket csapolták, holott minőségben nem voltak jobbak a helyinél. (ZK. 1905.12.9.) A gondok végül is az 1907. évi tőkeemeléssel oldódtak meg, amikor 15 000 darab új, 50 koronás részvényt bocsátottak ki. Ez a személyes kapcsolatoknak köszönhető: báró Gutmann báró, a sörgyár elnöke a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank igazgatóságának tagja is volt, így nagy szerepe volt abban, hogy a bank jelentős tőkével belépett a társaságba. (MOL. Z 40. Fasc. 53.) A tőkeemelés révén már 1 millió koronás alaptőkével rendelkezett a gyár, ami stabilizálta a vállalat helyzetét, s pár év alatt sikerült egy csaknem 200 000 forintos tartalékalapra is szert tenni. (ZK. 1910.12.25.) Az élénkítő hatások hamar megjelentek: 1908-ban már 33 000 hl sört és 25 000 q malátát állítottak elő. Új piacokat sikerült meghódítani: a Schutzverband Graz-hoz csatlakozva az osztrák tengerpartra is szállíthattak már kanizsai sört. (Söptei I. 2003) 1911-ben a gyár nevet változtatott: Király Sörfőzde Részvénytársaságként működött a továbbiakban.

A két városrészt összekötő út mellett lévő, 1859-ben létrehozott, de csak időszakosan működtetett gőzmalom villanyvilágításra való átalakítása, s az ehhez szükséges befektető megszerzése Rotschild Samu ügyvéd érdeme volt, akinek kliense volt Franz Lajos, marburgi és leibnitzi malomtulajdonos. Franz megvásárolta a gőzmalmot, míg eközben Rotschild keresztülvitte a városi képviselőkön a villamos beruházás témakörét, aminek kiépítési jogát Franz Lajos nyerte el. 1892-ben kötötték meg a vállalkozóval a villanyvilágításról szóló szerződést. (ZML. NVL. 1898/2827) Másfél évig tartott az építés, s 1894. június 22-én gyulladt fel a villany előszőr. 1910-ben a vállalat - 4 millió korona alaptőkével - részvénytársasággá alakult át (*„Franz Lajos és fiai r.t.”*). Az első világháború előtt a malom összesen 1500 lóerős gépparkkal és általában 100 munkással dolgozott. (T. Mérey K. 1997) Alaptőkéjét tekintve ez a cég volt a legnagyobb nagykanizsai vállalat a dualizmus időszakában. Jelentős ingatlana, iparvágánya, gépei és mindenféle egyéb ipari felszerelései voltak. Az 1911-12. üzleti évet 322 000 korona nyereséggel zárták, melyből 5 %-ot került tartalékalapra, míg 12 167 koronát a tisztviselők jutalmazására fordítottak. Az igazgatósági és a felügyelő bizottsági tagok jutalékai és a jótékony célú adakozások levonása után 240 000 korona jutott a részvények utáni osztalékra, ami a megelőző év 5,5 %-hoz képest már 6 %-nak felelt meg. A második év üzleti mérlege szerint a vállalatnak egyáltalán nem volt passzívája. (ZK. 1912.8.8.) A Franz Rt. esetében egy határokon átnyúló, egységesen kezelt üzleti vállalkozásról van szó, amelynek Nagykanizsán és Marburgban voltak vállalatai. S végül utalunk arra is, hogy Kanizsán a korábban bemutatott gyárak izraeliták alapításaként jöttek

létre, a Franz-cég szinte egyedüli volt abból a szempontból, hogy azt egy keresztény vállalkozó hozta létre.

A mezőgazdasági termékek ipari feldolgozásának jobb kihasználására 1903. június 16-án alakult meg a Dunántúli Gazdasági Szeszgyárosok Szeszfinomító Részvénytársasága. Az üzem egy kortünet: ebben az időben a Dél-Dunántúlon egyre több szeszfőző üzem jött létre. A cégbejegyzés szerint a vállalkozás tevékenységi köre a dunántúli mezőgazdasági szeszgyárosok szesztermékeiből szeszfinomítás és a finomított szesz forgalmazása volt. (ZML. Cégbíróság) A vállalkozás egy olyan üzem volt, amely egyre inkább magához vonta a térség kisebb-nagyobb szeszfőző üzemét, vagyis egyre többen csatlakoztak hozzá. A gyár telephelye a két városrészt összekötő Vár úton volt, ahol lassan egy méretes ipartelep formálódott (gőzmalom, villanytelep, faipari üzem, szeszgyárosok stb.). A társaságot döntően Somogy-és Zala megyei nagybirtokosok hozták létre. Az rt. 120 000 korona alaptőkével alakult meg. Az üzem kapacitása 1903-1910 között megháromszorozódott. A cég 1910-ben mindössze 15 munkással és 4 hivatalnokkal működött. Az alapszabály értelmében 5 % osztalékot fizetett, de az igazi motivációt - az egyre nehezedő piaci versenyfeltételek között - egyértelműen a termékek biztosabb eladhatóságának reménye jelentette. Termeltek finomított és denaturált szeszt, gyógyszerészeti finomszeszt és nyersszeszt, amely termékeket a hazai piacok mellett a Monarchia más országaiban is forgalmaztak.

6. ÖSSZEGZÉS

Példáinkból láthattuk, hogy az ipari nyersanyagokban szegény délnyugat-dunántúli térségben a gyárilpar kialakulásában igen nagy volt a helyi agrártermelés szerepe, amely alapanyaggal, s nem utolsósorban munkaerővel is hozzá tudott járulni az ipar erősödéséhez. A földbirtoklás presztízse magas volt, szinte mindegyik gyárilpari vállalkozó törekedett kisebb-nagyobb földek, főleg szőlők megszerzésére. A nagyipari vállalkozások tőkeszükséglete sok esetben a korábbi nagykereskedelmi tevékenységből származott, az alapítók zöme korábban kereskedő volt. Az iparosodás eredményeképpen Nagykanizsa tovább erősítette a régióban betöltött gazdasági szerepét. A gyors gyárilparosodás is hozzá járult ahhoz, hogy a város gazdasági szerkezetében egyre dominánsabbá vált az ipar, amely 1910-ben 33 %-os foglalkoztatási arányával már messze a legjelentősebb ágazat volt. (Népszámlálás 1913)

A FELHASZNÁLT IRODALOM

- Benedek R. (1938): Zala aranykönyve. A mi értékeink. Nagykanizsa.
- Címtár (1906): Nagykanizsa r.t. város lak-és cím-jegyzéke. Szerk. Füredi János. Nagykanizsa
- Estók J. (1996): A mezőgazdasági gépgyártás története Magyarországon a kezdetektől 1944-ig. Budapest.
- Iparstatisztika (1878): A Soproni Kereskedelmi és Iparkamarának a Nagym. M. K. Földművelési, Ipar és Kereskedelmi Minisztériumhoz intézett 1876.-ik évi statistikai jelentése. Sopron.
- Kaposi Z. (2008): Város és agrárrendszer a polgárosodás korában 1850-1914. Műhelytanulmányok, 2008/4. PTE KTK KRTI Pécs.
- Kaposi Z. (2009): Kanizsa gazdasági struktúrájának változásai 1743-1848. Czupi Kiadó. Nagykanizsa
- Kaposi Z. (2007): Die Entwicklung der Wirtschaft- und Gesellschaft in Ungarn 1700-2000. Passau.
- Kövér Gy. (1982): Iparosodás agrárországban. Gondolat Kiadó. Budapest.
- Kunics Zs. (2009): Gabona piac – Főtér – Erzsébet királyné tér – A nagykanizsai Erzsébet tér kiépülése, története a dualizmus időszakában. In: Zalai Múzeum 18. Zalaegerszeg, 2009.

MOL P 1313 = Magyar Országos Levéltár. A hg. Batthyány család levéltára. P 1313. Fasc. 136; 139. MOL Z 40 = A Pesti Magyar Kereskedelmi Bank Rt. és beolvadt vállalatai. Fasc. 53.

Népszámlálás (1913): A magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása. 2. rész Budapest.

Pierenkemper T. (2009): Wirtschaftsgeschichte. Die Entstehung der modernen Volkswirtschaft. Berlin

Rózsás J. - Háncs L. (1992): A serfőzdetől a sörgyárig. A kanizsai sörgyár centenáriumi évkönyve 1892-1992. Nagykanizsa.

Söptei I. (2003): Koncentrációk a nyugat-dunántúli „sörfronton”. In: Egy emberöltő Kőszeg szabad királyi város levéltárában. Szerk. Mayer László - Tilcsik György. Szombathely.

Tarnóczky A. (2010): Hol. Mi? Kanizsai házak és lakói. In: www.nagykar.hu

Thirring G. (1912): A magyar városok statisztikai évkönyve. 1-2. kötet. Budapest.

T. Mérey K. (1997): Nagykanizsa a kapitalizmus korában, különös tekintettel Trianonra. Pannon Tükör, 1997. 11-12.

Weiser J. (1929): Nagykanizsa gyáripára. In: Nagykanizsa Szerk. Barbarits Lajos. Budapest.

Zalai Közlöny: Az 1862-től 1945-ig folyamatosan megjelenő helyi napilap cikkei.

ZML. Cégbíróság = Zala Megyei Levéltár. VII. 1d. Cégbírósági iratok. A Nagykanizsai Királyi Törvényszék iratai; ZML NVL = Zala Megyei Levéltár. Nagykanizsa város levéltára.

A KOLOZSVÁRI EGYETEMEN OKTATOTT „NEMZETI IRODALMAK” FOGALMAINAK VERSENGÉSE AZ 1870-ES ÉVEKBEN

Dr. Nagy Zabán Márta

posztdoktori kutató, Babeş–Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár, Románia

SUMMARY

In this paper, through the example of the Hungarian and Romanian language and literature department of the Hungarian Royal University of Kolozsvár I have attempted to analyze that the establishment of the university in Kolozsvár at a certain point of the history of professionalization was not organized according to the logic of evolution history, its tendency of forming cannot be described as a progress from a less professionalized state to an increasingly professionalized and specialized state, in fact, by inheriting several elements from the structures of the earlier phases of the history of professionalization it elaborated its administrative framework according to the local special circumstances and to the requirements and decisions set out by Budapest, and defined its premises of scientific ideology.

Kulcsszavak: irodalomoktatás, egyetemtörténet, hivatásosodás, magyar, román

1. RÖVIDEN A TÉMÁRÓL

A Kolozsvári Magyar Királyi Tudományegyetem 1872. november 10-i hivatalos megnyitása speciális hivatásosodástörténeti kontextusba ágyazódik. Az új intézmény képviselőinek első reprezentációi a hatalom struktúráiban látják a szaktudományt elgondolhatónak, és mindenképpen a nemzetrepresentáció keretei között. Az itt következő tanulmány alapkérdése, hogy ezen a már megalapításakor ilyen szimbolikus mezőbe kerülő egyetemen a megalakuló magyar, illetve román nyelv és irodalmi szakképzésért felelős tanárok hogyan alakítják ki az új, egyetemi tanári státuszuknak, illetve az általuk művelt tudományszaknak megfelelő szakmai identitást. Milyen szakmai önleírásokat adnak magukról, szaktudomány-, illetve irodalomfogalmuk milyen tartalmakat kap, valamint milyen önlegitimációs stratégiákat applikálnak.²

2. AZ ÚJONNAN MEGNYITOTT KOLOZSVÁRI EGYETEM ÖNÉRTTELMEZÉSEI

Bár a kolozsvári egyetemet a budapesti mintájára szervezik meg, az, hogy például a Bölcsészet- Nyelv- és Történettudományi Karról már az alapításkor leválasztják a Matematikai és Természettudományi Kart, valamint hogy a központtól való földrajzi távolsága miatt valamivel nagyobb autonómiát élvez a budapesti egyetemhez képest, arra enged következtetni, hogy időben későbbi felállítása okán professzionalizálódottabb intézmény a pestinél. Valójában azonban számos lokális, a kolozsvári adottságokból is következő kompromisszumot kell hoznia Erdély egyetemének, bizonyos esetekben akár a hagyományosan hivatásosodási tendenciákként értelmezett intézménytörténeti mozgások ellenében. Így például, bár a kolozsvári egyetemen a természettudományokat már leválasztották a humán tudományokról, ezeknek a karoknak egyetlen épületen kellett osztozniuk, egymás melletti termekben tartottak órát, s megtörtént, hogy az irodalomórákat zavarták az épület második emeletén ketrecekben tartott, az élettani intézethez tartozó

² Az egyetemi hivatásosodást vagy professzionalizációt érintő gondolatmeneteim magyar viszonylatban Szívós Erika (Szívós E. 2000), Keller Márkus (Keller M. 2010) és T. Szabó Levente (T. Szabó 2007, T. Szabó 2008) professzionalizáció-fogalmaira támaszkodnak.

állatok.³ Az, hogy a Matematikai és Természettudományi Karon oktató Brassai Sámuel szanszkrit nyelv taníthatására vonatkozó kérését vagy a Mahabharátáról tartandó összehasonlító nyelvészeti és filozófiai előadásait mind Budapest, mind pedig a kolozsvári bölcsészkar nagy örömmel fogadta (KÁL-BTK 1874–5/194), jelezheti számunkra, hogy az egyes tudományterületeket nem határolták mereven a szakmaiság újfajta normái. Ugyanezt láthatjuk a karon belül is, az ösztöndíjra benyújtott pályamunkák elbírálásánál, ugyanis az egyes tudományágaknak csupán egyetlen oktatója volt a karon, így a benyújtott pályamunkákat két szakos tanár hiányában szükségszerűen egy más szakból érkező oktató is elbírálásban részesítette.

Ezek a lokális jellemzők speciális viszonyba hozták az egyetemen oktatott tudományokat. A Kolozsvári Állami Levéltár egyetemi fondjában a bölcsészkar fennmaradt iratai között számos, a termék elosztásának problémáit tárgyaló, a teremhiány orvoslását célzó dokumentum található.⁴ Az egyetem épületében található faliórák kis számát orvoslandó a második tanévtől egyetemi csengő szabályozza a tanórák menetét,⁵ szimbolikusan leválasztva ezzel az oktatásnak szentelt időt a szabadidőről, hallható, mindenkire érvényes ritmust kölcsönözve ezzel az egyetemi oktatás menetének – így lépésről lépésre haladva az első években leszabályozzák a professzionális tudományművelésnek, a szaktudomány átadásának és elsajátításának a kereteit, feltételeit és lehetséges módjait.

„Addig, míg az egyetemi oktatás külön törvény által nem szabályoztatik, a pesti magyar királyi tudomány-egyetemen jelenleg fennálló szabályok ezen egyetemre nézve is érvényesek, a mennyiben jelen törvény mást nem rendel.” (XIX. törvénycikk. 1872) A kolozsvári egyetem felállításáról szóló törvénycikk 2. paragrafusának eme rendelkezése egyszerre volt nyűg és érvelési alap a kolozsvári egyetem számára, ugyanis rugalmatlansága lehetetlenné tette, hogy a kolozsvári helyi viszonyokból adódó problémákat kezeljék,⁶ viszont mikor nehezményezik, hogy fizetések jóval szerényebbek budapesti kollégáik jövedelménél, azt kéri, hogy az anyagi források tekintetében is hasonló módon járjanak el mindkét intézmény esetében, azaz növeljék meg a kolozsváriak fizetését.⁷ A megalakuló kolozsvári egyetem tehát a budapestivel közös működési szabályzat ellenére nem követi mindenben a fővárosi struktúrákat, igyekszik minél több területen megőrizni önálló döntéshozatali jogát, számos tekintetben nem veti alá magát a pesti egyetemi ügyintézési rendnek.⁸

³ „Ezen kir. tud. egyetem tkts: bölcsészeti kari tanár testületének 236-873/4. kari sz. a. előterjesztése alapján felkéri a tanács a tkts: orvoskari tanár testületet, szíveskedjék az élettani intézet főnöke által intézkedést tétetni, hogy az egyetemi épület első emeletén a 15. és 16. sz. szobák közelében elhelyezett állat ketrec – minthogy azok nyivogásai által a megnevezett tantermekben az előadások zavarva vannak, s különben is a folyosón levő rozslég és tisztátalanság jövőre kikerülése ezt kívánatossá teszi – onnan eltávolíttassék. – Amidőn a tanács erre a tkts: kart felkéri, tudatja egyszer s mind, hogy az egyetemi második udvar valamely félre eső helyén az intézeti főnök úr kívánatára mutasson ki alkalmas helyet azon ketrec számára. / A kir. tud. egyetem tanácsának f. évi május 30-án tartott rendes üléséből. – Kolozsvárt 1874 június hó 8-án. Dr. Machik m. k. e. i. rector” (KÁL-BTK 1873–4/244)

⁴ Az 1873–4. tanévben pl. a 6, 29, 74, 276-os iktatási számú dokumentumok. (KÁL-BTK)

⁵ „Az egyetemi tanácsnak értésére esvén, hogy az óránkénti jeladás híjánában egy részt a tanárok nem bírnak tamponattal előadásaik tartamára nézve, másrészt, a hallgatók mennek későbbben az előadásokra, hogy a szükségesén segítve legyen, a harangjelzést hozta be és egy csengettyűnek az egyetemi főépület első és második emelete közt – a lépcső és hosszú folyosó közötti helyen elhelyezését rendelte el.” (KÁL-BTK 1873–4/127)

⁶ Például mikor Imre Sándor, a magyar nyelv és irodalom tanszék vezetője javasolta a magyar nyelv és irodalom felvételét a kolozsvári egyetem mellett működő tanárképződe tantárgyai közé, a vallás és közoktatásügyi miniszter, Trefort Ágoston miniszteri leiratban közölte, hogy nem engedélyezheti, „miután a törvényhozás a kolozsvári egyetemre nézve a pesti egyetem fennálló szabályzatai szem előtt tartását tette kötelességévé”. (KÁL-BTK 1872–3/100) Amint a pesti egyetemen is felvették a rendes tantárgyak közé, Imre Sándor is elkezdhetett órákat tartani magyar nyelv és irodalomból a kolozsvári tanárképződeben. (KÁL-BTK 1873–4/85)

⁷ 1872. december 19-i dokumentum, KÁL-BTK 1872–3/34.

⁸ L. pl. az 1873-4-es egyetemi év 77. számú dokumentumát, amelyben az egyetemi hivatalos információáramlás egyetemre szabott kereteit alakítják ki.

3. A KOLOZSVÁRI EGYETEM ELSŐ OKTATÓINAK ÖNÉRTTELMEZÉSEI

Az egyetem, felállításának pillanatától kezdve, bonyolult professzionalizációs mozgásban lévő intézmény, ami egyáltalán nem jelenti azt, hogy ezt telikus, a kevésbé professzionalizált felől a professzionalizáltabb állapotba való mozgásként kell elképzelnünk – inkább az ideális megoldást kereső, tapogatózó válaszkísérletekként a kor szaktudomány fogalmát és művelésének lehetséges módjait érintő provokációjára.

Ebben az intézményi keretben értelmezhetjük Imre Sándor és Grigore Silași szakmai identitásának alakulását tanszékvezetőségük alatt.

3.1. AZ EGYETEMI TANÁRI IDENTITÁS MINT GENERÁCIÓS KÉRDÉS

A Kolozsvári Magyar Királyi Tudományegyetem első 14 évében, 1872 és 1886 között a magyar nyelv és irodalom tanára Imre Sándor, a román nyelv és irodalomé pedig Grigore Silași, mindketten tanszékvezetők (ebben az időben egy tanszéket egy tanár töltött be). Irodalomfogalmuk megértéséhez szaktudósi, egyetemi tanári, nemzeti identitásaik jellemzőit egyaránt vizsgálat tárgyává kell tennünk. E két irodalomtudós ugyanabban a periódusban tanított az egyetemen, távozásuk éve is megegyezik. Egyetemi kinevezést kapva, mindkettőjük arra kényszerült, hogy a frissen kapott társadalmi és szakmai szerepnek megfelelő újfajta szakmai identitást konstruáljon meg a maga számára. Meg kellett felelniük ugyanis egy újfajta, a professziójuk által diktált szakkompetenciának, meg kellett határozniuk új helyüket szakmájuk kompetencia-hierarchiájában (Klinge M. 2004. 127). Az általuk választott professzionális identitás megkonstruálásával összefüggésben alakították ki az általuk – már nem csupán irodalomtudósként, hanem – egyetemi tanszékek vezetőiként képviselt tudomány szemléleti rendszert.

Ezzel a problémával nem csupán ők ketten, hanem az egyetem teljes tanári kara szembesült. Az oktatás pragmatikus részének megszervezésén túl mindenik oktatónak egyénileg kellett kidolgoznia önnön tudósi, egyetemi tanári identitását, a hozzá kapcsolódó tudományos szemléletet és pedagógiai stratégiát. Az egyetemen tanító tanárok tudományterületük professzionalizációjának különböző fázisaiban váltak azok szaktudósaivá, többük még a 19. század eleji literátor-fogalomhoz közelebb álló szaktudós identitással rendelkezett, ám egyetemi kinevezésükkel óhatatlanul integrálódtak a modern szaktudományok rendszerébe, annak keretei között kellett megtalálniuk helyüket, kialakítaniuk szakmai identitásukat. Az a karrier-kép, amelyet többük még a literátori tudóseszmény alapzatán állva alakított ki a maga számára, egyetemi tanárrá válásukkor összeütközésbe került az újfajta értelmiségi elit kanonizálódó pályaképével, valamint ehhez kapcsolódóan a század elejének tudósfogalma csupán kompromisszumokkal volt adaptálható az új rendszer követelményeihez. Nevralgikus pontokként folytonos problémát okoztak a régi rendszer azon elemei, amelyek az új tudóseszmény-fogalomba integrálhatatlannak bizonyultak. Példa lehet erre a tanárok nagy részének esetében a doktori cím hiánya, amely – egészen megoldásáig – folyamatosan akadályt gördít az egyetemi rendszer olajozott működése elé. A bölcsészkaron például az első években csupán három tanár rendelkezett doktori címmel, és ráadásul épp ők voltak a legfiatalabbak a tanári kar tagjai közül: dr. Grigore Silași, dr. Hóman Ottó és dr. Hugo von Meltzl. Nem meglepő hát, hogy a többiek is mihamarabb meg szeretnék volna szerezni doktori címüket.⁹ Ebben a kontextusban a doktori cím annak a szakmai életút-ideálnak a csúcspontja volt, amely a század utolsó negyedében, az idősebb generációhoz tartozó tanárok karrierjének felívelése után alakult ki. Ők nem rendelkeztek ekkor még ezzel a címmel, de kénytelenek voltak lépéseket tenni megszerzése érdekében, ugyanis hiánya miatt folyamatosan háttérbe

⁹ „Nagyméltóságú Miniszter Úr! / Karunk f. hó 7-én tartott rendes gyűlésében egyhangúlag kimondta, hogy azon tagjainak, a kik még eddig nem doctorok, (u. m. Felméri Lajos, Fináli Henrik, Imre Sándor, Ladányi Gedeon[.] Szabó Károly[.] Szamosi János és Szász Béla), tiszteletbeli tudor czímet, s oklevelet óhajt adni [...] Kelt Kolozsv. Decemb. 15. 1873.” (KÁL-BTK 1873–4/131)

szorultak doktor kollégáikkal szemben. Ilyen helyzet volt például a külföldön szerzett doktori címek honosítása, amelyet így csupán a három ifjú tanár volt jogosult elvégezni a kolozsvári egyetem bölcsészkarán.¹⁰

3.2. SZAKTUDÓS SZEREP-ÉRTELMEZÉSEK

Az ezzel a címmel ekkor még nem rendelkező Imre Sándor és dr. Grigore Silași tehát nagyon eltérő szaktudós-ideállal a hátuk mögött érkeztek 1872-ben Kolozsvárra, hogy elfoglalják azokat a tanszékeket, amelyekre kinevezték őket. Mindkettejük esetében megállapítható azonban, hogy nemzetfogalmaik tartalma nagyban meghatározta e két tudós irodalomtudományról, nyelvtudományról való gondolkodását, és egyben kijelölt számukra egy általuk roppant fontosként érzékelt szerepet koruk társadalmában.

Ha megfigyeljük az általuk tanított tárgyakat, valamint az ebben az időben publikált írásaikat, sokatmondó egyezésekre bukkanunk. Nyelv- és irodalomtanárok voltak, érdekes módon azonban mindkettejük munkásságában a nyelvészeti kutatások játsszák a meghatározó szerepet az ilymódon kissé háttérbe szorult irodalomtudomány rovására. Kutatásaik jól láthatóan egyazon irányba tartottak: a nyelvtörténet, valamint a népművészet és a nyelvjárások kutatásának fontosságát több írásukban is hangsúlyozták, és munkásságuk meghatározó részét mindketten ennek is szentelték.¹¹ Szaktudományos érdeklődésük iránya, mint majd látni fogjuk, nem független attól a szaktudós-szereptől, amely egyetemi tanári kinevezésükkel idetítés-komponensként beépül önértelmezésükbe.

Tudományszakjuk legitimálását célzó okfejtéseikben a két tanár tudományszemlélete és szaktudósi önértelmezése körvonalazódik számunkra. Mindkét szaktudós véleménye szerint az irodalom- és nyelvtudomány a nemzetük életképességét hivatott bizonyítani. Silași úgy gondolja, hogy ezen tudományterületek fejlődése a nemzet maturizálódását jelzi, azt, hogy egy nemzet eljutott az öntudatnak azon fokára, hogy képes az önreflexióra.¹² Imre viszont abból a szempontból látja ezen tudományokat létfontosságúaknak egy nemzet számára, ahonnan a nyelv- és irodalomtudomány feladata felkutatni és terjeszteni az ősi nemzeti nyelv és kultúra sajátosságait, segítve ezzel a nemzetet a helyes út megtalálásában, azaz az irodalomba és nyelvbe került idegen elemek kiküszöbölésében. Azt állítja, hogy a „nyelv pedig minden nemzetnek legfőbb tulajdona, kincse, és a nemzeti életnek ma már csaknem egyetlenegy külön tényezője” (Imre S. 1897. 69). A nemzet legfőbb kincsével foglalkozó, azt védelmező tudomány pedig értelemszerűen a legértékesebb nemzeti tudományként jelenik meg Imre gondolatmeneteiben.¹³ Értelmezésében a tisztán nemzeti nyelvi és irodalmi jelenségek megóvása és megtisztítása a kultúrközi kölcsönzések salakjától biztosíthatja egy nemzet továbbélését. Ilyen szempontból teljesen érthető, hogy mindketten a nyelvtudományt

¹⁰ Fennmaradt Imre Sándornak egy Finály Henrikhez címzett dékáni levele, amelyben arról értesít, hogy Meltzl Hugó távolléte miatt a másik doktori címmel rendelkező kollégát, Silašit kéri meg a nosztrifikáció elvégzésére. (KAL-BTK 1873-4/31)

¹¹ A vizsgált korpusz legfontosabb primér szövegei: Silași G. 1874, Silași G. 1875, Silași G. 1876, Silași G. 1879a, Silași G. 1879b, Suciu D. 2006, Imre S. 1865, Imre S. 1875, Imre S. 1885, Imre S. 1891, Imre S. 1897, Imre S. 1900.

¹² „Omulu la inceputulu etatei e mai numai obserbatoriulu celoru ce se petrecu in giurulu seu, imitatoriulu acestoru si trebue se inainte in ani, pana candu se reflecte la interiorulu seu si se’ si scia aprofindă individualitatea. Asia si in literatura. / Desvoltarea cunoscintiei nostre proprie si stim’a de noi suntu cele doue aripe, pre cari se ridica poesi’a populare. [Élete kezdetén az ember a körülötte zajló dolognak csupán szemlélője, utazója, és majd élete előhaladtával tud önmagába nézni és egyéniségét elmélyíteni. Ugyanígy az irodalom is. / Az önmagunkról való tudásunk és öntudatunk kialakulása azokat a szárnyakat képezi, amelyeken a népköltészet felemelkedik.]” (Silași G. 1876. 207)

¹³ „Legnagyobb mestereinktől, kik a nyelv életére tekintve s a nemzeti érvek szemmel tartásával írtak a nyelvről, azt tanultam, hogy ennek romlása ellen küzdenünk kell, csak úgy, mint az erkölcsök romlása ellen. Ezért tanuljuk a múltat, a nemzet állami és magánélete s nyelve történetét, hogy ezt tudjuk és akarjuk it tenni.” (Imre S. 1897. 70)

részesítik előnyben az irodalomtudományi vizsgálódással szemben. Azonban míg Sila□i ezt azért teszi, mert úgy gondolja, hogy a filológia a tudományok királynője, mert a nyelvvel foglalkozik, vagyis azzal, ami az embert megkülönbözteti az állattól,¹⁴ addig Imre úgy látja, hogy a nyelvtörténet következtetéseinek applikálása korának nyelvére a nemzet erkölcsi felemelkedését jelentené, ugyanis az említett keveredés, a nemzet tisztaságának elveszése az ő gondolkodói rendszerében összekapcsolódik egy apokaliptikus, visszafordíthatatlan erkölcsi romlás képével, amelyet legfőként a virágzó és szakértelemmel művelt nyelvtudomány gátolhat meg.¹⁵

A nyelvtudomány egy partikuláris kérdése, a dialektusokkal kapcsolatos téziseik esetében is ugyanezen logika szerint térnek el egymástól, bár első látásra csupán az tűnik fel, hogy mindketten meglehetősen nagy fontosságot tulajdonítanak a nemzeti nyelv dialektusai vizsgálatának. Imre a vegyes etnikumú vidékek dialektusait a tiszta nyelv elkorcsosult változataiként, az idegen népektől érkezett hatások eredményeként értelmezi,¹⁶ és szorgalmazza az egy, közös, tiszta nyelv kinyerését a népköltészet alkotásainak nyelvéből.¹⁷ Sila□i úgy véli, hogy a nemzeti nyelv különböző dialektusainak vizsgálatával és összevetésével a nemzeti múlt rejtélyeit fejthetjük meg, hiszen sok esetben egyetlen hangtani különbség okainak felderítése az idők során különböző területeken szétszóródó nemzet különböző életkörülményeinek, viszonyainak történeti feltárásához vezethet.¹⁸ Mindketten az egy közös eredeti nyelv kinyerésén fáradoznak, ám amíg Imre az őseredeti magyar nyelv sajátosságait keresi, elvetve annak lehetőségét, hogy a variánsok önmagukban is értékesek lehetnek, a román nyelv- és irodalomtudományt Romániához képest külföldön képviselő

¹⁴ „[F]ilologi'a prein scienti'a moderna este prochiama de culmea si regin'a toturaru scientiloru, intocmai precumu omulu (cu a carui limba se ocupa ea, cá cu distinctiunea lui principale de cátra animalele necuventatorie, e misteriu si totodata chiea scientiloru naturali, e culmea si corón'a creatiunei). [A modern tudományok közül a filológiát az összes tudomány felett állónak, a tudományok királynőjének tekintik, éppen úgy, ahogyan az embert is (akinek a nyelvével mint a beszélni nem tudó állatoktól való legfontosabb megkülönböztetőjével foglalkozik, amely a természettudományok rejtélye és egyúttal kulcsa is, a teremtés csúcspontja és koronája)]” (Sila□i G. 1874. 89)

¹⁵ „Mert a sok nyelvű népek [...] sok esze, azaz sokféle irányuló eszejárása van; a sok ész sok küzdéssel, surlódással élve, kiformalódik a legképtelenebb nézetek tetszetős vitására is. De utóljára megzavarodás áll be a felől, mi a jobb, mi az igaz és jogos. Az érdek, az önérdék nagyon hatalmas sophista. Ebből az következnek, hogy a hazafiak összedugott kézzel nézzék és szó nélkül hagyják nemzetiségök elegyedését, hagyományaiknak emlékezetből kitörölését, történelmök meggyalázását, röviden szólva nemzetök, nagyobb családok lassú kihalását. Ezt kívánná a világpolgári bölcsesség [...] Ilyen törekvést örültség volna elfogadni vagy elméletben helyeselni addig, míg látjuk, hogy a legnagyobb nemzetek nemes fiai a nemzetiségért küzdenek, tehát úgynevezett nationalisták.” (Imre S. 1897. 67–68)

¹⁶ „Az elegyedés lehet önkéntes, kivált a népnél, a épéletben, a nemzet hazájának határaiban, vagy idegenekkel vegyült tájékain. Így van folyamatban a mi népünk elegyülése a nyelvre nézve is egyfelől a némettel, másfelől a tóttal és délszlávval s a ruménnal. [...] Az erdélyi tájakon a székely és általán magyar beszéd nem kevés oláh szólással és szóval van vegyítve [...] A nyelv ily vegyülése ellenállhatatlan; bizonyos, hogy néha beljebb is terjed a határoktól, a műveltek nyelvében is elhatalmazik. Ily körülmény okozza, hogy a nép nyelvérzéke kisebb-nagyobb mértékben gyengül, végre a népet s még inkább a műveltebbeket a nyelv rendszere iránt lassanként érzéketlenebbé teszi a korcs szólások.” (Imre S. 1897. 80–81)

¹⁷ „A nép szava Isten szava. [...] Természetes hangok az őskorból, a paradicsomból vagy a sivatagból. [...] A nevelés és iskolázás pedig e szellem megővésére és megerősítésére tartozik törekedni: a népben levő őserőt, a társadalomban a népiest (Volksthümlich) megtartani és tenyészteni.” (Imre S. 1885. 279–280)

¹⁸ „Estmodu limb'a ne este si aici, cá si aiure demulteori, unu caleusu si manuducatoriu dein celi mai siguri la constatarea faptelor istorice. [...] Chiaru de acea e necessaria si pentru noi romanii culegere a si a celor mai neinsemnate amenuitimi, ce ne presenta limb'a in dialectele sale, provincialismii, idiotismii sei, in proverbie scl. Demulteori unu cuventielu ti-deschide prospectu si lumea scientieloru. [Ily módon a nyelv itt is, ahogyan sok esetben másutt is, a legbiztosabb kalauzok és útmutatók egyike a történelmi tények megállapításában. [...] Épp ezért számunkra, románok számára is szükséges a legjelentéktelenebb apróságok felgyűjtése is, amelyek nyelvünket dialektusaiban, provincializmusaiban, idiomatizmusaiban, közmondásaiban és hasonlóknak jelenítik meg. Sok esetben már egy szócska is betekintést nyújthat a tudományok világába.]” (Sila□i G. 1874. 175)

Silaşi saját kutatási területei partikularitásának antropológiai hasznosíthatóságára hívja fel a figyelmet.

Hasonló érvkészlettel tér el a két oktatónak a dalhoz, a lírához való viszonya is. Mindketten komoly tanulmányokat szenteltek a népdal és népköltészet vizsgálatának, és ez talán az egyetlen kérdés, amelyben valóban közös nevezőn vannak: azért tekintik a nemzeti irodalom legfontosabb műfajának a népdalt, mert a tiszta ősi nyelv, ezáltal pedig a torzítatlan, hamisítatlan nemzetszellem megnyilvánulását látják benne. (Silaşi G. 1876. – Imre S. 1900)

4. KÖVETKEZTETÉSEK

Láthatjuk, e két tudós irodalom- és nyelvszemléletéhez nemzeti és szaktudósi identitásaik vizsgálata szolgáltathatja a kulcsot, és megmutathat számunkra olyan összefüggéseket, amelyek nélküle értelmezhetetlenek maradnának. Az általuk művelt szaktudomány egyik legfontosabb elemeként a nemzeti identitás imperatívuszát emelhetjük ki. Teljes szaktudományos érvrendszerüket, az általuk alkalmazott módszertant, tudósi identitásuk összetevőit mind-mind nemzetfelfogásuk felől érvelve építették fel s nemzeti identitásuknak rendelték alá. A két oktató teoretikusan kifejtett nézetei azonban a gyakorlatban több esetben csorbat szenvedtek épp szaktudósi identitásuk többarcúsága miatt. Imre Sándor elméletben állította, hogy az idegen nyelvek tanulása káros a nemzeti nyelvérzére, ezért korának ezt a divatját kerülendőnek tartotta a nemzeti nyelv megóvása érdekében,¹⁹ ugyanakkor a Bölcsészettudományi Kar dékánjaként ő maga fogalmazta meg a kolozsvári tanárképezdének a vallás és közoktatásügyi miniszterhez intézett kérését, melyben Ladányi Gedeonnal egyetértésben kéri, hogy vegyék fel a képezdei tárgyak közé „az egyik legfontosabb középtanodai kötelezett tantárgy”-at, a német nyelvészet- és irodalmat. (KÁL-BTK 1873–4/164) Láthatóan itt a tanszékvezetői egyetemi tanári és a nyelv- és irodalomtörténeti identitás került összeütközésbe, vagy inkább váltotta fel egymást a helyzetnek megfelelő identitás előtérbe kerülésével. Silaşi esetében a különböző társadalmi és szakmai szerepeinek megfelelő identitásai inkább kívülről, a nemzetközösségének egy ortodox felekezetű csoportja felől mutatkoztak problematikusnak: a román tanszék vezetőjévé való kinevezésekor számos üdvözlő megnyilvánulás mellett a román sajtóban olyan vélemények is megfogalmazódtak, amelyek szerint Silaşi azért nem megfelelő az általa elnyert állás betöltésére, mert görög katolikus vallása miatt a románságnak csupán egy kis hányadát tudja képviselni nézeteiben, világlátásában. ([n. n.] 1872) Ugyanakkor valójában szakmai identitástudatának azon imperatívusza, hogy a román nemzet történetét számos tudományág felől megvizsgálja (nyelvtörténeti és irodalomtörténeti vizsgálódásai mellett lásd néprajzi, történelmi kutatásait) épp abban a hivatástudatban gyökerezett, amely román nyelv és irodalomtanárként a nemzeti értékek védelmét írta elő számára.

Dolgozatomban a Kolozsvári Magyar Királyi Tudományegyetem magyar és román nyelv és irodalom tanszékének a példáján keresztül annak értelmezésére tettem kísérletet, hogy a professzionalizáció-történet egy bizonyos pillanatában felállított kolozsvári egyetem szerveződése nem a fejlődéstörténeti logikának megfelelően alakult, történetének eme részét nem írhatjuk le egy kevésbé professzionális állapottól egy egyre professzionizáltabb, specializáltabb állapot felé haladásként, hanem a professzionalizáció-történet korábbi fázisainak struktúráiból számos elemet örököelve tulajdonképpen a helyi speciális viszonyoknak és Budapest elvárásainak, határozatainak is megfelelően alakította ki adminisztratív kereteit, és határozta meg tudomány szemléleti premisszáit.

¹⁹ „nincsen a mi időnknek, a nevelés körében egy-egy ártalmasabb nyavalyája, mint a sok nyelvet tanulás, – a szegényebb, kisebb népek nyomorúsága. Ez rontja meg alapjában a nyelvérzést és szellemi természetes kifejlést és megerősödést, – tehát azt az alapot, a mely a nemzeti életnek föntartója. [...] A hazait mellőzik amazok miatt; tehát hontalanokká lesznek [...] Korcsokká lesznek; szellemileg és erkölcsikép hazátlanokká.” (Imre S. 1897. 151)

Köszönetnyilvánítás

A dolgozat megírásához szükséges anyagi támogatást a Humánerőforrás-fejlesztési Operatív Program 2007–2013. és az Európai Szociális Alap biztosította a POSDRU/89/1.5/S/60189 projekt keretéből: „Posztdoktori kutatási programok egy tartósan fejlődő tudásközpontú társadalomért”.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- [n. n.] (1872): *Ôre ce se fia?* [Vajon mi legyen?], *Federațiunea* 109-709. sz. 435–436.
- Imre S. (1865): *A magyar irodalom és nyelv rövid története*, Debrecen;
- Imre S. (1875): *Nemzetiség és nevelés*, Budapesti Szemle, 17. sz., 40–117;
- Imre S. (1885): *Népköltés, népdal (gondolattöredékek)*, Erdélyi Múzeum;
- Imre S. (1891): *A magyar nyelv és nyelvtudomány rövid története*, Bp.
- Imre S. (1897): *A nyelv romlása* = I. S., *Irodalmi tanulmányok*, I–II. 61–153.
- Imre S. (1900): *A népköltészetéről és népdalról*, Budapest, Franklin.
- KÁL-BTK: Kolozsvári Állami Levéltár, 315. fond, a Bölcsészeti- Nyelv- és Történettudományi Kar iratai
- Klinge M. (2004): *Teachers = A History of the University in Europe*, III., *Universities in the Nineteenth and Early Twentieth Centuries*, Walter RÜEGG (szerk.), Cambridge, Cambridge University Press, 123–161.
- Silasi G. (1874): *Studiu asupra dialectului macedo-romanu paralelu cu celu daco-romanu* [Tanulmány a macedo-román és a dáko-román nyelvjárás párhuzamos vizsgálatának tárgyában], *Transilvania*, 8–15. sz.;
- Silasi G. (1875): *A maczedonai román nyelvjárás*, Erdélyi Múzeum, 1875/9. sz., 1876/2–3. sz.;
- Silasi G. (1876): *Romanulu in poesia sa populara* [A román alakja a román népköltészetben], *Transilvania*, 18–23. sz.;
- Silasi G. (1879a): *Apologie* [Apológia], Kolozsvár, 1879;
- Silasi G. (1879b): *Renascerea limbei romanesci in vorbire si scriere* [Az írott és beszélt román nyelv újjászületése], Kolozsvár, Editiunea „Amicului familiei”;
- Suciu D. (2006): *Grigore Silași. Scrisorile lui Grigore Silași către George Barițiu* [Grigore Silașinak George Barițiuhoz írt levelei], *George Barițiu Történeti Intézet Évkönyve*, tom. XLV, Kolozsvár, 261–294;
- Szívós E. (2000): *Kartársak és harcostársak. Vázlat a professzionalizáció magyarországi történetéhez* = Bódy Zsombor – Mátyás Mária – Tóth Árpád (szerk.), *A mesterség iskolája. Tanulmányok Bácskay Vera 70. születésnapjára*, Osiris, Bp., 33–59.
- T. Szabó L. (2007): *Milyen nyelven beszél az irodalom tudománya? Szakszerűsödés és a professzionalizáció nyelvi következményei a 19. század közepén* = *Filo-logikák. Fiatal kutatók tanulmányai az irodalomtudomány, a nyelvészet és a filozófia köréből*, T. Szabó Levente – Zabán Márta (szerk.), *Kriterion*, Kolozsvár, 491–507.
- T. Szabó L. (2008): Az írói nyugdíj és írói munkanélküliség feltalálása és a modern irodalmár hivatás kimunkálása, *Irodalomtörténet* 2. sz., 347–376.
- XIX. törvénycikk (1872): *Főrendiházi Irományok*, I, 1872. 246.

DÉL-DUNÁNTÚL OKTATÁSI ÉS KULTURÁLIS HELYZETÉNEK VIZSGÁLATA²⁰

Szűcs Krisztián²

²PhD hallgató, Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar, Regionális Politika és Gazdaságtan
Doktori Iskola, Pécs

SUMMARY

Within the framework of the European Union's Social Renewal Operational Programme "TÁMOP" in which the South Transdanubian development opportunities are being researched, we placed special emphasis on the educational and cultural situation which essentially forms the basics of the quality of the human resource. The importance of it is clear as a developing economy can only emerge if professional human resource that can supply and operate the demand is available in the region. The development of an educational system that meets the needs of the economic system has been failed so far. Some examples can prove this statement: the lack of experts had been the reason for new industries not to come to the region. The examination of the educational and cultural situation is also important because the region centres have had long history of education which can be an economic potential as they attract students from other regions.

Kulcsszavak: Dél-Dunántúli régió, oktatás, iskolai végzettség, kultúra, könyvtárak

1. BEVEZETÉS

A Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar által végzett TÁMOP kutatás a Dél-Dunántúl gazdasági erőforrásainak vizsgálatával és annak feltárásával foglalkozik. A kutatás első fázisában a régió erőforrásainak feltérképezése történt. A helyzetfelmérés során többek között felmértük Dél-Dunántúl oktatási és kulturális helyzetét is. A két terület fontosságát az indokolja, hogy a korszerű gazdaság igényeivel összhangban kell lennie az oktatási rendszernek is, hogy képzett szakemberek kerüljenek ki a munkaerőpiacra. A régió nem túl jó adottságai megnehezítik az oktatási rendszer fejlesztését, amiben szerepet játszik a településszerkezet, valamint a rossz közlekedési infrastruktúra is. Mivel a régió megyei központjai jelentős oktatási és kulturális múlttal rendelkeznek, ezért vonzó képzési lehetőséget jelentenek a más térségből jövő hallgatók számára. Dél-Dunántúl kultúrtörténeti értékei az országban kiemelkedőek, ami idegenforgalmi vonzerőt és egyben jelentős gazdasági alapot jelent a térségnek. Ezek azok az okok, ami miatt az oktatási és a kulturális tényezőket a gazdasággal azonos szinten kezeljük.

2. A DÉL-DUNÁNTÚLI RÉGIÓ TELEPÜLÉSSZERKEZETE

Az oktatási és kulturális helyzet kialakulásában meghatározó szerepe van a térség településszerkezetének is. A régió három megyéjében (Baranya, Somogy, Tolna) összesen 25 kistérség és 655 település helyezkedik el. A térség településhálózata jellemzően aprófalvas szerkezetű. A városi népesség aránya 58,8%, ami elmarad a 69,4%-os országos átlagtól. A népsűrűség is a Dél-dunántúli régióban a legalacsonyabb 67 fő/km², ami lényegesen kevesebb az országos 108 fő/km²-es átlagnál. (1. táblázat) Meg kell még említeni a népesség természetes fogyását (5,8%), ami a legnagyobb az országban. (Buday-Sántha A. 2011)

²⁰ A tanulmány a TÁMOP-4.2.1. B-10/2/KONV-2010-0002, A Dél-Dunántúli régió egyetemi versenyképességének fejlesztése projekt, Dél-Dunántúl gazdasági erőforrásainak feltárása és fejlesztési lehetőségek meghatározása c. alprojekt keretében készült. Kutatás vezetője: dr. Buday-Sántha Attila

1. táblázat: Dél-dunántúli régió általános jellemzői

	Terület (ha)	Ország területének %-ban	Lakosság (fő)	Ország népségének %-ban	Településszám (db)	Ország településeinek %-ban	Népsűrűség (fő/km ²)
Baranya megye	442960	4,76%	393758	3,93%	301	9,48%	88,89
Somogy megye	603586	6,49%	320578	3,20%	245	7,72%	53,11
Tolna megye	370323	3,98%	233650	2,33%	109	3,43%	63,09
Dél-Dunántúl	1416869	15,23%	947986	9,47%	655	20,64%	66,91
Magyarország	9302744	100%	10014324	100%	3174	100%	107,64

Forrás: KSH Évkönyv (2010) alapján saját szerkesztés, 2012

Ha a régió gazdasági helyzetét nemzetközi szinten szeretnénk meghatározni, akkor azt mondhatjuk, hogy az Európai Unió 271 NUTS-2 régiója közül a Dél-dunántúli régió a gazdasági teljesítménye alapján a 253. A 25 kistérség közül 18 hátrányos helyzetű és ebből pedig 9 a leghátrányosabb helyzetű. Ennek az egyik negatív hozadéka a magas munkanélküliségi ráta, amely meghaladja az országos 11%-ot (2011). Ebből következően magas a munkaerő piaci túlkínálat, ami azt eredményezi, hogy 15-20%-kal alacsonyabbak a bérek az országos átlagnál. Megállapítható tehát, hogy a kritikus foglalkoztatási helyzet miatt fontos a képzett munkaerő és ebből következően az oktatás szerepe kiemelt jelentőségű. Mivel a régióban alacsony a népességszám, alacsony a népsűrűség és sok az aprófalú, ezek nem kedveznek egy minőségi oktatási rendszer kialakításának. Ezt a folyamatot tovább erősíti a rossz infrastrukturális ellátottság. A vonalas infrastruktúra (közút, vasút) fejlesztésében alapvető változásokra nem lehet számítani a közeljövőben. A gazdaságfejlesztés a megyei központokban koncentrálódik, amelyeknek az elérhetősége rossz és a megyei központok közötti közutak alacsony színvonalúak. Hiányosak a falusi összekötő utak és a másodrendű útvonalak közötti kapcsolatok. (Buday-Sántha A. 2011)

3. OKTATÁSI HELYZETKÉP

A gazdasági helyzet javítása érdekében is szükséges lenne egy jól működő oktatási rendszer kialakítására és annak összehangolására a munkaerő piaci igényekkel. Mivel a térség komoly oktatási múlttal rendelkezik, ezért célszerű lenne kihasználni az abban rejlő potenciált. Ennek meg kellene jelennie a szakképzés és a felsőoktatás szintjén is. A hazai oktatási rendszerben a munkába lépés, illetve a tanulmányok felső szintű folytatásának a feltételét a középfokú oktatás testesíti meg, ezért a vizsgálatunk is erre irányul.

A régiót az országos adatokhoz viszonyítva vizsgáljuk, akkor látható, hogy a szakiskolában tanulók 11,7%-a tanul a Dél-Dunántúlon, míg szakközépiskolában 7,9% és gimnáziumban pedig 9,2%. (2. táblázat) A szakiskolai oktatás viszonylag erősebb a többi középfokú oktatási formához képest.

2. táblázat: Középfokú képzésben résztvevő tanulók számának alakulása 2010

	Szakiskola	Régió-ország viszony (%)	Szakközépiskola	Régió-ország viszony (%)	Gimnázium	Régió-ország viszony (%)
Dél-Dunántúl	16246	11,7%	18990	7,9%	18294	9,2%
Magyarország	139237	100%	240364	100%	198700	100%

Forrás: KSH évkönyv (2010) alapján saját szerkesztés, 2012

Ha ugyan ezt megyei szinten is tanulmányozzuk, akkor megállapítható, hogy Baranya megye (36%) és Somogy megye (36,4%) viszonylag kiegyenlített képet mutat, míg Tolna megye elmarad (27,6%) a szakiskolai oktatás tekintetében. (3. táblázat) A szakközépiskolai oktatás helyzete arányaiban viszonylag megegyezik a szakiskolai helyzettel. Baranya megye (37,7%) és Somogy megye (36,8%) között nagyon nagy különbség nincs, viszont ebben az esetben is Tolna megye marad el (25,5%). A gimnáziumi oktatás helyzete egyértelműen eltérő. Baranya megye képviseli a legnagyobb arányú gimnáziumi oktatást (46%) és Somogy megye (27,5%), illetve Tolna megye (26,5%) között nagyarányú különbség nincs.

3. táblázat: Középfokú képzésben tanulók számának alakulása régió-megyék viszonyában 2010

	Szakiskola (fő)	Megyék helyzete a régióban (%)	Szakközépiskola (fő)	Megyék helyzete a régióban (%)	Gimnázium (fő)	Megyék helyzete a régióban (%)
Baranya megye	5851	36,0%	7163	37,7%	8421	46,0%
Somogy megye	5915	36,4%	6993	36,8%	5031	27,5%
Tolna megye	4480	27,6%	4834	25,5%	4842	26,5%
Dél-Dunántúl	16246	100%	18990	100%	18294	100%

Forrás: KSH évkönyv (2010) alapján saját szerkesztés, 2012

A régió belső szerkezetét vizsgálva egy viszonylag homogén képet láthatunk. (4. táblázat) A Dél-Dunántúlon tanulók 30,35%-a tanul szakiskolában, míg szakközépiskolában 35,48% és gimnáziumban pedig 34,2%.

4. táblázat: Középfokú intézményekben tanulók számának aránya 2010

	Szakiskola (fő)	Régió belső szerkezete (%)	Szakközépiskola (fő)	Régió belső szerkezete (%)	Gimnázium (fő)	Régió belső szerkezete (%)	Középfokú intézmények (fő)	Régió belső szerkezete (%)
Baranya megye	5851	27,30%	7163	33,42%	8421	39,29%	21435	100%
Somogy megye	5915	32,97%	6993	39,98%	5031	28,05%	17939	100%
Tolna megye	4480	31,65%	4834	34,15%	4842	34,20%	14156	100%
Dél-Dunántúl	16246	30,35%	18990	35,48%	18294	34,18%	53530	100%

Forrás: KSH évkönyv (2010) alapján saját szerkesztés, 2012

Ha ezt megyei bontásban is tárgyalni szeretnénk, akkor elmondható, hogy Baranya megyében egyértelműen a gimnáziumi oktatás a legerősebb (39,29%), míg a szakközépiskolai oktatás a második legerősebb (33,42%) és a szakiskolai oktatás a legutolsó (27,3%). Somogy megyében viszont a szakközépiskolai oktatásban tanulnak a legtöbben (39,98%) és utána következik a szakiskolai oktatás 32,97%-kal, míg a gimnáziumi oktatás a leggyengébb (28,05%). Tolna megye a legkiegyenlítettebb. Itt a gimnáziumi oktatás (34,2%) és a szakközépiskolai oktatás (34,15%) szinte azonos arányt képvisel és a szakiskolai képzés marad el (31,65%).

A vizsgálatunkat, ha kiterjesszük a lakosság és az adott iskola típusban tanulók arányára, akkor érdekes képet kapunk. Megfigyelhető, hogy szakiskolai oktatás tekintetében mind a régió, mind pedig a három megye az országos átlag (1,39%) felett van. (5. táblázat)

5. táblázat: Középfokú intézményekben tanulók számának aránya népességhez viszonyítva 2010

	Lakosság (fő)	Szakiskola (fő)	Szakiskolások -lakosság arány (%)	Szakközépiskola (fő)	Szakközépiskol ások-lakosság arány (%)	Gimnázium (fő)	Gimnazisták -lakosság arány (%)
Baranya megye	393758	5851	1,49%	7163	1,82%	8421	2,14%
Somogy megye	320578	5915	1,85%	6993	2,18%	5031	1,57%
Tolna megye	233650	4480	1,92%	4834	2,07%	4842	2,07%
Dél-Dunántúl	947986	16246	1,71%	18990	2,00%	18294	1,93%
Magyarország	10014324	139237	1,39%	240364	2,40%	198700	1,98%

Forrás: KSH évkönyv (2010) alapján saját szerkesztés, 2012

Az országos átlag a szakközépiskolában tanulók figyelembevételével 2,40% és ebben van egy kis lemaradása a régiónak. Míg a szakiskolai oktatásban többen tanulnak Dél-Dunántúlon az országos adatokhoz viszonyítva, addig a szakközépiskolákban kevesebben. A gimnáziumban tanulónál nem egyértelmű a helyzet. A régió arányaiban lemaradást mutat (1,93%) az országos adatokhoz képest (1,98%), de megyei szinten Baranya megye (2,14%) és Tolna megye (2,07%) fölötté van és Somogy megye mutat lemaradást (1,57%).

Ezek után vizsgáljuk meg az egyes iskolatípusokat a középfokú oktatásban, a Dél-dunántúli régióban.

3.1. SZAKISKOLAI TANULÓK SZÁMÁNAK ALAKULÁSA 1990 ÉS 2010 KÖZÖTT

A szakiskolai oktatás nem a legjelentősebbként képviselteti magát, amit jól mutat, hogy országos viszonylatban (2010) a diákok 11,7%-a tanult szakiskolákban ebben a régióban. Ez az országos számokkal összhangban van. A Dél-dunántúli régiót tekintve közel kiegyensúlyozott a megyei szintű szakiskolai oktatás. (6. táblázat) A szakiskolai oktatás területi megoszlása hasonló, mint a szakközépiskolai oktatásé.

6. táblázat: A nappali képzésben résztvevő szakiskolai tanulók számának alakulása 1990 és 2010 között

	Nappali képzésben résztvevő szakiskolai tanulók száma (fő)			Változás 1990-2010		
	1990	2001	2010	2001 1990 %-ban	2010 2001 %-ban	2010 1990 %-ban
Baranya megye	8724	5383	5851	61,7%	108,7%	67,1%
Somogy megye	7207	5539	5915	76,9%	106,8%	82,1%
Tolna megye	5161	4238	4480	82,1%	105,7%	86,8%
Dél-Dunántúl	21092	15160	16246	71,9%	107,2%	77,0%
Magyarország	225356	130545	139237	57,9%	106,7%	61,8%

Forrás: KSH évkönyvek (1990, 2000, 2010) alapján saját szerkesztés, 2012

A régiót tekintve Pécsnek van a legnagyobb szívóhatása. Somogy és Tolna megyében valamelyest kiegyensúlyozottabb képet mutatnak a vidéki oktatási központok Baranya megyéhez képest. Az adatok azt mutatják, hogy a szakiskolai oktatás szerepe, jelentősége a rendszerváltás óta mind országos, mind pedig a vizsgált régió szintjén jelentősen

leértékelődött, ami ellentmondásban van azzal, hogy mindenütt a gazdasági növekedést és a munkanélküliség csökkenését a betelepült ipartól várják. (Buday-Sántha A. 2011)

3.2. SZAKKÖZÉPISKOLAI TANULÓK SZÁMÁNAK ALAKULÁSA 1990 ÉS 2010 KÖZÖTT

A 2010-es évet vizsgálva megállapítható, hogy a szakközépiskolai diákok számának megoszlása 7,9%-a volt az országos átlagnak és csökkenő tendenciát mutat. A három megye közül Baranyában jár a legtöbb diák szakközépiskolába. (7. táblázat)

7. táblázat: A nappali képzésben résztvevő szakközépiskolai tanulók számának alakulása 1990 és 2010 között

	Nappali képzésben résztvevő szakközépiskolai tanulók száma (fő)			Változás 1990-2010		
	1990	2001	2010	2001 1990 %-ban	2010 2001 %-ban	2010 1990 %-ban
Baranya megye	5643	7657	7163	135,7%	93,5%	126,9%
Somogy megye	5054	7054	6993	139,6%	99,1%	138,4%
Tolna megye	3745	7009	4834	187,2%	69,0%	129,1%
Dél-Dunántúl	14442	21720	18990	150,4%	87,4%	131,5%
Magyarország	168445	238348	240364	141,5%	100,8%	142,7%

Forrás: KSH évkönyvek (1990, 2000, 2010) alapján saját szerkesztés, 2012

Azon belül is Pécsnek van elszívó hatása, jelentősebb vidéki oktatási központokról nem beszélhetünk Baranyában. Somogy megyében is a megyeszékhelynek van meghatározó szerepe (Kaposvár), de ebben a megyében már a vidéki oktatási centrumok jelentősebb potenciált képviselnek. Tolna megyében is Szekszárd, mint a megyeszékhely képviseli a legnagyobb oktatási központot. (Buday-Sántha A. 2011)

3.3. GIMNÁZIUMI TANULÓK SZÁMÁNAK ALAKULÁSA 1990 ÉS 2010 KÖZÖTT

Ha országos viszonylatban vizsgáljuk a gimnáziumi oktatást, akkor megfigyelhető, hogy folyamatosan nő a diákok száma. Ugyan akkor Dél-Dunántúlon csak a 10%-a tanult a diákoknak az országos adatokhoz viszonyítva.

8. táblázat: A nappali képzésben résztvevő gimnáziumi tanulók számának alakulása 1990 és 2010 között

	Nappali képzésben résztvevő gimnáziumi tanulók száma (fő)			Változás 1990-2010		
	1990	2001	2010	2001 1990 %-ban	2010 2001 %-ban	2010 1990 %-ban
Baranya megye	5227	8030	8421	153,6%	104,9%	161,1%
Somogy megye	3286	4622	5031	140,7%	108,8%	153,1%
Tolna megye	4064	4331	4842	106,6%	111,8%	119,1%
Dél-Dunántúl	12577	16983	18294	135,0%	107,7%	145,5%
Magyarország	123427	182687	198700	148,0%	108,8%	161,0%

Forrás: KSH évkönyvek (1990, 2000, 2010) alapján saját szerkesztés, 2012

Ez a szám nem túl magas. Még a növekedés is csak 45%-os volt az 1990-2010 közötti időszakban, ami jelentős lemaradás az országos növekedéshez képest. Ha megyei szinten vizsgáljuk az adatokat, akkor itt is heterogén képet mutat az oktatás területi megjelenése. Baranyában a régió diákjainak 43,6%-a jár gimnáziumba, Somogyban 27,5%-a, még Tolnában 26,5%-a. (8. táblázat) Somogy és Tolna megyében közel azonos számban járnak gimnáziumba a diákok, de Baranyának a pécsi oktatás erőssége miatt nagyobb szerepe van. (Buday-Sántha A. 2011)

4. KULTURÁLIS HELYZETKÉP

Az oktatás mellett kiemelt fontosságú a kultúra kérdése is. A kutatásunkban a kultúra több szegmensét is megvizsgáltuk:

- a múzeumok és a közművelődés alakulása
- könyvtárak helyzete
- színházak, színházi előadások vizsgálata
- mozitermek száma, mozielőadások látogatottsága

Mindegyik területet részletesen kielemeztük, de terjedelmi okok miatt jelen tanulmány a Dél-dunántúli régió könyvtárainak helyzetével foglalkozik. Mivel az oktatásban könyvtáraknak nagy szerepe van, ezért gondoltuk, hogy kiemelt jelentőségűnek tekintjük. A könyvtárak elemzésénél négy szempontot vettünk figyelembe, amelyek a következők:

- A települési könyvtárak száma
- A települési könyvtárak egységeinek száma
- A települési könyvtárakból kölcsönzött könyvtári egységek száma
- A települési könyvtárak beiratkozott olvasóinak száma

A tanulmányban tartalmi és logikai szempontból két részre bontva elemeztünk:

- Könyvtárak és könyvtári állomány számának alakulása
- Könyvtárakba beiratkozottak és a kikölcsönzött könyvtári egységek számának alakulása

4.1 KÖNYVTÁRAK HELYZETE A DÉL-DUNÁNTÚLON

A TÁMOP kutatásunkban a könyvtárakat különböző szempontok szerint vizsgáltuk. A vizsgált időszak ebben az esetben is 1990 és 2010 között volt.

9. táblázat: A könyvtárak és könyvtári állomány számának alakulása 1990-2000-2010

	A települési könyvtárak száma (db)			2010-es adatok az 1990-es százalékában (%)	A települési könyvtárak egységeinek száma (db)			2010-es adatok az 1990-es százalékában (%)
	1990	2000	2010		1990	2000	2010	
Baranya megye	312	239	247	79,20%	2071640	2105408	1939038	93,60%
Somogy megye	296	240	234	79,10%	1962813	2098034	2206663	112,40%
Tolna megye	130	105	109	83,80%	1393427	1530823	1324516	95,10%
Dél-Dunántúl	738	584	590	79,90%	5427880	5734265	5470217	100,80%
Magyarország	4163	2845	2966	71,20%	40897431	44489957	43784645	107,10%

Forrás: KSH évkönyvek (1990, 2000, 2010) alapján saját szerkesztés, 2012

A régióban a könyvtáraknak komoly kulturális szerepe van. Országos szinten a könyvtárak számában 29%-o csökkenés volt tapasztalható, még Dél-Dunántúlon ez a szám csak 20% volt. (9. táblázat) Fontos megemlíteni, hogy bár sok esetben csökkent a könyvtári egységek száma, a koncentrációjuk viszont nőtt. Sok hátrányos helyzetű településen pedig növekedés volt tapasztalható.

A régióban a könyvtárak számának 20%-os csökkenését lényegesen meghaladja a beiratkozott olvasók számának a csökkenése (-30%).

10. táblázat: Könyvtárakba beiratkozottak és a kölcsönzött könyvtári egységek számának alakulása 1990-2000-2010

	A települési könyvtárakból kölcsönzött könyvtári egységek száma (db)			2010-es adatok az 1990-es százalékában (%)	A települési könyvtárak beiratkozott olvasóinak száma (db)			2010-es adatok az 1990-es százalékában (%)
	1990	2000	2010		1990	2000	2010	
Baranya megye	1373744	1245648	783473	57,00%	66715	50899	44233	66,30%
Somogy megye	1541656	1289411	983382	63,80%	69368	54351	52061	75,10%
Tolna megye	768257	689150	495322	64,50%	41113	34562	29654	72,10%
Dél-Dunántúl	3683657	3224209	2262177	61,40%	177196	139812	125948	71,10%
Magyarország	35905068	34495572	26537087	73,90%	148595	1359024	1539928	103,60%

Forrás: KSH évkönyvek (1990, 2000, 2010) alapján saját szerkesztés, 2012

Jelentős volt a kikölcsönzött könyvtári egységek számának 40%-os csökkenése (10. táblázat). Bár a Dél-Dunántúlon Pécs tekinthető a legnagyobb kulturális központnak, de itt is csökkenés volt tapasztalható kölcsönzés terén, illetve a beiratkozottak számának tekintetében.

11. táblázat: Könyvtári ellátottság a Dél-Dunántúlon - 2010

	Települések száma	Könyvtárral		Lakosság száma (fő)	10000 lakosra jutó			
		rendelkező település	nem rendelkező település		könyvtárak száma	állomány száma	kölcsönzött állomány száma	beiratkozottak száma
Baranya megye	301	250	51	393758	6,27	49 244	19 897	1 123
Somogy megye	245	230	15	320578	7,3	68 834	30 675	1 624
Tolna megye	109	107	2	233650	4,67	56 688	21 199	1 269
Dél-Dunántúl	655	587	68	947986	6,22	57 704	23 863	1 329
Magyarország	3154	2931	223	10014324	2,96	43 722	26 499	1 538

Forrás: KSH évkönyvek (2010) alapján saját szerkesztés, 2012

A régióról elmondható, hogy igen nagy a könyvtári lefedettség (11. táblázat), bár pont Baranya megye rendelkezik a legtöbb könyvtárral nem rendelkező településsel. (Buday-Sántha A. 2011)

5. ÖSSZEFOGLALÁS

Egy régió gazdaságát sok minden meghatározza. Vannak olyan tényezők, amiken nem lehet változtatni. A földrajzi elhelyezkedés többek között az egyik ilyen tényező. A Dél-

Dunántúl egy gazdaságilag elmaradott régió mind az Európai Unióban, mind pedig Magyarországon. Országos viszonylatban a gazdasági teljesítőképessége alacsony, ami sok tényezőre vezethető vissza. Mindenképp meg kell említeni a régió sajátos, heterogén településszerkezetét. Sok zsákfalú, aprófalú helyezkedik el a térségben. Rossz az infrastruktúra és a közlekedési útvonalak nem biztosítanak átvezetést az egyes települések között. Alacsony a népességszám és magas a munkanélküliségi ráta, alacsony a munkaerő kereslet és az elérhető munkabér. Ezek együttesen hatással vannak az oktatási helyzetre. Ennek tudatában egy hatékonyabb oktatáspolitikai kialakítása lenne szükséges, hiszen a régiónak nagy múltja van e téren. Gazdag oktatási és kulturális múlttal rendelkezik, ami jó például szolgálhat, hogy hogyan kapcsolódjon be a térség az ország gazdasági, oktatási és kulturális vérkeringésébe.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Buday-Sántha A. (2011): Dél-Dunántúli régió kutatás, TÁMOP – 4.2.1.B – 10/2/KONV – 2010-0002, Munkaváltozat, PTE KTK Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola, Pécs.

Központis Statisztikai Hivatal (1990): Területi Statisztikai Évkönyv, Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.

Központis Statisztikai Hivatal (2000): Területi Statisztikai Évkönyv, Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.

Központis Statisztikai Hivatal (2010): Területi Statisztikai Évkönyv, Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.

A JÓNÁS-KOMPLEXUS ELMÉLET

avagy

A BIBLIAI JÓNÁS KÖNYVE ELEMZÉSE PSZICHOLÓGIAI SZEMPONTOK ALAPJÁN

Vanderstein Noémi

Országos Rabbiképző – Zsidó Egyetem, Zsidó Vallástudományi Doktori Iskola

PhD student, Jewish Theological Seminary – University of Jewish Studies

H-1084 Budapest, Bérkocsis u. 2., Hungary

e-mail: vanderstein@freemail.hu

SUMMARY

This paper introduces one of the aspects concerning the *Book of Jonah* in the *Bible*. The book can be interpreted in a number of ways. My aim is to show how Dr. Abraham Maslow makes an analysis on the main character of the story. Jonah's personality changes in the story. He faces some adventures which result in losses and profits at the same time.

My aim is to present a new wave in the field of psychology. It is called the Jonah Complex. This trend originates from the 1960s, and the basis of the theory is the subject of Jonah. Everybody in the world has a part of Jonah in himself or herself but probably we do not recognize the symptoms in ourselves.

Kulcsszavak: személyiségváltozás, kiválasztottság, vallásos hit, bukás, siker.

1. BEVEZETÉS

A bibliai prófétairodalom egyik kiemelkedő darabja a *Jónás könyve*. A történetet számtalan módon lehet elemezni, különböző szempontok szerint lehet interpretálni az abban megjelenő eseményeket, személyeket, élőlényeket és gondolatokat.

Írásomban nem célokom elemezni a *Jónás könyve* cselekményét, mondatait. A hangsúlyt a főszereplőre helyezem: bemutatom Jónás személyiségét, különös tekintettel annak alakulására, fejlődésére. Célokom annak interpretálása, hogy hogyan alakul Jónás vallásos hite a műben, annak figyelembe vételével, hogy a főszereplőt érő negatív hatások valamennyi esetben a főhős javát szolgálják. Mindezek együttes megélése nagymértékben hozzájárul a főhős vallásos hitének változásához és személyiségének fejlődéséhez, amely egyúttal a lelki vívódások nyugvópontra jutását is jelenti.

Publikációmban ismertetek Jónás tulajdonságainak alapul vételével egy új pszichológiai áramlatot, amely a bibliai *Jónás könyve* főhősének nevét viseli. A Jónás-komplexus teória megalkotója Dr. Abraham Maslow²¹ orvos, aki kutatásainak eredményeit *Az apa emberi természetűvé válik* (*The Father Reaches of Human Nature*) című tanulmánykötetében részletesen ismertette foglalkozik Jónással, aki mélyen bennünk lakozik, és harcol, hogy előjőjön.²²

²¹ Dr. Abraham Maslow (1908-1970): amerikai pszichológus, munkássága során az emberi szükségletek hierarchiájával foglalkozott. Kutatásainak eredményeit modelljében, a Maslow-piramisban foglalta össze. Véleménye szerint, a piramis csúcsán az egyén önmegvalósítása áll.

²² Dolgozatomban külföldön megjelent szakirodalmat használok fel, kortárs interpretációkkal kiegészítve. Fontosnak tartom elmondani, hogy ehhez a témához magyar nyelvű publikációt nem találtam, minden felhasznált szakirodalom saját fordításom.

2. PSZICHOLÓGIAI KÉRDÉSFELVETÉS I.

A 'kiválasztottnak lenni' és a 'választani valamit' kifejezések jelentős szerepet töltenek be a zsidó ember hétköznapi életében, így Jónás életében is. Mindkét fogalom hatást gyakorol a szubjektumok vallásos hitére.

A 'kiválasztottnak lenni' és 'választani valamit' nem ugyanazt jelentő kifejezések. A zsidó ember vallásos hitét meghatározó alapvető fogalom mind a kettő. A kiválasztottság magában hordozza azt a megállapítást, amely szerint nem az egyén választ önmaga számára, hanem valaki más a választó személye. A választás pedig az a mód, ahogyan az ember éli az életét. A kiválasztottság és a választás is emberi felelősség. A kiválasztottságnak és a választásnak egyaránt vannak előnyei és hátrányai is. Más szavakkal, mindkettő magában foglal veszteségeket és nyereségeket is. Így a kiválasztottság elvesztése lehetővé teszi a választást, mint nyereséget; és fordítva: a választás lehetőségének elvesztése nyereségként magában hordozza a kiválasztottságot.

Miért térünk ki a siker elől? Miért vonakodunk felismerni saját nagyságunkat? (Agrawal S. S. 2011) – ezek azok a kérdések, amelyek a bibliai *Jónás könyve* alapján, a hétköznapi emberre vonatkozóan, pszichológiai megközelítésben, dolgozatom kiindulópontjaként felmerülnek.

Valamennyiünkben rejtőzik egy Jónás? Miért van az, hogy habár mindannyiunkban benne van a nagyság iránti vágyakozás magja, sok esetben nem engedjük azt csírázni, illetve kivirágozni? Miért választjuk a közepszerűség tengerét? Miért elégszünk meg olyan dolgokkal, amelyek nem illenek valódi természetünkhöz? (Agrawal S. S. 2011)

3. JÓNÁS, ÁMITÁJ FIA

Jónás meséje egy allegória.²³ Összesen 48 versével, *Jónás könyve* egyike a Héber Biblia legrövidebb írásainak. A bibliai mese egy középkorú kereskedő tépelődései körül forog. Jónás, Ámitáj fia Eretz Jiszróélben (az ősi Izraelben), Zebulon földjén él, Gath ha-Hepher városának lakosa, megélhetési forrása a szomszédos városokban történő házalás.

Az eredeti héber, Jona (Jónás) ben Ámitáj név szó szerinti jelentése: galamb, az igazság fia. A történet szerint Jónást elhívja az Örökkévaló, hogy egy olyan tevékenységet hajtson végre, amely sokkal nagyobb küldetés, mint hétköznapi élete. Azt a feladatot kapja, hogy menjen el Ninivébe (Asszíria fővárosába), és prófétáljon a Mindenható nevében, valamint buzdítsa a város lakóit a becsületességre és a megtérésre.

Jónás visszautasítja az elhívást. Jelenlegi élete lejátszódik szemei előtt. Észreveszi saját gyengeségét; felfedezi azt, hogy miért nem alkalmas a feladat elvégzésére. Ezt elmondja az Örökkévalónak, aki biztosítja őt arról, hogy a küldetést megfelelő módon el tudja látni.

Annyira hajthatatlan, hogy elmenekül Izraelből, annak érdekében, hogy elkerülje a rábízott feladat végrehajtását. Úgy dönt, hogy Társis városába megy, ami a tenger másik partján van, Asszíriával ellentétes irányban. Amikor a hajó, amiben utazik, eléri a tenger közepét, heves vihar támad, és rövidesen mindenkinek az élete veszélybe kerül. Bölcsességükben, a tengerészek rájönnek, hogy az egész problémát Jónás jelenléte okozza, így kidobják őt onnan.

A fuldokló Jónást – akinek küldetése még befejezetlen – egy óriási hal megmenti úgy, hogy egészben lenyeli őt. A hal gyomrába kerül, ahol eltölt három napot és három éjjelt. Ekkor szembesül Jónás önmagával. A hal gyomra zsinagógává változik, ahol Jónás az élet értelmén mereng. Miután megvilágosodik, imádkozik az Örökkévalóhoz, és végül beleegyezik a küldetés végrehajtásába. Ekkor a hal partra veti őt.

²³ Allegória (görög eredetű szó): jelképes ábrázolás, megszemélyesítés.

A kereskedő Jónásból próféta Jónás válik, tehát teljes az átalakulás. Az életét átértékelt próféta elindul Ninive irányába, ahol sikerrel jár az emberek átformálásában bűneik megbánása tekintetében.

Jónás kiválasztott egy feladat elvégzésére az Örökkévaló által. Ő azonban választott. A küldetés nem teljesítését választotta először. Később újra választott, és elfogadta a kiválasztottságot, és megtette, amire a Mindenható utasította. (Agrawal S. S. 2011)

4. A JÓNÁS-KOMPLEXUS TEÓRIA

Az előző fejezetben ábrázolt személyiség-jellegzetességet, Dr. Abraham Maslow *Az apa emberi természetűvé válik (The Father Reaches of Human Nature)* című könyvének második fejezetében, a Neurózis, mint a személyiségejlődés kudarca ("Neurosis as a Failure of Personal Growth") című tanulmányában mutatja be. Dr. Maslow szerint Jónás lelkében a következő gondolati fázisok játszódnak le: 1) felmerül az önmegvalósítás gondolata; 2) negatív élményeken megy keresztül (irányultság arra vonatkozóan, hogy megmeneküljön az önmegvalósítás gondolatától; ez zavart eredményez fejében); 3) megmenekülésért imádkozik az Örökkévalóhoz (az önmegvalósítás elfogadása, mint egy elérhető cél); és 4) a Mindenhatótól kapott küldetés befejeződése (a cél elérése megtörténik). (Maslow A. 1970)

Mind a négy állomás jól rögzített a Jónás-komplexus elméletben, mint egy általános útmutató arról, milyen lépéseken mennek keresztül az emberi létezők annak érdekében, hogy ne ériék el azokat a helyzeteket, amelyek sikereket eredményeznek számukra. Ez a menekülés; menekülés önmagunk legjobb képességei elől, a Jónás-komplexus teória központi gondolata. (Maslow A. 1971)

5. A JÓNÁS-KOMPLEXUS TULAJDONSÁGAI

Kivétel nélkül minden „normális” emberi létezőnek van saját, belső ösztönző ereje arra vonatkozóan, hogy fejlessze önmagát, és hogy minél többet megvalósítson rejtett képességei közül. Ezen ösztönző erő ellenére van néhány mélyen gyökerező gondolat, amelyek meggátolják, hogy jelen állapotról egy következő, egy magasabb fokozatra lépjen az illető.

Dr. Abraham Maslow a következők szerint sorolja fel a Jónás-komplexus jellemvonásait: 1) naggyá válás kikerülése; annak az állapotnak a kikerülése, ahol valakinek a tehetsége igazán beteljesedhet; 2) a nagyságtól való félelem arra gondolva, hogy a nagyság veszélyeket hordoz magában; 3) önmaga nagyságának, tehetségének és képességeinek felismerésétől való félelem nyomasztó felelősséghez vezethet; 4) félelem attól, hogy a nagyság elérése után az élet „rendkívüli” lesz; ez a különlegesség „összhangon kívüli” lehet és a társadalom többi része általi kiközösítéssel járhat; 5) félelem attól, hogy a folyamat túl erős, túl heves, és nagyfokú bizonytalansághoz vezethet; 6) a „kormánykerék feletti” uralom elvesztésének érzése, egyfajta megsemmisülés vagy szétesés; és 7) a valódi képesség elérése hasonló, mint az önhittség gyakorlása – egy „bűnös büszkeség”, ez paranoiához vezet. (Agrawal S. S. 2011)

Ezek a gondolatok adják az ember létezésének magját. Az emberi létezők közepszerűségben élnek, soha nem érve el létük igazi állomásait.

6. PSZICHOLÓGIAI KÉRDÉSFELVETÉS II.

A bibliai történetben, Jónás önmaga kiválasztottságával küzd. Élete és küldetése az Örökkévaló által kiválasztott, van viszont választási lehetősége életmódját illetően. Lelki vívódások után választja a számára kijelölt utat, a rábízott feladat elvégzését.

A terület kutatója, Dr. Abraham Maslow szerint a Jónás-komplexus két dolog miatt alakul ki az emberben: 1) alázatosság szükségességének érzése miatt; és 2) érzelmi labilitás okán, amely a megvalósulás folyamán a beteljesülésig végigkísér, s amelynek végigélése túlságosan kimerítő. (Maslow A. 2011)

Összefoglalva az előbbi fejezeteket, hangsúlyozom, hogy a „Jónás-komplexus: a sikertől való félelem, ami visszatartja az embereket az önmegvalósítástól”. (Maslow A. 2011)

A legnagyobb félelem a Jónás-komplexus teória szerint nem a bukástól való félelem. Sokkal mélyebb érzelmeket vált ki az individuumból a sikertől való félelem. Nem az a kérdés: Mi történik, ha elbukom? A kérdés: Mi történik, ha sikerrel járok?. (Agrawal S. S. 2011)

7. ÖSSZEGZÉS

A bibliai *Jónás könyve* része a zsidó liturgiának; jom kipur napjának délutánján, a zsidók szent napján, az engesztelés napján olvassák fel a világ zsinagógaiban.

Ez a történet számtalan interpretációs lehetőséget kínál. Ezek egyikét Dr. Abraham Maslow Jónás-komplexus elméletében *Az apa emberi természetűvé válik (The Father Reaches of Human Nature)* című kötetében mutatja be.

Írásom nem irányult *Jónás könyve* cselekményének bemutatására. Célom volt viszont a főszereplő megismertetése az Olvasóval: bemutattam Jónás személyiségét, elsősorban annak változását és fejlődését. Célu tűztem ki az egyén vallásos hitének megjelenítését is a Jónással történt események alapján ábrázolva azt.

Publikációmban bemutattam Jónás tulajdonságaira alapozva egy új pszichológiai áramlatot, amely a bibliai *Jónás könyve* főhősének nevét viseli. Dr. Abraham Maslow részletesen foglalkozik Jónással, aki valamennyi emberben megtalálható, és küzdelmet vív azért, hogy a felszín alól előtörjön.

FELHASZNÁLT IRODALOM

“Abraham Maslow.”

Elérhetőség: <http://www.rpi.edu/~verwyc/MASLOWOH.htm>.

Letöltés ideje: 2011. június 10.

Agrawal, Sanjay S. (2011): “The Jonah Complex.”

Elérhetőség: <http://success-nirvana.blogspot.com/2007/03/jonah-complex.html>.

Letöltés ideje: 2011. június 10.

Maslow, Abraham (1971): *The Father Reaches of Human Nature*. Viking Press. New York.

TURIZMUS, REGIONALIZMUS

A MAGYARORSZÁGI GYÓGY- ÉS TERMÁLTURIZMUS FEJLESZTÉSÉNEK NÉHÁNY TERÜLETI ASPEKTUSA²⁴

Dr. Bakucz Márta¹ – Flink Alexandra²

¹ Egyetemi docens, Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar, Pécs

² Ph.D. hallgató, Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar, Pécs

SUMMARY

In East Central Europe, and especially in Hungary, the increasing importance of the Medicinal and Thermal sector of Spa Tourism is beyond dispute. The selected basis for our research is South Transdanubia. This Region has truly outstanding natural potential in the sector, but the results of investment and development over recent years have not matched expectations. An analysis of statistical data revealed a gradual decrease in demand and the resulting falling behind of the region.

Within the framework of our empirical research to date a total of ten spas (both medicinal and thermal) in Southern Transdanubia have been surveyed, in an attempt to identify reasons why visitors are staying away from the region. These embraced a lack of quality accommodation, the absence of a unified concept for the regional development of the sector and also of 'co-opetition'.

Finally, through the 'best practice' example of the Burgenland, an Austrian province with similar potential we have indicated further problems.

Kulcsszavak: gyógyturizmus, turizmus potenciál és pozíció, legjobb gyakorlat, régiós fejlesztési stratégia

1. BEVEZETÉS

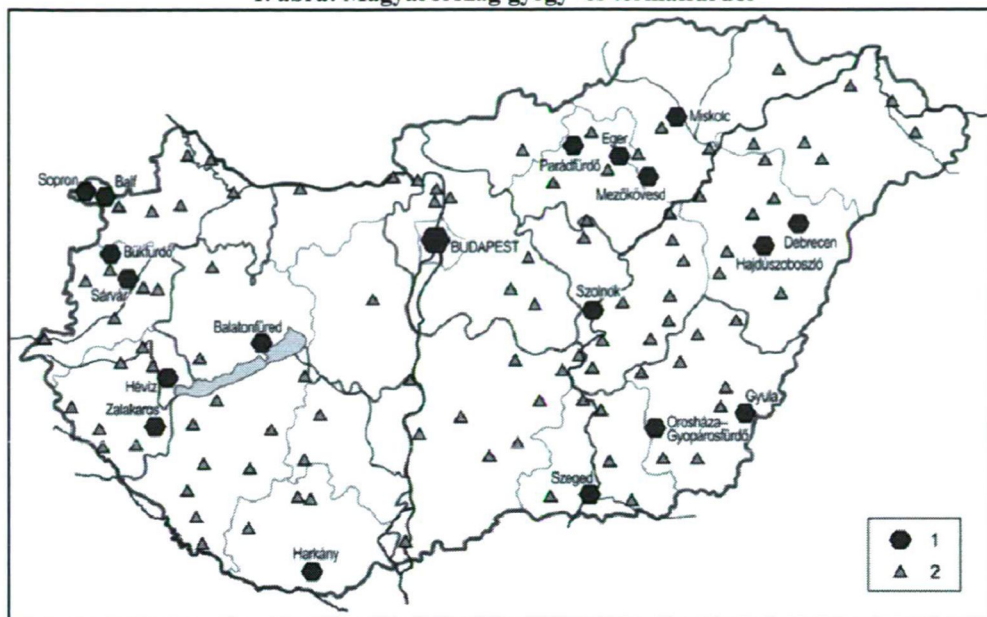
A tanulmány célja, hogy bemutassa a gyógy- és termálturizmusként emlegetett fogalom egyre növekvő jelentőségét és lehetséges szerepét egy régió fejlődésében. A szektor fontossága nyilvánvaló; teljes mértékben elismert globálisan és az Európai Unió szintjén is. A termálvizek kiterjedése figyelemre méltó Magyarországon, továbbá biztató, hogy természetes fejlődési potenciállal rendelkezik és képes csökkenteni a regionális egyenlőtlenségeket. Dél-Dunántúl egy kiváló példa erre, hiszen termálvizekben gazdag (1. ábra), ezért logikus, hogy kiemelten kezeli a jelentős természeti erőforrásokat.

Ahogy idősödik Európa, és relatíve egyre egészségesebb emberek néznek körül a világban, hogy milyen élményeket szerezhetnek, úgy felértékelődhet a mi régiónk.

A 2000-es évektől egészen mostanáig számos komoly szálláshely- és fürdőberuházás valósult meg nemzeti és uniós fejlesztési forrásokból. Ezen időszak szálloda- és fürdőépítési, vagy felújítási tevékenységének következtében az érintett településeken növekedtek az idegenforgalmi bevételek, javult a munkaerőpiaci helyzet, sok esetben jelentősen fejlődött az alap- és turisztikai infrastruktúra (Mundruczó 2005). Országos szinten növekedett a vendégek és a vendégéjszakák száma is. A Dél-dunántúli régióban viszont a fejlesztések nem hozták meg a várt eredményeket.

²⁴ A tanulmány a TÁMOP-4.2.1. B-10/2/KONV-2010-0002, A Dél-Dunántúli régió egyetemi versenyképességének fejlesztése projekt, Dél-Dunántúl gazdasági erőforrásainak feltárása és fejlesztési lehetőségek meghatározása c. alprojekt keretében készült. Kutatás vezetője: dr. Buday-Sántha Attila.

1. ábra: Magyarország gyógy- és termálfürdői

Jelmagyarázat: 1 – Országos jelentőségű fürdő; 2 – Regionális vagy helyi jelentőségű fürdő

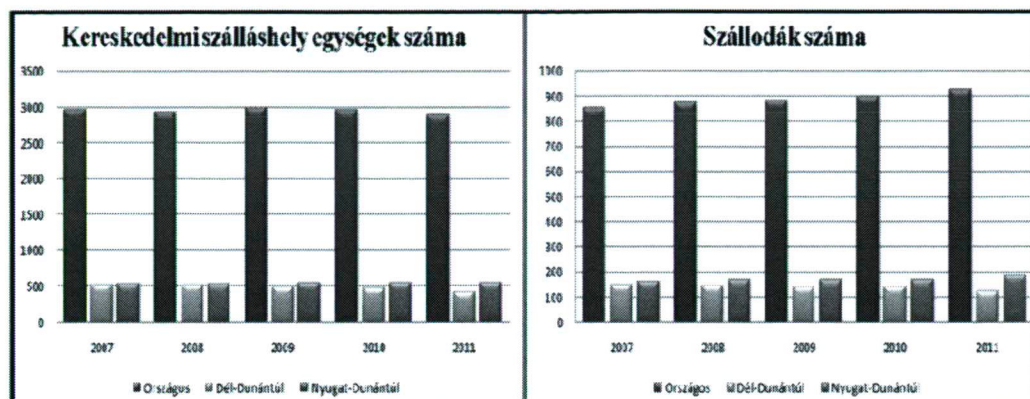
Forrás: A szerzők saját szerkesztése

Az adottságok ellenére a Régió folyamatosan leszakad a hazai versenytársaktól, többek között a magas színvonalú kínálatot nyújtó Nyugat-Dunántúltól, mivel a néhány megvalósult beruházás koordinálatlan volt, általános, átfogó javulás nem volt tapasztalható; a kapacitásbővülést nem kísérte a kereslet növekedése. Ennek hátterében a Nyugat-Dunántúl „elszívó” ereje is állhat. Néhány, a Régióban jól működő gyógyfürdő ellenpontjaként a szocialista korszak „maradványai” évek óta változatlanok, fejlesztések nem történtek. A régióban tehát a feltételek adottak az egészségturizmusra, a probléma a szervezethez és a kooperáció/koordinációval lehet. A gyógy- és termálvizek különösen jó példái annak a megállapításnak, hogy az idegenforgalmi adottságok bármennyire is kedvezőek, csak *megfelelően kialakított fogadóképesség*, illetve a termálvízkinccs integrált térségi hasznosítása esetén válhatnak az idegenforgalmi kínálat elemeivé. Ennek a felfogásnak az egyik kiemelkedő példája a szomszédos osztrák Burgenland régió.

A kínálat és a kereslet alakulása

Az elmúlt évek szálláshely beruházásai a statisztikai adatok, és főként a szállodák számának adatai alapján meghozták a várt eredményeket (2. ábra); az országban és a Nyugat-Dunántúlon legalábbis is így történt. A kínálati oldalon tehát megtörtént a kapacitásbővülés.

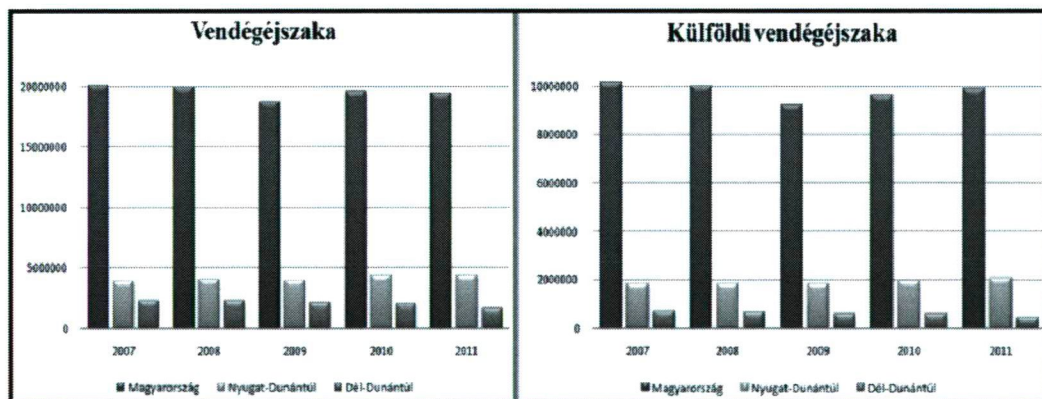
A kereskedelmi szálláshely egységek országos számának némi változását lényeges regionális átrendeződés kísérte. Ez különösen a Dél-dunántúli régiót érintette érzékenyen, ahol a kereskedelmi szálláshely egységeinek száma folyamatosan csökken. Ezzel szemben a Nyugat-Dunántúlon mind a kereskedelmi szálláshelyek, mind a szállodák számának növekedése folyamatos.

2. ábra: A kereskedelmi szálláshely egységeinek és a szállodák számának alakulása, 2007-2011

Forrás: KSH adatok alapján Flink Alexandra szerkesztése

A rendszerváltás okozta átalakulások az idegenforgalomban is hoztak változásokat. Megnőtt például a minőségi szálláshelyek iránti igény. A vizsgált időszakban a szállodák országos számának 2011-ig tartó folyamatos növekedése is erre mutat. A dél-dunántúli regionális tendencia azonban ismét eltér az országos és a nyugat-dunántúli tendenciáktól: 2007 óta sajnos folyamatos a csökkenés (2009/2010-ben stagnálás).

A kínálati oldal feltérképezését követően a kereslet alakulásával foglalkozunk (3. ábra).

3. ábra: A kereskedelmi szálláshelyeken eltöltött vendégéjszakák és külföldi vendégéjszakák száma, 2007-2011

Forrás: KSH adatok alapján Flink Alexandra szerkesztése

A kereslet alakulásában már országos szinten sem tapasztalható a kínálatoldali fejlesztésektől várt növekedés és ezen a helyzeten a válság csak még tovább rontott. Míg a válság kirobbanása utáni években az országos kereslet mondhatni stagnál, addig a Dél-Dunántúlon erőteljes (38%-os) csökkenés figyelhető meg a vendégéjszakák számában (2007-hez képest). Az Európa Kulturális Fővárosa program sem tudott növekedést hozni a Régióban, mindössze mérsékelni tudta a csökkenés mértékét.

Míg a vendégek esetében a belföldiek száma vált egyértelműen jelentősebbé az elmúlt évek során (keresletoldali átalakulás), a vendégejszakák vonatkozásában a külföldiek és a belföldiek száma, így arányuk sem tért el lényegében egymástól országos szinten. A Dél-Dunántúlon a külföldi vendégejszakák száma nagyobb mértékben csökkent, mint országos szinten, ami páratlan a hazai régiók sorában. Ez egyrészt a Balaton déli partjának külföldiek közötti népszerűségvesztésével, másrészt a baranyai megyeszékhelynek, Pécsnek egyre romló teljesítményével magyarázható.

A Nyugat-Dunántúlon zajló folyamatok a fentiekkel ellentétes képet mutatnak. A válság hatására bekövetkező némi visszaesést követően 2010-től ismét folyamatos a növekedés mindkét mutató esetében.

Vannak olyan regionális és országos folyamatok, melyek a Dél-Dunántúlon tapasztalható csökkenést magyarázhatják. Az 1990-ig visszamenő statisztikai adatok azt mutatják, hogy a Régió idegenforgalmi pozíciója a rendszerváltás óta folyamatosan romlik, a Régió a versenytársaitól folyamatosan eltávolodik, leszakad, és a kevésbé kedvezőbb helyzetből induló régiók is, mint például az alföldi régiók, jobban megerősödtek, mint a Dél-Dunántúl. Ha az egészségturizmus fejlesztéseit vesszük alapul, akkor az is elképzelhető, hogy a lemaradás hátterében az áll, hogy a fejlett nyugat-dunántúli és a határon túli gyógyturisztikai régiók elszívják a belföldi, de még inkább a Nyugat felől érkező külföldi keresletet. A lemaradás okai között említhetjük továbbá, hogy sokáig nem voltak a Régióban olyan fejlesztések, amelyek külső beruházót vonzottak volna, továbbá hiányoznak a minőségi szálláshelyek (négy- és ötcsillagos szállodák), mivel nem volt kellő mértékű szállodai beruházás. A régió leszakadását az is erősítette, hogy a régi nagy vonzású desztinációk, a fürdőhelyek (például Harkány is) veszítettek jelentőségükből és az új turisztikai termékek még nem koncentrálnak a forgalmat, tehát nincs tömeges érdeklődést kiváltó termék.

A gyógyturizmus szempontjából elkeserítő, hogy az ország 62 gyógyszállója közül a Dél-Dunántúl mindössze 4 szállóval rendelkezett 2010-ben, és ezek közül is három a Régió legjelentősebb fürdővárosában, Harkányban található. A helyzetet nehezíti, hogy 2011-től csak Harkányban található gyógyszállók. Ez a szám országos és régiós összehasonlításban is nagyon alacsony, nem mondható versenyképesnek. Ilyen irányú fejlesztésekre mindenképpen szükség lesz a közeljövőben, amennyiben a Dél-Dunántúlt jóval előnyösebben kívánjuk pozícionálni a gyógy- és termálturizmus nemzetközi és hazai kínálati piacán.

Burgenland – JÓ GYAKORLAT (?)

Ahhoz, hogy a Dél-dunántúli régió gyógy- és termálturizmusának helyzetét reálisan lássuk, nem elég az országon belüli helyzetet vizsgálni, hanem érdemes összehasonlítani egy versenytársával, a közeli osztrák Burgenland-i régióval. Burgenland a Nyugat-Dunántúlhoz hasonlóan folyamatosan javuló mutatókkal rendelkezik a gyógy- és termálturizmus terén.

Ez a régió több szempontból is alkalmas arra, hogy az összehasonlítás alapja legyen, hiszen sok szempontból hasonlít a Dél-dunántúli régióra:

1. Mesterségesen létrehozott régió;
2. Változatos domborzati viszonyok jellemzik;
3. Falvas a településszerkezete („Land der Dörfer”);
4. Ausztria egyik határ régiója;
5. Etnikai és vallási sokszínűség jellemzi;
6. A gyógyfürdőzésnek nagy hagyományai vannak;
7. Uniós támogatásban részesül, mivel relatíve hátrányos helyzetű régiónak számít, és ezekből a forrásokból szintén történtek fürdőberuházások az elmúlt időszakban.²⁵

²⁵A felsorolás Palkó Katalin: Mesterségesen létrehozott területi egység – regionális identitás (?) Burgenland példája című tanulmány alapján készült.

Vizsgálódásunk alapját a legutolsó pont képezi, amely kijelentés további pontosításra szorul, hiszen Burgenlandban a fejlesztések hatására fellendülés volt tapasztalható, ami sajnos nálunk elmaradt. Jogosan merülhet fel a kérdés: egy jóval kisebb népességű és területű, de egyébként hasonló adottságú régió hogyan képes mégis a lehetőségek jobb kihasználására.

A fenti állítás igazolására, miszerint Burgenland jobban használta ki a lehetőségeit, nézzük meg a két régió néhány turisztikai (1. és 2. táblázat) és általános mutatóját.

1. táblázat: A vendégéjszakák számának alakulása és a régiók részesedése az országosból

		2006	2007	2008	2009	2010
Burgenland	Vendégéjszaka	2576448	2699592	2807910	2865757	2910172
	Részesedése az országos értékből (%)	2,16	2,22	2,22	2,31	2,33
Dél-Dunántúl	Vendégéjszaka	2258464	2281133	2268607	2075975	2040831
	Részesedése az országos értékből (%)	11,49	11,33	11,36	11,10	10,44

Forrás: A KSH, a Statistik Austria és az Eurostat adatai alapján Flink Alexandra szerkesztése

Míg Burgenland Ausztria területének 4,72%-át teszi ki és népességének mindössze 3,39%-val rendelkezett 2010-ben (népessége 2005 óta folyamatosan nő!), addig a Dél-Dunántúl mind területileg, mind népességszámát tekintve országos szinten jelentősebbnek tekinthető (az összterület 15,2%-ával és a népesség 9,5%-ával), de népessége folyamatosan fogy.

A kereskedelmi szálláshelyeken eltöltött vendégéjszakák számát (1. Táblázat) tekintve látható, hogy Burgenlandban mind az abszolút számok, mind az országból való részesedés tekintetében folyamatosan növekszik, és ezt még a válság sem törte meg. Ezzel szemben a Dél-Dunántúlon a csökkenés egy évet (2006/2007) kivéve folyamatos, sőt a válság hatása erőteljesen érezhető a 2009. évi adatokon.

2. táblázat: Átlagos tartózkodási idő

	2006	2007	2008	2009	2010
Ausztria	4	3,9	3,9	3,8	3,7
Burgenland	3,3	3,2	3,2	3,2	3,1
Magyarország	2,7	2,7	2,6	2,6	2,6
Dél-Dunántúl	3	2,8	2,8	2,8	2,7

Forrás: A KSH és a Statistik Austria adatai alapján Flink Alexandra szerkesztése

Látható ugyan, hogy a keresletoldali átalakulás (növekvő belföldi turizmus, egyre rövidebb idejű utazások) következtében mindenhol csökken az átlagos tartózkodási idő (2. táblázat), de sajnos országos és regionális szinten is le vagyunk maradva a szomszédos Ausztriához képest. Burgenland is hasonlóan jó minőségű gyógy- és termálvizekkel rendelkezik, mint a Dél-Dunántúl, tehát ez nem lehet magyarázata az utóbbi kedvezőtlenebb helyzetének. Az alábbiakban azokat az okokat soroltuk fel, amelyek hozzájárulnak ahhoz, hogy Burgenland jobb helyzetben van, mint a Dél-Dunántúl:

- Jobb megközelíthetőség, fejlettebb úthálózat, közelebb van a fővároshoz;

- Jobb kooperáció az egyes fürdők között (gyűjtőhonlap a fürdőknek), egy helyen elérhető információ az érdeklődőknek;
- Hatékonyabb marketingkommunikáció, ami viszont egységes regionális identitást feltételez, ez nálunk még hiányzik;
- Burgenlandban a turizmus az egyik húzóágazat, az *identitásképzés* egyik fontos forrása, a tartomány egyik „arculati eleme”. (Die Sonnenseite Österreichs);
- A fürdőhagyományokat igyekeznek megőrizni, ezért megalkották a Thermenland Burgenland (burgenlandi fürdővilág) imázst, amit azóta is tudatosan építenek. A szolgáltatások széles skáláját kínálják az egyes fürdőkben külön-külön, ezzel nem teremtik meg egymás versenytársát, hanem az ún. cooptation (versengve együttműködni) elvet alkalmazva egymás kiegészítőjévé válnak;
- Az osztrákok magasabb diszkrecionális jövedelemmel rendelkeznek, mint a magyarok;
- A gyógyturizmus mellett egyéb turisztikai potenciállal is rendelkezik (kerékpáros turizmus, Fertő tó melletti aktív kikapcsolódás és ökoturizmus, „burgenlandi borország”-on keresztül a borturizmus), ami jól kiegészíti azt.

4. ÖSSZEGZÉS, JAVASLATOK

Burgenland 1995-2006 éves időszakra szóló fejlesztési stratégiája²⁶ az egészség- és gyógyturizmus szegmens erősítését tűzte ki irányelvként. A fő cél Burgenland „jóléti desztinációként” (well-being destination) történő pozicionálása volt a nemzetközi turisztikai piacon, amelyet specifikus és megfelelően koordinált infrastrukturális és marketingtevékenységek segítségével, valamint új szolgáltatások és termékek bevezetésével kívántak elérni. Azonban *nem új kapacitások létrehozása* volt az elsődleges cél, hanem magas minőségű, tartós és kereslet-orientált fejlesztések megvalósítása minden szinten.

A célirányos marketingtevékenységet olyan minőség-ellenőrző rendszerek bevezetése és alkalmazása kísérte, mint az „Ausztia - kiváló egészség” (Best Health Austria). Olyan egyértelműen meghatározott célcsoportok vonzására törekedtek, mint például a kisgyermekes családok, amire a lutzmannsburgi „Sonnenherme” termálfürdő fejlesztése a legjobb példa.

A régió és erőforrásainak intenzív hálózatosodása, integrációja új tevékenységi formák és szolgáltatások megjelenését serkentette, ami jelentősen kiemeli a régiót a többi desztináció közül. Új hotelek és egyéb kapcsolódó létesítmények újabb üzleti vállalkozásokat generáltak a közvetlen környezetükben és az egész régió gazdaságában, valamint továbbiakban is a fejlődés hajtóerejét jelentik. A folyamatos szolgáltatásfejlesztést és a kapcsolódó kutatási lehetőségeket biztosító „Egészség kompetencia központ” (Health-competence Centre) szintén a tartományi fejlesztési stratégia lényeges elemének számít.

Mindez 2000-2006 között évente mintegy 10 millió euro befektetést jelentett az infrastruktúra bővítése, a szolgáltatások javítása és új vállalkozások létrehozása céljából. 2005 végére körülbelül 2500 új, magas színvonalú vendégágy kapacitást teremtettek, amelynek eredményeként a vendégéjszakák száma közel 10 százalékkal megemelkedett a stratégiai program időszakában.

A „legjobb gyakorlat” feltérképezése és átvétele szempontjából fontos projekt elemnek tartjuk a speciális szakemberképzésre vonatkozóan bevezetett példát. Felismerve azt, hogy a minőségi szolgáltatás a vendégek számára kiemelten fontos tényező, a kiszolgáló személyzet képzését és szakértelmét helyezték a figyelem középpontjába. Kiváltképpen az egészség- és gyógyturizmus szegmensben magasak a vendégek elvárásai a nyújtott kezelésekre és a folyamatos gondoskodás tekintetében.

²⁶Innovative Strategies – Regional Development and EU Structural Policies in Austria 1995-2006. Bundeskanzleramt, Österreich.

Speciális „vendég gondozói” (guest attendants) státuszokat hoztak létre Burgenlandban, amelyek betöltői összekötőként tevékenykednek a szakorvosok és a vendégek (betegek) között. Az új foglalkozás betöltésére felkészítő szakképzés is a tartományi munkaügyi fejlesztő központban történik humán biológiai, pszichológiai, gyógytornász és táplálkozástudományi ismeretek nyújtásával. A Dél-dunántúli régió központja, Pécs adottságai, s az EU csatlakozást megelőzően ehhez kapcsolódóan létrehozott „Pécs Pólus - Az életminőség fejlesztési pólusa program” (2004) keretei lehetővé tennék, hogy egy hasonlóan innovatív és eredményes szakképzési program valósuljon meg, amely támogatni képes a jó adottságokkal rendelkező, de perifériális elhelyezkedésű régió gyógy- és termálturizmusát.

A felvázolt burgenlandi „jóléti desztináció” fejlesztési stratégia eredményessége arra utal, hogy a hasonló potenciálokkal rendelkező Dél-dunántúli régió számára is az EU források hatékony felhasználása, a hálózatépítés, az együttműködve versenyzés és a tudatos szakirányú HR képzés jelentenék a gyógyturisztikai szegmens versenyképessé válását az európai piacon.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Buday-Sántha A. (2010): Dél-Dunántúli régió kutatás TÁMOP – 4.2.1.B – 10/2/KONV – 2010-0002 Munkaváltozat

Dél-Dunántúli Regionális Fejlesztési Ügynökség „Gyógy és termálturisztikai stratégiafejlesztési irányainak meghatározása”, Xellum Kft. 2008.

Innovative Strategies – Regional Development and EU Structural Policies in Austria 1995-2006. Bundeskanzleramt, Österreich

Mundruczó Gy. (2005): Az egészségturisztikai fejlesztések gazdasági hatásai Magyarországon <http://www.polgariszemle.hu/app/data/17.pdf> (letöltve: 2012.03.11.)

Palkó, K. (2009): Mesterségesen létrehozott területi egység – regionális identitás, Burgenland példája. Tér és Társadalom 23/4. pp. 207-224.

A felhasznált adatok forrása:

www.ksh.hu 2012

<http://www.statistik.at/> 2012

<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/> 2012

AZ M6-OS AUTÓPÁLYA REGIONÁLIS HATÁSÁNAK BEMUTATÁSA A DÉL-DUNÁNTÚL RÉGIÓBAN²⁷

Kovács Áron

Tudományos segédmunkatárs, Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar, Közgazdasági- és Regionális Tudományok Intézete, Pécs

SUMMARY

The paper presents a research conducted on the M6 motorway in the Southern Transdanubian region. The basis of the research is data of 2006-2010 provided by the Hungarian Central Statistical Office. In the analysis I compare these measures only to themselves, assuming that they are independent from the sizes and economic potential of other regions. According to the findings of the research, it can be stated, that small regions closer to the highway benefit more from their state than those which are remote from it. Despite this small regional differences cannot be clearly linked only to the M6 highway, economic differences also prevail. In order to extend regional effects of the highway combined transportation developments would be necessary (water, rail, flight), and also the connection to with other highways in the Balkan region.

Kulcsszavak: autópálya, M6, regionális hatás, Dél-Dunántúl

1. BEVEZETÉS

A Dél-dunántúli régió viszonylag sűrű közúti hálózattal rendelkezik, de a közúti hálózat fejlesztése a vasútvonalak fenntartását háttérbe szorította. Két autópálya érinti a régiót, északról az M7-es és keletről pedig az M6-os. Mindkét autópályának kialakult a saját vonzáskörzete²⁸ (Ormai Zs. 2005) és így a régió központi területei hátrányba szorultak. A megyeszékhelyek elérhetőségét Pécs-Szekszárd között az M6-os²⁹ illetve M60-as biztosítja, de már Kaposvár autópályán keresztül a másik megyeszékhelyből nem érhető el.

Az M6-os autópályának Dunaújvárostól Szekszárdon át Bólyig érő szakaszát a 2010. március 31-én adták át. A Dél-dunántúli nyomtávnak két szakasza van: M6-os Szekszárd-Bóly (49 km) és M60-as Bóly-Pécs (30,2 km). A két pályarészen 87 híd, 15 útkereszteződés, 10 csomópont, 5 pihenőhely, 4 alagút és 2 mérnöki telephely van.

Az autópálya nem csatlakozik egy horvátországi autópályához sem, így az M6-ost nevezhetjük befejezetlennek is.³⁰ (Erdősi F. 2006)

A régió gazdaságpolitikai zártága, és fő kereskedelmi útvonalakból történő kiesése jelentős. A régió gazdasági kapcsolatai szinte teljesen egyirányúvá váltak, a központi térség (Budapest) felé irányultak. Ezt a célt szolgálta a közlekedési útvonalak fejlesztése (északi irány) is, amelyben a térségen belüli kapcsolatok is csak másodlagos szerepet tölthettek be. (Buday Sántha A, 2011)

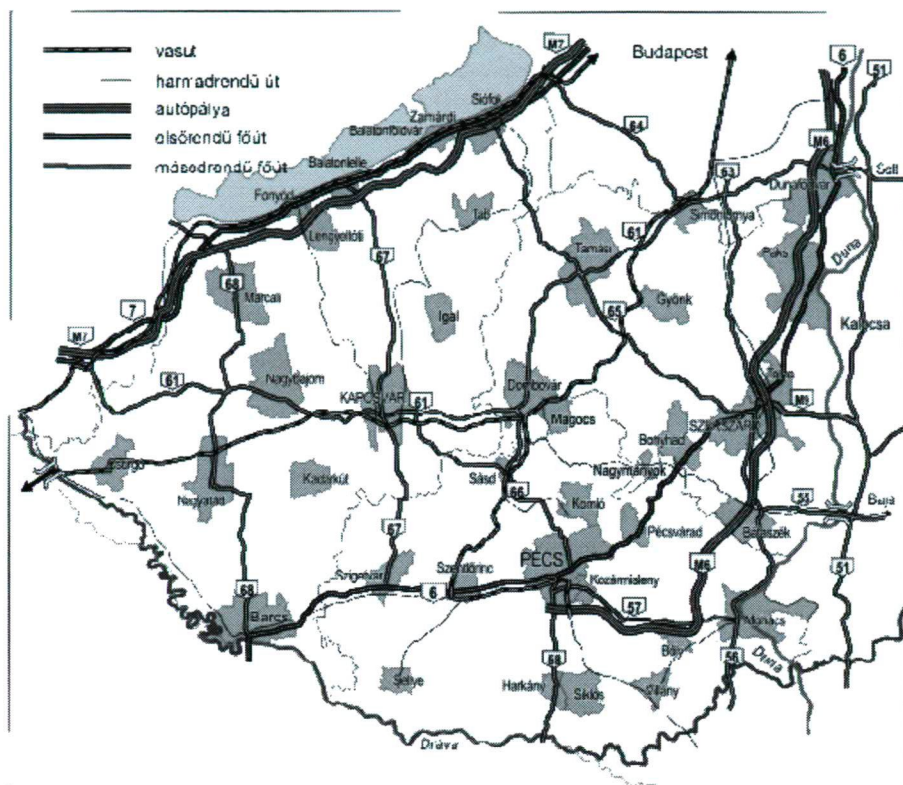
²⁷ A tanulmány a TÁMOP-4.2.1. B-10/2/KONV-2010-0002, A Dél-Dunántúli régió egyetemi versenyképességének fejlesztése projekt, Dél-Dunántúl gazdasági erőforrásainak feltárása és fejlesztési lehetőségek meghatározása c. alprojekt keretében készült. Kutatás vezetője: dr. Buday-Sántha Attila.

²⁸ Az autópálya térbeni fejlődési irányokat is kijelöl, urbanizációs sávok jönnek létre az út mentén, tehát az agglomerálódást is elősegíti.

²⁹ A tanulmányom csak a Dél-Dunántúlon M6 autópálya regionális hatásával foglalkozik.

³⁰ Miközben a korridorokon belül éppen a vasutak műszaki színvonalában a legnagyobb a lemaradás, olyan autópályák is épülnek, melyek nem tartoznak a korridorokhoz.

1. ábra. Dél-Dunántúli közlekedéshálózata

Forrás: Szerkesztette Kovács Szilárd, Dél-Dunántúli régió kutatás, TÁMOP – 4.2.1.
B – 10/2/KONV – 2010-0002 keretein belül

Dél-Dunántúl és főleg Baranya megye annyira kiesik a gazdasági fejlődés fő irányából, hogy jelentősebb nemzetközi cégek telephelynek már nem választják. Telephelyül elsősorban azok a csak kisebb cégek választják a régiót, amelyek a jelentős munkaerő kínálatra támaszkodva elsősorban térségi ellátást tűzik ki célul. Ezt bizonyítja a térség gazdaságának feltűnően alacsony exporthányada is. A régió kedvezőtlen gazdaságpolitikai helyzetét jól mutatja az is, hogy *a térségben nincs egyetlen nemzetközi jelentőségű logisztikai központ sem, ezért az autópálya kihasználatlanul marad.* (Buday Sántha a. 2011)

2. AZ AUTÓPÁLYA REGIONÁLIS HATÁSÁNAK ELEMZÉSE

Az átadás óta rövid idő telt el, ezért az autópályának számszerűsíthető regionális hatása nehezen mérhető. A közlekedés hálózatok fejlesztésének egyértelmű közvetlen hatása, hogy a távolságok időben lerövidülnek. A közvetett hatás, miszerint a gazdasági, társadalmi kohéziót, már nem bizonyított. (Ormai Zs. 2005).

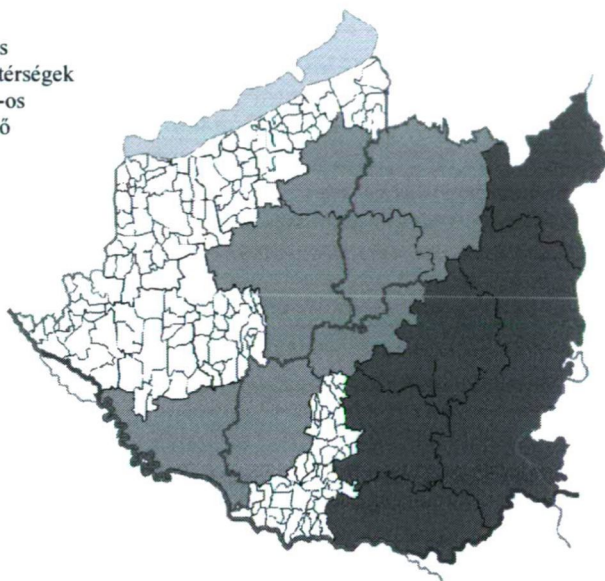
Az elemzéshez azokat a kistérségeket próbáltam összehasonlítani, amelyeket érinti az M6-os autópálya (Mohácsi, Pécsi, Pécsváradi, Siklói, Paksi és Szekszárdi kistérségek) azokkal, amelyeket nem érinti, vagyis a régió belsejében elhelyezkednek el (Sásdi, Szigetvári, Dombóvári, Barcsi, Tabi és Kaposvári kistérségekkel). ³¹A kistérségek fejlődését a KSH által összegyűjtött megyei statisztikai adatok alapján vizsgáltam és megfigyeltem azoknak 2006 és

³¹ Az elemzés alapját a KÁLNOKI (2005) által végzett kistérségi vizsgálata adta.

2010 között bekövetkező változását. A kistérségre vonatkozó abszolút értékű adatait használtam fel. A vizsgálat során a gazdasági adatoknak a változását a kistérségenként külön-külön határoztam meg, így azok eltérő nagysága és gazdasági potenciálja az eredményeket nem befolyásolja.

2. ábra. Egymással összehasonlított kistérségek elhelyezkedése a Dél-Dunántúlon

Sötétszürke – M6-os autópályát érintő kistérségek
Világosszürke – M6-os autópályát nem érintő kistérségek

Forrás: A szerző saját szerkesztése

A megvizsgált kistérségnél, melyek az autópálya közelében vannak, azok jobb gazdasági mutatókkal rendelkeznek, mert a *mezőgazdasági, ipar, építőipari, és szolgáltatói vállalatok számában* nagyobb mértékű a növekedés, mint az M6-os autópályát nem érintő kistérségeknél. A *regisztrált vállalatok* számának alakulása az ezzel ellentétes, mivel a régió belsejében nagyobb a növekedés, mint az autópálya közeli területeken. A gazdaság eredményességét tükrözi az *egy adófizetőre jutó személyi jövedelemadó alapján képeződő jövedelem*³² változása, mert M6 közelében nagyobb személyi jövedelem realizálódik, mint az autópályától távolabbi kistérségekben.

³² Az egy adófizetőre jutó személyi jövedelemadót képező jövedelem a belső térségekben csökkent (1,32%-kal), az autópálya közelében átlagosan növekedett (0,93%-kal).

2. táblázat. Dél-Dunántúl statisztikai adatainak változása 2006–2010 között %-ban kifejezve

		Népesség (fő)	Egy adófizetőre jutó személyi jövedelemadó- alapot képező jövedelem	Lakásállomány	Vezetékes gázfogyasztás, m ³	Nyugdíjban, nyugdíjszerű ellátásban részesülők száma	Mezőgazdasági vállalkozások száma	Ipar, építőipari vállalkozások száma	Szolgáltatói vállalkozások száma	Regisztrált vállalkozások száma	Kereskedelmi szálláshelyek száma	Magán szálláshelyek száma	Ezerlakosra jutó gépjármű
M6-ost érintő kistérségek	Mohácsi	-3,49	-0,33	1,46	-36,99	-6,01	557,04	5,99	10,71	60,56	75,99	43,49	6,12
	Pécsi	1,04	-3,33	3,14	-21,93	-5,09	369,58	-6,03	9,50	14,23	-5,47	18,97	-0,98
	Pécsvárad	-4,07	3,29	1,12	-31,56	-7,53	373,03	-11,51	15,37	36,72	-19,75	30,09	4,95
	Siklósi	-3,05	-10,90	0,84	-24,30	-4,54	524,31	33,26	1,78	58,72	-28,89	6,58	2,90
	Paksi	-4,13	10,58	0,80	-31,23	-1,65	586,53	4,60	12,49	60,26	-9,08	10,60	8,30
	Székszárdi	-4,13	0,50	0,97	-28,15	-2,74	380,25	-3,04	4,74	33,01	-29,57	21,08	4,21
	Bonyhádi	-4,31	6,69	0,92	-29,20	-3,26	507,28	-4,57	7,77	43,83	-52,22	42,42	9,93
	Átlag	-3,16	0,93	1,32	-29,05	-4,40	471,15	2,67	8,91	43,90	-9,86	24,75	5,06
M6-ost nem érintő kistérségek, a Régi belső területei	Sásdi	-5,69	-3,74	0,53	-34,86	-10,20	277,16	0,00	8,70	50,15	53,60	-7,37	8,61
	Szigetvári	-3,98	-5,88	1,01	-26,00	-7,16	465,73	5,84	14,05	81,62	-29,91	53,97	5,00
	Dombóvári	-4,21	2,43	1,44	-23,53	-4,96	443,42	-2,83	1,58	29,90	-40,93	-6,56	5,73
	Tamási	-5,76	-2,30	0,42	-24,77	-6,60	453,11	4,31	6,34	77,29	1,15	-1,85	8,84
	Barcsi	-6,07	-0,77	0,18	-30,76	-6,31	529,28	-4,98	3,81	85,70	-32,63	29,96	7,66
	Tabi	-17,43	-1,94	-11,69	3,37	-17,42	343,30	-20,59	-7,10	57,81	125,00	-14,63	11,46
	Kaposvár	-18,42	2,96	-14,40	-24,60	-18,29	239,79	-16,03	-2,02	14,53	-30,21	-18,23	7,39
	Átlag	-8,79	-1,32	-3,21	-23,02	-10,13	393,11	-4,90	3,62	56,71	6,58	5,04	7,81

Forrás: KSH Megyei Évkönyvei (2006-2010) adatai alapján saját szerkesztés, az adatok %-ban vannak kifejezve

A turisztikai mutatók egymással ellentmondóak, mert a *kereskedelmi szálláshelyek száma* 2006–2010 között az autópálya közelében lévő kistérségeknél csökkent átlagosan 9,86%-kal a régió belső területein növekedett 6,58%-kal, míg a *magánszálláshelyek számánál* mindkét vizsgált területe, de nem azonos mértékben az autópálya közelében átlagosan 24,75%-ban, a belső területeken csak 5,04%-ban.

A népesség számának a csökkenése az egész dél–dunántúli régiót sújtja, *népesség fogyása* az M6-os közelében kisebb mértékű átlagosan 3,16%, mint az autópályától távolabb eső területeken 8,78%. Ugyanilyen tendenciát mutat a *nyugdíjban, nyugdíjszerű ellátásban részesülők számának* változása is 2006–2010 között.

A két vizsgált területegységnél a lakásállomány számának változásai is mutatja a regionális különbségeket. Az M6 közelében lévő kistérségeknél 2010-re átlagosan 1,32%-kal több lakás volt, mint 2006-ban, addig a Dél–Dunántúl belső területein csökkent a lakásállomány száma átlagosan 3,21%-kal.

3. ÖSSZEGZÉS ÉS JAVASLATOK

Összegzésképen elmondható, hogy a kistérségeket csoportjánál (M6-os által érintett, belső nem érintett) merőben más gazdasági, szociális és ellátottsági mutatókkal jellemezhetők. Az M6-os autópályához közeli kistérségekben jobb az áru, a tőke és az emberek mobilitása. Az biztos, hogy regionális különbségeket nem lehet csak autópálya meglétével magyarázni, mert az autópályák jelentős hatást csak akkor fejtenek ki, ha határtól–határig vezetnek, betöltve összekötő szerepüket, rajtuk használatarányos útdíj szedés valósul meg, illetve olyan gazdaságilag prosperáló jelentős gazdasági potenciállal rendelkező környezetben épülnek, amely képes a helyi szolgáltatásokat erősíteni, új befektetőket vonzani, és az egész régióra nézve gazdaságélénkítő hatást kifejteni.

Az M6, illetve M60 gyorsforgalmi út jelenleg nem kapcsolódik egyetlen horvátországi határátkelőhöz sem, ezáltal a határtól–határig szakasz követelményét nem elégíti ki, csak Budapest elérhetőségét növeli.

A Régió gazdasági mutatói az ország bruttó hozzáadott érték termelésében más régiókkal összevetve a legalacsonyabb:

- az ipar (6%)
- az építőipar (9%)
- a szolgáltatások (6,2%) aránya és
- a régió összes bruttó hozzáadott értékének (6,5%) előállítása.

Ilyen feltételrendszer mellett az M6-os autópályának csak gyenge regionális hatását lehet kimutatni. Az autópálya megépítése előtt már a befektetők a telephelyüket az autópálya mentére tervezték, de két év üzemelés után nehéz regionális hatásokról beszélni. Ahhoz, hogy az autópálya kihasználtsága erősödjön, az egész Dél–dunántúli régió gazdasági potenciálját növelni kell (Egyházy Z. 2007).³³ Fejleszteni szükséges a kombinált szállítás lehetőségeket, mert már erre biztosított a mohácsi, paksi és fadi kikötők. Horvátország Európai Unióhoz való csatlakozásával a határok átjárhatóbbá válnak, ezért az M6-os autópályát érdemes lenne összekötni a balkáni államok fő közlekedési útvonalával, így jobb elérhetőséget biztosítanánk a főbb gazdasági centrumok felé, és maga a régió fejlődését is elősegítenénk.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Buday-Sántha A. (2011): Dél-Dunántúli régió kutatás, TÁMOP – 4.2.1.B – 10/2/KONV – 2010-0002, Munkaváltozat, PTE KTK Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola, Pécs.

³³ Térség gazdasága által megtermelt javak mennyisége és értéke az életszínvonallal párhuzamosan befolyásolta, befolyásolja a közlekedés fejlesztésének intenzitását.

- Egyházy Z. (2007): Magyarország közlekedési kapcsolatai az európai térségfejlesztésben és a regionális együttműködésben, Budapesti Corvinus Egyetem, Világgazdasági Tanszék, Nemzetközi Kapcsolatok Multidiszciplináris Doktori Iskola, Budapest.
- Erdősi F. (2006): Transzeurópai közlekedési tengelyek fejlesztési iránya és hatása a balkán térszerkezetére, MTA Regionális Kutatások Központja, Pécs.
- Kálnoki Műszaki és Gazdasági Tanácsadó Kft. (2003): A gyorsforgalmi úthálózat fejlesztésének gazdaságélénkítő hatása, Budapest.
- Ormai Zs. (2005): A hazai autópálya-fejlesztések a transzeurópai közlekedési hálózatok tükrében, Budapest.
- Központis Statisztikai Hivatal (2006-2010): Területi Statisztikai Évkönyvei, Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.

HAZAI TERMÉKEK A TURIZMUSBAN

Helyi élelmiszerek és hungarikumok turisztikai attrakciós potenciálja

Patyiné Stiblo Mária PhD-hallgató,
Pécsi Tudományegyetem Földtudományok Doktori Iskola

SUMMARY

My aim is to reveal the role of regional food products in terms of the local consumers' touristic motivation system. In order to do this, in the form of a quantitative survey I examine the respondents' consumption patterns, sources of information and knowledge and my purpose is to uncover some elements of the consumption motivation and system of attitudes.

In the planned research, I investigate mainly the local consumers' level of knowledge and attitudes with regional products and hungaricums. I choose the scope of components and touristic products from those which are under the origin protection of the European Union and from those which are products of the HÍR-collection or which are among the services of rural guest-table run by small-scale producers.

Kulcsszavak: falusi turizmus, hungarikumok, hungarikumtörvények, hungarikummá minősítés

1. BEVEZETÉS

A falusi turizmus a 1990-es évektől kezdve hazánkban is jól ismert fogalommmá vált. Abban minden szakember egyetért, hogy a családi méretű mezőgazdasági vállalkozások (kisgazdaságok) életképessége a több lábon állásban rejlik. Ennek egyik fontos összetevője éppen a falusi turizmus keretében biztosított vendégágy-, illetve falusi vendégasztal-szolgáltatás lehetne. Az elmúlt mintegy 20 évben azonban számos olyan próbálkozás fulladt kudarcba, amely során a beruházók nem helyesen mérték fel a nyújtott szolgáltatás attrakciós képességét, illetve nem voltak képesek megfelelő mértékű marketingtámogatást biztosítani ahhoz, hogy keresletet teremtsenek a létrehozott turisztikai termékekre. Mindez azért is tekinthető súlyos csalódásnak, mert számos más európai országban – köztük a velünk szomszédos Ausztriában is – nagy keletje van a családiás hangulatú szálláshelyeknek, a házias ízekkel, helyi termékekkel dolgozó falusi vendégasztaloknak. Ugyanakkor a magyar vidék népesség-megtartóképesége számottevően romlott, csökkennek a munkalehetőségek, folyamatos a fiatalok és az aktív korúak elvándorlása a városokba. Ez a folyamat az önmagában is jelentős vidékfejlesztési problémák mellett hozzájárul a társadalmi feszültségek fokozódásához.

Az Európai Unió 2004-ben létrehozott élelmiszer-higiéniai rendeletcsomagja a tagállamok részére lehetővé tette a kisléptékű élelmiszer-előállítás, illetve a helyben értékesített élelmiszerek esetében az egyszerűsített higiéniai szabályozási rendszer kialakítását. Ez a gyakorlatban azt eredményezi, hogy bizonyos – rendeletben meghatározott – termékmennyiségek el nem érése esetén a gazdálkodó az élelmiszeripari vállalatok számára előírtnál lényegesen enyhébb feltételek mellett állíthat elő élelmiszert. Ezeket a magyar rendelet kistermelői élelmiszereknek hívja. A hazai kistermelői szabályozás 2010-es módosítása emellett lehetővé teszi a házi disznóvágást, ökörsütést, illetve birkapörkölt készítését is. Szintén 2010-ben vezették be a falusi vendégasztal fogalmát, amely a korábbi, hasonló tartalmú szabályozással szemben többféle termék felkínálását teszi lehetővé, s megengedi a nagyobb létszámú résztvevőre kiterjedő vendéglátást is (a korábbi korlátok nem tették lehetővé például egy busznyai vendég étkeztetését). A 2010-es jövedéki törvény módosítása ezzel párhuzamosan lehetővé tette a házi párlat – amely csak a pálinkatörvénynek való megfelelés esetén nevezhető pálinkának – szabályozott kereteken belüli felkínálását is. Az intézkedések célja kimondottan a falusi turizmus fellendítése azáltal, hogy gasztronómiai attrakciók becsatolásával javuljon a falusi vendéglátás vonzereje.

Ugyancsak a hazai étel- és élelmiszer-kultúra minőségének javítását célozza a Hagyományok – Ízek – Régiók program. A program központi eleme egy gyűjtemény (HÍR-gyűjtemény), amely azokat a hagyományos magyar termékeket összesíti – receptekkel és fényképekkel együtt –, amelyek a egyedieknek, csak a magyarságra jellemzőeknek tekinthetők. A közigazgatásból származó információk szerint a HÍR-gyűjtemény képezi majd a jelenleg előkészítési szakaszban járó hungarikumtörvény által meghatározott nemzeti értéktár (hungarikumgyűjtemény) élelmiszeres részének alapjait. E termékek kimagasló minőségüknél és különlegességüknél fogva nemcsak a hazai, hanem a külföldi vendégek számára is kuriózumként szolgálhatnak, s megfelelő promóciós tevékenység mellett komoly vonzerőt fejthetnek ki a turisztikai szolgáltatások keresetének élénkítésében.

Hungarikumaink egy részét az Európai Unió is elismeri, s saját eredetvédelmi rendszerében szerepelteti. Ezt a rendszert – amely a földrajzi árujelzőkből és a hagyományos különleges termékek gyűjteményéből áll – hazánkban a Vidékfejlesztési Minisztérium kezeli. A közösségi védelem alatt álló termékek olyan nemzeti élelmiszerkincseknek tekinthetők, amelyeket nemzetközileg is elismernek. Ennek ellenére ismertségük és vonzerejük a nem kielégítő marketingkommunikáció miatt elmarad az elvárt szinttől.

2.1. A TURISZTIKAI TERMÉK BEMUTATÁSA

A turista rendelkezésére álló szabadidő, illetve az általa szabadon elköltethető jövedelem fontos szerepet játszik a turisztikai kereslet meghatározásában. Ugyanakkor a desztináció kiválasztásánál alapvető szerepe van a fogyasztói attitűdöknek, illetve a motivációnak. Ebből következően tehát mivel a turista döntése alapvetően saját belső értékein és érzésein alapul, a motiváció konkrét utazási döntéssé pedig a desztináció attrakciói alapján válik.

A turisztikai kínálat egyes elemei egymással kölcsönös összefüggésben állnak. A turisztikai termék összetettségéből adódóan egy-egy összetevő minősége befolyással van a kínálat egészének minőségére. A turista nem önmagában szálláshelyet vagy ételt keres, hanem egy olyan élményt, amelynek ezek részei – adott esetben meghatározó részei –, ugyanakkor mindezen tényezők együttese adja a komplex turisztikai terméket. A kínálat elemeinek kölcsönös függéséből adódik, hogy egy-egy összetevő nem megfelelő minősége a termék egészét képes tönkretenni.

A kistermelői termékek, hungarikumok, illetve eredetvédett élelmiszertermékek olyan nemzeti élelmiszerkincseknek tekinthetők, amelyek turisztikai potenciállal rendelkeznek, s képesek az előzőekben definiált turisztikai termék értékét jelentősen növelni. Hatásukat általában a turisztikai termék kimagasló értékű alkotóelemeként fejtik ki, egyes esetekben azonban főkomponenssé is válhatnak. Egy országos versenyen díjat nyert pálinka, illetve bor, egy mangalica házi disznótor, vagy egy különleges halászlé mellett sokszor a szállásadás, illetve a helyszín már csak kísérőszerepet játszik.

E tanulmány alkalmazásában:

- a) *ágazati értéktár*: a hatáskörrel rendelkező állami szervek által azonosított nemzeti értékek adatainak gyűjteménye,
- b) *hungarikum*: olyan megkülönböztetésre, kiemelésre méltó magyar nemzeti érték, amely több évszázada vagy nemzedékek során vagy akár a közelmúltban történt létrejötte révén a történelmi és a mai Magyarországra jellemző mivoltával, egyediségével, különlegességével és minőségével a magyarság szimbólumává vált,
- c) *Hungarikumok Nemzeti Gyűjteménye*: a nemzeti értékek körében a Hungarikumok Nemzeti Bizottsága által hungarikummá nyilvánított nemzeti értékek gyűjtemény,
- d) *határon túli magyar közösségek értéktára*: a határon túli magyar nemzeti kisebbségek, közösségek adott országban elismert csoportosulása által nyilvántartott vagy gondozott nemzeti értékek gyűjteménye,

- e) *Magyar Értéktár*: a települési, a megyei és az ágazati értéktárakat, valamint a határon túli magyar közösségek értéktárait összesítő gyűjtemény,
- f) *megyei értéktár*: a megyei önkormányzat területén fellelhető nemzeti értékek adatait tartalmazó gyűjtemény,
- g) *nemzeti érték*: az a sajátosan magyar szellemi, termelő tevékenységhez, termelési kultúrához, tudáshoz és hagyományokhoz kapcsolódó szellemi, termelő vagy művészeti tevékenység eredményeként létrejött egyedi, különleges produktum, valamint azon egyedi, különleges természeti érték, amely hazai szempontból meghatározó jelentőségű, így a magyarországi lakosság – de legalább egy meghatározott tájegység lakossága – magyarságra jellemzőnek és közismertnek fogad el, és amely külföldön is magyar sajátosságként ismerhető és ismertethető meg,
- h) *települési értéktár*: a települési önkormányzat területén fellelhető nemzeti értékek adatait tartalmazó gyűjtemény.

2.2. HUNGARIKUMOK

Az utóbbi időben a kedvező folyamatok eredményeképpen felértékelődött a magyar élelmiszerkultúra ápolása. Erre szükség volt, hiszen az európai uniós csatlakozásunkat követően megszűnt a magyar termékek piacra jutását elősegítő, közvetlen támogatások lehetősége. Részben ennek hatására elkezdődött a hungarikumok védelméről szóló törvény előkészítése.

A hungarikumtörvény jogi előzményének két országgyűlési határozatot említhetünk. Az első határozat – 77/2008. (VI. 13.) OGY határozat, a hungarikumok védelméről – kinyilvánítja, hogy a hungarikumok megőrzendő, egyedülálló nemzeti értéket képviselnek, és felkéri a Kormányt, hogy a tudomány, a kormányzat, a regionális és vidékfejlesztési intézményrendszer ágazati érdekképviselői és szakirányú civil szervezetek bevonásával dolgozza ki a hungarikumok rendszerezését, valamint megőrzésének és hasznosításának lehetőségeit.

A határozat egyik legfontosabb eleme, hogy a HÍR-program gyűjteményét a hungarikumok körébe sorolja.

A 77/2008. (VI. 13.) OGY határozat pedig meghatározza a hungarikumok fogalmát: „A Kárpát-medence magyar lakta vidékein számtalan érték halmozódott fel, melyek szellemi vagy éppen élelmiszer-ipari termékként – mind ez ideig – túléltek a változó világ nehézségeit. Ezen értékek – melyek egyedien és egyedülállóan magyar különlegességek, azaz hungarikumok – számbavétele a mai felgyorsult, globalizálódó életünkben különösen fontossá váltak. A hungarikumnak földrajzi, történelmi, nyelvi, néprajzi arculata van. A hungarikumok olyan sajátos magyar termékek, melyeknek tulajdonságai között lényeges és kiemelkedő a magyar nemzeti jelleg, és amelyek természeti adottságainkkal, őshonos fajtáinkkal, termelési-tenyésztési hagyományainkkal összefüggésben sajátosan magyar ismérvekkel rendelkeznek. A hungarikumok magyarságra jellemző mivoltukkal, különlegességükkel, minőségükkel jelentősen öregbítik hírnevünket, növelhetik megbecsülésünket az Európai Unióban és szerte a világon.”

A 122/2008. (XI. 28.) OGY határozat felkérte a Kormányt, hogy nyújtson be törvényjavaslatot a hungarikumok szabályozására vonatkozóan. A határozat a szabályozás célját a következőkben jelöli meg: „Az Európai Unióhoz való csatlakozásunkat követően, a piaci lehetőségek jobb kihasználása érdekében elengedhetlenné vált a kiváló minőségű, hagyományos és tájjellegű élelmiszerek tömegtermékektől való megkülönböztetése”; illetve: „Az Európai Unióhoz való csatlakozásunkat követően megszűnt a magyar termékek piacra jutásának elősegítését célzó, közvetlen támogatások rendszere. A közösségi versenyszabályozás egyedül a hagyományos különleges minőségű termékek marketingjére

fordított források elosztását hagyta tagállami hatáskörben. Éppen ezért még inkább felértékelődött a nemzeti értékek, élelmiszerek kincsek összegyűjtése, ápolása.”

Emellett fontos hivatkozást tesz az vonatkozó EU jogszabályra is: „A mezőgazdasági termékek és élelmiszerek földrajzi jelzéseinek és eredetmegjelöléseinek oltalmáról szóló 510/2006/EK rendelet lehetőséget nyújt az olyan termékek elismerésére, amelyek különleges tulajdonsága összefüggésbe hozható a földrajzi eredettel, azaz ezek a termékek csak azon a földrajzi területen belül állíthatók elő, amely az elfogadott termékleírásokban meghatározásra került.”

2.3. KUTATÁSI CÉLKITŰZÉSEK

Célom, hogy feltárjam a regionális élelmiszer-termékek hazai fogyasztók turisztikai fogyasztásának motivációs rendszerében betöltött szerepét. Ennek érdekében kvantitatív felmérés keretében megvizsgálom a válaszadók fogyasztási szokásait, információs forrásait, ismereteit, s megcélzom a fogyasztási motiváció és attitűdrendszer egyes elemeinek feltárását.

A tervezett kutatásban elsősorban a hazai fogyasztók tudásszintjét és attitűdjeit vizsgálom a regionális termékekkel, illetve a hungarikumokkal kapcsolatban. Az elemzésbe bevont turisztikai termékek és összetevők körét az európai uniós eredetvédeltséget élvező termékek, illetve a HÍR-gyűjteményben szereplő termékek, valamint a kistermelők által működtetett falusi vendégasztal szolgáltatások köréből választom ki. A kutatás során az alábbi kérdéscsoportokat alkalmazom:

- A kiválasztott termékek ismeretének szintje
- Falusi turizmussal kapcsolatos attitűd
- Kiválasztott termékek vonzereje
- Más termékek és szolgáltatások vonzereje
- Általános turisztikai fogyasztási jellemzők a válaszadó esetében
- Demográfiai tényezők

A kapott eredményekből várakozásom szerint meghatározható és más termékekhez mérhető lesz a regionális termékek, illetve a hungarikumok turisztikai potenciálja.

2.4. KUTATÁSI EREDMÉNYEK

A felvett minta elemszáma 1282. A kérdőívet kitöltők 42,60%-a férfi, 44,70%-a nő volt. Sajnos 12,80% nem adott információt nemére vonatkozóan. A kérdőívet kitöltők életkora a következők szerint alakult: 12,80% azok aránya, akik 18-25 év közöttiek, 29,80% 26-35 év közötti, 36,20% 36-50 év közötti, 19,10% 51-65 év közötti. 65 év feletti válaszadó nem volt. 2,10% azok aránya, akik nem kívántak felvilágosítást adni korukról. Lásd. 1. ábra

A kérdőívet kitöltők legnagyobb része (44,70%) kisebb városban él, megyeszékhelyen 29,80%, Budapesten 14,90%, faluban 4,30% lakik. A megkérdezettek 6,40%-a nem válaszolt a kérdésre. Lásd 2. ábra

A megkérdezetteket gyermekeik számáról is kérdeztem: a kérdőívet kitöltők többségének (52,20%) nincs gyermeke, 13%-nak egy, 28,30%-nak kettő, 4,30%-nak három, 2,20%-nak négy gyermeke van. Lásd 3. ábra

A legmagasabb iskolai végzettségüket tekintve a megkérdezettek 4,30%-a legfeljebb általános iskolát, 25,50%-uk középiskolát, 66,0%-uk főiskolát vagy egyetemet végzett. 4,30% nem válaszolt. A kérdőívet kitöltők 40,40%-ának kapcsolódik, míg 53,20%-ának nem kapcsolódik a végzettsége az élelmiszeriparhoz vagy a mezőgazdasághoz. 6,40% nem élt válaszadási lehetőséggel. Lásd 4. ábra

A kérdőív első kérdése az utazási szokásokra vonatkozott. A legtöbb megkérdezettnek (36,20%) évente nyílik lehetősége arra, hogy pihenés céljából elutazzon valahova, ahol legalább egy éjszakára megszáll, a legkevesebben azok voltak (2,10%), akik számára ez minden hétvégén megadatik. 12,80% körülbelül havi egy alkalommal, 17,00% negyedévente,

21,30% félévente nyaral, míg 10,60% nem is emlékszik, mikor volt utoljára kikapcsolódni. Lásd 5. ábra

Annak felmérésére, hogy általában milyen távolra utazik egy-egy kimozdulás alkalmával a megkérdezett, állításokat soroltam fel, amelyekre a választ adónak 1-től 5-ig kellett osztályzatot adni az alapján, hogy 1-es osztályzatot a legritkábban gyakorolt állítás mellé és 5-ös osztályzatot a leggyakrabban előforduló mellé ad. A pontozásos módszer szerint megállapítható, hogy a megkérdezettek leggyakrabban Magyarországon belül maradnak pihenésük alkalmával: az elért átlag 3,68 (a szórás 1,23), mely során a megkérdezettek legnagyobb hányada (34,1%) 5-öst jelölte meg. Majdnem hasonló az átlag (3,61) az Európán belüli úti cél esetén (a szórás 1,49), ennél az állításnál a megkérdezettek közel 48%-a 5-öst jelölt meg. A legritkább esetben az Európán kívüli desztinációkat választják, hisz ezen állítás esetében az elért átlag 1,63 (a szórás 1,22) és 68,3% az 1-est jelölte meg. Régió belüli úti cél esetén az elért átlag 2,57 (a szórás 1,31). Lásd 6. ábra

A kimozdulás célpontjának meghatározásában több tényező is befolyásolta az válaszadókat. Jelen esetben a megkérdezetteknek az egyes tényezőket kellett osztályoznia a fentihez hasonló módszer alapján. Az 1-es osztályzat azt jelenti, hogy a tényező a legkevésbé játszik szerepet, míg az 5-ös osztályzat legerősebben szerepet jelenti. A megkérdezetteknek nem különösen fontos a pihenőhely közelsége, hiszen az átlag 2,33 volt (míg a szórás 1,41), és 42,2% adott 1-es osztályzatot, ugyanakkor a barát- és rokonlátogatás, valamint a fesztiválok és falunapok meglátogatása szintén 3-as alatti átlagot kapott összességében. Előbbi tényező esetében az átlag 2,39 (a szórás 1,27), míg utóbbi esetében az átlag 2,57 (a szórás pedig 1,28). A meghatározóan kulturális élmények keresése tényező átlagban 3-as osztályzatot kapott (1,19-es szórással). A kérdőív értékelése során úgy tűnik, hogy a csend és nyugalom keresése, valamint a pihenés aktív eltöltése 3-as osztályzaton felüli átlagban teljesítettek, így elmondható, hogy leginkább ezek befolyásolják a kimozdulás céljának meghatározását. Előbbi tényező átlaga 3,26 (1,37-es szórással) úgy, hogy a megkérdezettek 28,3% -a adott 5-öst, míg az utóbbi átlaga 3,53 (1,37-es szórással) úgy, hogy a megkérdezettek 35,6%-a adott 5-ös osztályzatot. Lásd 7. ábra

A kérdőív választ ad arra is, hogy a gasztronómiai értékek mennyire játszanak szerepet az adott desztináció megválasztásában. Összességében elmondható, hogy a kérdőívet kitöltők többnyire nem a gasztronómiai értékek alapján döntenek utazásukról, hiszen habár 1,23-as szórással 3,24-es átlagot ért el a tényező, mely szerint a megkérdezett törekszik arra, hogy felfedezze az adott környékre jellemző ételeket, a többi állítás esetében az átlag 3-as alatti volt. Az ünnepnapokhoz köthető élelmiszerek (például Márton-napi liba) többnyire nem motiválnak utazásra (43,5% adott 1-es osztályzatot, átlag 2,15, a szórás 1,24). A gasztronómiai fesztiválokat a legritkábban keresik fel jellemző témaköre miatt (40,9% adott 1-es osztályzatot, az elért átlag 2,20, a szórás 1,25). Nem jellemző az sem, hogy a megkérdezettek sűrűn járnának bortúrára, hiszen az elért átlag a bortúrán évente/kétévente való részvétel tényező esetében 1,73 volt (71,1% adott 1-es osztályzatot, a szórás 1,35). Lásd 8. ábra

Felmértem azt is a kérdőívben, hogy a megkérdezettek mennyire ismerik a HÍR mozaikszó jelentését. A négy felsorolt lehetséges megoldás közül a legtöbben (80,90%) ki tudták választani a helyeset (Hagyományok – Ízek – Régiók). Lásd 9. ábra

Egy termék megválasztásakor az azon szereplő védjegy a legtöbb megkérdezett számára hordoz valamilyen pluszértéket, hiszen 40,40% szerint segít a szinte egyforma tulajdonságú termékek közötti eligazodásban. 17,00% nem igazán tudja, hogy milyen védjegyek vannak, 12,80% számára nem hordoz hozzáadott értéket, mivel nem hisz a védjegyek mögötti tartalom valóságában. 25,50% tudatosan keresi azt a néhány védjegyet, amelyben megbízik. Lásd 10. ábra

A kérdőívet kitöltők többnyire általában az ismerősöktől (átlagos pontérték 3,49), illetve korábbi személyes tapasztalataiból (átlagos pontérték 3,78) szereznek információkat az adott utazás megtervezéséhez. 3-as átlag alatt, de 2-est meghaladva teljesített a többi tényező: turisztikáról szóló híryanag (2,78), blogok, közösségi oldalak (2,09), a vendéglátóhely saját reklámja (2,82), véletlen (2,22). A szórás mindegyik esetben 1,24-1,36 közé esik. Lásd 11. ábra

A többség szerint nagyon jellemző, hogy a magyar élelmiszertermékek pozitív hatással vannak a magyar gazdaságra, az elért átlag 4,20-a megkérdezettek 56,8%-a 5-ös osztályzatot adott, mely ennél a kérdésnél a „nagyon jellemzőt” jelenti. Arányaiban kevesen vannak azok, akik szerint nem igaz az az állítás, miszerint a magyar élelmiszertermékek jobb ízűek, mint az import élelmiszerek (az elért átlag 3,67), miszerint hagyományos jellegűek (az elért átlag 3,57), valamint, hogy megbízhatóak és biztonságosak (az elért átlag 3,61). A legalacsonyabb átlag (3,18) a magyar élelmiszertermékek innovatív tulajdonságához tartozik. A szórás mindegyik esetben 1,04-1,13 közé esik. Lásd 12. ábra

A fogyasztókat megkérdeztem, mely tulajdonságok mennyire jellemzőek a kistermelői élelmiszertermékekre. Az általam felsorolt tulajdonságokra adott osztályzatok átlaga a 3,50 és 3,91 között mozgott. Részletesen az átlagokra vonatkozóan az alábbi eredmény született: megbízhatóság 3,72 (szórás 1,16), jó minőség 3,74 (szórás), hagyományos ízvilág 3,91 (szórás 1,07), környezeti fenntarthatóság 3,51 (szórás 1,03), a vidék életminőségének javítása 3,91 (szórás 1,32), közvetlen kapcsolat a termelő és a vásárló között 3,91 (szórás 1,32). Lásd 13. ábra

A kérdőív tizedik kérdése inkább egy fejtörő volt, mivel a megkérdezetteknek a felsorolt védjegyeket a rájuk jellemző definícióval kellett összepárosítani. Mindössze a megkérdezettek 14,90%-a gondolta helyesen úgy, hogy a Hagyományok – Ízek – Régiók Magyarország hagyományos és tájjellegű mezőgazdasági termékeinek gyűjteményét jelenti, amelyben például a kürtöskalács is szerepel. Kiváló Magyar Élelmiszer védjegyet kaphat az a termék, amely ellenőrzött kiváló minőségű és megbízható. Erre a megkérdezetteknek mindössze 23,40%-a adott helyes választ.

3. KÖVETKEZTETÉSEK

Bár hazánkban a falusi turizmus fogalma lassan 20 éve jól ismert, egyik fontos alkotórésze, a falusi vendégasztal-szolgáltatás még mindig nem tudott elterjedté válni. A számos nyugati példa ellenére a hazai próbálkozások nem tudtak igazán meggyökeresedni, pedig a vidékfejlesztés egyik fontos tényezőjévé válhatna a falusi turizmus, amely ezáltal a vidéki életminőség és a vidék népesség-megtartóképesége csökkenése által okozott társadalmi feszültségek enyhítéséhez is hozzájárulhatna.

Az Európai Unió 2004-es élelmiszer-higiéniai rendeletcsomagja és az annak megfelelő magyar szabályozás lehetővé tette azt, hogy a gazdálkodó meghatározott termékmennyiségek el nem érése esetén az élelmiszer-ipari vállalatok számára előírtakhoz képest kevésbé szigorú feltételek mellett állíthasson elő élelmiszert. A kistermelői élelmiszertermékek hozzáadott értékeit és kulturális, illetve társadalmi szerepét ma már számos szerző kiemelt fontosságúnak tartja a vidékfejlesztés területén. Egyes nemzeti jogszabályok 2010. évi módosításai (a házi disznóvágás, ökörsütés lehetővé tétele, a vendéglátás nagyobb létszámra történő kiterjesztése, házi párlatkészítés stb.) a hazai falusi turizmus fellendítését kívánják előmozdítani azáltal, hogy gasztronómiai attrakciók előtérbe helyezésével növekedjen a vendéglátás vonzereje. További eleme a falusi turizmus fellendítésére irányuló törekvéseknek a Hagyományok – Ízek – Régiók program, valamint a hungarikumaink egy részének közösségi védelem alá helyeztetése, illetve folyamatban lévő a magyar nemzeti értékekről és a hungarikumokról szóló törvénytervezet.

A törvénytervezet szerint települési és megyei, ágazati, valamint határon túli értéktárakra alapozva egy komplex gyűjteményt, a Magyar Értéktárat hoznák létre, és ebből válogatnák azon hungarikumokat, melyek a Magyar Értéktár csúcán állnának.

A Magyar Értéktárból hungarikummá nyilvánításra különböző minisztériumok és civil szervezetek tehetnek javaslatot. A hungarikumok ezután törvény erejénél fogva megkülönböztető értékkel bírnak, védjegyet kapnak, így marketingértékük igen nagy lesz. Másrésről azonban, mivel a magyar állam uniós tagállam, nem ösztönözheti a vásárlókat arra, hogy magyar terméket vásároljanak.

A hazai fogyasztók tudásszintjének és attitűdjeinek vizsgálására irányuló felmérésem legfontosabb eredményeit az alábbiakban mutatom be. A hazai fogyasztók többnyire évente hagyják el otthonukat pihenés céljából, amely során szabadidejüket leggyakrabban hazánkban, ám régiójukat elhagyva vagy Európában töltene el. A kikapcsolódás helyszínének megválasztásában az aktív pihenés, a csend és a nyugalom játszanak szerepet, valamint kiolvasható volt a megadott válaszokból, hogy a helyszínnel kapcsolatos információkat ismerősök beszámolóiból és saját tapasztalataikból szerzik be. Az átlagos fogyasztó az így kiválasztott környék gasztronómiai értékeit felfedezi, de ritka az, hogy a gasztronómia vonzaná egy adott helyszínre való utazásra (legkevesbé a bortúrán való részvétel játszik szerepet az adott utazás megválasztásában). Pozitívnak tartom, hogy a HÍR mozaikszó jelentésével sokan tisztában vannak. A fogyasztók jelentős része nemcsak ismeri az egyes védjegyeket, hanem azok a legtöbb fogyasztó számára többnyire pluszértékkel bírnak egy adott termék kiválasztásában. A magyar élelmiszerekkel kapcsolatban többnyire úgy vélekednek a fogyasztók, hogy azok pozitív hatással vannak a magyar gazdaságra, jobb ízűek, mint az import élelmiszerek, s azzal is egyetértenek, hogy megbízhatóak, biztonságosak és fontosnak tartják ezek hagyományos jellegét is. A kistermelői élelmiszertermékek esetében a felsorolt tulajdonságokkal (közvetlen kapcsolat a termelő és a vásárló között, a vidék életminőségének javítása, hagyományos ízvilág, környezeti fenntarthatóság, megbízhatóság, jó minőség) többnyire mindenki egyetértett. Ugyanakkor a felmérésből kitűnt, hogy kevésbé érzékelik a válaszadók e termékek környezeti fenntarthatóságra gyakorolt hatásait.

A kérdőívre adott válaszok alapján levonható a következtetés, hogy a helyi élelmiszerek és hungarikumok turisztikai attrakciós potenciálja ma még nem mondható magasnak. A gasztronómiai értékek jelenleg nem játszanak döntő szerepet a célközönség számára a nyaralások és pihenések célpontjának megválasztásában, ám ez nem jelenti azt, hogy a jövőben is megmarad ez az attitűd. Fontos lenne kialakítani azt a másodlagos attrakciós szintet, amelyet a regionális termékek, vagyis a helyi ízek, élelmiszer-különlegességek, s mindezek néprajzi, esetleg történelmi összefüggései jelenthetnek. A magyar jogi szabályozás 2010. évben bevezetett újításai és a jövőben várható további intézkedések a gasztronómiai attrakciók becsatolásával remélhetőleg elősegítik a falusi turizmus fellendítését, amely fontos szerepet töltené így be a vidék és ez által a nemzetgazdaság fejlesztésében.

A kormány és a szaktárca célja: a létező értékrendszerek harmonizálása, integrálása, kiegészítése (Magyar Termék, Kiváló Magyar Élelmiszer, borversenyek, Népművészet Mestere, Kézműves Remek, Vonzerő-leltár, Közkincs, ÉrtékTérkép, Téka, Néptánc Minősítés) és a társadalom aktivizálása lokális, regionális és nemzeti szinten.

Cél az adottságaink, lehetőségeink, specifikumaink tudatosítása, jobb kihasználása idehaza és határon túl, valamint az értékalapú komplex rendszer felállítása és működtetése.

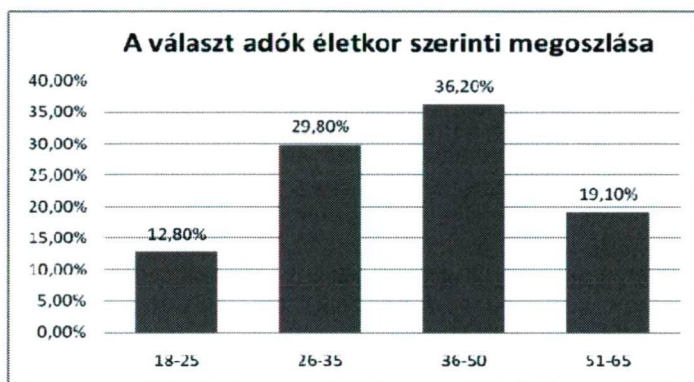
A Hungarikumtörvény hatása lehet az agrárpotenciálunk jobb kihasználása, a turizmus, falusi turizmus segítése, az egészséges hazai élelmiszerek előállításának és fogyasztásának ösztönzése, ezáltal munkahelyek teremtése.

A turizmus kutatásban szerepet vállaló kutatók egyetértenek abban, hogy a vidéki termelő területeken lévő értékeink – lehet ez népi kultúrával kapcsolatos, népi

hagyományokon alapuló, az ott élő ember és az őt körülvevő természet oda-vissza hatásának eredményeképpen létrejött szellemi örökség – megmentése, fennmaradása nagyon fontos. A termelőhelyeken nemzedékeken át kialakult termelési formák, az adott földekre jellemző földrajzi adottságok és az ott élő emberek termeléssel kapcsolatos hagyományai felbecsülhetetlen értékeket hordoznak, ezért a vidék termelő területei, hagyományokat őrző helyei nagyobb figyelmet igényelnek. A reális önbecsülésen alapuló értéktisztelet és értékrend kialakítása segítené e kultúrtájak megmentésében.

A kormány a hungarikumrendszer felállításával, a helyi értékek bevonásával, a pangó nemzetrészek, a vidék gazdasági, turisztikai, gasztronómiai, kulturális és társadalmi eredményességét, valamint eltartó- és megtartóképeségét javítja.

3. ábra. A válaszadók életkor szerinti megoszlása

Forrás: Saját szerkesztés

4. ábra. A megkérdezettek lakóhely szerinti megoszlása

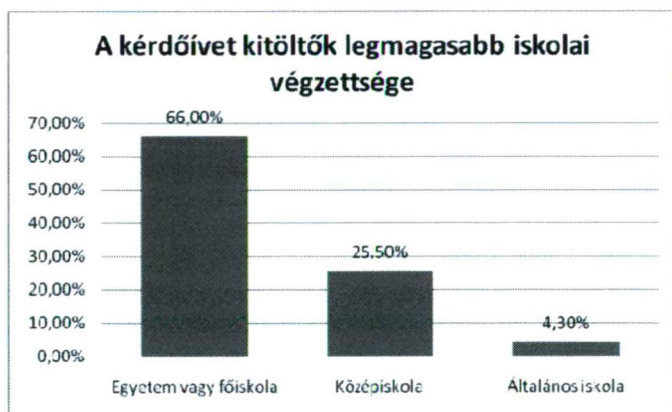
Forrás: Saját szerkesztés

5. ábra. A megkérdezettek gyermekeinek száma

Forrás: Saját szerkesztés

6. ábra. A kérdőívet kitöltők legmagasabb iskolai végzettsége

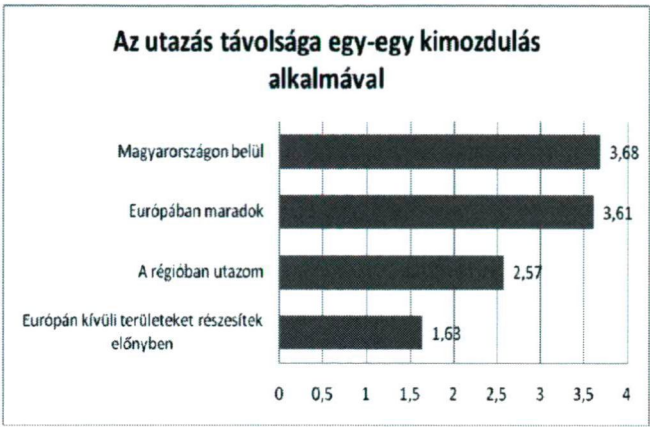
Forrás: Saját szerkesztés

7. ábra. Pihenés céljából történő utazások gyakorisága

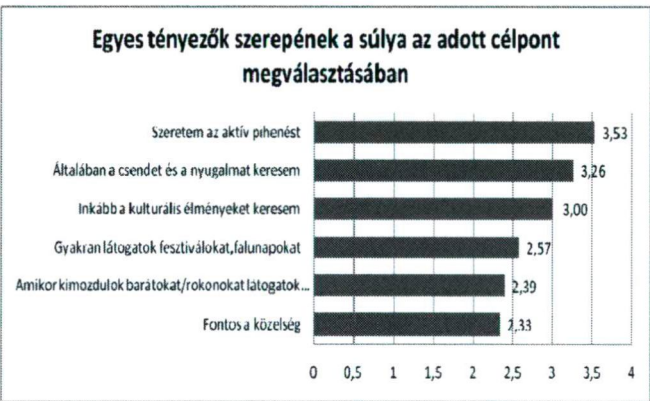
Forrás: Saját szerkesztés

8. ábra. Az utazás távolsága egy-egy kimozdulás alkalmával

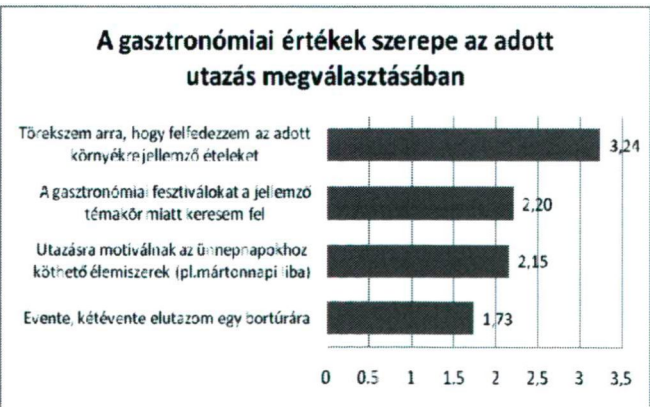
Forrás: Saját szerkesztés

9. ábra. Egyes tényezők szerepének a súlya az adott célpont megválasztásában

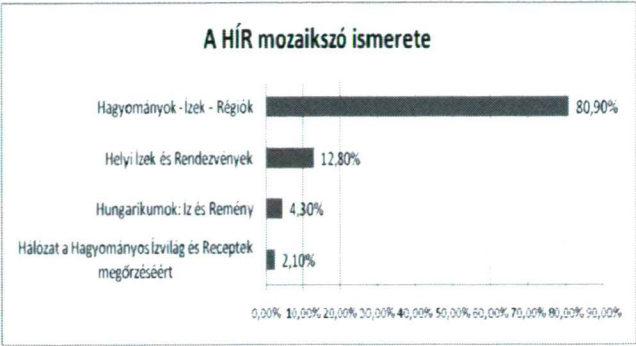
Forrás: Saját szerkesztés

10. ábra. A gasztronómiai értékek szerepe az adott utazás megválasztásában

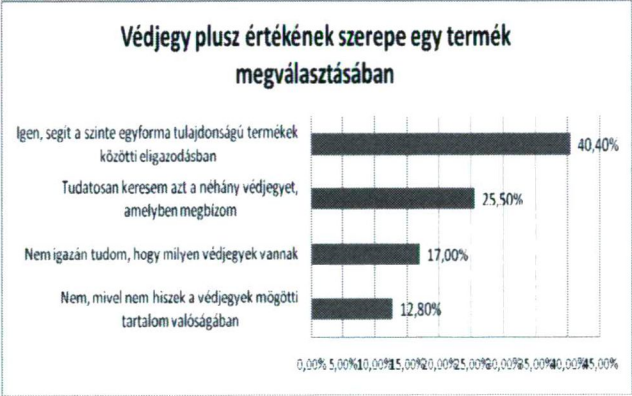
Forrás: Saját szerkesztés

11. ábra. A HÍR mozaikszó ismerete

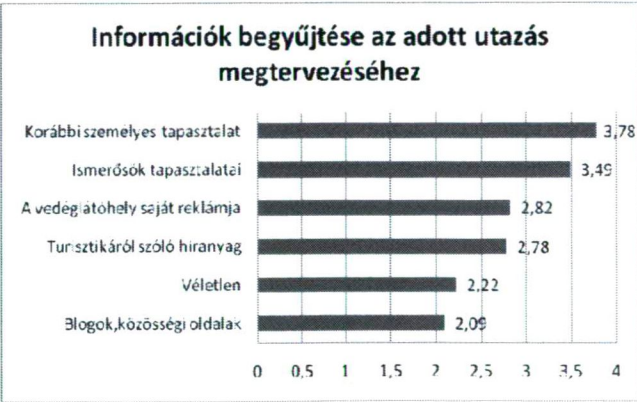
Forrás: Saját szerkesztés

12. ábra. Védjegy pluszértékének szerepe egy termék megválasztásában

Forrás: Saját szerkesztés

13. ábra. Információk begyűjtése az adott utazás megtervezéséhez

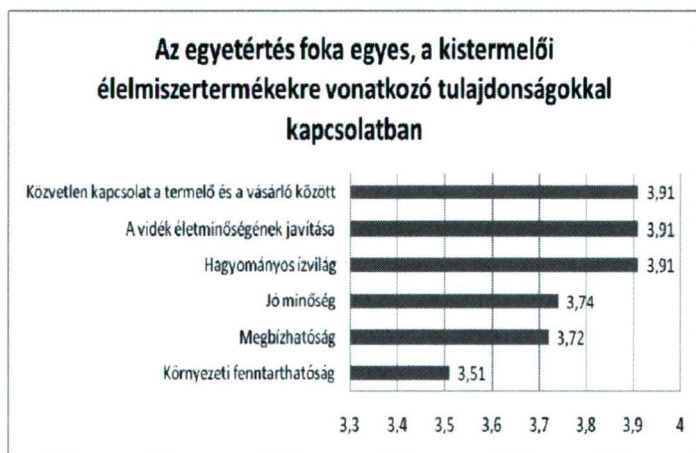
Forrás: Saját szerkesztés

14. ábra. Az egyetértés foka egyes, a magyar élelmiszertermékekre vonatkozó állításokkal kapcsolatban

Forrás: Saját szerkesztés

15. ábra. Az egyetértés foka egyes, a kistermelői élelmiszertermékekre vonatkozó tulajdonságokkal kapcsolatban

Forrás: Saját szerkesztés

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Gyaraky, Z. (2010):** Tézisek a magyar élelmiszeripar stratégiai megújulásához. Vidékfejlesztési Minisztérium, nyilvános munkaanyag
- Pallóné Kisérdi, I. (2010):** A HAGYOMÁNYOK – ÍZEK – RÉGIÓK (HÍR) gyűjtemény és hasznosítása. Hungarikumok a Parlamentben konferencia összefoglaló
- Popovics, A. (2009):** A földrajzi helyhez kapcsolódó és a hagyományos magyar termékek lehetséges szerepe az élelmiszer-fogyasztói magatartásban. SZIE Gödöllő

DÉL-DUNÁNTÚL AGRÁRGAZDASÁGÁNAK HELYZETKÉPE, LEHETŐSÉGEI³⁴

Weber Erika¹

¹PhD hallgató, Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar, Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola, Pécs

SUMMARY

Basis of my research is the Southern Transdanubian Region. The statistical analysis showed that output, commensurable to the region's territory, can be performed only by the agricultural production. The Southern Transdanubia is the most important producer of corn and cereals, as well as in growth of sugar beet and soya in the country, and it has prominent role in growth of sunflower and rape, as well as in producing qualitative red wine. The significance of the agricultural sector is shown by the fact that despite the decrease of the food sector's importance, the food industry is the largest sector beside the energetics industry in the region. However, the competitiveness of the sector is not adequate, increase of which is essential from the aspect of the industry. One of the instruments is integration of the small growers.

Kulcsszavak: Dél-Dunántúli régió, agrárgazdaság, versenyképesség, hatékonyság, integráció

1. BEVEZETÉS

TÁMOP kutatásunk a Dél-Dunántúl gazdasági erőforrásainak feltárására irányul, amelynek lényeges területét képezi az agrárgazdaság helyzete, versenyképessége. A régió gazdasági helyzetét jól tükrözi, hogy gazdasági teljesítménye alapján az Európai Unió utolsó 20 legkisebb teljesítményt nyújtó régiói között szerepel. A területével arányos teljesítményt csak az agrártermelés tud felmutatni. A kutatás első részeként egy helyzetfelmérést készítettünk, mely során a régió agrárpotenciálját is külön felmértük. Az agrárgazdaság jelentőségét az is mutatja, hogy több élelmiszeripari ágazat leépülése ellenére az élelmiszeripar az energetikai ipar mellett a régió legjelentősebb iparága. Az ágazat versenyképessége azonban nem megfelelő, ennek növelése létkérdés az ágazat szempontjából. A kutatás eredményeiből is kitűnik, hogy az agrárpotenciál gyengén kihasznált, ami a gazdaságszerkezetnek és a hiányos gazdaságpolitikai fejlesztéseknek köszönhető. A továbbiakban a meglévő erőforrások hatékonyságának növelését segítő eszközök, folyamatok feltárása a célunk. A hatékonysághoz, versenyképesség növeléshez vezető egyik fontos eszköz lehet például a kistermelők integrálása.

2. A DÉL-DUNÁNTÚLI RÉGIÓ GAZDASÁGSZERKEZETE

Magyarországon a rendszerváltás után meghatározó folyamat volt a nagygazdaságok felaprózódása, ami az elmúlt évtizedben is folytatódott mind országosan, mind a Dél-Dunántúlon. Ezzel egyidejűleg azonban az egyéni gazdaságok száma is nagymértékben csökkent, így a gazdaságok száma összességében jelentősen lecsökkent, de nemzetközi összehasonlításban még mindig rendkívül nagy. A gazdaságok számának változása a Dél-Dunántúli régióban is követte az országos tendenciákat. Az országos változásokhoz viszonyítva a társas vállalkozások száma kisebb mértékben növekedett, míg az egyéni gazdaságok csökkenése jelentősebb volt annál. Egy-máshoz viszonyítva a társas vállalkozások

³⁴ A tanulmány a TÁMOP-4.2.1. B-10/2/KONV-2010-0002, A Dél-Dunántúli régió egyetemi versenyképességének fejlesztése projekt, Dél-Dunántúl gazdasági erőforrásainak feltárása és fejlesztési lehetőségek meghatározása c. alprojekt keretében készült. Kutatás vezetője: dr. Buday-Sántha Attila

növekedése kisebb mértékű volt, mint az egyéni gazdaságok csökkenése, így nem volt képes ellensúlyozni azt, aminek következtében az összes vállalkozás száma is nagyobb mértékben csökkent, mint országos szinten a vállalkozások száma. (1. táblázat) Az egy évtized alatti csökkenés arra utal, hogy egy erőteljes koncentrációs folyamat indult be az agrártermelésben. (Buday-Sántha A. 2011)

3. táblázat: Regisztrált vállalkozások száma a mező- és erdőgazdaságban

Megnevezés	Társas vállalkozás			Egyéni vállalkozás			Összesen		
	2000	2010	2010 2000 %-ában	2000	2010	2010 2000 %-ában	2000	2010	2010 2000 %-ában
Magyarország	8382	13444	160%	958534	405897	42%	966916	420179	43%
Dél-Dunántúl	1417	1999	141%	122824	41534	34%	124241	43533	35%
Baranya megye	470	758	161%	37714	12372	33%	38184	13130	34%
Somogy megye	623	794	127%	52389	17586	34%	53012	18380	35%
Tolna megye	324	447	138%	32721	11576	35%	33045	12023	36%

Forrás: Általános mezőgazdasági összeírás adatai és KSH Évkönyvek (2000, 2010) alapján saját szerkesztés, 2011

A rendszerváltás után a mezőgazdaság válsága a földterületet is érintette. Az épített környezet számára, fejlesztésekre, útpépítésekre a föld minőségétől, agrárértékétől függetlenül szinte korlátlanul vontak ki földterületeket a termelésből. A művelési ágak közül leglátványosabban a szőlő- és gyepterületek nagyságát érintette a terület csökkenés. A fokozatos állatállomány csökkenés és az ennek köszönhető takarmányszükséglet mérséklődése is nagy hatással volt a termőterületek változására. A művelési ágak közül csupán az erdő és halastavak területénél érzékelhető növekedés. (2. táblázat) A szántóterületek csökkenése, főként az Európai Unió támogatásainak és a gyepterületek egy részének szántóföldi művelésbe vonása következtében kisebb ütemű volt a termőterület csökkenéséhez viszonyítva. A kivont területek egy része azonban így is a legjobb termőképességű területekről történt. (Buday-Sántha A. 2011)

4. táblázat: Művelési ágak szerkezete (%)

	Szántó	Kert	Gyümölcsös	Szőlő	Gyep	Mg-i terület	Erdő	Nádas	Halastó	Termőterület	Művelés alól kivont	Összesen
Magyarország												
1990	50,7	3,7	1,0	1,5	12,7	69,6	18,2	0,4	0,3	88,5	11,5	100,0
2010	48,4	1,0	1,0	0,9	8,2	59,5	20,6	0,7	0,4	81,2	18,8	100,0
Dél-Dunántúl												
1990	50,8	4,1	0,5	1,3	9,3	66	22,7			88,5	11,5	100,0
2010	51,7	0,7	0,4	1,0	5,2	59	26,2	0,6	0,4	86,2	13,8	100,0

Forrás: KSH évkönyvek adatai alapján saját szerkesztés, 2011

2.1. A DÉL-DUNÁNTÚL TERÜLETÉNEK HASZNOSÍTÁSA

A régió vetésszerkezetét alapvetően a gabonafélék és olajos magvak túlsúlya jellemzi, a térség tehát az ország kiemelt gabonatermesztési régiója. Ez elsősorban a kukorica- és búzatermesztésnek köszönhető. Gabonatermesztésben a régió meghatározó szerepe az

országos átlagot meghaladó termésátlagoknak is köszönhető. Szerepe az olajosmag-termesztésben is rendkívül fontos, különösen a repcetermesztés aránya a meghatározó, de a napraforgó is átlagon felüli termésátlaggal termelhető. A régió agrárgazdasági jelentőségét az is bizonyítja, hogy a kedvező termelési adottságok miatt a térségben szinte minden növény eredményesen termelhető. A régió zöldség termelése azonban a többi termesztett növényhez képest az ország termelésében nem meghatározó, a termőterület és a hozam csökkenése folyamatos. Gyümölcstermelésben is az országos értékhez hasonlóan a régió termőterülete is folyamatosan csökken és a szőlő- és bortermelés is csökkenő tendenciát mutat, bár ez a folyamat a Villányi borvidéket nem érintette. (Buday-Sántha A. 2011)

A vizsgált időszakban a növénytermesztéshez hasonló jelentős változások következtek be az állattenyésztésben is. A régióban főként szarvasmarha, sertés, juh, baromfitenyésztéssel foglalkoznak.

Magyarország szarvasmarha-állománya a rendszerváltás óta folyamatosan csökken, azonban az állomány változása az ország egyes régióiban eltérő módon ment végbe. A Dél-Dunántúli régió szarvasmarha állományának csökkenése meghaladta az országos átlagot. Hasonló tendenciák jellemzik a tehénállomány alakulását is. 1990 után az ország sertéslétszáma is radikálisan lecsökkent. A kocalétszám csökkenése a vizsgált időszakban még nagyobb mértékű volt. A juhállomány esetében eltérő tendencia figyelhető meg. A rendszerváltás után az állomány jelentősen csökkent, azonban 2005-re növekedés figyelhető meg, ami azonban nem volt tartható, és 2010-re ismét lecsökkent a juhállomány mind a Dél-Dunántúlon, mind az országban, ez szintén az Európai Unió támogatási rendszernek és kvótáknak köszönhető. A baromfifélék esetében is csökkenés figyelhető meg az állomány tekintetében, azonban a többi állatfajhoz képest a baromfiak esetében volt a legkisebb mértékű a változás. 2010-re a rendszerváltás kori állomány 76,5 %-át (3. táblázat) tudta tartani a régió. Összefoglalóan a rendszerváltást követően a Dél-Dunántúli régió gazdasági állatállománya 2010-ig az országos átlagot is meghaladó mértékben csökkent. (Buday-Sántha A. 2011)

5. táblázat: Állatállomány alakulása (ezer darab)

Megnevezés		1991	2000	2005	2010	2010 a 1991 %- ában	2010 a 2000 %- ában
szarvasmarha állomány	Magyarország	1420	805	708	682	48	84,7
	Dél-Dunántúl	201	105	87	71	35,3	67,6
tehénlétszám	Magyarország	559	380	334	309	55,3	81,3
	Dél-Dunántúl	76	48	41	33	43,4	69,8
sertés állomány	Magyarország	5993	4834	3853	3169	52,9	65,6
	Dél-Dunántúl	936	837	718	536	57,3	64
kocalétszám	Magyarország	482	348	277	219	45,4	62,9
	Dél-Dunántúl	80	61	48	36	45	59
juhállomány	Magyarország	1808	1129	1405	1181	65,3	104,6
	Dél-Dunántúl	144	93	124	94	65,3	101
baromfi állomány	Magyarország	35557	30716	31902	31848	89,6	103,7
	Dél-Dunántúl	4291	4149	3770	3174	74	76,5

A növénytermesztés és állattenyésztés mellett az erdőgazdálkodás is fontos ágazat a régió szempontjából. A vizsgált időszakban az erdőgazdálkodásba vont területek folyamatos növekedése figyelhető meg. Az erdősítés ütemét az erdősítéshez megszabott állami támogatás alacsony kerete korlátozza. Az erdőgazdálkodásnak nagy szerepe van a régió, döntően Baranya megye esetében az energiaellátásban.

2.2. ÉLELMISZERIPAR

A feldolgozó ipar ágazati mutatói sokkal vegyesebb képet mutatnak a régióról. Az értékesítés elsősorban a hazai piacokon történik, csupán Baranya esetében magas, egyharmad az export aránya, mely főként a dohánynak köszönhető, Somogy megye esetén ez arány 20%, Tolna megyében mindössze alig 6%. Tehát értékében és arányaiban is Baranya megye a legnagyobb exportőr a régióban az élelmiszer, ital és dohánytermékek esetén. (4. táblázat) Baranya megye áll az első helyen a teljes munkaidőben foglalkoztatottak száma tekintetében is. A termelékenységi mutató alapján pedig Somogy megye emelkedik ki.

2010-ben a HVG által kiadott lista alapján a 20 legnagyobb árbevétellel rendelkező Dél-dunántúli vállalkozások közül 12 a feldolgozóiparhoz, illetve az agrárkereskedelemhez köthető. Ágazatok szerinti bontásban az élelmiszer, ital és dohánytermékkel kapcsolatos vállalkozások a legjelentősebbek, a 12 vállalkozás közül 6 (British American Tobacco Magyarország Kft., BAT Pécsi Dohánygyár Kft. (már csak telephellyel), Mecsek Fűszért Zrt., Kometa 99 Zrt., Tejinvest Kft., Tolnatej Zrt., Sió Eckes Kft.) ezt az ágazatot érinti.

6. táblázat: Az élelmiszeripar jellemzői Dél-Dunántúlon (2010)

Megnevezés	Baranya	Somogy	Tolna	Dél-Dunántúl
Ipari termelés értéke (millió Ft)	32485	41465	26728	100678
Értékesítés belföldön (millió Ft)	22242	33062	24834	80138
Export értékesítés (millió Ft)	10855	8355	1769	20979
Foglalkoztatás teljes munkaidőben (fő)	3097	2317	1571	6985
Termelékenység (fő/millió Ft)	10,49	17,90	17,01	14,41

Forrás: KSH adatok alapján saját szerkesztés, 2012

3. VERSENYKÉPESSÉGET, HATÉKONYSÁGOT NÖVELŐ LEHETŐSÉGEK

A fenti leírásból is jól látható, hogy a magyar mezőgazdaságra jellemző földtulajdon rendkívüli elaprózottsága a Dél-Dunántúli régió esetében is érzékelhető. A termőterületek folyamatos csökkenése figyelhető meg, ami a termelők, mezőgazdasági vállalkozók lehetőségeit is jelentősen befolyásolja. Az állatállomány csökkenése is jelentős, de legnagyobb hatása véleményem szerint mindenképpen a termőterület csökkenésének van. A kis területeken folyó termelés hatékonysága erőteljesen megkérdőjelezhető, a termelésből származó jövedelem nem elegendő az eszközök fejlesztésére, megvásárlására. A földterületek tulajdonosainak azonban nem minden esetben van lehetősége a földjei eladására, mert más megoldás nem is áll előttük, hogy a megélhetéshez szükséges jövedelmet megszerezzék. A rendszerváltás után a kárpótlási törvények, privatizáció hatására sok esetben nem a hozzáértő szakemberek, szakmunkások tulajdonába kerültek a földterületek, így a gazdálkodók nagy részére jellemző a korszerű termeléshez szükséges szakértelem hiánya. Mindemellett nagy gondot okoz, hogy az egész régiót jelentős tőkehiány jellemzi, nem csak az agrárágazatot.

A külföldi tőke beáramlásának köszönhetően egyre jobban elterjednek a multinacionális kereskedelmi hálózatok, melynek hatására az értékesítési csatornák egyre koncentráltabbak, ami a helyi termelők helyzetét jelentősen megnehezíti. A termelők egyre kiszolgáltatottabbak, emiatt egyre nagyobb hangsúlyt kellene fektetni az együttműködésekre. (Tátrai A. 2003) A termékek értékesítésére szinte nincs lehetőségük, a még meglévő piacokon, vásárokon a bérleti díjak mértéke nem teszi lehetővé a megélhetéshez szükséges jövedelemszerzést. Ezen a különböző együttműködések, integrációk nagyban segíthetnek, mert míg a kis területen megtermelt termékeket önállóan nem tudják értékesíteni, addig több termelő összefogásával már meghatározó mennyiségű termékkel léphet piacra egy ilyen szerveződés.

A termelők döntését az együttműködések, koordinációk esetében a költségeik alapján határozzák meg. A költségek csökkentése mellett az együttműködések, integrációk létrehozásának különböző okai lehetnek:

- o új piacok szerzése és megtartása,
- o a piaci kockázat csökkentése,
- o nagyobb hozzáadott értékű tevékenység végzése,
- o nagyobb hatás elérése a piacra és az árakra vonatkozóan. (Villányi et. al. 2007)

A vertikális integráció egyik leggyakoribb fajtája a szövetkezet, mely a rendszerváltást előtt domináns alkotóelem volt a mezőgazdasági rendszernek hazánkban. A rendszerváltást követően a szövetkezetek átalakulását, felbomlását törvényi előírások szabályozták, amelyek megvalósítása során a kárpótlások, privatizáció káros hatásai jelentkeztek. A mezőgazdasági tulajdon- és birtokszerkezet teljesen átalakult. Ebből kifolyólag olyan méretű egyéni gazdaságok jöttek létre, melyek, mint ahogy már említettem, nem voltak önállóan versenyképesek. Azonban a gazdaságpolitika által támogatott egyéni gazdálkodás egyre nagyobb teret nyert, ezért egyre inkább előtérbe került a termelői kiszolgáltatottság mérséklése. Az ezredfordulót követően Magyarországon a mezőgazdaságban működő termelői szerveződéseknek formájukat, elnevezésüket tekintve egyaránt sokszínű rendszere alakult ki. Ezekre a termelői összefogásokra Magyarországon azonban az volt jellemző, hogy a szövetkezetek célja elsősorban nem magára az együttműködésre irányult, hanem a rendelkezésre álló állami támogatások megszerzésére. Megkezdődtek ugyan a kistermelőkre irányuló szerveződések is, azonban ezek lassan és kis mértékben jelentkeztek, ami abból a szempontból a leghátrányosabb, hogy a kistermelők, vállalkozók esetben fontos, hogy lássanak egy jól működő együttműködést, mely ösztönzően hathat rájuk és ezek elenyésző száma erre nem adott lehetőséget. (Villányi et. al. 2007)

A szövetkezetek, termelői szerveződések alakulásakor az elsődleges cél az elszigetelt termelők/gazdálkodók összefogásának elősegítése a beszerzés, és a piacon való közös értékesítés tekintetében. Ezeket az összefogásokat más szóval horizontális integrációnak nevezi a szakirodalom. Az integráció vertikálisan is kiterjedt, nem csak horizontálisan. Ennek következtében egy-egy ágazat teljes termékpályáját átfogó szövetkezeti rendszer is kialakulhat. Ebben az esetben például vágóhid, sőt végterméket előállító feldolgozó üzem is a szövetkezet tulajdonában lehet. (Villányi et. al. 2007) Ezek létesítésével a termelők helyzetét nagyban javíthatják, azonban jelentős hatása lehet magára az ágazatra is, mind a foglalkoztatás, mind a termelés szempontjából. A Dél-Dunántúli régió esetében is egy előrelépést jelenthet ilyen együttműködési formák megteremtése.

3.1. INTEGRÁCIÓ A GYAKORLATBAN

Kiváló példa a fentiekre egy Tolna megyében, Kisvejkén a korábbi termelőszövetkezet területén megalakult együttműködés, mely szövetkezeti formában valósult meg. Ebben az integrációban a gyümölcsstermesztés mára sok ember jövedelem kiegészítését vagy megélhetését szolgálja. 1995-ben végleg megszűnt a korábban működő szövetkezet, a földek kiosztása is megkezdődött, a tagok jelentős része csak 0,5 – 2 hektáros földet kapott. (Németh

et. al. 2010) Ez a folyamat volt jellemző az ország egészében és a régióban is. Művelési ágaktól függően eltérő, de minden esetben kisméretű földterületekhez jutottak a volt tagok.

Ezek a földterületek nem tűntek gazdaságilag életképesnek, ezért sokan eladták területeiket. Azonban időben felismerték a térségben, hogy a korábbi szövetkezetek felbomlása után a termelés rendszere összeomlott, nem maradt semmi, részben ennek köszönhetően indult el az „amerikai program”, melyből a Helyi Gazdasági és Vállalkozási Kezdeményezés érintette a térséget. Ennek célja, hogy a helyi problémák megoldásáért, a helyi fejlődésért tenni tudó helyi szereplők együttműködését, önszerveződését ösztönözze. 1997-ben hét gazda már közösen próbált boldogulni, az „amerikai program” hatására pedig hivatalosan is megalakult a Kisvejkéi Térségi Gyümölcsértékesítő Szövetkezet. A folyamatos telepítések hatására a 60 hektár helyett ma már 400 hektáron gazdálkodnak. A Danubia-Frucht Kisvejkéi Térségi Gyümölcsértékesítő Szövetkezet sikeres szervezetté vált. (Németh et. al. 2010)

Kérdés azonban, hogy ez mennyire adaptálható más térségekben, vagy esetleg más művelési ágak esetében. Egy ilyen szövetkezeti forma bárhol megvalósítható, azonban mindenhol nagy szerepe van a helyi sajátosságoknak. Kisvejkének nagy előnye volt a korábbi szövetkezeten alapuló hagyományok miatt. A sikerhez azonban szükség volt a vezetők és a gazdák modern szemléletére, hozzáállására is. Fontos azt is figyelembe venni, hogy bár megélhetést biztosít a gazdák számára, azonban ha nem rendelkezik olyan múlttal egy térség, mint Kisvejke, ahol adott volt a korábbi gyümölcsös alapként, a telepítés költségesebb, és az értékesítés megszervezése is fontos feladat. Legmegfelelőbbben ott lehet felhasználni ezt a példát, ahol megvan a termelési alap egy ilyen szövetkezet létrehozásához. Le lehet másolni a fejlesztéseket, azonban nem feltétlen hoz majd hasonló eredményt. Mindenhol meg kell találni a helyi sajátosságokban rejlő lehetőségeket. (Németh et. al. 2010)

A Dél-Dunántúli régió esetében egyéb hasonló kezdeményezésekre is van példa. Pécs és térsége esetében szintén a mezőgazdasági kistermelőket célzó integrációra törekednek. A helyi termékekre épülő vendéglátás kialakítására törekednek a „Pécsi Ízek” program keretében például, ami a kistermelőknek lehetőséget nyújt az értékesítés hatékonyságának, sikerességének növelésére. A közétkeztetések esetében egyre nagyobb százalékban a helyi termékek felhasználását írják elő, ami hasonló eredményekhez vezethet majd. Ehhez azonban szintén szükség lenne egy, a kisvejkéihez hasonló tárolási, hűtési és leginkább minőségbiztosítási rendszer kialakítására, mely garantálhatná a részt vevő termelők termékeinek minőségét.

4. ÖSSZEFOGLALÁS/KÖVETKEZTETÉSEK

A Dél-Dunántúli régió az ország (fél)perifériáján fekvő régiója, az Unió egyik legfejletlenebb régiója. A régió célja, az ott élők életkörülményeinek javítását szem előtt tartva előrelépni és a versenyképességét fokozni. Komoly történelmi háttérrel rendelkezik a helyi és regionális agrárgazdaság. A rendszerváltást követően a korábban meglévő termékpályák nagyrészt felbomlottak, valamint a KGST országok élelmiszerpiacai bezárultak a magyar termékek előtt. Ennek következtében az agrártermelés visszaszorult, azonban a területével arányos teljesítményt csak az agrárgazdaság tud felmutatni ma a régióban. Vagyis az agrárgazdasági potenciál a szétaprózott birtokstruktúra ellenére jelentős maradt a térségben.

A '90-es években a mezőgazdasági termelők piaci ereje a területi szétaprózódásnak köszönhetően lecsökkent és a nagy kapacitású forgalmazókkal kerültek szembe. A korábban viszonylag jól működő integrációk megszűntek és az új kistermelői kör számára nehéz helyzet alakult ki. A termelők piaci helyzetének javítására az egyik lehetőség az együttműködés. Az összefogás és együttes piacra lépés csökkentené az aszimmetriát a termelők és a forgalmazók között.

A Dél-dunántúli régióban elkezdődtek szövetkezetalapítási kezdeményezések. Ezek közül az egyik leghatékonyabban működő a kisvejkei példa, ahol a helyi közösség és termelői társadalom által szerveződött a Danubia-Frucht Kisvejke Térségi Gyümölcsértékesítő Szövetkezet. Egy ehhez hasonló szövetkezésnek két feltétele van. Az első, hogy a térség sajátossági, hagyományai megfelelő háttérrel biztosítsanak a szövetkezésnek. A másik pedig a vállalkozói/termelői társadalom aktív részvétele a kezdetektől fogva. Mindemellett fontos, hogy egy szakmailag hozzáértő vezetővel rendelkezzen egy ilyen együttműködés, és a tagok közti bizalom is elengedhetetlen feltétele a működésnek. A tökehiány azonban az ilyen kezdeményezéseknek is útjába állhat.

A Dél-Dunántúlon az agrárgazdaság rendkívül fontos lehet az életszínvonal növelésében és összességében a régió előrelendítésében. A piaci és termelési viszonyok megváltozására az együttműködés és integrációs mechanizmusok megfelelő reakciók lehetnek. Minderre nagy szüksége van a régiónak. Az agrárszektor a GDP termelésben, az életszínvonal növelésében csekély arányban van jelen, azonban a régióban az ipari szektor nagy hiányosságai, és csekély jelenléte megköveteli, hogy nagyobb figyelmet fordítsanak az agrárgazdaságra. A térség ezen a téren jó adottságokkal rendelkezik, melyet ki tud használni a nagyvállalatok meglepedése nélkül, és alacsonyabb beruházási szint mellett is. Ugyanezen feltételek mellett például az ipari vagy szolgáltatási szektor nem tud, illetve nehezebben tudna fejlődni a régióban, amit igazol a régióban az elmúlt évtizedek folyamán leépülő ipari szektor is.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Buday-Sántha A. (2011): Dél-Dunántúli régió kutatás, TÁMOP – 4.2.1.B – 10/2/KONV – 2010-0002, Munkaváltozat, PTE KTK Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola, Pécs.

HVG (2011): Trend: TOP 500, HVG 2011/40, Budapest.

Központi Statisztikai Hivatal (2000): Általános mezőgazdasági összeírás adatai, Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.

Központi Statisztikai Hivatal (2010): Általános mezőgazdasági összeírás adatai, Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.

Központi Statisztikai Hivatal (1991): Területi Statisztikai Évkönyv, Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.

Központi Statisztikai Hivatal (2000): Területi Statisztikai Évkönyv, Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.

Központi Statisztikai Hivatal (2005): Területi Statisztikai Évkönyv, Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.

Központi Statisztikai Hivatal (2010): Területi Statisztikai Évkönyv, Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.

Németh N. – Csíte A. – Kabai G. (2010): A szövetkezeti gyümölcsstermesztés sikere a Völgysegyben, A „Helyi Kezdeményezésű Gazdaságfejlesztési Programok Értékelése” című kutatás résztanulmánya, Pannon.Elemző Iroda Kft., Gyulaj.

Tátrai A. (2003): A folyamati (általános, generikus) benchmarking alkalmazása sikeres ipari SCM módszerek átültetésére élelmiszeripari és mezőgazdasági vállalatok gyakorlatába, EU WORKING PAPERS 1/2003, Budapest, pp. 30-39.

Villányi L. – Vasa L. (2007): Agrárgazdaságtan, EU agrár-, és környezetpolitika, Debreceni Egyetem Agrár- és Műszaki Tudományok Centruma Agrárgazdasági és Vidékfejlesztési Kar, Debrecen.

1962–2012.

**Köszöntjük az elmúlt 50 év
Szegeden végzett mérnökeit!**